

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

GÜLŞEHRİ'NİN MANTIKU'T-TAYR'INDA
EĞİTİM DEĞERLERİ VE TÜRKÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Burak ÇAKIN

Malatya-2014

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

GÜLŞEHRİ'NİN MANTIKU'T-TAYR'INDA
EĞİTİM DEĞERLERİ VE TÜRKÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Burak ÇAKIN

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Malatya-2014

KABUL ve ONAY SAYFASI

T.C.

İnönü Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı

Mehmet Burak ÇAKIN tarafından hazırlanan “Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe” başlıklı bu çalışma, 02.06.2014 tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Üye : Doç. Dr. Mehmet Akif ÇEÇEN

Üye : Doç. Dr. Nesrin SİS

Üye :

O N A Y

...../...../2014

Prof. Dr. Celal ÇAKAN

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK'un danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

ÖN SÖZ

Ana dili eğitimi bir yandan kişilerdeki anlama, anlatma ve iletişim becerilerini geliştirirken öte yandan kişiye, mensubu olduğu milletin bir ferdi olduğu bilincini de vermektedir. Yani ana dili eğitiminin ferdî ve millî olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bu iki boyut, dil eğitiminin amacı ve doğal sonucudur.

Çocuğun günlük hayatı içinde, doğal bir süreçle birinci derece yakınlarından başlayarak tüm sosyal çevresinden belli farkındalıklar geliştirerek edindiği ana dilinin, ilerleyen yaşlardaki okul eğitimi sırasında düzenli bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Bu durumda çocuktaki anlama ve anlatma becerileri gelişecek, çocuk bir fert olarak aynı dili konuştuğu insanlarla daha iyi iletişim kurabilecektir. İnsanın mensubu bulunduğu milletin dilini öğrenmesi aynı zamanda kültürünü de önemseyerek benimsemesi anlamına gelmektedir. Yani ana dili eğitimi bir yandan çocuğun fert olarak kendini geliştirip yetiştirerek kabiliyetlerinin açığa çıkmasına zemin hazırlarken öbür yandan içinde yaşadığı milletin kültürünü öğrenip benimsemesini ve en nihayetinde milletine ve millî değerlerine olan sevgi ve bağlılığının güçlenmesini sağlayacaktır.

Dilin kültür taşıyıcılığı özelliği göz önüne alınınca ana dili eğitiminin aynı zamanda bir değer eğitimi olması da kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü ana dili eğitimi için yaralanılan dil malzemesi ile insanî, millî ve kültürel değerler aktarılmaktadır.

Bu çalışmada Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr isimli mesnevisi Türkçe ve değer eğitimi açısından incelenmiştir. Eserdeki eğitim değerleri belirlenmiş ve bu değerlerin aktarımı sırasında Türkçenin kullanımı ile ilgili hususlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma için Kemal Yavuz'un hazırladığı "Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) "(Yavuz, Kemal (2007), *Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) [Metin ve Aktarma]*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.) isimli çalışması esas alınmıştır.

Çalışmam süresince bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Kavruk başta olmak üzere Doç. Dr. Nesrin Sis, Doç. Dr. Mehmet Akif Çeçen, Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Yard. Doç. Dr. Sibel Üst ve ders aşamasında bilgilerinden istifade ettiğim hocalarım ile tezi hazırlamam sürecinde bana yardımcı olan herkese teşekkür ederim.

ÖZET

GÜLŞEHRÎ'NİN MANTIKU'T-TAYR'INDA EĞİTİM DEĞERLERİ VE TÜRKÇE

ÇAKIN, Mehmet Burak
Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan KAVRUK
Haziran-2014, XI+424 sayfa

Bu araştırmanın amacı Gülşehrî'nin telifi tercüme suretinde yazmış olduğu Mantıku't-tayr isimli eserinde bulunan metinlerdeki iletileri belirleyip eserin bütününde yer alan eğitim değerlerini tespit ederek bu değerlerin aktarımı sırasında Türkçenin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır.

Betimsel tarama modeli kullanılarak hazırlanan çalışmada eserin özeti yapılmış, eserde farklı başlıklar altında yer alan 110 metin epizotlarına ayrılarak her bir metinde aktarılmak istenen iletiler tespit edilmiş, eserin bütününde aktarılmaya çalışılan eğitim değerleri “Dinî ve Tasavvufî Değerler”, “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” ve “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Çalışmanın son kısmında Gülşehrî'nin dile ve Türkçeye bakışı ortaya konulmaya çalışılmış; bunun için eserde bu bakışı yansıtan beyitler sıralanarak yorumlanmıştır. Eserdeki isimler, fiiller, ikilemeler, deyimler, atasözleri, ayetler, hadisler ve Arapça ifadeler gruplandırılarak eserin söz varlığı ortaya konulmak suretiyle dil malzemesi ile ilgili hususlar tespit edilmiştir.

Evrenini değerler eğitimi ve Gülşehrî, örneklemini ise Mantıku't-tayr'da yer alan eğitim değerlerinin oluşturduğu çalışmada eserin Türkçe ve değer eğitimi açısından faydalı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mantıku't-tayr, Gülşehrî, Değer Eğitimi, Epizot, Türkçe.

ABSTRACT**EDUCATIONAL VALUES AND TURKISH IN MANTIĞ AL-TAYR OF GÜLŞEHRÎ**

ÇAKIN, Mehmet Burak

M.Sc., Inonu University, Institute of Educational Sciences Division of Turkish
Education Department of Turkish Language Teaching

Advisor: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

June -2014, XI+424 pages

The purpose of this research is to find the messages in Mantıq al-Tayr which is translated by Gülşehrî; to find out the educational values in the book and investigate the use of Turkish language when transferring these values.

In this study; descriptive screening model is used, the book is summarized, 110 texts of the book in different titles are divided to episodes and the values aimed to tell for each text are found and all values in the book are investigated in three titles which are “Religious and Mystical Values”, “Values that Adviced to Adopt” and “the Points Adviced to Avoid.”

At the last part of the study the vision of Gülşehrî about language and Turkish is aimed to propose; for this purpose couplets projecting this vision are aligned and interpreted. The names, verbs, reiteratives, idioms, proverbs, verses, traditions and Arabic phrases are grouped and vocabulary of the book is introduced for determination of language materials.

In this study which is in the values education universe and sampling by educational values in Gülşehrî’s Mantıq al-Tayr hopefully will be helpful for Turkish and values education.

Keywords: Mantıq al-Tayr, Gülşehrî, Values Education, Episode, Turkish.

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY SAYFASI.....	i
ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	5
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.5. Varsayımlar	5
1.6. Tanımlar	6
2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Kuramsal Bilgiler.....	7
2.1.1. Gülşehrî'nin Hayatı ve Eserleri.....	7
2.1.1.1. Hayatı ve Kişiliği.....	7
2.1.1.2. Eserleri.....	11
2.1.1.3. Mantıku't-tayr	11
2.1.2. Değerler Eğitimi ve Dilin Rolü	13
2.2. İlgili Araştırmalar.....	18
3. YÖNTEM	24
3.1. Araştırmanın Modeli	24
3.2. Çalışma Materyali.....	24
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	24
4. BULGULAR VE YORUM.....	25
4.1. Eserin Özeti	25
4.2. Mantıku't-tayr'daki Metinlerin Epizotları.....	48
4.3. Mantıku't-Tayr'da Bulunan Eğitim Değerleri.....	104
4.3.1. Dinî ve Tasavvufî Değerler.....	104
4.3.1.1. Allah'ı Tanıma ve Tevhit	104
4.3.1.2. Sağlam İtikat Sahibi Olma.....	107

4.3.1.3. Fenâ-fi'llâh	109
4.3.1.4. Allah Sevgisi.....	112
4.3.1.5. Allah'a İtaat ve İbadet Bilinci.....	113
4.3.1.6. Allah'ı Zikretmek.....	117
4.3.1.7. Allah'a Şükretmek	119
4.3.1.8. Her Şey Allah'ın Hükümü İledir.....	121
4.3.1.9. Allah'ın Rahmetinden Ümitvar Olmak	121
4.3.1.10. Dua Bilinci.....	123
4.3.1.11. Tövbe.....	126
4.3.1.12. Tevekkül	131
4.3.1.13. Peygambere İman ve Peygamber Sevgisi.....	133
4.3.1.14. Peygambere İtaat.....	137
4.3.1.15. Peygambere Salât ve Selam Getirmek	138
4.3.1.16. Peygamberlere İman.....	138
4.3.1.17. Evliya / Veli Kullar	141
4.3.1.18. Şeyh / Mürşit / Eren	145
4.3.1.19. Arif Olmak.....	149
4.3.1.20. Dünyaya Aldanmamak	151
4.3.1.21. Dünyaya Gönül Vermemek	151
4.3.1.22. Dünyadan El Etek Çekmek / Zahitlik.....	153
4.3.1.23. Ahirete İman	154
4.3.1.24. Ukbayı Terk	158
4.3.1.25. Ölümü Devamlı Hatırda Tutmak	161
4.3.1.26. Ölmeden Önce Ölmek	164
4.3.1.27. Aslına Kavuşma Arzusu	165
4.3.1.28. Kaza ve Kadere İman	170
4.3.1.29. Şirk ile Mücadele Etmek	176
4.3.1.30. Şeytanın Hilelerine Karşı Uyanık Olmak.....	177
4.3.1.31. Nefse Uymamak.....	184
4.3.1.32. Şeriat, Tarikat ve Hakikat.....	187
4.3.2. Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler.....	191
4.3.2.1. Doğruluk ve Dürüstlük.....	191
4.3.2.2. Cömertlik.....	193
4.3.2.3. Sabır	195

4.3.2.4. Kanaat.....	197
4.3.2.5. Tevazu	199
4.3.2.6. Vefa	199
4.3.2.7. İhlâs ve Samimiyet.....	202
4.3.2.8. Tefekkür	203
4.3.2.9. İffetli Olmak	204
4.3.2.10. Basiretli Olmak	206
4.3.2.11. Kadirşinaslık	209
4.3.2.12. Misafirperverlik	209
4.3.2.13. Ağırbaşlı Olmak	210
4.3.2.14. Tatlı Dil.....	210
4.3.2.15. Cesaret.....	212
4.3.2.16. Çalışkanlık	213
4.3.2.17. Gönül Kırmamak.....	214
4.3.2.18. Temizlik.....	214
4.3.2.19. Sağlığın Önemi	216
4.3.2.20. Birlik ve Beraber Olmak.....	219
4.3.2.21. Hatadan Dolayı Pişman Olmak.....	220
4.3.2.22. Dostluğun Mahiyeti.....	223
4.3.2.23. Başarı İçin Sıkıntılara Katlanmanın Önemi.....	225
4.3.2.24. Büyüklere Saygının Gerekliliği	228
4.3.2.25. Vatan Sevgisinin Önemi.....	230
4.3.2.26. Anne - Evlat Sevgisi.....	231
4.3.2.27. Devlete Bağlılığın Gerekliliği.....	232
4.3.2.28. İnsanlarla İyi Geçinmenin Önemi	235
4.3.2.29. Güzel Ahlaklı Olmak.....	237
4.3.2.30. Haddini Bilmek	239
4.3.2.31. Yapılan İyilik Karşılıksız Kalmaz.....	241
4.3.2.32. Kötülüğe İyilikle Cevap Vermek	242
4.3.2.33. Herkes Aslına Çeker.....	243
4.3.2.34. Nam Sahibi Olmak	246
4.3.2.35. Adını Ölümsüzleştirecek Bir Eser Bırakmak.....	250
4.3.2.36. Selamlaşmak	253
4.3.2.37. Hediyeleşmenin Önemi	256

4.3.2.38. Ölüye Yas Tutmak	256
4.3.2.39. Cevher Kişinin Özünde Olmalıdır	259
4.3.2.40. Hayırda Şer, Şerde Hayır Olabilir.....	261
4.3.2.41. Ümitvar Olmak	264
4.3.2.42. Tedbirli Davranmak	266
4.3.2.43. Başkalarının Üzütüsüne Sevinmek.....	267
4.3.2.44. Başkalarının Kusurlarını Örtmek	268
4.3.2.45. Her Söze İnanmamanın Gerekliliği.....	269
4.3.2.46. Bin Bilsen de Bir Bilene Danış.....	271
4.3.2.47. Fütüvvet / Ahîlik / Ticaret Ahlakı.....	272
4.3.2.48. Zamanın Kıymetini Bilmek	276
4.3.2.49. Doğru Rehber Uymanın Önemi	278
4.3.2.50. Emanete Sahip Çıkmak	281
4.3.2.51. İşleri Ehline Vermek	283
4.3.2.52. Herkes Tabiatına Uygun Olanı Bulur.....	285
4.3.2.53. Hüsnüzan	288
4.3.2.54. Dış Görünüşe Aldanmamak.....	288
4.3.2.55. Adalet	291
4.3.2.56. İlim ve Âlimin Önemi	294
4.3.2.57. Aşk ve Âşıklık.....	300
4.3.3. Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar	310
4.3.3.1. Cehalet.....	310
4.3.3.2. Zulüm	314
4.3.3.3. Kendini Beğenmişlik.....	317
4.3.3.4. Kibir	319
4.3.3.5. Mal Düşkünlüğü ve Cimrilik.....	322
4.3.3.6. Dedikodu ve Kovuculuk.....	325
4.3.3.7. Yalan ve İftira	326
4.3.3.8. Öfke.....	328
4.3.3.9. Korku.....	331
4.3.3.10. Hırsızlık ve Dolandırıcılık	333
4.3.3.11. Sihir	336
4.3.3.12. Hırs ve Heva	337
4.3.3.13. Boş İşlerle Uğraşmak	338

4.3.3.14. Boş Konuşmak	338
4.3.3.15. İçki İçmek	339
4.4. Mantıku't-Tayr'ın Dil Özellikleri	342
4.4.1. Gülşehrî'nin Dile ve Türkçeye Bakışı	342
4.4.2. Söz Varlığı	351
4.4.2.1. İsimler	353
4.4.2.1.1. Din ve Tasavvuf	354
4.4.2.1.2. Sosyal Hayat	359
4.4.2.1.3. İnsan ile İlgili Hususlar	367
4.4.2.1.4. Tabiat	373
4.4.2.1.5. Bitki ve Hayvanlar	377
4.4.2.1.6. Diğer İsimler	379
4.4.2.2. Fiiller	382
4.4.2.2.1. Basit ve Türemiş Fiiller	382
4.4.2.2.2. Birleşik Fiiller	387
4.4.2.2.2.2. Kurallı Birleşik Fiiller	395
4.4.2.3. Deyimler	395
4.4.2.4. İkilemeler	400
4.4.2.5. Atasözleri	401
4.4.2.6. Kalıp İfadeler	402
4.4.2.7. Ayetler	404
4.4.2.8. Hadisler	409
4.4.2.9. Arapça İbareler	409
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	412
KAYNAKÇA	416

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DED	: Değerler Eğitimi Dergisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TY	: Tarih Yok
vd.	: Ve diğerleri

1.GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Gülşehrî ve Mantıku't-tayr'ı üzerine bugüne kadar yapılan çalışma, inceleme ve araştırmaların sayısı oldukça yetersizdir. Var olan çalışmaların önemli bir kısmı da daha çok eserin diğer eserlerle mukayesesi yahut diğer eserlerle birlikte incelenmesi şeklindedir. Yapılan bu çalışmalarda, eserdeki eğitim değerleri konusunun ihmal edildiği görülmüştür. Bu bölümde, konu hakkında bugüne kadar yapılmış olan akademik çalışmalar tespit edilmiş, bu çalışmaların benzerlik ve farklılık gösteren özellikleri üzerinde durularak tezin getireceği yenilikler açıklanmaya çalışılmıştır.

Temel (2010), çalışmasında eserdeki kelime gruplarını incelemiştir. Çalışma; Kırşehir Valiliği, Kültür Hizmeti tarafından iki cilt halinde yayınlanan, Prof.Dr. Kemal Yavuz'un Mantıku't-tayr'ın altı nüshasını inceleyip oluşturduğu "Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-name) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma" isimli eseri esas almıştır. Kelime grupları ile ilgili olarak da Muharrem Ergin'in tasnifinin esas alındığı çalışmada, eserde tespit edilen kelime grupları sınıflandırılarak bir kelime grubunun başka bir kelime grubu içerisindeki görevi ve bu kelime gruplarının cümlenin hangi ögesi oldukları belirlenmiş, sayısı oldukça fazla olan Arapça ve Farsça tamlamalar da ayrı bir başlık altında incelenerek bu tamlamalara belli sayıda örnekler verilmiştir. Çalışmada ele alınan bu kelime grupları sırasıyla; isim tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama grubu, edat grubu, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu, tekrar grubu, birleşik fiil grubu, sayı grubu, birleşik isim, kısaltma grupları ve unvan grubundan oluşan on dört bölümde incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan kelime grupları ile Türkiye Türkçesindeki kelime gruplarının isimlendiriliş bakımından farklı olmadığı, dönemin dil özelliklerinden ve eserin manzum olmasından dolayı kelime gruplarının oluşturulmasında farklılıkların bulunduğu belirtilmiştir. Temel'in bu çalışmasındaki kelime grupları ile tezimizde yer alan eserdeki söz varlığı bölümü bazı benzerliklere sahipse de, çalışmada eğitim değerleri ile ilgili bir hususun bulunmaması tezimiz ile aradaki en büyük farktır.

Ateşli'nin (2010) çalışmasında Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı ile Ali Şir Nevayi'nin Lisanü't-tayr'ı şekil ve muhteva özellikleri yönünden incelenip her iki

mesnevi için bu özellikler bakımından karşılaştırmalar yapılmıştır. Birinci bölümde her iki mesnevi hakkında bilgi verilerek yazarların hayatları ve eserleri anlatılmış, ikinci bölümde mesneviler şekil yönünden, üçüncü bölümde muhteva yönünden karşılaştırılmış ve son bölümde de mesnevilerin karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkan ortak ve farklı özellikler aktarılmıştır. Çalışmada yer alan Mantıku't-tayr'daki hikâyelerin olay örgüsü tezimizdeki epizotlar bölümü ile benzerlik göstermekle birlikte çalışmada bu bölüm kısa ve yüzeysel olarak ele alınırken tezimizde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mantıku't-tayr'daki eğitim değerlerinin incelenmemiş olması çalışma ile tezimiz arasındaki büyük bir farktır. Ayrıca tezimiz sadece Mantıku't-tayr'ı incelemek üzerine iken, çalışma aynı konu üzerine farklı yüzyıllarda yazılmış iki eseri karşılaştırma esası üzerine kurulmuştur.

Karapanlı'nın (2009) çalışmasında 14. yüzyılın ilk yarısında yazılmış üç önemli mesnevi olan Risaletü'n-Nushiye, Mantıku't-tayr ve Garib-name tasavvufi özellikleri açısından incelenmiştir. İnceleme yapılacak metin olarak Risâletü'n-Nushiyye için, Dr. Mustafa Tatçı'nın hazırladığı Divan ve Risâletü'n-Nushiyye ile Yunus Emre Divanı III-Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin kitapları; Mantıku't-tayr için Prof. Dr. Kemal Yavuz'un yazdığı iki ciltlik Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) adlı eser; Garibnâme için, yine aynı yazarın hazırladığı dört ciltlik eserin esas alındığı çalışmada her eser, kendi içinde konularına göre gruplandırılmıştır. Son bölümde her üç eser tasavvufi özellikleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın 97-193 sayfaları Mantıku't-tayr'daki tasavvufi özelliklere ayrılmıştır. Üç mesnevinin karşılaştırılması açısından tezimizden farklılık gösteren çalışma tasavvufi öğeler açısından tezimizle benzerlik göstermektedir. Ancak bu konuların işleniş şekli ve sırası farklılık arz etmektedir. Tezimizde sadece tasavvufi değerlerin değil diğer eğitimsel değerlerin bulunması ve eserdeki dil malzemesinin tasnifi ve Türkçe eğitimi açısından bu malzemenin önemi de çalışma ile tezimiz arasındaki önemli farklardır.

Özden'in (2009) çalışması Mantıku't-tayr ve Garib-name'de yer alan bazı hikâyelerin dil eğitiminde, kültür ve değerlerin çocuklara aktarılmasında kullanılma imkânının tespiti için yapılmıştır. Çalışma için 11 tanesi Mantıku't-tayr ve 3 tanesi Garib-name'den olmak üzere toplam 14 metin seçilmiş, seçilen metinlerin eski yazıları da okunarak çeviri yazıları ile dil içi çevirileri yapılmış, sözlükleri hazırlanmış ve

metinler düzyazıya dönüştürülmüşlerdir. Hikâyeler yazıldığı dönem olan 14. yüzyıl resim sanatını yansıtan resimlerle desteklenmiştir. Çalışmanın özetinde sunulduğuna göre metinler, okunabilirliklerinin anlaşılması için Türkçe eğitimi alanında çalışan uzmanlara, çocuk edebiyatı yazarlarına, Türkçe eğitimi lisans öğrencilerine ve 11-15 yaş arasındaki çocuklara okutulmuştur. Bu aşamadan sonra metinlerde bazı düzenlemeler yapılmış ve daha sonra 11-15 yaş arasındaki farklı çocuklara sunulmuştur. Çocukların metinlerle iletilen davranış, kültür, değer ve bilgileri anladıkları görülmüştür. Metinlerin psikoloji, sosyoloji, kültür değerleri ve dil eğitimi alanlarındaki yerlerinin belirlenmesi ile çalışma tamamlanmıştır. Metinlerde toplum hayatının bütün ihtiyaçlarının karşılandığı, sosyal ve manevî dünyanın hiçbir unsurunun atlanmadığı görülmektedir. Bu sebeple Türkçenin 14. yüzyıla ait kaynak metinlerinin çocuk edebiyatı ve dil eğitiminde kullanılabilir olduğu tespit edilmiştir. Son bölümde çalışmada yer alan hikâyeler tek tek ele alınarak eğitim değerleri ve Türkçe eğitimi açısından değerlendirilerek metinlerin uygunluğu belirtilmiştir. Çalışma, eserin belli bir bölümüne yönelik iken tezimiz eserin bütünü kapsamaktadır. Çalışmada, her bir hikâyede aktarılmak istenen eğitim değerlerinin ele alınması tezimizdeki epizotlar bölümü ile benzerlik gösterse de eserimizin temel iki bölümünden birini teşkil eden eğitim değerleri, eserin bütünü göz önüne alınarak ve verilmek istenen değerler ekleninde hazırlanmıştır.

Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı üzerine yapılan bu çalışmalar, eserin daha önce hangi yönlerden ele alınıp incelendiği göstermektedir. "Eğitim değerleri ve Türkçe" konusu üzerinde yapılan çalışmalar ve içerikleri şu şekildedir:

Çakan'ın (2008) çalışmasında Ahmet Mithat Efendi'nin hikâyelerini, eğitim değerleri ve dil yönünden incelenmiştir. Bu hikâyelerin bireylere kazandırması muhtemel eğitim değerleri ve dil becerisine katkıları belirlenmiştir. Bunlar belirlenirken Millî Eğitimin genel ve özel amaçları esas alındığı belirtilmiştir. Eğitim değerlerinin daha iyi anlaşılması ve sistematik olarak incelenebilmesi için bu değerler, bireysel ve sosyal olmak üzere iki grupta ele alınmış ve bu eğitim değerleriyle ilgili bölüm hazırlanırken özellikle Cahit Kavcar'ın II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim adlı çalışmasından yararlanıldığı yazar tarafından ifade edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, ele alınan hikâyelerin özetleri verilmiş, ikinci bölümde aktarılmak istenen eğitim değerleri tespit edilmiş ve son bölümde de Ahmet Mithat'ın ele alınan hikâye-

lerdeki dil ve üslubu ile ilgili bulgular aktarılmıştır. “Dil ve Üslup” başlığı altında ele alınan bu bölümde eserlerdeki söz varlığı ve anlatım bozuklukları ele alınmıştır.

Akyalçın’ın (2002) Anadolu efsanelerinin dil özellikleri ve eğitim işlevlerini konu edindiği çalışmasına erişilememektedir. Ancak YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan özete göre araştırmada 101 Anadolu Efsanesi yer almaktadır ve bunlar, eğitim değerleri ile dil özellikleri açısından beş bölümde incelenmiştir. Giriş bölümünde efsanenin tanımı yapılmış, bu konuda oluşturulmuş çeşitli gruplandırmalar verilmiş ve efsane, diğer edebi türlerle karşılaştırılmıştır. I. Bölümde efsanelerin eğitimsel işlevlerini örnekleyen ileti dizini oluşturulmuştur. Buna göre: A-Etik İletiler B-Sosyolojik İletiler C-Psikolojik İletiler D-Ekonomik İletiler E-Diğer İletiler olmak üzere toplam 5 ana, 26 ara başlık altında 273 ileti saptanmıştır. Ayrıca bu bölümde efsanelerde yinelenen ileteler, işlevsel nitelikleri bakımından genel olarak değerlendirilmiştir. II. Bölümde, efsanelerdeki kahramanlar kadın ve erkek bağlamında ele alınarak üstlendikleri tipik özellikleri tüm boyutlarıyla incelenmiştir. III. Bölümde efsaneler dil özellikleri açısından; ses bilgisi, biçim bilgisi, (sözcük türleri, ek-kök özellikleri... vb.) söz dizimi, sözcük grupları, anlam bilgisi, ad bilimi ve söz varlığı ana başlıkları altında irdelenerek dil öğretiminde kullanılabilecekleri ortaya konulmuştur. IV. Bölümde ise efsane metinleri ve bunların ileti dizinleri; o efsanedeki özel olayları yansıtabilecek biçimde, iletinin yanında ifade edilerek metinden hemen sonra gösterilmiştir. Sonuçta ise, ilk dört bölümde incelenen konular topluca ele alınmıştır. Efsanelerin iletilerinden yola çıkılarak eğitimsel işlevleri belirtilmiştir. Bunun yanında efsanelerin, dil öğretimini tekdüze bilgi sıkıcılığından kurtaracakları ve tümdegenlim yöntemi içerisinde öğretim materyali olarak kullanılabilecekleri gösterilmiştir.

Akın’ın (2009) çalışmasında Sevinç Çokum’un on romanında yer alan eğitim değerleri ve Türkçenin kullanımı konusu işlenmiştir. Sonuç bölümü haricinde dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde yazarın hayatı, sanatı ve çeşitli türlerde yazdığı ve çevirdiği eserleri ve kazandığı ödüller hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise yazarın ele alınan romanları modern edebiyat türlerinde uygulanan tekniklerle olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı açısından incelenmiş; üçüncü bölümde romanlarda var olan değerler fertlerde gerçekleşmesi istenen, sosyal hayatla ilgili olan ve yurt - millet - din duyguları ile ilgili olan değerler olarak üç başlık altında ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde yazarın

Türkçeyi kullanma şekli üzerinde durulmuş, bu amaçla romanlardaki söz varlığı ve cümle yapısı; deyimler, ikilemeler, tamlamalar ile cümle türlerinin her bir romana için ayrı ayrı belirlenmesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 14. yy. Türk Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr isimli eserini, aktarılmak istenen eğitim değerleri açısından inceleyip şairin dile ve Türkçeye bakışını değerlendirerek eserde Türkçenin kullanımını ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma kendisinden önceki çalışmalar dikkate alınacak olursa Mantıku't-tayr, aktarılmak istenen değerler açısından tek başına ve bir bütün olarak ele alınmış ve başka eserlerle birlikte işlenmemiştir. Ayrıca çalışma dilin kültür aktarımındaki rolü göz önünde bulundurulacak olursa şairin eğitim değerlerini aktarırken Türkçeyi kullanma şekli ve Türkçeye verdiği önemi birlikte ele alması bakımından önemlidir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Gülşehrî'nin diğer eserlerine yer verilmeyerek sadece Mantıku't-tayr isimli eserinin incelenerek eserdeki eğitim değerleri ile söz varlığının ortaya konulması çalışmamızın sınırlılığdır.

1.5. Varsayımlar

Araştırma şu varsayımlar üzerine gerçekleştirilmiştir:

1. 14. yy. Türk Edebiyatının önemli bir ismi olan Gülşehrî mutasavvıf kişiliği ile birlikte eğitimci bir kişiliğe de sahiptir.
2. Gülşehrî'nin telifi tercüme suretinde hazırlanmış olduğu eser dinî - tasavvufî, ahlâkî ve insanî değerler bakımından zengin ve faydalıdır.
3. Mantıku't-tayr Türkçenin ifade gücünü ve zenginliğini göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

4. Gülşehrî büyük bir Türkçe sevgisi ve dil bilincine sahiptir ve Mantıku't-tayr bu sevgi ve bilincin ürünüdür.
5. Mantıku'-tayr'da yer alan eğitim değerleri ve dilin kullanımı Türkçe eğitimi açısından faydalı olacaktır.

1.6. Tanımlar

Mantıku't-tayr: 14. yy. Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Gülşehrî'nin Ferîdü'd-dîn Attâr'dan telifi tercüme sûretinde yazdığı 4438 beyitlik eseridir.

Dil: Türkçe sözlükte “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle ve işaretlerle yaptıkları anlaşma” (TDK, 2005: 520) şeklinde tanımlanan dili Ergin (1999:3) “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir kurum, seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemidir.” diye tarif etmektedir.

Değer: “Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Değerler ayrıca, bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir” (Erdem, 2003: 56). Değerler, toplumun sosyal ve kültürel unsurlarını anlamlandıran en önemli ölçütlerdir (Özenel, 2003:220). “Değer, bir inanç olması bakımından dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir (Güngör:1993:20).

Değerler Eğitimi: Bir toplumun üyelerinin o toplumda var olan değerleri benimsemişi ve hayatına geçirmesi için gerçekleştirilen eğitim faaliyetidir. Öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlakî kararlar almasına ve gerekli davranışları sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılmasını sağlayacak olan eğitimin temel hedeflerindenidir (Ekşi, 2003:81).

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Bilgiler

2.1.1. Gülşehrî'nin Hayatı ve Eserleri

2.1.1.1. Hayatı ve Kişiliği

Türk Edebiyatının 14. yüzyıldaki en önemli şairlerinden biri olan Gülşehrî, 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen şairin Mantıku't-tayr'ı yazdığını söylediği 717/1317 yılından sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır (Genç, 2005:251). Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan şairin Ahi Evren'in müritlerinden olduğu ve Kırşehir'de kurduğu tekkede Mevlevî tarikatını yaymaya çalıştığı bilinmektedir (Mengi, 2000:77).

Köprülü'ye (1991:240) göre gerçek adının Ahmet olduğu kesin olan şairin adının Süleyman olabileceği görüşü de savunulmaktadır. Yavuz (2007:xviii) ise Mantıku't-tayr isimli eserinde geçen

1672 *Aç Süleymân gözünü kim göresin*

Şâhidüñ bir dîv ü terkin urasın

4428 *İy Süleymân şol kopuzuñ kılını*

Bur kim öğrenlüm bu kuşlar dilini beyitlerinden yola çıkarak şairin adının Süleyman olduğunu ileri sürmüştür. Karapanlı (2009:32) da bu beyitlerde tevriyeli bir kullanım olduğunu ve yazarın adının Süleyman olması gerektiğini belirtir. Ancak Mantıku't-tayr'da Süleyman adının geçtiği beyitlerin tamamında “karınca, Asaf, kuş, kuş dili, Hühüd, yüzük, cin” gibi ifadelerinin bulunması bu beyitlerde geçen Süleyman ile Hazreti Süleyman'a telmihte bulunulduğu hissini uyandırmaktadır. Aşağıdaki beyitlerle yukarıda bahsi geçen beyitler karşılaştırıldığı zaman, Gülşehrî'nin yukarıdaki beyitlerde de Süleyman ile kast ettiği kişinin Hazreti Süleyman olduğu kanaati güçlenmektedir.

2203 *Çok okı Gülşehri destânlarını*

Kim göresin 'akl bostanlarını

2204 *Kuş dilinde öyle burar kılını*

Kim Süleymân añlayımaz dilini

Kocatürk (1982:17) de bu tür beyitlerin Hazreti Süleyman ile ilgili olduğu görüşünü savunmaktadır.

Kendisini Senâ'î, Attâr, Nizâmî, Sa'dî, Mevlânâ ve Sultan Veled gibi İran ve tasavvuf edebiyatının büyük ve ünlü şairlerinin takipçisi ve emsali kabul eden Gülşehrî daha sonraki yüzyıllar boyunca tezkirelere dahi giremeyecek kadar unutulmuştur (Köprülü,1991:240).

Gülşehrî, bugün bile zevkle okunabilecek bir edebî değere sahip eser yazabilecek kadar usta bir şairdir. Yaşadığı döneme göre oldukça duru bir dile ve zengin bir hayal gücüne sahip olduğu eserinden anlaşılmaktadır (Köprülü,1991:241).

Hafız olduğunu söyleyen (Kocatürk, 1982:22) Gülşehrî'nin, iyi bir eğitim gördüğü ve İslamî ilimlerin yanı sıra fen ilimlerine de vakıf olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Gülşehrî bu durumu bizzat dile getirerek eserinde Feridü'd-dîn Attar'ın dahi bilemeyeceği on iki ilmin bulunduğunu belirtir. Bir mahalledeki tekkesinde şeyhlik yapmasına rağmen yazmış olduğu Felek-name isimli eserinden dolayı, konununun diğer sıradan şeyhlerden çok daha üstün olduğunu ve yukarıda adı geçen altı ünlü şairin yedincisi olduğunu savunur.

Nitelemeleri ve tasvirleri ile dikkat çeken ve çekici bir üsluba sahip olan şairin eserlerinde Mevlânâ'nın etkisi görülür (Yavuz, 2007:xxxıı). Gülşehrî eserdeki bazı hikâyeleri Mevlânâ'dan almakla kalmamış, aldığı hikâyelerindeki anlatım tekniği ve üslûbu da Mevlânâ'nınki ile benzer bir şekilde ortaya koymuştur. "Gülşehrî de tıpkı Mevlânâ gibi hikâyeyi anlatmadan önce meseleyi ortaya koymaktadır. Meseleyi açıklayıcı, aydınlatıcı nitelikteki hikâyelerden sonra dinleyicilerine ana düşünceyle birlikte kendi felsefesini aktarmakta ve öğütler vermektedir. Tercih edilen diller farklı olmasına rağmen her üç hikâye Mesnevideki hikâyelerin ortaya konuluşundan farksızdır. Her üç hikâyenin sadece alıntı olması değil, yapı ve anlatım tarzı da Mevlânâ'nın Mesnevisinden farklı değildir. Hikâyeler dil farklılığı dışında zincir halkaları gibi birbirine bağlı olaylar örgüsü içinde sunulmaktadır" (Merhan, 2007:109).

Özenilmiş bir üslupla yazan ve öğretici olmasının yanında lirik nitelikler gösteren şair, sanat değeri bakımından çağının önde gelen edebî şahsiyetlerindedir. Tasavvufî konuları usta bir ifadeyle yazan şairin dili; Türkçe açısından bir başlangıç çağında bulunmasına rağmen temiz, itinalı, sade ve güzeldir. Aynı zamanda vezni kullanışı da iyidir. Nazım tekniğine mümkün olduğu kadar dikkat ettiği ve mısralarına güzel bir ses vermeğe çalıştığı görülür (Ateşli, 2010:13).

Gülşehrî, mutasavvıf bir şair olmakla birlikte eserlerinde sanatın coşkusu hissetmiştir. Bir meslek propagandası yapmaktan çok bir sanat eseri yazmak ve gelecekte kendisi için iyi bir şöhret bırakmak duygusuyla çalıştığı fark edilir. Mantıku't-tayr'ın hemen her bölümüne Allah'ın adını anarak başlaması ve metin içinde çoğu kez dinî lirizmin örnekleri olacak mısralar söylemesi, şairin samimi inancının göstergesi durumundaki ifadelerdir (Banarlı, 2001: 378).

Gülşehrî, eserlerini meydana getirirken mükemmel bir sanat eseri ortaya koymak amacıyla hareket etmiştir. Feridü'd-dîn Attâr'ın eserini Türkçeye aktarırken sıradan bir tercüme olarak değil, Türkçenin ifade gücünü ve zenginliğini ortaya koyup yeniden yazıyormuşçasına şahsî bir hüviyet kazandırması ondaki şuur ve idealist kişiliği göstermektedir. Didaktik ve tasavvufî özelliğine rağmen dilinin sade ve temiz, üslubunun canlı ve akıcı olması Gülşehrî'nin usta bir sanatkar olduğunun göstergesidir (Özkan, 2001:89-90).

Türkçeye büyük önem veren şairin pek çok beyti bugün dahi rahatlıkla anlaşılabilir bir sadeliktir. Eserde, kullandığı kelimelerin tamamının Türkçe kökenli veya tamamen Türkçe bir hüviyet kazanmış olduğu pek çok beyit bulunmaktadır. Bu beyitlere eserin farklı bölümlerinden çeşitli örnekler vererek şairin, Türkçeyi kullanma konusundaki ustalığını örneklemenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

353 *Bir kız üstinde oturur ay gibi*

İki kaşı ok atar bir yay gibi

358 *Her kim anuñ yüzini görür-idi*

Kendü câmi terkini urur-ıdı

375 *Çok nasihat virdiler kâr kılmadı*

Şeyhe vü ussı başına gelmedi

- 376 *'Aşık ögüt virmegi ne biliser*
'Aşika ögüt ne assı kılisar
- 386 *Eydür iy veh oda yandum n'ideyim*
Baglu boynum bunda kaçça gideyim
- 1651 *Gözleri her birisi bir yay dutar*
Kirpügi her kalkana biñ ok atar
- 1659 *Pâdişâh ol servi görmege iver*
H'ôca Gülşehrî dahı anı sever
- 1661 *Ben sizüñ-ile bile gelimezem*
Sevdüğümnden bir dem ayrılımazam
- 1663 *Ben anı koyup yola gidemezem*
Oduñ ortasında sabr idemezem
- 1697 *Gördi Mecnûn'ı yatur bir yazıda*
Bir yazı kim biñ yol erin azıda
- 3575 *Kişinüñ çün kim ogurlıga varam*
İç donın dahı başından çıkaram
- 3579 *Başuma kutsuzlık od saçmış-durur*
'Ömrüm ogurlıg-ıla geçmiş-durur
- 3634 *Bunça sıhhatdan niçün sen ayırsın*
Kim ölü dirildi vü sen sayrusın
- 3780 *Köylerümi çün severem n'ideyim*
Atlarımı niçe koyup gideyim

2.1.1.2. Eserleri

Felek-name: Gülşehrî'nin, Mantıku't-tayr'da 8 kez adından söz ettiği ve Farsça yazmış olduğu eseridir. İlhanlı hükümdarı Gazan Han adına 1301 yılında yazılmıştır. Ana kaynağı Kur'an ve Mevlânâ'nın Mesnevisi olan bu eserde dönemin önemli ilimlerinden olan astronominin de önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Kalam ilminin en önemli konuları arasında yer alan mebde (başlangıç) ve mead (ahiret) konularını ele alarak yaratılmışların en üstünü olan insana, nereden geldiğini ve nereye gideceğini anlatmak amacıyla kaleme alınmıştır. Eserin tek nüshası Ankara İl Halk Kütüphanesinde. Sadettin Kocatürk tarafından doçentlik çalışması olarak hazırlanan eser, metni ve Türkçe tercümesiyle birlikte "Gülşehrî ve Feleknâme" adıyla yayımlanmıştır (Özkan, 1996:251).

Aruz-ı Gülşehrî: Farsça yazılmış olan eser 16 varaklık bir risaledir. İlk dokuz varakında bazı aruz kalıplarının terkiibinden söz edilmiş, geriye kalan kısımlarda da bu kalıplara örnekler verilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Farsça yazmalar bölümünde yer almaktadır (Güzel,283; Karapanlı, 2009:37).

Keramat-ı Ahî Evran: 167 beyitlik Türkçe bir mesnevi olan eserde Ahî Evran ile cömertliği ile meşhur Hatimü't-taî karşılaştırılmıştır. Eserin Gülşehrî'ye ait olduğu konusunda bazı şüpheler mevcuttur (Karapanlı, 2009:37).

Kudurî Tercümesi: Kudurî'nin el-Muhtasar adlı eserinin manzum tercümesi olan bu eserin varlığından Gülşehrî Mantıku't-tayr'da söz ediyorsa da eser bulunabilmiş değildir (Güzel,284; Karapanlı, 2009:37).

Şiirler: Gülşehrî'nin çeşitli mecmua ve nüshalarda bulunmuş olan yedi adet şiiridir (Güzel, 284; Mengi, 2000:78).

2.1.1.3. Mantıku't-tayr

Feridü'd-dîn Attâr'ın Mantıku't-tayr isimli eserinden esinlenerek yazılmış olan eser; Allah'a kavuşmayı anlatan, vahdet-i vücud fikri üzerine bina edilmiş, alegorik bir eserdir. Türk diliyle Farsça'dan daha güzel eserler yazılabileceğini göstermek amacı ile kaleme alınmıştır (Şentürk, Kartal, 2005:128). Eser, Attâr'ın

Mantıku't-tayr'ının aynen tercümesi şeklinde değildir, şair pek çok ilaveler ve çıkarmalar yapmıştır.

4429 *Kuş misâli bunda 'Attâr' uñ-durur*

Kalanını eyleyen yâruñ-durur

diyen Gülşehrî eserin sadece genel omurgasının Attar'dan alındığını geriye kalan düzenlemelerin kendisi tarafından yapıldığını ifade eder. Eserde Attâr'ın Esrâr-nâme'sinden, Kelile ve Dimne'den Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden, Sadî'nin Gülistân'ından ve Kâbûs-nâme'den alınmış çeşitli hikâye ve bölümler bulunmaktadır (Güzel, 280).

Eserin bir diğer adı 4432. beyitte geçtiği üzere “Gülşen-nâme”dir. Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâilün* kalıbı ile yazılan eserin üç beyitinde bu kalıp dile getirilmektedir.

Kuş dili anlamına gelen Mantıku't-tayr ibaresi İslami kaynaklarda ilk olarak Kur'an'da geçmektedir. İbare Hazreti Süleyman'ın *'Ullimnâ mantıka't-tayri / Bize kuş dili öğretildi* (Kur'an-ı Kerîm, 27/16) sözüne dayanır. Edebiyatımızda bazı mutasavvuf şairler, şathiyeleri ve çoğunlukla alışılmamış mazmunların kullanıldığı sûfiyane şiirleri “kuş dili” olarak nitelemişlerdir (Şahin, 2008:17). Kuş dilini bilmek mutasavvıflarca söylenilenin anlamını erbabı olmayandan gizlemek, tasavvufî sembol ve terimleri bilmek şeklinde kabul edilmiştir (Ceylan, 2003:18).

Eser kuşların, Hüdhüd'ün kılavuzluğunda padişahları olan Simurg'a ulaşmak için yola çıkmalarını ve çağlar boyu uçtuktan sonra sadece otuz kuşun (sî murg) bu menzile ulaştığını ve Sîmurg'un kendileri olduğunu anladıkları konusunu işler.

“Sofuluk yaşam felsefesini işlerken Attar'ın, Hakim Senayi'nin ve Mevlânâ'nın eserlerindeki yapıdan da başarıyla yararlanmıştı. İç içe geçmiş hikayelerden oluşan bir destanla karşı karşıyayız. Konu bütünlüğü açısından bir çerçeve hikaye içine yerleştirilmiş hikayeler aracılığıyla dünya görüşünü müritlerine ve dinleyicilerine aktarmaktadır. Bu anlatım tarzı aslında Hint masallarında ve Binbir Gece Masallarında görülen geleneksel anlatım tarzıdır. Kur'an-ı Kerim'de de görülen bu anlatım tarzı verilmek istenen temel düşüncenin, yan düşüncelerin hikayeler ve kıssalar yardımıyla verilmesi ve meselenin örneklerle aktarılması esasına dayanmaktadır. Ancak asıl

çarpıcı ve yeni olan özellik bu hikayelerle şeriat ahlakı yanında tasavvufu da kapsayan yeni bir yaşam felsefesinin aktarılmasıdır” (Merhan, 2007: 104).

“Mantiku’t-Tayr, temsilî bir eserdir. Münazara tarzının yanında çeşitli vesilelerle bilhassa hüdhüdün ağzından ve öbür hikâyelerde nasihat ve dînî îkazlar ihmal edilmemekle nasihatnâme karakterini de taşır. Ayrıca tasavvufî merhale ve ıstılahları öğretmesiyle de tasavvufî-tâlimî bir manzumedir” (Çelebioğlu, 1999:49).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Süleymaniye ve Türk Dil Kurumu Kütüphanelerinde nüshaları bulunan eserin Raif Yelkenci nüshası da bulunmaktadır. Bu nüshalar üzerinde Müjgan Cunbur 1952 yılında doktora çalışması yapmıştır. Agah Sırrı Levend ise Raif Yelkenci nüshasını bir önsözle birlikte 1957 yılında tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (Özkan, 1996:251-252).

2.1.2. Değerler Eğitimi ve Dilin Rolü

“Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”(TDK, 2005:538) şeklinde tanımlanan değer kavramı iktisadî bir terim iken daha sonra sosyal bilimlere geçmiştir (Tan, 2008:15). İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Akt.: Tan, 2008:16).

“Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Değerler ayrıca, bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir” (Erdem, 2003:56). “Değer hükmü, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır”(Güngör, 1996:25).

Kişiden kişiye ve ortamdan ortama değişen değerler yaşamımızı derinden etkiler ve hayatımıza bir yapı ve yön verir. Hayatımızın her aşamasında; eş, arkadaş, meslek ve grup tercihlerimizde değerler hep ön plandadır (Özensel, 2003:229).

Değerler kavramı üzerinde çok durulmasına rağmen değer kavramı yeterince açıklığa kavuşmamıştır. Eğitim bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin hem bireysel tutum ve davranışları etkilediğini hem de toplumun kültürel kalıplarıyla etkile-

şim içinde olduğunu kabul ederler (Dilmaç, 2002:1). Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birey ve toplumdaki değerler de değişmektedir. Bu sebeple bireyin toplumsal değerleri öğrenmesinde sosyal öğrenme etkilidir (Dilmaç, 2002:2-3). Bütün bu açıklamalara bakarak değerlerin hem bireysel hem de toplumsal yönünün bulunduğunu anlaşılmaktadır.

Nelson'a göre değerler; bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olarak üçe ayrılırken Rokeach değerleri temel değerler ve araç değerler olmak üzere ikiye ayırır (Yazıcı, 2006:501-502).

Değerlerin ne olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

“1. *Değerler inançlardır.* Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar. Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

2. *Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik) ilişkilidirler.*

3. *Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler.* Örneğin, itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.

4. *Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.*

5. *Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar.* Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.

6. *Değerler değişime açık yapılardır.* Zaman içinde etkileşim ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir. (Schwartz & Bilsky, 1987) (Akt; Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000: 60).

7. *Değerler, bağlı oldukları kültürlere göre değişir.* Hatta ait oldukları kültürlerin içinde dahi ayrılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir. Mesela bir Eskimo toplumunda da, karı-kocaya sadakat ve misafir-perverlik gibi kültürel değerler mevcuttur. Fakat onlar için misafirperverlik sadakatten daha önemli bir değerdir ve sadakatten önce gelir. Böyle bir olay diğer toplumlar için kabul edilemez bir durum olarak ortaya çıkar.

bilmektedir (Reboul, 1995: 365 -366). Sahip olunan değerler kişinin toplum içerisindeki konumunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu değerler sayesinde birey, diğer insanlar ile etkili iletişime geçebilir ve sosyal konumunun belirlenmesi için uygun bir zemin hazırlayabilir” (Yazıcı, 2006:504-505).

Her toplumda değerlerin kişiler üzerinde bütünlüyci bir etkisi vardır. Kişiler bu değerlere, inançlara ve ideallere sahip olmasa davranış kalıplarının ölçülebileceği normlar da olmazdı. Yine her toplumda en üstte olduğu kabul edilen değerler üzerine genel bir uzlaşma vardır ve bu değerler toplumu bir bütün halinde ayakta tutar (Özenel, 2003:233). “İşlev bakımından sosyal yapıyı bu derece etkileyebilen değerlerin yapısı bozulmadan yeni nesillere programlı bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bu nedenle değerler eğitimi önemli bir kavramdır” (Elbir, Bağcı, 2013:1323).

Toplumun birlik ve bütünlüğünün korunması ve toplumda meydana gelebilecek çözümlerin önlenmesi, toplumun ortak değerlerinin yeni kuşaklara aktarılması ile sağlanabilir. Bu sebeple özde ailelerinden yeteri kadar ahlak eğitimi alamayan ve değer merkezli etkilerde uzak çocuklar ve genelde ise bütün öğrenciler için okulun bu görevi üstlenmesi gerekir. Aktarılabilecek temel değerleri belirlemek amacıyla okul, aile ve toplumsal kurumlar arasında ilişki ve işbirliğinin bulunması ve bunun geliştirilmesi gerekir (Ekşi, 2003:84-85). “Toplumsal kültürün oluşması; fertlerin değer yargılarının bir üst kimlik olarak toplumsal hayata yön vermesi, ya da mevcut toplumsal değerlerin bireylere aktarılması ile gerçekleştirilebilir. Ailede başlayan değerler eğitimi, okullarda formal bir yapı içerisinde temel değerlerin öğrencilere kazandırılması ile devam eder” (Yazıcı, 2006:499). Bu sebeple okulların akademik açıdan başarılı ve temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek gibi iki önemli fonksiyonu icra etmesi gerektiği söylenebilir (Ekşi, 2003:79).

Okulun yüklenmiş olduğu misyonu yerine getirirken okul dışı faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekir.

Sanchez’ de (1998:2) günümüzde değerler eğitiminde göz önünde tutulması gereken en önemli unsurlardan birisinin, geniş halk kitlelerine ulaşılmasında ve toplumsal yapının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olan medya kuruluşları ve onların uygulamaları sonucunda ortaya çıkan popüler kültür olduğunu belirtmiştir.

Televizyonların ve diğer basın-yayın organlarının farklı değer yargıları arasında seçim yapmak zorunda bırakan programlar ve yazılar yayınlaması, öğrencilere okul kültürü içerisinde arzu edilen değerlerin kazandırılmasını güçleştirmektedir. (Yazıcı, 2006:506).

“Toplumsal değişim değerlerin yeniden ele alınmasını ve değer öğretiminin önem kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Her davranışın temelinde değer ya da değerler vardır” (Demircioğlu, Tokdemir, 2008: 71).

Değer eğitiminin ve kültür aktarımının yapılabileceği en temel unsur dildir. Toplumun kültür varlığının ve değer yargılarının büyük bir kısmı dil ile anlatılır ve nesilden nesile aktarılır (Sucu, 2013:2). “Dil öğrenmede sosyal etkileşimin de rolü büyüktür. Çocuğun başkalarıyla etkileşmesi, dil öğrenmeye ve zihnini geliştirmeye önemli katkılar sağlar. Kısaca dil, zihinsel, bireysel ve sosyal becerileri geliştirme, öğrenme, iletişim kurma, etkileşme ve dış dünyayla bütünleşmenin en önemli aracıdır. Dil, bireyin aktif çabalarıyla, zihinsel becerileri geliştirerek ve başkalarıyla etkileşerek öğrenilir” (Güneş, 2009: 6).

Dil, duygu ile düşüncenin kabı ve kalıbıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce zenginliği dil kalıbına dökülerek kuşaklar arasında geleceğe taşınır (Kaplan, 1992:139). Bu sebeple okullarda gerçekleştirilecek iyi bir anadili eğitimi beraberinde değer eğitimi de getirmiş olacaktır. Anadili ise daha çok milletin oluşturduğu edebiyat ile edebî metinlerle yaşatılır ve sonraki nesillere aktarılır. “Ana dili öğretimi, örgün eğitimin en öncelikli amacıdır. İyi bir ana dili eğitimi alan öğrenci, bu derslerde edindiği bilgi, birikim ve beceriyi diğer ders alanlarına da taşıyacaktır. Bu öğretim, sadece bir dil ya da dil bilgisi öğretimi değil, bir millete ait değerlerin benimsetilmesi işidir. Millete ait değerler ise edebî metinlerle yaşatılır ve geleceğe aktarılır. Bu nedenle ana dili öğretiminde temel materyal olarak kullanılan metinlerin özellikle değer aktarımında önemi çok büyüktür” (Özbay, Tayşi 2011: 24).

“Edebiyat eseri, insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başkalarıyla, doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmalarını yansıtır. Edebiyat eserleri hem bireysel hem de toplumsal hayatla ilgili olarak iyiye, güzele, doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir” diyen Kavcar (1999:6) dil ile değer eğitimi arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır.

Değer eğitimi açısından anadili eğitiminin büyük bir önemi olduğu gibi başarılı bir anadili eğitimi içinde edebi metinlerin kullanılması zorunludur. Bu sebeple farklı edebi metinlerde aktarılmak eğitim değerleri ve Türkçe öğretimi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Dede Korkut hikâyelerinin Türkçe öğretimi ve değer eğitimi açısından inceleyen Özbay ve Tayşi (2011:30) “Dede Korkut Hikayeleri, okul çağının her kademesinde öğrencilere göre seviyelendirilerek bilinçli bir şekilde okutulmalı, bu metinler aracılığıyla millî manevi değerlerimizin yeni nesillere kazandırılması sağlanmalıdır” kanaatine varmışlardır.

Kutadgu Bilig’deki değer aktarımını inceleyen Tekşan (2012:15) “Kısaca birey her olumlu değeri bilimle elde edilebilir ve korur. Sadece bu özellik bile bu eserin Türkçe dersinde kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Kutadgu Bilig her seviyedeki eğitim kurumlarında çeşitli yönleriyle değerlendirilerek onda anlatılan değerlerimiz genç nesillere aktarılmalıdır. Milletlerin devamlılığını sağlamada değer taşıyıcısı edebî eserlerin önemi inkâr edilemez bir gerçektir.” sonucuna ulaşmıştır.

Öztürk (2005:71-72) Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde işlenen değerleri konu edindiği çalışmada şu sonuçlara ulaşmıştır:

“Kur’an’dan nakledilen kıssalar, insanlara dinî-ahlaki değerlerin kazandırılmasında güzel birer vesile olmuştur. Bunların arasında Yusuf Suresi’nde geçen Yusuf kıssasının kendine mahsus bir önemi ve taşıdığı birtakım değerler vardır. Hamdullah Hamdi de bu kıssayı anlatan mesnevisinde gerek bu değerleri gerekse yaşadığı devirden, ailesinden ve çevresinden gelen bazı değerleri okuyucusuna ve bize aktarmıştır....

Hamdullah Hamdi çok bilinen bu kıssayı hem çok güzel bir dil ve üslûpla anlatmak, hem de halka bu vesileyle bir takım değerler kazandırmak istemiştir. Diğer bir deyişle dinî, ahlaki ve sosyal değerlerin yanında halkın edebî kültür seviyesini de yükseltmek; insanlara ince duygular, derin anlayış ve estetik zevk kazandırmak istemiştir.”

Emiroğlu (2010) doktora çalışması olarak hazırladığı “Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değerleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada 25 manzum nasihat-nâmeden hareketle bu eserlerde ağırlıklı olarak işlenen ve telkin edilen çeşitli değerler tespit edilmiş, telkin edilen bu değerlerin insanların, olumlu yönden gelişimi için uygulaması tavsiye edilen ve olumsuzluklardan korunması için uzak durulması

gerektiği belirtilen ilahî ve insanî ölçüler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tespit edilen söz konusu değerlerin, hangi eğitim kapsamında verildiğini belirlemek için de bunlar bir tasnife tabi tutulmuş; telkin edilen değerler, 6 ana başlık ve bu ana başlıklara ait çeşitli alt başlıklarla sınıflandırılmıştır. Tespit edilen değerler tasnif edilirken ağırlıklı olarak dinî, tasavvufî, kişisel, sosyal, ahlakî, ilmî eğitimi ve çocuk eğitimi konu alan telkinlerin daha fazla olduğu, bunların yanında sağlık, ekonomi eğitimi ve siyasi eğitimi konu alan çeşitli telkinlerin de bulunduğu belirlenmiştir.

Manzum nasihat-namelerin; insanlara rehberlik eden, onları doğru yola ulaştırmayı amaçlayan, şiir sanatının imkânlarından da yararlanarak okuyucuyu etkilemeyi, yanlışlardan haberdar etmeyi, uyardırmayı, iyiliğe ve güzelliğe yönlendirmeyi, çirkinliklerden, fenalıklardan ve her türlü olumsuzluktan sakındırmayı, özellikle çocukları ve gençleri, onları yaşama hazırlayan çeşitli değerleri aktararak eğitmeyi amaçlayan eserler olarak geçmiş dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de, gelecekte de bir ihtiyaç olmaya devam edeceği ifade edilmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Çiftçi ve Alevli'nin (2013) çalışmasında Mantıku't-tayr'da temel dil becerileri tespit edilmiş ve tespit edilen becerilerin Türkçe Dersi (6, 7, 8. sınıflar) Öğretim Programı'ndaki kazanımlarla örtüşme düzeyi belirlenmiştir. Çalışma doküman incelemesine dayalı olarak yapılmış, eserdeki 4440 beytin tamamı taranmış, bu tarama sonucunda temel dil becerileriyle ilgili 878'i konuşma, 38'i yazma, 76'sı dinleme ve 79'u okuma olmak üzere toplam 1070 beyit tespit edilmiş, ilgili olmayan beyitler değerlendirmeye alınmamıştır. Eserde dinleme becerisinin daha çok işitme/duyma (49 beyit) yönüyle kullanıldığı görülmüştür. Dinleme sırasında söylenen sözlerin dikkate alınması ve dikkatle dinlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yine iyi dinlemenin, söyleneni anlamının esası olduğu belirtilmiştir. Eserde en çok, konuşma becerisiyle ilgili beyit tespit edilmiştir. Söz söylerken güzel konuşmanın önemi, sorulara düzgün ve vaktinde cevap verme, sorunlara konuşarak çözüm arama, kendi konuşmasını değerlendirme üzerinde durulmuştur. Okuma sırasında sadece aynı eseri okumak yerine bu eseri destekleyecek başka eserleri de okumanın önemi vurgulanmıştır. Yazma becerisi daha çok yazı türleri ve yazı araç ve gereçlerinden bahsedilerek konu edilmiştir. Eserde yer alan temel dil becerileriyle ilgili beyitler incelendiğinde, bu becerilerin Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımlarla örtüştüğu

görülmüş, bu sebeple bu tür eserlerin eğitim-öğretim programlarında yer almasının faydalı olacağı kanaati dile getirilmiştir.

Öztürk'ün (2013) çalışmasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2005 yılında tavsiye edilen 100 temel eserde yer alan manzum metinler değerler eğitimi açısından analiz edilmiştir. Altı bölümden meydana gelene çalışmanın Giriş bölümünde değerler ve değer eğitimi hakkında kısa kavram bilgisinin yanında araştırmanın amacı, önem ve sınırlılıkları yer almaktadır. İkinci bölüm, Türkçe eğitimi alanında yapılmış değerler konusunu içeren ilgili araştırmalara ayrılmıştır. Üçüncü bölüm, çocuk edebiyatı hakkında özlü bilgiler, 100 Temel Eser'e getirilen eleştiriler ve bu eleştiriler ışığında listedeki manzum metinlerin genel bir değerlendirmesinden oluşmaktadır. Dördüncü bölüm çalışma ile alakalı yöntem bilgisini, beşinci bölüm ise elde edilen bulguları ve onlar hakkında yorumları içermektedir. Yorumların, bulguların açıklayıcı mahiyette olmasına özen gösterilmiş, bölümün sonunda bulguların eserlere dağılımı hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve tablo halinde gösterilmiştir. Altıncı ve son bölümde ise araştırmanın sonuçları ve bu sonuçlardan yola çıkarak yapılan öneriler yer almaktadır.

Biçer'in (2013) çalışmasında Mehmet Akif Ersoy'un Safahat isimli eseri değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Çalışmanın neticesinde Safahat'ın Türkçe öğretimi sürecinde değerler eğitimi konusunda yararlanılacak kaynaklar arasında olduğu sonucuna varılmıştır.

Alagöz'ün (2012) çalışmasında Cahit Uçuk'un masal kitaplarında yer alan temel değerlerin Türkçe eğitimine katkısı konusunu incelemiştir. Çalışmada Cahit Uçuk'un masal kitaplarında hangi değere ne kadar yer verdiği, hangi sıklıkla kullandığı, değeri aktarırken nasıl bir anlatım tercih ettiği ve bu değerlerin Türkçe eğitimine deyim, atasözü, ikilemeler, yansıma sözcükler, kalıplaşmış ifadeler bakımından ne gibi katkıları olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Batur ve Yücel'in (2012) çalışmasında, Ahmet Efe'nin çocuk hikâyelerinde değer eğitimi ve hikâyelerin Türkçe eğitimine katkısı bakımından incelenmiştir. Örnekleme olarak Ahmet Efe'nin yazdığı çocuk hikâyeleri alınmıştır. Bu hikâyelerin çözümlenmesinde ise hikâye haritası yöntemi kullanılmıştır. Hikâyelerin çocuk edebiyatı açısından taşıdığı özellikler "Değer Eğitimi" olarak belirlenmiş, sözcük çeşitlili-

liği açısından ise Türkçenin gücüne katkısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde Ahmet Efe'nin hikyelerinin değer eğitimi bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca Ahmet Efe'nin hikyeleri, Türkçe oğretimine katkısı bakımından atasözü, deyim, ikileme, kalıp sözler ve yansıma kelimelerin kullanımını açısından da incelenmiş ve hikyelerde atasözlerinin az, deyim, ikileme, kalıp söz ve yansıma kelimelerin ise yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. İncelenen eserlerde atasözleri, deyimler ve kalıp sözlerin etkili bir şekilde kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Sönmez'in (2011) alışmasında Reşat Ekrem Koçu'nun çocuklar için yazdığı eserlerinden 25 hikye, 13 roman, 1 gezi yazısı ve 1 masal değerler eğitimi ve Türkçe oğretimi açısından incelenmiştir. İlk bölümünde ocuk, edebiyat ve ocuk edebiyatı kavramları ile Reşat Ekrem Koçu'nun hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilen çalışmanın ikinci bölümünde de ele alınan eserler tanıtılıp bunların unsurları ve eserde yer alan kahramanların kişilikleri incelenerek Koçu'nun çocuğa bakışı ile eserlerinde oluşturmayı hedeflediği ocuk modeli üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde Koçu'nun eserlerinde ön plana çıkardığı eğitim modeli ve eserlerinde işlediği değerler maddeler halinde sıralanıp incelenmiş ve Koçu'nun iki eseri üzerinde yapılan incelemelerden hareketle onun eserlerinde kullandığı Türkçenin dil özelliği değerlendirilmiştir. İncelemeler neticesinde eserlerden bazılarının ocuk gelişimini olumlu olarak desteklerken bir kısmının da çocukların gelişimlerini bazı yönlerden olumsuz olarak etkileyebileceği görülmüş; bu sebeple eserlerin tamamı çocuklara tavsiye edilmemiştir.

Atalay'in (2011) alışmasında Mill Eğitim Bakanlığının 2005 yılında Talim ve Terbiye Kurulunun 14.07.2005 tarihli, 2574 sayılı ortaöğretim programlarına göre düzenlenen "Türk Edebiyatı" ile "Dil ve Anlatım" ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinlerinde mill, ahlak, insan, manev ve kültürel değerler tespit edilmiş; Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım eğitiminde değer aktarımının nasıl olması gerektiği ortaya konmuştur.

Kumbasar'in (2011) alışmasında 13-18 yaş grubu ii uygun olduğu düşünülen ve defalarca basılan Muzaffer İzgü'nn romanlarından 12'si içerdiği eğitim değerleri açısından incelenmiştir. Birinci blmde araştırmanın problemi, ikinci blmde konuyla ilgili kavramsal ereve, nc blmde araştırmanın yöntemi, dr-

düncü bölümde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Romanlarda yer alan değerlerin bir kısmının Türkçe eğitiminde değer aktarımı için yeterli olduğu görülürken bazı değerlerin yeterince işlenmediği tespit edilmiştir.

Şen'in (2007) yaptığı çalışmada Millî Eğitim Bakanlığının ilköğretim okulları için hazırladığı 100 Temel Eser serisinde yer alan kitaplarda; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, duyarlılık, dayanışma, dürüstlük, estetik, hoşgörü, özgürlük, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, vatanseverlik, temizlik, sağlıklı olmaya önem verme değerleri tespit etmek ve Türkçe eğitiminde değerler öğretiminin nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Emek (2010) çalışmasında hikâye türü eserlerdeki öğretmen tipleri üzerinde durmuştur. Tanzimat ile başlayan yenileşme döneminin günümüze kadar uzanan gelişim çizgisi içerisindeki hikâye türü eserleri dikkate almış bu eserlerdeki öğretmenlerin şahsında yazarlar tarafından verilmek istenen değerleri tespit etmiştir. Bu tespitten hareketle söz konusu dönem içerisinde hikâye türü eserlerde öğretmen tipinde görülen değişimler, toplum ve öğretmen kavramlarının karşılıklı etkileşimi konusunda bir sonuca gitmiştir. Araştırma kapsamında tespit edilen 500 öğretmen konulu hikâye arasından çalışma aracını oluşturan 330 hikâye, seçkisiz olarak belirlenmiştir. Bu eserlerdeki değerlerin tespitinde Millî Eğitim Bakanlığının eğitim programında bireylere kazandırılması hedeflenen olumlu değerler ölçüt alınmıştır. Dil eğitimi ve bireylere dil bilinci kazandırılması konusunda hikâyelerdeki iletiler ayrıca tespit edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda yenileşme dönemi Türk hikâyeciliğinde öğretmeni işleyen ve çalışma aracımıza dahil olan eserlerde; alçak gönüllülük, azim ve kararlılık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, dil bilinci, doğruluk, dostluk, empati kurma, güvenilir olma, hoşgörü, idealistlik, merhamet, misafirperverlik, nezaket ve görgü, olumlu düşünme, örnek olma, özgünlük, öz güven, sabır, sağlıklı olma, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, şefkat, titizlik, toplumsallık, tutumluluk, vefa ve yardımseverlik değerleri tespit edilmiştir.

Gül'ün (2013) çalışmasında bir değer olan doğruluk eğitiminin gelişim özellikleri dikkate alınarak, ilköğretim öğrencilerine nasıl kazandırılacağı üzerinde durulmuştur. Çalışmada ilköğretim öğrencilerinin gelişim alanları, değer eğitimi ve doğruluk eğitimi konuları ele alınmıştır.

Durmuş'un (2011) çalışmasında - Ulusal Tez Merkezinde yer alan bilgilere göre- Mevlânâ'nın Mesnevî'si'ni ele alınmış ve Şerh-i Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinleri ve bu metinler vasıtasıyla aktarılmak istenilen iletileri tespit edilerek Mevlânâ tarafından bilinçli bir şekilde kurgulanan bu metinlerin bir değer eğitimi yöntemi olarak nasıl kullanıldığını sorgulanıp metinler vasıtasıyla benimsenmesi ve sakınılması istenilen temel değerler belirlenmiştir. Betimsel tarama modeli ve yakın okuma yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, eserdeki 370'i ana, 80'i mesel getirme maksatlı ara olmak üzere toplam 450 metin, eserde yer aldığı beyit numaralarıyla birlikte ele alınmıştır. Tespit edilen tahkiyeye dayalı metinler, en küçük eylem birimi kabul edilen epizotlarına ayrılmış ve her metnin aktarılmak istenilen iletileri tespit edilmiştir. Çalışmanın esasını teşkil eden Mesnevî'de Tahkiyeye Dayalı Metinlerde Değer Eğitimi bölümünde ise verilerin analiz edilmesinde sistematik tahlil yöntemine başvurulmuş, aynı değeri işleyen tahkiyeye dayalı metinlerden hareketle o değerini Mevlânâ'da nasıl işlendiği ve ne anlama geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın evrenini bir bütün olarak değerler, değer eğitimi ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si, örneklemini ise Tâhirü'l-Mevlevî ve Şefik Can'ın Şerh-i Mesnevî'si ve eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinler oluşturmaktadır. Çalışmada Mevlânâ'nın dile ve Türkçeye bakışına da kısa bir yorum getirilerek Mevlânâ'nın eserlerinde Türkçenin bir kültür dili olarak yerinin tespit edilmesine yönelik ciddi bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmış ve çalışmanın sonunda Şerh-i Mesnevî'deki tahkiyeye dayalı metinlerin Türkçe Eğitimi'nde dört temel dil becerisi, dilbilgisi ve drama etkinlikleri ile temel evrensel ve insani değerlerin kazandırılmasında kullanılması önerilmiştir.

Gökçe'nin (2008) çalışmasında Gülten Dayıoğlu'nun çocuklar için yazdığı öyküler; metin öğretimine katkı sağlayacak bir yöntemle, hikâye haritası yöntemiyle çözümlenmiştir. Öykülerin çocuk eğitimi açısından taşıdığı özellikler "Değer Eğitimi" başlıklı bölümde belirlenmiş; Türkçenin gücüne katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazarın öykülerinde işlediği değerler doğrudan metne dayalı bir değer saptaması biçiminde çözümlenmiştir. Öyküde sunulan değerler çocuk eğitimi ile ilişkilendirilmiştir. Öykülerin Türkçeye katkısını belirleme konusu, yazarın sözcük seçimi, söz varlığı, deyimler, ikilemeler, yansımalar, kalıp sözler, atasözü, çeviri söz, aktarmalar, söz sanatları, cümle yapısı ve cümle türleri yönüyle incelenmiş ve öykülerin Türkçeye katkısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Akyol'un (2010) çalışmasında, iki farklı yayınevine ait, öğrenci ders ve öğrenci çalışma kitabını içeren, 6. Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitaplarında yer alan sevgi temasının hedefler, kazanımlar ve etkinlikler bakımından değerler eğitime uygunluğu ele alınmıştır. İncelenen her iki kitabın, sevgi temasındaki hedef ve kazanımlarının, dil ve zihin becerilerini karşıladığı ancak sevgi değerini karşılamadığı tespit edilmiştir. Sevgi temalarında dil becerileri ve metni analiz etmeye dönük kazanımlar yer alırken doğrudan sevgi değeri ile ilgili hiçbir kazanımın bulunmadığı fark edilmiştir. Sevgi temalarında, genel olarak değer aktarmaya dönük etkinlikler, dil becerisi ve metin çözümlemesine dönük etkinliklerden daha azdır. Her iki Türkçe ders kitabında da öğrenciyi duyuşsal yönden geliştirecek drama, rol yapma, empati etkinlikleri, tartışma, işbirlikçi öğrenme, örnek olay, eğitsel oyun, gezi-gözlem türünden yöntem ve tekniklere daha çok ağırlık verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde tümevarım analiz yöntemi esas alınmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada betimsel araştırmanın bir türü olan tarama modeli (Büyüköztürk, 2010:21) ve döküman incelemesi teknikleri kullanılmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konun olan birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir” (Karasar, 1994:77). Mantıku’t-tayr’da yer alan metinler değerler eğitimi açısından incelenerek “Dini Değerler”, “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” ve “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” ana başlıkları altında incelemiş ve eserdeki söz varlığı ortaya konulmuştur.

3.2. Çalışma Materyali

Çalışmanın materyali Gülşehrî’nin Mantıku’t-tayr isimli eseridir. Bu çalışmada, eserde yer alan eğitim değerleri belirlenerek eser, Türkçe eğitimi açısından incelenmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma için Kemal Yavuz’un hazırladığı “Gülşehrî’nin Mantıku’t-tayr’ı (Gülşen-nâme)” (Yavuz, Kemal (2007), *Gülşehrî’nin Mantıku’t-tayr’ı (Gülşen-nâme) [Metin ve Aktarma]*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.) isimli çalışması esas alınmıştır. Metinlerin eserde bulunan başlıklar altında epizotları tespit edilip aktarılacak istenen değerler incelenerek eserdeki söz varlığı hususları incelenmiştir.

Verilerin analizinde sistematik tahlil yöntemi kullanılmış, hangi değerlerin nerelerde geçtiği ilgili beyit numaraları yazılmak sureti ile belirtilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Eserin Özeti

Besmele ve Allah'a övgü ile başlayan eserde kısa bir girizgâhtan sonra Simurg hikâyesi anlatılmaya başlanmaktadır. Hikâye şu şekildedir:

Simurg, bir gece aniden Çin ülkesinin üzerinden uçar. Uçtuğu sırada kanadından türlü nakışlarla bezenmiş bir tüy yere düşer. Tüyü gören insanlar, onu Simurg'un kendisi zannederek kendi dinlerini terk edip o tüyün üzerindeki nakışlara tapmaya başlarlar. İnsanların bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bazıları puta, bazıları haça vb. ibadet etmeye başlarlar. Oysa insanların hakikatte kuşun tüyündeki nakışlardan birine ibadet etmeleri yerine kuşun kendisini idrak etmeye çalışıp ona ibadet etmeleri gerekirdi.

Eserde, Simurg'un dünyaya tecellisinin anlatılmasının ardından Hüdhüd ile kuşların maceraları anlatılmaya başlanmaktadır. Kuşların hepsi toplanarak ülkelerinin bir padişahının olmadığını, kendilerini idare edecek bir hükümdarın bulunması gerektiğini; aksi takdirde memleketlerinin çok kısa bir süre içinde viran olacağını söylerler. Kendilerine bir padişah bulmak için uzunca bir sefere çıkmaya ve bu seferde kendilerine kılavuzluk yapması için birini seçmeye karar verirler. Bu kılavuzluğa kimin layık olduğunu soruştururlarken başında tacı olan Hüdhüd kuşların arasına katılır. Kendisinin yol yordam bildiğinden, bütün dünyayı dolaşıp gittiği yerlerin hepsini hafızasında tuttuğundan, Hazreti Süleyman ile dahi pek çok sefere çıktığından; bütün bu sebeplerle tanıyan herkesin kendisini kılavuz olarak seçtiğinden ve onları ulaşmak istedikleri yere ulaştırdığından söz eder. Eğer kılavuz olarak kendisini seçerlerse kesinlikle padişaha kavuşabileceklerini sözlerine ilave eder. Daha sonra padişahlarının Kaf adı verilen bir dağda yaşadığını, sonsuz güzelliğe sahip olan bu padişahın adının da Simurg olduğunu, gücünün her şeye yettiğini, fazl u kereminin bol olduğunu söyler. Ancak bu padişaha kimsenin tek başına gidemeyeceğini, hep beraber giderlerse ona ulaşabileceklerini belirtir. Tanrı'dan hidayet eriştiği zaman her işin kolaylıkla başarılacağını dile getirir. Buna misal olarak Hazreti Muhammed'in çocukluğu ve gençliği anlatılmaya başlanır.

Cihanın övücü, ahiretin ve dünyanın efendisi, enbiya ve evliyanın serveri Hazreti Muhammed daha çocuk iken dahi bütün âlemin kalbi ve ruhu idi. Kendi di-

ninin dışındaki bütün dinlerin boş ve batıl olduğunu, dininin hükmünün baki olduğunu, putları kırıp puthaneleri yıkmanın gerekliliğini, Kâbe'yi putlardan temizlemenin lüzumunu dile getirir idi. Hazreti Muhammed bu sözleri söylemeye daha yeni yeni başlamış olmasına rağmen bütün Mekke halkı onun yanına gelip böyle tehlikeli sözler söylememesi, canı tatlı ise aklını başına alması konusunda onu uyarırlar. Ebu Talib'e hürmeten kendisine karışmadıklarını, yoksa ona neler yapacaklarını bildiklerini, bu putlara sadece kendilerinin değil tüm dünyanın taptığını söylerler. Mekkelileri kendi emri altına alsa bile dünyanın geri kalan yerlerinde yaşayan insanları nasıl kontrol edebileceğini, doğru düzgün bir elbise ve ekmeğinin dahi olmadığını, kimin görünen tanrılar dururken görünmeyen, gizli bir Tanrı'ya inanacağını, binlerce padişahın bir yetime nasıl uyacağını sorarlar. Mekkelilerin bu itirazları üzerine Hazreti Muhammed, bütün padişahların tahtlarını sarsıp taçlarını indireceğini, o padişahların kendisi huzurunda divan duracaklarını ve kendisine baş kaldıranlarını öldüreceğini söyler.

Münafıklar Hazreti Muhammed'in sözlerinden dolayı ona haset ederler. Mekke'nin yakınlarında halkı tarafından çok sevilen Safvan adlı bir beyin huzuruna çıkarak Hazreti Muhammed'i şikâyet ederler ve ondan yardım isterler. Bey Hazreti Muhammed'in dediklerini duyunca çok öfkelenir, putlara söven bu kişi ile ona uyanları öldürmek kasdı ile Mekke'ye doğru yola çıkar. Mekke yakınlarında kamp kuran Safvan uzaktan Hazreti Muhammed'i görür ve ilk görüşte bu zatın yalan dolandan beri olduğunu, yüce bir şahsiyete sahip bulunduğunu anlar. Kendisine onun bir büyücü olduğu söylense de inanmaz ve bu zatın büyücülerle yakından uzaktan bir ilişkisini olamayacağını, bunun her sözünün Allah katından olması gerektiğini ve buna uymayanların kendini ateşten kurtaramayacağını söyler. Kendisinin artık bu zata ve onun rabbine iman ettiğini ve putlardan beri olduğunu ilan eder. Peygamberin huzuruna varmak için atından iner. Mekkeliler buna engel olmaya çalışsalar da bir fayda vermez, Safvan Hazreti Muhammed'in huzuruna vararak imanını peygambere bildirir.

Hazreti Muhammed Safvan'a memleketine gidip Müslümanlar güçlenene kadar orada işlerini idare etmesini emreder, o da bu emri yerine getirir. Ancak Safvan'ın iman etmesi Mekke'li müşrikleri çileden çıkarır.

Hüdhüd bu hikâyeden sonra tekrar kendisinin padişahı bulabilme konusundaki yeterliliği ve liyakatinden bahseder. Hüdhüd'ün sözleri ile padişahın var olduğuna ve ona kavuşabileceklerine kesin kanaat getiren kuşlar mest olup kendilerinden geçerler. Büyük bir şevk ve azimle yola çıkmak için hazırlık yapmaya başlarlar. Ancak padişahın huzuruna varmanın mutluluğunun yanında, yol ve yolculuğun meşakkatlerinden korkup çekinen kuşlar teker teker Hüdhüd'ün huzuruna gelerek bir mazeret beyan edip yolculuğa çıkmaktan vazgeçtiklerini söylerler.

Evvela Bülbül gelerek kendisinin güle ve bahara olan aşkından dem vurur. Aşkı sebebiyle gülden ayrılamayacağını, padişahın huzuruna çıkmanın ise kendisi için bir öneminin olmadığını söyler. Hüdhüd, gülün ve baharın güzelliğinin zahirî ve geçici olduğunu, surete değil manaya yönelmenin gerekliliğini dile getirir ve bu görüşünü desteklemek için “Kadın ve Adamın Hikâyesi” ni anlatmaya başlar.

Bir adam Dicle'nin öte tarafında oturan bir kadını çok sever, kadınla buluşmak için yüzme bilmediği halde on sene boyunca her gün Dicle'yi geçer. On yıldan sonra adam kadının gözünde bir ben görür ve daha önce olmayan bu benin şimdi nereden çıktığını sorar. Kadın ise benin kendisi ile tanıştığı günden beri var olduğunu; ama aşkıdan dolayı bu kusuru görmediğini belirtir. Adamın aşkının bitmiş olmasından dolayı kusurlarını görmeye başladığını söyleyen kadın, artık Dicle nehrine girmemesi gerektiğini; çünkü Dicle'yi geçmesini sağlayan büyük aşkının bittiğini, bundan dolayı sularla baş edemeyip boğulacağını söyler. Adam bu sözlere bir anlam veremez ve kadını hala delice sevdiğinde ısrar eder. Tekrar Dicle'ye girdiğinde ise kadının dediği gibi sulara kapılarak boğulur. Bu hikâyeyi anlatan Hüdhüd fani sevgililere gönül vermeyerek bakî ve hakikî sevgiliyi bulmanın gerekliliğine değinir.

Bu hikâyeden sonra Gülşehrî aşkı daha iyi anlatabilmek için San'an şeyhi hikâyesini anlatacağını söyler ve hikâyeye başlar.

Sanan şehrinde Abdurrezzak isminde gönlü zengin, Hakk'a yakın, pek çok müridi ile seveni olan, çokça ibadet eden, keramet sahibi ve bir o kadar da alim bir şeyh yaşar. Bir gece rüyasında Harem'den Rum ülkesine geldiğini ve orada bir puta secde ettiğini görür. Büyük bir üzüntü ve sıkıntı ile uykudan uyanan şeyh bu rüyanın kendisinde meydana getirdiği endişe ve sıkıntıları gidermek üzere Rum ülkesine gitmeye karar verir. Müritleri ve dostları ile Rum ülkesini şehir şehir dolaşan şeyh Kay-

seri'ye geldiğinde Rum padişahının çok güzel olan kızını görür ve anında ona âşık olur. Kızın aşkından kendini kaybeden şeyh kızın kapısından ayrılmaz. Dostlarının her biri, şeyhe bu kötü halden kurtulması için akıl verir; ama bunların hiçbiri kâr etmez. Şeyh, her şeyden yüz çevirerek tam bir ay boyunca kızın kapısında durur, bir yere ayrılmaz. Bir aydan sonra durumu fark eden kız şeyhin yanına gelir, kendisini seven kişinin kendisi gibi Hristiyan olması gerektiğini söyler. Şeyh ise kıza olan aşkından çok perişan olduğunu söyler, kendisini reddetmemesi ona yalvarır. Kız, aşkının şeyhi harap etmiş olduğunu görünce şeyhi daha da zor duruma düşürüp isteklerini ona yaptırmak için şeyhin yaşlılığını bahane ederek onu reddeder gibi görünür. Şeyh ise kıza ya visaline erip mutlu olacağını veya firakından öleceğini söyler. Kız şeyhin tamamen kendisine ram olduğunu görünce putlara secde etmesi, Kuran'ı yakması, içki içmesi ve imanını terk etmesi yönünde dört istekte bulunur. Şeyh, içki içebileceğini; ancak diğer üç isteği yerine getirmekten kendisini muaf tutmasını ister. Kız, şeyhe içki içirmeyi başarırsa şeyhin diğer isteklerini de rahatça yerine getirebileceğini bildiğinden şeyhin bu ricasını kabul eder. Şeyh içki içince kızın bütün isteklerini yerine getirir. Şeyhin din değiştirdiği bütün şehre yayılır.

Şeyh, kıza bütün isteklerini yerine getirdiği için artık ona kavuşmak istediğini söyler. Kız, bu sefer şeyhe kendisinin başlığının çok fazla olduğunu, eğer malı mülkü yok ise bu sevdadan vazgeçmesi gerektiğini söyler; ama şeyh, kızın aşkı için cenneti reddedip cehenneme bile razı olduğunu dile getirir. Şeyhin aşkında sebat ettiğini gören kız, şeyhten başlık olarak bir sene domuz çobanlığı yapmasını ister. Şeyh kızın bu isteğini de geri çevirmez, dağ bayır dolaşır domuz gütmeye başlar. Şeyhin bütün bu hallerini öğrenen dost ve müritleri şeyhi orada terk edip üzülenek memleketlerine dönmeye karar verirler. İçlerinden biri şeyhe gelerek gitmek istediklerini, ama isterse hepsinin de kendisi gibi Hristiyan olabileceğini söyler. Şeyh ise kendisinin onlarla hiçbir alâkasının olmadığını, istediklerini yapmakta serbest olduklarını söyler. Dostları, büyük bir üzüntü ile şeyhin yanından ayrılarak Kâbe'ye doğru yol alırlar.

Şeyh, Rum ülkesine geldiği zaman onunla beraber yolculuğa çıkamamış olan bir müridi, gelen dostlardan şeyhin durumunu sorar; dostları da her şeyi olduğu gibi anlatırlar. O mürit şeyhin başına gelen halleri öğrenince arkadaşlarını, şeyhi yalnız bırakıp da onun gibi Hristiyan olmamalarından dolayı azarlar. Müritler de şeyhe aynı şeyi teklif ettiklerini; ancak şeyhin kabul etmediğini ve kendilerini istemediğini; bu

sebeple mecburen şeyhi terk etkilerini söylerler. O mürit yine de bunun kendileri için bir özür olamayacağını, yapmaları gerekenleri yapmadıkları için suçlu olduklarını söyler, tekrar Rum ülkesine gidip orada Allah'a yalvararak şeyhleri için dua etmeleri gerektiğini dile getirir.

Müritlerin hepsi Rum ülkesine gelerek kırk gün boyunca devamlı şeyhleri için ağlayıp dua ederler. Kırk gün sonra müritlerin duası kabul olur ve şeyhin has müridi gece rüyasında Hazreti Muhammed'i görür. Mürit, şeyhi için Hazreti Muhammed'in ayağına kapanarak ondan şeyhini diler. Hazreti peygamber de şeyhin imana döndüğünü bu sebeple suçunun affedildiğini söyler. Uykudan büyük bir sevinç ile uyanan mürit arkadaşlarına şeyhin durumunu müjdelir. Hep beraber şeyhin yanına giderler. Şeyhi bir vadide Hristiyanlık simgesi olan elbisesini parçalamış, domuzları salıvermiş, ağlar bir halde bulurlar. Şeyhin feryad ü figânının feleklere çıktığını gören müritler, şeyhi tebrik ve teselli ederler, daha sonra şeyhi de alıp giderler.

Rum padişahının kızı o gece rüyasında bir güneşin yanına geldiğini görür, güneş kıza şeyhin gittiğini ve kendisinin de şeyhin ardınca gitmesi gerektiğini söyler. Kız perişan bir halde, ağlayıp inler vaziyette uyanarak şeyhe kavuşmak için yola düşer. Yol iz bilmediği için boş boş dağ, tepe dolanır. Şeyhe rüyasında kızın bu durumu gösterilir ve dönüp kızı alması emredilir. Şaşkın bir şekilde uykudan uyanan şeyh gerisin geriye döner. Müritleri şeyhin dönmesine mani olmak istediklerinde şeyh onlara rüyasını anlatır. Kızı uzak bir köşede ağlayıp inlerken bulurlar. Şeyh kıza birbirlerine helal kıldıklarını; ancak ihtiyarlığından dolayı kendisi ile evlenmeye gücünün yetmediğini, bu sebeple nikâhlarının ahirete kalacağını söyler. Bunun üzerine kız, şeyhten ölmesi için Allah'a dua etmesini ister. Şeyh, kızın bu isteği üzerine dua eder ve kız oracıkta şehadet getirerek can verir.

Bu hikâyeden sonra Papağan kuşların arasından çıkıp Hüdhüd'ün yanına gelerek güzel ve tatlı sözlerle kendisinin yaşama isteğinden ve Simurg'a giden bu yolun ölüm yolculuğu olduğundan bahsedip yolculuğa çıkmak istemediğini dile getirir. Hüdhüd ise Papağan'ın bütün bu sözlerinin tatlı gibi görünüyormuş olmasına rağmen aslında zehir olduğunu, bu fanî âlemde beka olmayacağını belirtir. Hüdhüd, vaaz ve nasihatlerden sonra Hızır ile Hızır'ın arkadaşlığını kabul etmeyen bir velinin hikâyesini anlatmaya başlar.

Hızır bir gün yolda, yüzünden Allah'ın veli kulu olduğu anlaşılan bir zata rastlar. Selam vererek bu zata yaklaşan Hızır, beraber yolculuk yapıp bir iki gün sohbet etmeyi önerir. Bu zat ise Hızır'ı tanır, ab-ı hayat içerek yaşamı ölüme ve bu dünyayı öbür dünyaya tercih etmiş olmasından dolayı onu kınar. Bu dünya hayatına gönül vermiş bir kişi ile dostluk ve yolculuğu kendisine layık görmediğini söyleyerek Hızır'ı reddeder.

Tavus kuşu, kuşların arasından gayet nazlı bir şekilde ileri çıkarak kendisinin bir zamanlar cennetin kapıcısı olduğunu, İblis'in bir hilesi ile cennetten sürüldüğünü, herkes için önemli olanın Simurg'a değil cennete kavuşmak olduğunu; bu sebeple kendisinin cennet yolunda Hüdhüd'e ihtiyacı olmadığını belirterek yolculuğa çıkmak istemediğini söyler. Tavus'un bu sözlerine karşılık Hüdhüd ise önemli ve gerekli olanın padişaha kavuşmak olduğunu; yoksa kişinin ikamet edebileceği pek çok ev bulabileceğini dile getirir. Padişaha kavuşmadıktan sonra hiçbir şeyin öneminin olmadığını, padişaha kavuştuktan sonra her yerin cennet olacağını söyler.

Daha sonra cennetlik kulların, cennete hesapsız ve izinsiz bir şekilde nasıl girdiklerini anlatan bir mesel anlatılmaya başlanır. Bir gün cennette bir grup insanın gezip dolaştığını ve cennet nimetlerinden gönüllerince istifade ettiğini gören cennetin kapıcısı Rıdvan, bunların kendisinden habersiz bir şekilde cennete nasıl girdiklerini merak edip hangi kapıdan içeri girdiklerini sorar. Bunlar ise kendilerinin herhangi bir kapıdan içeri girmediklerini, zaten kapı falan da görmediklerini söylerler. Rıdvan bunların içeriye nasıl girdiklerini öğrenmek için sorular sorduğunda bunlar, ölümü tatmadıklarını, kabirde yatmadıklarını, Münker - Nekir ile karşılaşmadıklarını, Sûr'u duymadıklarını, haşır, hesap, kitap, mizan görmediklerini söylerler. Rıdvan o zaman cennete ne şekilde girdiklerini sorunca, döşeklerinde yatarlarken gözlerini açtıkları zaman kendilerini cennette bulduklarını söylerler. Rıdvan, bu makamın kendilerine hangi amel ve meziyetlerinden dolayı bağışlandığını sorduğunda ise kendilerinin has ümmet-i Muhammet'ten olduklarını, dünyada iken övülmeyi sevmediklerini, eski püskü elbiseler giydiklerini, başkalarının kendi yüzlerini bile görmekten iğrendiğini, mal mülklerinin olmadığını, komşularının kendilerinden razı olduklarını, ahlaklarının iyi, sözlerinin doğru olduğunu, kendileri için istediklerini başkaları için de istediklerini, hüsnüzanda bulduklarını, kimsenin malına göz dikmediklerini, hiç gıybet etmediklerini, kendilerini Allah'ın en günahkâr kulları olarak gördüklerini, esas gaye

ve maksatlarının cennet değil Allah olduğunu söylerler. Rıdvan o zaman bunlardaki ihlâs ve bağlılığı görüp hayran kalır.

Bu konuşmalardan sonra Hüma kuşu kibirli bir şekilde ve kuşların padişahlığına talip bir eda ile ileri çıkar. Kendisinin padişahlığa en layık kişi olduğunu, bütün padişahların kendisi sayesinde o makamlara geldiklerini, kendisi dururken başkasının padişahlık yapmasının yanlış olacağını dile getirir. Hüdühüd ise Hüma'ya gururlanmamasını, Simurg gibi bir padişah dururken Hüma'nın esamesinin bile okunamayacağını; bu sebeple haddini bilmesi gerektiğini, padişaha hakkı ile kulluk ederse bir kıymetinin olacağını, Kaf Dağı'na gelirse padişahın nasıl olduğunu göreceğini söyler. Daha sonra hasta padişah ile masum çocuğun hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Çok hasta olan, bu sebeple hiç rahat yüzü göremeyen ve derdinin dermanını hiçbir hekimin bulamadığı bir padişah var idi. Padişahın topladığı hekimler, yapılacak ilaç için belli özelliklere sahip bir erkek çocuğunun safrasının zaruri olduğu konusunda ortak bir kanaate varırlar. Şehirdeki bir eskicinin hekimlerin istediği özelliklere sahip bir oğlunun olduğunu öğrenen padişah, çocuğun ana babasını çağırarak çocuğu satın almak istediğini söyler. Çok sayıda altın ve akçeyi bir arada gören ana ve babası hiç düşünmeden çocuğu canı pahasına padişaha satarlar. Kendilerine sığınarak ayrılmak istemeyen çocuğu ana babası, döve söve padişaha teslim ederler. Son bir ümitle mecliste bulunan kadıya sığınan çocuk, kadı tarafından padişahın şifa bulması için öldürülmesinin gerekli olduğu fetvası verilince cellâdın eline verilir. Cellâdın elinde iken göğe doğru bakan çocuk bir ara gülümseyip çaresizce boynunu uzatır. Padişah bu durumu görünce çocuğa ağlaması gerekirken niçin güldüğünü sorar. Çocuk ise bir evladın iyiliğini en fazla ana babasının düşünmesi gerekirken öldürülmesi için altın karşılığında kendisini satanların ana babası olduğunu, hakkaniyete uygun fetvalar vermesi gereken kişi kadı iken kadının da kendisinin haksız yere katledilmesine fetva verdiğini, adaleti tesis etmesi gereken padişahın kendisini bu belaya ve zulme maruz bırakan kişinin ta kendisi olduğunu düşündüğünü; bu düşüncelerle yüzünü Hakk'a çevirip bu işteki acayıpliğe ve tersliğe güldüğü şeklinde bir cevap verir. Çocuğun hikmet dolu cevabı karşısında padişah bir an durup kendi hastalığına şifa bulmak için günahsız bir çocuğu öldürtmesinin ne kadar yanlış ve ne büyük bir günah olacağını düşünür. Padişah yaptığı hatayı anlayıp çocuğu alından öpüp okşayarak serbest bırakır. Padişahın bu hareketi üzerine Allah da kendisine şifa bahşeder.

Bu hikâyeden sonra kaz ileri çıkararak kendi temizliğinden ve suya olan aşırı ihtiyacından, zühdünden, hem karada yaşayabildiğinden hem havada uçabildiğinden hem de suda yüzebildiğinden söz eder. Suyun kendileri için öneminden söz edip kendilerine padişah değil su gerektiğini anlatır. Kazın bu sözlerinden sonra tavuk ile kaz yavrusunun hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Adamın biri, bir tavuğun altına beş altı kaz yumurtası koyar. Yumurtalardan çıkan yavruları kendinin sanan tavuk onları gözü gibi sever ve sakınır. Bir gün yavruları ile gezinirken köyden uzaklaşan tavuk bir gölün kıyısına gelir. Gölü gören yavrular analarını bırakarak suya dalarlar. Suya giremeyen anne tavuk, yavrularının dalgalar arasında çok mahir bir şekilde yüzdüklerini görünce hem çok korkar hem de kendisi yüzme bilmediği halde yavrularının bilmesine hayret eder. Onlara yüzmeyi kimden, nasıl öğrendiklerini sorar. Yavrular ise yüzme yeteneğinin kendi yaratılışlarında var olduğunu ve bunu kimseden öğrenmediklerini söylerler. Suyu gördüklerinde kendilerinde suya girme isteğinin tabî bir şekilde ortaya çıktığını ve gayri ihtiyarî suya girdiklerini, bu yeteneğin kendilerine anaları bildikleri tavuktan geçmiş olduğunu düşündüklerini dile getirirler. Bu durumda tavuğun yüzme bilmemesinden dolayı kendilerinin anaları değil ancak dadıları olabileceğini sözlerine eklerler. Daha sonra Hüdhüd Kaz'a zühdü ve temizliği ile övünmemesi gerektiğini yönünde nasihatlerde bulunur.

Kaz'dan sonra Şahin heybet ve azametle Hüdhüd'ün yanına gelir. Kendisinin padişahların en yakın dostu olduğunu, herkesin onun avladıklarını yediğini, kuşların en seçkininin kendisi olduğunu anlatır. Bugüne kadar bileklerinde durduğu padişahların kendisine yettiğini ve bundan sonra da onların yanında yaşamaya devam etmek istediğini, kendisinin kuşların Rüstem'i olduğunu; bu sebeple Simurg'a gitmek istemediğini dile getirir. Şahin'in bu sözlerinden sonra Rüstem ile bir yiğitin hikâyesi anlatılır.

Rüstem, bir gece atının terkisine demirden yapılmış büyük kazıklar bağlı, çok hızlıca bir kaleye doğru giden bir adam görür. Adam Rüstem'i görünce yanına gelip selam verir. Rüstem nereye gittiğini sorunca adam, kalede çok değerli elli atın bulunduğunu, gelmek isterse o atları kaçırabileceklerini söyler. Rüstem kendisinin kim olduğunu bilmeyen bu adamın dediğini kabul eder, beraberce kalenin önüne gelirler. Burca çıkmak için kazıkları üst üste duvara çaksın diye Rüstem'e verir. Rüstem'in

bir tane kazığı bile taş duvara çakamadığını görünce Rüstem'e kızarak kazıkları eline alır, ayası ile vurduğu her bir kazığı duvara çakar. Adamdaki kuvveti gören Rüstem dünyada kendisinden daha güçlü birilerinin dahi bulunduğunu, kendisinin yalnızca namının var olduğunu düşünür. Burcun tepesine çıkan adam aşağıya atacağı atları Rüstem'in tutmasını ister. Attığı ilk atı Rüstem'in tutamadığını, yere çakılan atın öldüğünü gören adam Rüstem'e kızarak iner. Rüstem'e çıkıp atları aşağıya atmasını söyler. Rüstem'in bin bir zorlukla kaldırıp aşağı attığı atları tutar. Atları önlerine katıp giderlerken adam Rüstem'e; hızlı gitmeleri gerektiğini, buraların Rüstem'in mekânı olduğunu, Rüstem görürse kendilerini öldürüp atlara el koyabileceğini söyler. Rüstem, adama daha önce Rüstem'i görüp görmediğini, onunla hiç dövüşüp dövüşmediğini, ondan niçin bu kadar korktuğunu sorunca adam; Rüstem gibi namlı bir yiğitten nasıl korkmayayım diye cevap verir. Yolda giderlerken Rüstem gürzünü çıkararak adamı öldürmek için kafasına sert bir şekilde vurur. Adama hiç etki etmeyen bu darbeyi adam oyun sanır. Rüstem iki defa daha adama vurur. Bunun üzerine adam da elinin tersi ile Rüstem'e vurur, Rüstem atından düşer. Adam oyunu ben kazandım diye kahkaha ile gülmeye başlar. Rüstem adamdaki kuvvete hayret ederek gürz ile dağa vursa dağı darmadağın edebileceğini ama adama hiç etki etmediğini düşünür. Adamın biraz gerisinde kalır, arayı açınca tepenin ardından bir nara atarak kendisinin Rüstem olduğunu, canını seviyorsa atları bırakıp gitmesini söyler. Adam Rüstem adını duyar duymaz atları bırakarak kaçır. Rüstem ise bu dünyada işlerin güçten çok nam ile yürüdüğünü anlar.

Hüdhüd Şahin'e cevap olarak makam ve mansıbı ile övünmemesi gerektiğini, gafil ve cahil olan adamın makam - mevkisinin kendisine hiçbir faydasının olmayacağı, bütün padişahların Simurg'a kulluk etmeleri gerektiğini söyler. Daha sonra hacenin papağanının hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Hacenin birinin dost ve mahremi olan tatlı dilli bir papağanı vardır. Hace bir gün ticareti için Hindistan'a gitmeye hazırlanır. Hizmetkâr ve cariyelere kadar herkeşe hediye olarak ne istediklerini sorar. Papağana da ne istediğini sorunca papağan Hindistan'da göreceği papağanlara selam söylemesini, kafeste unuttukları bu akrabalarını hiç arayıp sormadıklarını, çok vefasız olduklarını söylemesini ister. Hindistan'da bir ağaç üzerinde bir grup papağan gören hace onlara yönelerek papağanının selamını ve söylediklerini iletir. Papağanlar hacenin dediklerini duyar duymaz ölüp

yere düşerler. Papağanların öldüğünü gören hâce çok üzülüp söylediklerine pişman olur. İşlerini halledip memleketine döndüğünde herkesin hediyesini verir, papağana da olanları anlatır. Hacenin anlattıklarından sonra papağan yere düşüp can verir. Papağanının can verdiğini gören hâce olanları papağanına anlattığına pişman olur, inleyip dövünür. Adam papağanını son bir kez sevmek için alır ve dizine koyar. Papağan bir anda uçar ve pencereye konar. Hâce papağana bu yaptığının anlamını ve diğer papağanların kendisine ne anlatmak istediğini sorunca papağan, onların ölü taklidi yaparsa kafesten kurtulabileceğini anlatmaya çalıştıklarını, kendisinin de ölü taklidi yaparak özgürlüğe kavuştuğunu söyler. Kuşun ölü taklidi yaparak özgürlüğe kavuştuğunu gören hâce bir kuştan daha aşağı olmaması gerektiğini, özgür olmak istiyorsa bu dünyadan ve nefsinin arzularından bir ölü gibi vazgeçmesi gerektiğini anlar.

Bu hikâyenin ardından Keklik Hüdhd'ün yanına gelir. Kendisinin hazinelerin ve kıymetli taşların yerlerini en iyi bilen kişi olduğundan ve bunlara olan aşırı düşkünlüğünden bahseder. Kendisi için önemli olanın hazine ve madenler olduğunu, Sîmurg'a gitmesine gerek olmadığını belirtir. Hüdhd mücevherlerin ancak renkli taşlar olduğunu, herhangi bir kıymetinin olamayacağını, Hazreti Süleyman'ın bile bütün mülkünün kıymetinin, yüzüğündeki taş kadar olduğunu görünce bütün mülkünden yüz çevirip sepet yapmakla geçindiğini, kişinin cevherinin kendinde olduğunu, özünde cevher olmayana hiçbir cevherin değer katmayacağını dile getirir.

Baykuş bir viraneden çıkar gelir; viranelerde hazineler bulunduğundan, sırf o hazinelere kavuşmak amacı ile yıllardır viranelerdeki zahmet ve sıkıntılara katlandığından, viraneden ayrılıp da Sîmurg'a gitmek istemediğinden bahseder. Hüdhd ise Baykuş'a hazinenin, altın ve malın ebedi olmadığını, ne kadar hazine toplasa da sonunda bir gün onları bırakıp bu dünyadan gitmek zorunda kalacağını, bu durumda da içinde devamlı o malın hasretinin kalacağını, mal biriktirip infak etmeyenlerin mallarının yılan olup kendilerini sokacağından bahseder. Bu minval üzere diğer bütün kuşlar gelerek Hüdhd'e birer bahane sunar, Hüdhd de bunların cevabını verir.

Kuşlar, mazaret ve bahanelerini ileri sürüp Hüdhd'den münasip cevaplar aldıktan sonra gerçekten Sîmurg'a kavuşup kavuşamayacaklarını, kavuşma ihtimalleri yok ise yola hiç çıkmayarak işlerine devam etmeyi istediklerini söylerler. Hüdhd ise yola çıkan kişinin elbette hedefe ulaşacağını, yola çıkmayan kişinin zaten hedefe ulaşma ihtimalinin bulunmadığını, kuşların suretinin Sîmurg'un gölgesinden hâsıl

olduğunu; bu sebeple isterlerse ona erişebileceklerini; ancak her yolun zorlukları olduğundan bahseder. Hüdühüd'ün sözlerinden çok etkilenen kuşların Sîmurg'a gitmek için iştiaqları artıkça artar. Yola çıkmak için kendilerine bir kılavuzun gerektiğini söyleyip kura çekerler, kura Hüdühüd'e çıkar. Hüdühüd'ün başına bir taç koyup yola düşerler. Bir müddet gittikten sonra uzaktan, içinden hiçbir insanın geçmemiş, hiçbir kuşun üzerinden uçmamış olduğu ıssız ve uçsuz bucaksız bir vadi görününce kuşların her birinin içine bir korku düşer; o zaman yolun çetinliğini anlayıp vadinin ağzında konaklayarak Hüdühüd'ün etrafına üşüşürler. Bu vadinin bitip bitmeyeceğini sorup Hüdühüd'den kendilerinin kılavuzluğuna layık olduğunu ispatlamasını isterler. Hüdühüd ise kendisinin daha önce Sîmurg'u görüp hizmetinde bulunduğunu, onu ancak kendisinin tanıyabileceğini, kendisi olmasa Sîmurg'un yol üzerindeki beylerini Sîmurg sanacaklarını, ayrıca onu görebilmek için gönül gözlerinin açık olması gerektiğini, kendisinin padişaha gönülden bağlı olduğunu söyler.

Kuşlardan biri padişahın hangi cevherleri sevip nelere değer verdiğini sorunca Hüdühüd yokluk, miskinlik ve mahv cevherinin padişahın yanında çok kıymetli olduğunu, bencillik ve kendini beğenmişliğin ise hiçbir kıymetinin olmadığını dile getirir.

Bir başka kuş çok ağır hasta olduğunu, çok büyük meşakkatleri olan bu uzun yolculuğa diğer sağ ve sağlıklı olan kuşlar gibi tahammül edemeyeceğini söyleyince Hüdühüd kuşa zaten bir kıymetinin olmadığını, kendisini kimsenin tanımadığını, gelmezse ardından kimsenin üzülmeceğini, padişahın da zaten onun gibi birinin eksikliğini hissedip de sormayacağını; gelirse kendisi için gelmesi gerektiğini, nice hastaların iyileştiğini, nice sağların öldüğünü, padişahın mahremi ve yakınlarından biri olarak ölürse ebedî hayatı kazanacağını söyler.

Başka biri; servi boylu, güneş ve ayı kendine hayran bırakacak kadar güzel yüzlü birine âşık olduğunu, onu bir an görmeden duramadığını, böyle bir sevgiliyi bırakıp da yola devam edemeyeceğini söyler. Hüdühüd ise manaya bağlanmanın ve dış görünüşe aldanmamanın gerekliliğinden bahseder. Dış görünüşe aldanmama bağlamında Leyla ve Mecnun hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Leyla bir gün Mecnun'u görmek kasdı ile yola düşer, Mecnun'u bir yazıda yatar halde bulur. Mecnun ise Leyla'nın kendisi için ifade ettiği manaya öyle bir

dalmıştır ki Leyla'nın suretini unutmuştur. Mecnun, kendisine selam verip halini soran Leyla'yı tanımaz; kim olduğunu ve neden halini sorduğunu öğrenmek ister, başından gitmesini söyler. Leyla; aşkından delirdiği Leyla'nın kendisi olduğunu, onu nasıl tanımadığını sorunca Mecnun, âşık olduğu Leyla'nın kendi gönlünde olduğunu, haricî bir Leyla'ya ihtiyaç duymadığını söyler.

Başka biri gelerek kendisinin devamlı birbirine zıt hallere girdiğini; bazen iyi bazen kötü, bazen doğru bazen eğri, bazen âlim bazen cahil olduğunu, bu vaziyet Sîmurg'a varmaya layık olmadığını söyler. Hüdhüd ise bu şekilde ikiyüzlü ve çift karakterli olmanın çok kötü ve zararlı bir şey olduğunu söyleyip bu huyundan vazgeçmesi gerektiği konusunda nasihatte bulduktan sonra Papağan ile Karga'nın hikâyesini anlatmaya başlar.

Adamın birinin aynı kafeste beslediği huyları birbirine tamamen zıt papağanı ile kargası vardır. Papağan şeker yer, karga tezek; papağan güzelce öter, karga kötü kötü çığırır. Papağan karganın bütün kötü hal ve hareketlerini gördükçe ondan tiksindir ve devamlı kafes kırılrsa da bu pis kargadan kurtulsam diye düşünür. Karga ise papağanın kendisi için düşündüklerinden daha kötülerini papağan hakkında düşünür durur. Her biri kendisini beğenir, birbirlerini dinlemez ve bir diğerine önem vermezler. Hüdhüd kafeste buldukları süre içinde mutsuz ve huzursuz olan bu iki kuş gibi birbirine zıt olan huyların bir arada olamayacağını bu hikâye ile anlatmaya çalışır.

Bir başkası gelerek kendisinin imanının çok sağlam olduğunu, Allah'tan ve resulünden gelen her şeye kayıtsız şartsız inandığını ve Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmeye çalıştığını, herkes için hüsnüzan beslediğini, ehl-i bidata uymadığını; bu durumun kendisine fayda verip vermeyeceğini sorar. Bu durumun elbette kişiye fayda vereceğini söyleyen Hüdhüd itikadın taklit ile değil, delil ve burhan ile olması gerektiğini, delillerini bilmeden kabul ettiği itikadın hakiki manada itikat olmadığını, böyle bir kişinin başkalarına çok kolay bir şekilde kanabileceğini söyleyip anadan doğma bir körün hikâyesini anlatmaya başlar.

Anadan doğma kör olduğu için renklerin nasıl olduğunu bilemeyen, ne kadar anlatılsa da doğal olarak anlamayan bir adam vardır. Bu adam renkleri kendi hayalinde canlandırır ve her bir renk için kafasında bir tasavvur oluşturur. Bir gün usta bir göz hekimi adamın yaşadığı şehre gelir, gözlerini açabileceğini söyler. Adam bu du-

ruma çok sevinir, bu güne kadar adlarını çok duyduğu halde kendilerini hiç görmediği için zihninde belli tasavvurlar oluşturduğu renkleri gözleri ile görmesi halinde tüm malını mülkünü bağışlayabileceğini söyler. Hekim, uyguladığı tedavi ile gözleri açılan adama renkleri gösterir. Adam renkleri bu güne kadar çok farklı tasavvur etmiş olduğunu, zihnindekilerle gerçekte olanların çok farklı olduğunu söyler. Hekim ise insanların şahsi kabul ve kanaatleri ile hakikatin birbirinden çok farklı ve hatta birbirine zıt olabileceğini söyler.

Bir başkası gelerek ilminin çokluğundan, bilmediği bir ilmin olmadığından bahsedip bütün bu ilimlerin padişah katında değerinin olup olmadığını sorar. Hüdhüd ilmin cehalete, âlimin cahile üstünlüğüne çeşitli misaller verir, ilmi ile amel etmeyenin hamallık yaptığını vurgular. Daha sonra bu konuyu teyit etmek amacıyla bir hikâye anlatılmaya başlanır.

Nahiv hocasının biri gemiye biner. Bir ara yanına gelen gemiciye nahiv bilip bilmediğini soran hoca aldığı olumsuz cevap üzerine adama ömrünün yarısının boşa gittiğini söyler. Gemici hocanın kendisine bu şekilde karşılık vermesinden rahatsız olur; ama bozuntuya vermez. Gemi aniden bir girdaba girer, gemici hocaya yüzmeyi bilip bilmediğini sorunca hoca bilmediğini söyler. Bunun üzerine gemici hocaya şimdi bütün ömrünün boşa gittiğini söyler.

Bir başkası öne çıkararak adaleti ile memleketindeki herkesi ve her şeyi mutlu kıldığını, hatta kurt ile kuzuyu barıştırdığını söyleyip padişahın nezdinde böyle bir adaletin değerinin olup olmadığını sorar. Hüdhüd de adaletin önemine ve zulmün kötülüğüne dair bazı nasihatlerde bulunur. Başkalarına zulmedenlerin zulüm vesilelerinin bir gün kendi aleyhlerine döneceğini anlatmak için yıllarca besleyip büyüttüğü bir kurdun aç kaldığı bir gün yediği adamın misalini verir. Daha sonra tilki ve hayvanlara verilen ferman hikâyesini anlatır.

Tavşanlar bir gün tilkinin yanına giderler, padişahın köpeklerinin kendilerini avlamasından şikâyet edip köpeklerin kendilerini avlamaması için padişahı bir ferman almasını isterler. Tilki bu fikri beğenir; fakat padişahın huzuruna çıkmak için geceyi beklemenin daha uygun olduğunu söyler. Gece olunca padişahın sarayına gelirler. Kapıda, yazılı bir ferman bulurlar. Padişahın istedikleri emannameyi yazdırmış olduğunu düşünerek sevinçle geri dönerler. O fermana güvenerek bir mahke-

me kurup köpeklerden şikâyeti olanları dinlerler. Tilki bir kayaya çıkıp fermanı okuyacağı sırada karşı tepenin başında avcıbaşı köpekler ile görünür. Herkes gibi kaçmaya çalışan tilkiyi gören bir tavşan tilkiye kaçması gerekmediğini, elindeki fermanı köpeklere gösterip canını kurtarabileceğini söyler. Tilki o tavşana “Ebleh, bu hengâmede kim durur da ferman okur, durup da beni dinlemezler ki fermanı okuyabileyim. Canına kasteden kişi ferman mı dinler. Seni de fermanı da parçalar. Acımasız zalimlerden asla insaf, merhamet ve adalet bekleme, kaç, durma, canını kurtar.” der.

Daha sonra bir başkası ileri çıkarak yalan söylemek, dedikodu yapmak, iftira atmak ve laf götürüp getirmenin padişah tarafından nasıl karşılandığını, bunlara değer verip vermediğini sorar. Hüdhüd yalan, gybet, iftira ve kovuculuğun kötülükleri ve bunların cezalarının ağır olacağına dair nasihatlerde bulunduktan sonra insanların sözünün çoğunun zaten yalan olduğunu hatırlatarak Halife ile Vezir hikâyesini anlatır.

Zamanın birinde bir padişah ve iş bilen, zeki bir veziri vardır. Bir gün ilim ehli sarayda toplanarak çeşitli ilmi meselelerde tartışırlar. Laf lafi açar ve söz bir kimsenin başkalarını yüceltmek için yalana başvurup başvurmayacağına gelir. Vezir insanların sözlerinin çoğunun zaten yalan olduğunu; bu sebeple böyle bir işi doğal olarak yapabileceklerini söyleyince padişah vezirden bunu ispatlamasını ister. Kıyafetlerini değiştiren vezir değerli taşlarla süslü bir tâcı koynunda saklayarak çarşı meydanına gelir. Halkın kalabalıklaştığı bir zamanda belli etmeden tâcı yere koyar ve “İşte şu tâca bakın, bir melek getirip bunu buraya bıraktı.” diye bağırır. İnsanlar tâcı gördükleri zaman her biri kendisinin de meleği gördüğünü söyleyip meleği kendince tasvir etmeye başlar. Aradan sıvışan vezir halifenin katına gelerek meseleyi anlatır ve insanların birazdan huzuruna geleceklerini söyler. Tâcı alan şehir halkı tekbirler, tehliller, Kuran tilaveti, def, ney ve nakkareler eşliğinde büyük bir coşku ile saraya gelerek halifenin huzuruna çıkarlar. Tâcın bir melek tarafından çarşı meydanına bırakıldığını söylerler. Halifenin meleği gören kimsenin var olup olmadığını sorması üzerine oradakilerin her biri kendince meleğin kanadından, elbisesinden, renginden, atından vb. bahsetmekle kalmayıp meleğin tâcı halife için getirdiğini nida ettiğini de söylerler. Halife bunlara çok ikram eder, teşekkür ederek gönderir. Halife bir yalanın nasıl bu kadar büyüdüğüne hayret eder. Artık bu yalanın bir hakikat halini aldığını, kimseyi aksine inandıramayacaklarını; bu sebeple bu sırrı saklamaları ge-

rektiğini söyler. İlerleyen günlerde taç meselesinin aslı ortaya çıkınca meleği gördüğünü iddia edenlerin her biri kendisini temize çıkarmak için melek hikâyesine inanmamış olduğunu, böyle bir şeyin olmasının mümkün olmayacağını ifade ettiğini, başkalarını bu yalana inanmamaları konusunda uyardığını söyler.

Başka biri bütün fitnelerden emanda olan arif insanın özelliklerini sorar. Hüdhüd arifin şehvete değil akla uyduğu, dünyaya değer vermediği, kendini övmeyi ve ön plana çıkarmayı sevmediği... şeklindeki özelliklerini uzun uzun anlatır. Daha sonra arif kişinin yaptığı yanlış görünen davranışların da aslında doğru olduğunu söyler, bu görüşünü desteklemek için şu hikâyeyi anlatır.

Bir bahar günü süvarinin biri, meyve ağaçlarının bolca olduğu bir ormandan geçerken ağacın birinin dibinde yatan adamın ağzından içeri yılanın girdiğini görür. Eline bir sopa alan atlı, adama birkaç kere vurarak onu uyandırır. Kenardaki çürük elmalardan yemesini, yemezse onu çok fena bir şekilde döveceğini söyler. Korku ve şaşkınlıkla bir yandan elmaları yiyen adam öte yandan atlıya hem kızar, hem de kendine acıması için yalvarır. Atlı, adamın dediklerine hiç kulak asmaz ve öfkeli bir şekilde kılıcını çekip adama hamle eder. Bu durumu gören adam kaçmaya başlar. Kaçarken ayağı takılan adam kusar, kustukları içinde yılanı görür. Atlının kendisine neden bu şekilde davrandığını anlayan adam, atlının ayağına kapanır. Kendisine yılanı yuttuğunu söyleyip de ödünü koparmak yerine böyle hikmetli bir iş yaptığı için çok teşekkür eder.

Başka biri şeyhliğin ne olduğunu, kimin şeyh olmaya layık olduğunu sorar. Hüdhüd gerçek şeyhin özelliklerini anlatır. Sonra Gülşehrî'nin yedincileri olduğu altı müellifin hikâyesi anlatılır.

Gülşehrî memleketinde, kenarda bir tekkede kendi halinde bir şeyh iken bir gün bir dağın başındaki görkemli bir bağa girdiğini ve bağda akan çeşmenin başında altı adamı oturur bir halde gördüğünü söyleyerek söze girer. Adamlara selam verir, onlar da ayağa kalkarak kendisini karşılarlar. Gülşehrî'ye kim olduğunu sorduklarında, kendi şehrinde pek çok müridi olan bir şeyh olduğunu söyler. O altı kişi ise kendilerinin dünyayı kitapları ile etkileyen altı büyük insan; Senayî, Mevlânâ Celaleddin Rumî, Nizamî Gencevî, Feridüddin Attar, Sultan Veled ve Sadî Şirazî olduklarını söylerler. Bunlar Gülşehrî'ye yazmış oldukları şaheserler sayesinde dünyanın ulu,

yüce kişileri arasında olduklarını, bu dünyada güzel bir nam bırakmak gerektiğini; bunun için de bir divan yazmasının gerekliliğinden söz ederler. Bir şehirde birkaç müride şeyhlik yapmanın kimseye bir faydasının olmadığını, kendilerine de bir yedinci gerektiğini, isterse kendisine bu fırsatı verebileceklerini söylerler. Ömründen geçen bunca zamanın boşa geçtiğini düşünmeye başlayan Gülşehrî, üzülp kendini kınayarak oradan ayrılır, yolda bir veliye rastlar. Veli kendisine üzüntüsünün sebebi ni sorunca Gülşehrî meseleyi izah eder. Veli ise üzülmemesini, Gülşehrî lakabı ile Felekname isimli bir kitap yazmasını tavsiye eder. Gülşehrî kitabını yazdıktan sonra tekrar o altı ulu insanın yanına gider, kendisini ve kitabını tanıtır. Kendisinin o ulular tarafından yedinciliğe kabul edildiğini, adının dünyada artık ölümsüzleştiğini söyleyen Gülşehrî, bu şöhretin ancak dünyada geçerli olduğunu, ahirette bunların geçersiz olduğunu, orada amelin geçerli olduğunu vurgular.

Bir başkası ahilik ve fütüvvetin ne olduğunu sorar. Hüdhüd ise ahilik ve fütüvvette alnın, sofranın ve kapının açık; dilin, gözün ve belin bağlı olması gerektiğini, ibadetleri tam ve eksiksiz olarak yerine getirmenin gerekliliğini söyleyip edepli olmanın önemini vurgular; Büşr ile Yemliha'nın hikâyesini anlatmaya başlar.

Hemyan şehrinde dünyadan yüz çevirmiş, çokça ibadet eden, günlük kazancının yarısını yoksullara dağıtan Büşr adında gönlü temiz bir esnaf vardır. Büşr, bir gün dükkânına giderken karşıdan gelen bir kadının peçesinin açılması ile kadının yüzünü görür ve kadına gönlü düşer. Bir anda kadına büyük bir tutku ile âşık olur. Kadını takip edip evini öğrenmek istese de bunu kendine yakıştıramaz, vazgeçer. Bu aşkın sıkıntısına sabretmeyi yeğler, bu amaçla Beytül Makdis'e gitmeye karar verir. Kudüs ve Halil şehirlerinde gezip çokça ibadet ettikten sonra şehrine dönmeye azmeder. Yolda kır saçlı bir adama rastlar, adamla tanışır. Adam kendisine Filozof Yemliha dediğini, fıkıh, felsefe, matematik, astronomi, tıp, mantık, sarf-nahiv, hendese, remil ilimlerini bildiğini, yüz seneye kadar olacak her şeyden haberdar olduğunu, kendisinin de Hemyanlı olduğunu; bu sebeple birlikte yolculuk yapabileceklerini söyler. Yolda giderlerken bulutlar gökyüzünü kaplar. Yemliha Büşr'e yağmur ve bulut hakkında neler bildiğini sorunca Büşr, bunların Allah'ın işi olduğunu, başka da bir şey bilmediğini söyler. Yemliha ise bunların boş laflar olduğunu söyleyerek yağmur ve bulutun oluşumunu detayları ile anlatır. Yola devam ettikçe Yemliha Büşr'e gök gürültüsü, gök kuşağı, yıldızlar, burçlar, ay tutulması vb. pek çok konuda sorular

sorar. Yemliha her sorduğu soruya “Allah’ın işi, Allah’ın hikmetinden sual olunmaz” cevabını aldıkça Büşr’ü küçümser ve bu konularda ilmî açıklamalarda bulunur. Büşr ise bildikleri ile kibirlenmemesini, her şeyin Allah’ın elinde olduğunu, gerçekleşen her şeyin Allah’ın takdiri ile olduğunu, Allah’ın hükmüne karşı gelmemesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Yemliha Büşr’ü tahkir ederek kendisinin bin seneye kadar olacıklardan haberdar olduğu için kazalardan emin olduğunu hatırlatır. Bir bostana girerler. Bostanın ortasında büyük ağızlı, yere gömülmüş, yarısına kadar su dolu koca bir küp görürler. Yemliha küpün içine girerek yıkanacağını söyler. Büşr ise şehre vardıklarında yıkanmasının daha doğru olacağını söylese de Yemliha dinlemez, küpe dalar. Yere gömülü bir küp gibi görünen bu şey aslında bir kuyudur ve Yemliha bunu bilmediği için kuyuya düşer, oracıkta boğulur. Uzun bir zaman Yemliha’nın küpten çıkmadığını gören Büşr küpün ağzına gelir, Yemliha’nın kuyuda boğulmuş olduğunu görür. Büşr, ağlayıp inleyerek Yemliha’yı kuyudan çıkarıp gömer. Daha sonra “Bin seneye kadar gerçekleşecek hadiselerden haberdar olduğunu iddia eden kişi, bu kuyuyu nasıl bilmedin, Allah’ın hükmü gelince bilgi fayda etmez” diyerek Yemliha’yı kınar. Yemliha’nın elbiselerinin arasında bin altın görür, elbiseleri altına sararak eşeğine biner, yoluna devam eder. Şehirde Yemliha’nın varislerini bulup emanetlerini vermeyi düşünür. Sorup soruşturur, Yemliha’nın bir karısının olduğunu ve yaşadığı yeri öğrenir. Büşr, kadının evine gelip selam vererek içeri girer. Yüzü peçeli olan kadına, Yemliha ile olan macerasını anlatıp emanetlerini teslim eder. Kocasının öldüğünü duyan kadın ağlamaya başlar. Ancak kocasının kendisini devamlı dövüp, kendisine zulmettiğini, ilmi çok olsa da aklının kıt olduğunu, öğüt ve tavsiyeleri dik-kate almadığını söyler. Kadın, Büşr’e doğruluk ve dürüstlüğünden dolayı hayran olur, kendisi ile evlenmeyi teklif eder. Büşr ise bir kadını sevdiğini, ama nerede oturduğunu bilmediğini söyler. Kadın, Büşr’e o kadını bulamazsa gelip kendisi ile evlenebileceğini söyler ve yüz altın vererek şehirdeki falanca kumaş tüccarının yanına gitmesini salık verir. Gidip tüccarla tanışan Büşr, onun yanında ticarete başlar. Büşr ticaretteki ahlâk ve dürüstlüğü ile şehirde nam yapar, herkesin gönlünü fetheder. Bu arada devamlı sevdiği kadının izini arar; ama bulamaz. Bunun üzerine Yemliha’nın karısının yanına gidip kendisi ile evleneceğini söyler. Düğünden sonra kadının yüzünü gören Büşr, evlendiği kadının uzun zamandan beri aradığı sevgilisi olduğunu görür. Sevincinden aklı başından gider. Kadın, Büşr’e kendisinin de ilk gördüğü gün ona âşık olduğunu, ancak aşkına sabredip nefesine uymadığını; bu sebeple de Allah’ın kendilerini birbirlerine helal kıldığını söyler.

Başka biri cömertlik ve mürüvvetin padişah katında bir kıymetinin olup olmadığını sorar. Hüdhüd de cömertliğin padişah katında çok kıymetli bir cevher olduğundan ve cömertliğin öneminden bahseder. Daha sonra perişan adam ile cevher satıcısının hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Bağdat şehrinde ünlü bir mücevher satıcısı vardır. Bir gün bir mücevheri yüz bin kızıl altın karşılığında satmak ister. Müşteriler başına toplanır. Gelenlerin arasında perişan halli, pejmürde görünümlü bir adam da vardır. Bu adam satıcıya mücevherini “hiç” karşılığında almak istediğini söyler. Satıcı, perişan adama yüz bin kızıl altından fazlasına değer bu mücevheri “hiç” pahasına almayı istemek için delirmiş olması gerektiğini, “hiç”e alınan bir şeyin ancak “hiç”e satılacağını söyler. Başlangıçta “hiç”e alınanın “hiç”e satılacağına üzülen adam daha sonra böyle bir ticaretten kâr etmeyecekse bile zarar da etmediğini, en azından sermayesi olan “hiç”in kendisine kalmış olduğunu düşünür, bundan dolayı sevinir. Bu sırada perişan adamın kulağına gaipten bir ses gelir ve “ Sultanın idare ettiği pazara gel ki o, satın alacağın her şeyi hatta en değerli mücevherleri hiç karşılığında verir. O padişah o kadar cömerttir ki “hiç” pahasına bile vermek pahalıdır; bu yüzden “hiç”i bile vermeyebilirsin. Canın, tenin, bir günlük ömrün, sağlık ve sıhhatin hatta bir nefesin bahası ne kadar eder.” der.

Bir başkası Hüdhüd’ün yanına gelerek günah ve suçunun çok olduğundan, padişaha lâyük herhangi bir amelinin olmadığından bahseder ve bunca günah sahibi birinin padişah katında kabul görüp görmeyeceğini sorar. Hüdhüd de padişahın rahmet ve bağışlamasının bol olduğunu, günahlardan samimi bir şekilde yapılacak tövbe ile padişahın her türlü ihsanına nail olabileceğini; bu yüzden de onun rahmet ve mağfiretinden ümidini kesmemesini tavsiye eder. Allah’ın kullarına olan engin rahmet ve mağfiretini somutlaştırmak için Hz. Muhammed’in, ümmetinin günahlarını gizlemesi için Allah’a olan münacatı anlatılır.

Hazreti Muhammed Allah’a yalvararak ümmetinin günahlarını hiç kimseye açmaması için yalvarır, günahlarını şefaet etmek için sadece kendisine bildirmesini Allah’tan ister. Allah da peygamberine ümmetinin günahlarını kendisine bile bildirmek istemediğini, ondan bile saklı tutmak istediğini, zira eğer bu günahlardan haberdar olursa ümmetine çok kızıp onlardan yüz çevireceğini; ama kendisinin engin olan

lütuf, ihsan, merhamet ve mağfireti ile hepsini bağışlayabileceğini, kimsenin kullarını kendisi kadar sevip kendisi kadar onları düşünmediğini söyler.

Bir başkası gelip nefesine çok uyduğundan, nefsin kölesi olduğundan, bu şekilde Sîmurg'a gitmeye yüzünün olmadığından söz edince Hüdhdü nefse, heva ve hevese uymanın zararlarından ve akla uymanın gerekliliğinden bahsederek zaviyede oturan terazi sahibi şeyhin hikâyesini anlatır.

Kendi zaviyesinde devamlı ibadetle meşgul bir şeyh, zaviyesinin her bir tarafına teraziler asmıştır. Bir gün zaviyeye gelen biri bu terazilerin ne işe yaradığını, ne alıp ne satabileceğini sorar. Şeyh de bu teraziler ile Ademoğlunun bedeni ile ruhunu tartıp değer biçtiğini söyleyince adam kendisinin de bedeni ile ruhunu tartıp değer biçmesini ister. Şeyh, adama tarttığı bedeninin bir koyun veya sığır kadar değerinin olmadığını, onların sakatatlarına dahi müşteri çıkarken kendi başına dahi alıcı çıkmadığını, bedenin beş para etmediğini söyler. Adam, ruh ve canının tartılmasını isteyince şeyh adama ruhunda nakit olara ne bulunduğunu sorar. Adamın Allah'ın bir olduğu inancının ruhunda olduğunu söylemesi üzerine şeyh kendisinde bunu tartabilip buna kıymet biçebilecek bir terazi olmadığını söyler. Adam Hazreti Muhammed'e ve sünnetine uymasından, şeriat ve tarikata tabii olmasından, ibadetlerinden, ilim, hilim, doğruluk, cömertlik, aşk, adalet, ihsan, zühd ve imanından söz ettikçe şeyh bunların hiçbirisini tartıp da değer biçecek bir terazisinin olmadığını, kendisinin bunları tartmaktan aciz olduğunu söyler. Daha sonra bedenin hiçbir kıymetinin olmadığını, ama insanın ruhunda olan cevherlerin bu dünyadaki teraziler ile tartılamayacağını, ancak haşır günü kurulacak mizan ile tartılabileceğini; bu yüzden de oraya güzel şeyler götürmek gerektiğini dile getirir.

Başka biri çok öfkeli ve asabî olduğundan, bu sebeple devamlı insanları incittiğinden ve yalnızlığa mecbur kaldığından şikâyet eder. Hüdhdü de akıl, yumuşak huyluluk ve ilim yolundan gitmenin gerekliliği ve güzelliği ile kin, kibir ve öfke yolundan gitmenin zararları hakkında nasihatlerde bulunur ve Hazreti Âdem ile İblis'in münazarasını anlatmaya başlar.

Hazreti Âdem cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilip tövbesi kabul edildikten sonra bir gün İblis ile karşılaşır. İblis, Hazreti Âdem'i cennetten çıkarmayı başarmış olmasından dolayı kendisini övmeye ve onu kinamaya başlar. Kendisini cennetten

çıkardığı gibi evlatlarını de cennete sokmayacağını ve cehenneme girmeleri için elinden geleni yapacağını söyler. Hazreti Âdem de İblis'e sahip olduğu yanlış düşünce ve kanaatlerden dolayı kızar, yanlış sözlerine cevaplar verir. Kendisinin cennete değil cennetin sahibine bağlı olduğunu ve onu talep ettiğini söyler.

Bir başkası Hüdhüd'ün yanına gelip vefasından, sevgi ve muhabbetinden, düşmanına dahi iyiliğinden bahseder ve bunların padişah katında herhangi bir değerinin olup olmadığını sorar. Hüdhüd bu huyların güzelliğinden ve gerekliliğinden bahseder. Daha sonra Sultan Mahmut ile Ayas'ın hikâyesi anlatılır.

Sultan Mahmut'un en has adamlarından olan Ayas hastlanır, bir iki gün padişahın huzuruna gelemez. Ayas'ın ayrılığına dayanamayan Sultan Mahmut bir hizmetkârını ona göndererek hal hatır sormasını, ayrı kalmış olmalarından dolayı çok perişan bir halde olduğunu söylemesini ve hiç oyalanmadan en kısa zamanda Ayas'ın yanına gitmesini ister; az bir şey gecikmesi halinde kendisini öldüreceğini ilave eder. Hiç oyalanmadan Ayas'ın evine kan ter içinde varan hizmetkâr Sultan ile Ayas'ı oturup sohbet eder bir vaziyette görünce hem çok korkar hem de çok şaşırır. Bir özür beyanı olarak kendisinin yolda hiç oyalanmadığını, mümkün olabilecek en kısa zamanda buraya geldiğini, daha kısa bir zamanda gelinme ihtimali olmadığı halde Sultan'ın nasıl gelebildiğini korku ile sorar. Sultan Mahmut ise kendi ile Ayas arasında başka kimsenin girip de kat edemeyeceği bir yolun olduğunu, bu yolun da aşk yolu olduğunu, kendisinin aşkına vefalı olduğu için çok hızlı bir şekilde maşukunun yanına geldiğini söyler. Bir başkasının daha önce Ayas'ın yanına gelmesi halinde kendisinin hakikî manada dost ve âşık olamayacağını ilave eder.

Bir başkası Hüdhüd'e dolandırıcı, hilekâr, mahir bir sihirbaz, yankesici ve hırsız olduğunu; bu güne kadar iyi bir iş yapmadığını itiraf eder ve halinin ne olacağını sorar. Hüdhüd de hırsızlık ve hilekârlığın kötülüğünden ve bu tür kimselerin çarptırılması gereken cezalardan bahsettikten sonra bu işlerden tövbe etmesini salık verir. Daha sonra tavşanın hile ile aslanı nasıl alt ettiğini anlatmaya başlar.

Türlü meyve, sebze ve çiçeğin bol bol yetiştiği, derelerin aktığı, yemyeşil bir kır vardır ki burası aslanın avlağıdır. Aslan devamlı avlandığı için burada yaşayan tüm hayvanları canından bezdirir. Aslanın bu zulmünden bıkan hayvanlar toplanırlar ve aslanın huzuruna çıkarlar. Aslana az yemenin faydası ile çok yemenin zararları

hakkında hekimane sözler söyleyerek onu daha az avlanması ve tevekkül ederek rızıkını Allah'tan istemesi, kendini fazla yormaması, herkesin Allah'ın takdir ettiği rızıktan bir dirhem dahi fazlasını yiyemeyeceği hususlarında ikna etmeye çalışırlar; ancak aslan oturduğu yerde rızıkının ayağına gelmeyeceğini, rızık için çalışmanın da Allah'ın emri olduğunu hatırlatır. Aslanı kandıramayacaklarını anlayan hayvanlar, her gün av olma korkusu ile yaşamaktansa aslana günlük bir av göndermeyi; böylece hem aslanın hem de kendilerinin rahat edeceğini söylerler ve sözlerinde duracaklarına dair kesin söz verirler. Hayvanlar kendi aralarında her gün kura çekip birini aslana göndermeye başlarlar, bir zaman sonra kura tavşana çıkar. Aslana karşı bir hile düşünen tavşan, aslanın yanına varması gerekenden çok daha geç bir vakitte ve ağlayıp ağıtlar yakarak varır. Aslanın, geç kalmış olmasından dolayı çok kızıp kükrediği tavşan aslandan çok özür diler. Ancak aslanın yanına gelirken kendisinin yanında semiz bir tavşanın daha olduğunu, beraber gelirlerken karşılına başka bir aslanın çıktığını, bu aslanın ikisini de yemek istediğini, kendilerinin başka bir aslanın hakkı olduklarını söyledikleri halde dinlemediğini ve yanındaki tavşanı kaptığını, kendisini de olanları anlatması için serbest bıraktığını söyler. Kendisine meydan okuyan başka birinin varlığını duyan aslan öfkesinden deliye döner, tavşandan kendisini o aslanın yaşadığı yere götürmesini ister. Tavşan aslanı bir kuyunun başına götürür, aslanın o kuyuda yaşadığını söyler. Kuyunun içine bakan aslan suda kendi yansımasını görür, öfke ile kükreyerek kuyuya atlar ve boğulur. Tavşan büyük bir sevinç ve mutluluk ile kendi yasını tutan arkadaşlarının yanına gelir ve olanları anlatır. Bütün hayvanlar tavşanı tebrik eder ve ona dua ederler.

Bir başkası Hüdhüd'ün yanına gelerek ölümden çok korktuğunu, bu yolda ölüp giderse ailesinin kimsesiz, çocuklarının yetim kalacağını, mal, mülk ve ailesi içinde kendisinin de bir padişah sayıldığını, aslında padişaha gitmesinin gerekli olmadığını dile getirir. Hüdhüd de bu yola gelirse de en sonunda muhakkak öleceğini, ancak geldiği takdirde padişahın yanında ölümsüzlüğü bulacağını söyler ve nasihatlerde bulunur. Arkasından gerçek hayata varmak için ölümün gerekliliği meselesini somutlaştırmak amacıyla Kaknüs kuşunun hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Hindistan'da Kaknüs adında, avazı çok hoş, uzun bir gagası ve gagası üzerinde pek çok delik bulunan bir kuş vardır. Bin yıl ömrü olan bu kuş bin yıl geçince gece gündüz odun toplayarak büyük bir tepe gibi yığar. Daha sonra yığıldığı odunların

üstüne tünür ve dertli dertli inler. Kaknüs'ün bu inleyişi bütün hayvanları da kendisi ile beraber mateme oturtur. Kaknüs böyle inlemeye devam ederken gagasındaki deliklerin birinden çıkan kıvılcım ile odunlar tutuşur, Kaknüs de odunlar ile yanar ve kül olur. Ertesi sene Kaknüs tekrar bin sene yaşamak üzere küllerinden dirilir ve bu olay her bin senede bir tekrar eder.

Bir başkası Hüdhdüd'e ruh ile beden, can ile ten arasındaki ilişkiyi ve bunlardaki iyilik ve kötülüklerin ezelden mi yoksa sonradan mı ortaya çıktığını sorar. Hüdhdüd de insanların manevî durumlarının bir olmadığını, kötünün de iyinin de ezelden belli olduğunu, ruhun cevher bedenine ise araz olduğunu söyledikten sonra insanların iman ve maneviyatlarına göre makamlarını anlatır. Daha sonra Bayezid Bistami'nin hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Allah, bir gün Beyazid-i Bistamî'ye hitap ederek "Eğer senin iç yüzünü insanlara gösterecek olursam senin ne kadar asi bir kul olduğunu görüp seni taşla tutarlar ve ateşe atarlar." der. Buna karşılık Beyazid-i Bistamî de Allah'a "Ey Allah'ım! Eğer sen bende olanları kullarına bildirirsen ben de sen de olanları kullarına bildiririm ki kulların onları öğrenecek olurlarsa sana ibadet etmeyi bırakır, senden yüz çevirirler." der. Bunun üzerine Allah Beyazid'a bütün eksikliklerden münezzehe olduğu halde böyle bir şeyi nasıl yapacağını sorar. Beyazid da insanlara Allah'ın lütuf, ihsan, rahmet, merhamet, af, mağfiret ve cömertliğini; insanların cehennemi bile umursamayacağı bir hale gelene kadar çokça anlatacağını ve bu durumda rahmetinden yana çokça ümitvar olan insanların Allah'a ibadetten yüz çevireceklerini söyler.

Bir başkası Hüdhdüd'e şeriat, tarikat ve hakikat kavramlarını ve bunların esasının ne olduğunu sorar. Hüdhdüd de bunlar hakkında çeşitli bilgiler vererek şeriatin esas olduğunu ve işleri düzene koyduğunu, tarikatın şeriatsız olamayacağını, şeriatin herkese ve her şeye hakkını verip dengeleri sağladığını, tarikatın haklardan dahi feragat ettiğini; ama hakikatte her şeyin Allah'tan olduğunu dile getirir. Daha sonra yol soran şeyhin hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Köyün birinde ilmi çok bir şeyh vardır. Bu şeyh her sabah köyünden kalkarak yarım fersah ötedeki şehre gelip işlerini hallettikten sonra akşam tekrar köyüne döner. Ancak hem şehre her gelişinde hem de köyüne her dönüşünde birilerinden yolu sorar ve bu işi bıkmadan usanmadan tam elli yıl boyunca yapar. Kendisine elli senedir

devamlı gelip gittiği yolu niçin her seferinde sorduğunu öğrenmek isteyenlere, sorup öğrenen kişinin yanılıp şaşırmayacağını, hakikate varmak için de binlerce yol olduğunu, en doğru ve en emin yolun Hazreti Muhammed'e uymak olduğunu, o yolu bırakıp da tali yollara sapmamanın gerekliliğini dile getirir.

Bir başkası gelerek bu yolun bir sonunun olup olmayacağını sorar. Hüdhüd de bu yoldan gidip de geri dönen kimsenin olmadığını, bu yüzden kimsenin tam olarak kendilerini ne beklediğini bilemeyeceğini; ancak bildiği kadarıyla sırasıyla Talep, Aşk, Marifet, Tevhit, İstinga, Hayret ve Fakr isimli vadiler ve ovaların var olduğunu, bu vadilerden geçen yüz kişiden belki ancak birinin menzile erişmiş olabileceğini, bu yoldan dönmemeleri gerektiğini söyler. Daha sonra Hüdhüd çıkmış olduğu minberden iner ve padişaha doğru uçmaya başlar, padişaha varmak isteyenlerin kendisini takip etmelerini ister. Bundan sonra Şem ile Pervanelerin hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Kelebekler bir gece güneş ve aydan daha parlak, muhteşem bir mumun varlığından haberdar olurlar. Toplanıp mum hakkında konuşan kelebekler birisinin gidip o mumdan muteber bir haber ve nişane getirmesini kararlaştırırlar. Kelebeklerden biri mumdan haber getirmeye niyetli olduğunu dile getirir ve muma doğru yol alır. Mumu bulup ona yaklaşan kelebeğin bir kanadı ile bir ayağı yanar, topal bir halde diğer kelebeklerin yanına döner; muma kendisinden daha fazla kimsenin yaklaşamayacağını, yanan ayağı ile kanadının da mumun alâmeti olduğunu söyler. Kelebekler bu yanıkları mumdan bir nişane olarak kabul etmezler; çünkü giden kelebek kendisini tam manası ile terk ederek muma varmamıştır. Bir başkası mumdan hakikî manada bir haber getirebileceğini söyler ve bu niyetle mumun huzuruna varır. Kendisini mumun alevine atar ve o alevde yanıp mumun bir parçası olur. Bu misal ile mumun Hak olduğu ve kelebeğin de insan olduğu, Hakk'a ermek isteyen kulun kendini kendinden soyutlayarak Hak'ta fena bulması gerektiği ifade edilir. İnsanın dağda yetişen, meyveleri acı yabanî bir ağaç olduğu, tatlı meyveler verebilmesi için mahir bir bahçıvan tarafından aşılması gerektiği misali verilir.

Bu misallerden sonra tekrar Hüdhüd'ün hikâyesine dönülür. Hüdhüd ile diğer kuşlar menzile ermek maksadı ile uçmaya başlarlar. Kuşlar uça uça perişan olurlar. Yedi bin sene uçarlar. Kuşlardan birisi altın yaldızlı bir saray görünce dayanamayıp oraya iner, bir diğeri gördüğü bir çeşmenin başına konar, bir ötekisi gördüğü bir dil-

bere gönül verir ve peşine düşer, biri bir çemene, öbürü bir ağaca konar. Kısacası her biri, bir vesile ile yola devam etmekten geri kalır. Sadece kuşlardan otuz tanesi yanar dağları, kan denizlerini, ejderhaları, bin bir türlü zorluğu geçip büyüklük ve azamet eyvanına erişir. Nefislerini dışarıda bırakarak içeri girerler ancak içeride Sîmurg'u göremezler. Sîmurg olarak kendileri olan otuz kuştan – Sî murg Farsça otuz kuş demektir – başka bir şey göremezler. Tekrar dışarı çıkan kuşlar kendilerini tebrik eden bir ses duyarlar ve Simurg'a aslında ancak kendilerini terk etmeleri halinde kavuşabileceklerini ve bunu başardıklarını anlarlar. Simurg hikâyesi burada biter.

Simurg hikâyesi bittikten sonra üç tane olan Fasl başlıkları altında insanın akıl ve ruhunu kullanarak Allah'a varmak için çabalamasının, dünyevi arzularını terk etmesinin, insanların istifadesine sunacağı eserler bırakmasının önemine değinilir. Son olarak Gülşehrî kendini ve eserini överek kitabı bitirir.

4.2. Mantıku't-tayr'daki Metinlerin Epizotları

1. Sîmurg hikâyesinin girişi

- a. Sîmurg'un bir gece Çin ülkesinin üzerinden cazibedar bir şekilde uçuşması,
- b. Sîmurg'un yüz binlerce nakışla dolu bir tüyünün Çin'e düşmesi,
- c. O tüyü gören insanların her birinin onda bulunan bir nakışa ibadete başlamaları.

Aktarılmak istenen iletiler: Cenab-ı Hak bu âlemde isimleri, sıfatları ve fiilleri ile tecellî eder. Bütün bu tecellilerin tamamı Allah'ın varlığının nişaneleridir. Bu nişanelere takılmayıp Allah'a ulaşmak gerekir. Bunun için kişinin kendi varlığından vazgeçmesi yani fenâ-fi'llah olması gerekir. Ancak insanların çoğu Allah'ı bırakarak Allah'tan başkalarına ibadet etmektedirler.

2. Bütün kuşların toplanması

- a. Bir ilkbahar sabahı kuşların bir yazıda toplanması,
- b. Başlarına geçecek bir padişah bulmanın gerekliliği konusunda konuşmaları,

- c. Padişahı bulma yolunda kendilerine rehber olarak Hüdühüd'ü seçmeleri.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a giden yolda rehber ve kılavuzlara ihtiyaç vardır. Her topluluk için bir lider ve yönetici gerekir. İşlerin istişare ile yürütülmesi ve vazifelerin ehil olan kimselere verilmesi gerekir.

3. Hüdühüd'ün kuşların arasına katılması

- a. Hüdühüd'ün, ihtişamlı bir şekilde kuşların yanına gelerek konuşmaya başlaması,
- b. Hüdühüd'ün kuşlara, padişahlarının Kaf Dağı'nın ardında olduğunu ve ona kavuşmak isteyenlerin kendisine uyması gerektiğini söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Varılmak istenen hedefe ancak doğru kılavuz ile erişilir. Bir işe başlamadan önce iyice hazırlanılmalıdır. Tevfik ve başarı ancak Allah'tandır.

4. Dastan-ı Muhammed Mustafa Aleyhi's-salat u ve's-selam

- a. Hazreti Muhammed'in gençken bile putlara ve putperest zihniyete düşman olduğunu ilan etmesi,
- b. İnsanların bir kısmının Hazreti Muhammed'i ciddiye almayıp onu delilikle itham etmesi, bir kısmının da onu tehdide başlaması,
- c. Bu tehditlere karşı Hazreti Muhammed'in cevap vermesi ve kendisine uymayanların akıbetinin kötü olacağını dile getirmesi,
- d. Mekkelilerin Hazreti Muhammed'i şikâyet etmek için Safvân isimli güçlü ve saygın bir şahsa müracaat etmeleri,
- e. Hazreti Muhammed'in özelliklerini duyunca Safvân'ın öfkelenmesi ve Hazreti Muhammed'i öldürmek üzere Mekkelilerle birlikte yola çıkması,
- f. Mekke'ye yaklaştıklarında Safvân'ın Hazreti Muhammed'i görmesi ve Mekke'ye gelmesine sebep olan zatın o olduğunu anlaması,

- g. Safvân'ın Hazreti Muhammed'i görmesi ile kalbinin İslam'a ısınmaya başlaması,
- h. Safvân'ın Mekkelilerle Hazreti Muhammed'in büyücü olamayacağı, ancak Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara aktaran bir peygamber olabileceği konusunda tartışması,
- i. Putlara tapmanın yanlışlığı ve saçmalığı hakkında Safvân'ın Mekkelilere nasihatte bulunması,
- j. Safvân'ın daha fazla dayanamayıp Hazreti Muhammed'in huzuruna gitmesi ve imanını dile getirmesi,
- k. Hazreti Muhammed'in Safvân'a İslam güçlenene kadar memleketinde beklemesini salık vermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Hazreti Muhammed Allah'ın peygamberidir ve onun yüce şahsiyeti dış görünüşünden dahi rahatlıkla anlaşılabilir. Hakikati görebilmek için temiz ve sağlam bir akıl, kalp ve vicdana sahip olmak gerekir.

5. Fasl

- a. Hüdhüd'ün padişahın yani Sîmurg'un azametini ile özelliklerinden ve ona giden yolun zorluklarından bahsetmesi,
- b. Kuşların önce padişaha varmak için iştiyaklanması, daha sonra yolun zorluklarını duyunca yola çıkmamak için her birinin bir mazeret ve bahane ileri sürmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a giden yolda zorlukları göze almak gerekir. Hedefe giden yolda zorluklara tahammül göstermek gerekir.

6. Bülbülün Hüdhüd huzuruna gelip özür dilemesi

- a. Bülbülün Hüdhüd huzuruna gelmesi ve gül ile olan münasebetini, ona olan aşkını anlatmaya başlayıp yola çıkmamak için bahaneler ileri sürmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Her insanın, kendisini Allah'tan uzaklaştırmasına sebep olan bir meşgalesi vardır.

7. Hüdüd'ün bülbüle cevap vermesi

- a. Hüdüd'ün bülbüle dış görünüşe ve geçici güzelliğe aldanmaması gerektiği konusunda nasihat etmesi,
- b. Dış görünüşün aldatıcı olması ile ilgili olarak *Kadın ve Erkeğin Hikâyesi*'ni anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanı Allah'tan uzaklaştıran her şeyden yüz çevirip Allah'a yönelmek gerekir. Bu dünyanın ve içindeki her şeyin mutlak bir sonu vardır. Faniyi bırakıp bakiye gönül vermek en mantıklı seçimdir. Dış görünüş aldatıcı ve yanıltıcı olabilir; bu sebeple her şeyin iç yüzünü anlamaya çalışmak gerekir.

8. Erkek ve kadının hikâyesi

- a. Bir adamın Dicle'nin öbür tarafında oturan kadına âşık olması ve onunla buluşmak için her gün Dicle'nin bir tarafından öbür tarafına geçmesi,
- b. Uzun bir zaman sonra adamın kadının yüzünde bir benek görmesi,
- c. Kadının adama, artık kendisine olan sevgisinin bitmiş olduğunu, bu yüzden Dicle'den geçmemesi gerektiğini; aksi takdirde boğulup gideceğini söylemesi,
- d. Adamın kadına kendisini hâlâ çok sevdiğini söylemesi ve kadına itiraz etmesi,
- e. Kadının, yüzündeki benin her zaman var olduğunu; ama aşkı bittiği için bunu yeni fark ettiğini adama söylemesi,
- f. Adamın, kadının söylediklerine inanmaması ve Dicle'ye tekrardan girerek boğulup yitmesi.

Aktarılmak istenen ileti: Aşk kişiye inanılmaz bir kuvvet verir. Aşkın gözü kördür. Kişi sevdiğinin kusurlarını görmez; görmeye başladı mı sevgisi azalmış veya bitmiş demektir.

9. Şeyh Abdürrezzak hikâyesi

- a. San'an ilinde dinine bağlı, abit, zahit bir şeyhin yaşıyor olması ve bu şeyhin çok sayıda mürit ve kerametinin bulunması,
- b. Şeyhin Hac'dan dönerken rüyasında puta secde ederek taptığını görmesi,
- c. Bu rüyanın şeyhin aklına takılması, rüyanın tabirini araştırmak için yarenleriyle beraber Rum ilini dolaşmaya karar vermesi,
- d. Kayseri'ye vardıklarında Rum padişahının ay gibi güzel yüzlü kızını görmeleri,
- e. Kızı görür görmez şeyhin kendinden geçmesi, delicesine kıza âşık olması,
- f. Yarenlerinin bütün öğüt ve tavsiyelerine rağmen şeyhin, kızın aşkından İslam'ı bırakarak Hristiyanlığa geçmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Aşk insanın aklını başından alır ve kişiye normalde hiç yapmayacağı işler yaptırır. Aşkın gözü kördür. İbadet ve itaatlerle övünmeyip ihlâslı olmak gerekir. Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.

10. Şeyh ile yarenlerinin soru ve cevapları

- a. Şeyhin bu vaziyetten kurtulması için her bir dostunun şeyhe çözüm yolu önermesi, şeyhin bu dert karşısında kendisine sunulan çözüm yollarının kifayetsizliğini teker teker dostlarına izah etmesi,
- b. Dostlarının şeyhten ümidi kesmeleri,
- c. Şeyhin kızın aşkından şehrin mahallelerinde perişan ve bîtap dolaşması, günlerce köpeklerle arkadaşlık etmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Aşk derdine mübtelâ olana tabip ve derman kâr etmez. Abdest almak ve namaz kılmak insanı kötü düşünce ve hallerden kurtarmaya yardım eder. Şeytanın hilelerine karşı her an ayık olmak gerekir.

11. Kızın şeyhin kendisine âşık olduğunu öğrenmesi ve naz ile niyaz hakkında soru sorması

- a. Bir ay sonra şeyhin kendisine âşık olduğunu öğrenen kızın, şeyhin yanına gelmesi,
- b. Kızın şeyhe, kendisini seven bir kişinin tam manada samimi bir Hristiyan olması gerektiğini söylemesi,
- c. Şeyhin kıza, aşkından dolayı çektiği rezilliği dile getirmesi ve ondan aşkına karşılık vermesini istemesi,
- d. Kızın şeyhi hor hakir görerek azarlayıp kendisinden ümidi kesmesini söylemesi, bunun üzerine şeyhin kıza yalvarması,
- e. Kızın şeyhe; putlara secde etmek, Kur'ân'ı yakmak, içki içmek ve İslam'dan tamamen yüz çevirmek şeklinde dört şart ileri sürmesi; bunları yaptığı takdirde aşkına karşılık vereceğini söylemesi,
- f. Şeyhin içki içmeyi kabul ettiğini, ancak diğer üçünü yapamayacağını söylemesi üzerine kızın şeyhin dediğini kabul etmesi,
- g. İçki içen şeyhin sarhoşken diğer üç şartı da yerine getirmesi,
- h. Şeyhin gerçek manada Hristiyan olduğunu gören şehir eşrafının şeyhi bir kilisede vaftiz etmesi,
- i. Şeyhin kıza artık tam manada bir Hristiyan olduğunu, kendisine kavuşmak istediğini söylemesi üzerine kızın başlık olarak şeyhten bir sene domuz çobanlığı yapmasını istemesi,
- j. Şeyhin domuz çobanlığı yapmaya başlaması üzerine dostlarının kanlı gözyaşları saçarak şeyhi terk etmeleri.

Aktarılmak istenen iletiler: Aşk geldi mi akıl kaçar. Kadınların hilelerine karşı dikkatli olmak gerekir; çünkü erkeğin kadınlara imtihanı çetindir. İçki bütün kötülüklerin anasıdır; insana en olmaz işleri yaptırır.

12. Yarenlerin Kâbe'ye doğru gitmeleri ve şeyhin durumunu o zaman seferde olan bir müride anlatmaları

- a. Müritlerin şeyhe gelerek Kâbe'ye gitmek için ondan izin istemeleri, eğer şeyh isterse onların da şeyhin yaptığı gibi Hristiyan olabileceklerini söylemeleri,
- b. Şeyhin, dostlarına istediklerini yapmaları konusunda özgür olduklarını ve kendileriyle uğraşamayacağını söylemesi,
- c. Şeyhin müritlerinden yüz çevirip domuzlarını yaymaya devam etmesi, müritlerin ağlayıp inleyerek şeyhi terk etmeleri,
- d. Müritlerin işin nereye varacağını görüp şeyh için dua etmek üzere Kâbe'ye giderek bir köşeye çekilmeleri.

13. O zaman orada bulunmayan gerçek müridin şeyhin durumunu sorması

- a. Şeyh Rum iline doğru yola çıktığı zaman yanında bulunmayan sadık ve diğerlerine göre daha âlim olan müridinin şeyhin durumunu sorması üzerine müritlerin bütün olup biteni anlatmaları,
- b. O müridin diğer müritleri azarlaması, onların da şeyhin yaptıklarının tamamını yapmaları gerektiğini, vefa ve dostluğun bunu icap ettirdiğini söylemesi,
- c. Diğer müritlerin kendilerini savunmaları üzerine sadık olan müridin onlara şeyhi yalnız bırakmamanın gerekliliğini açıklaması.

Aktarılmak istenen değerler: Dost kara günde belli olur, zor durumlarda dostlardan yüz çevirmek yerine onlara yardımcı olmak gerek. Aşk insanı rüsva eder. Sıkıntılı zamanlarda dua ile Allah'tan yardım dilenmelidir. Başkala-

rını kusurlarından dolayı ayıplamak aynı işlerle ayıplanmaya sebep olabilir, bu sebeple kendimizi beğenip diğerlerinden üstün görmemeliyiz.

14. O mürit ve diğer yarenlerin tekrar Rum tarafına gelmeleri

- a. Müritlerin tekrar Rum iline gitmesi, her birinin bir köşede kırk gün boyunca gözyaşları dökerek şeyhlerini Allah'tan dilemeleri,
- b. Kırk gün sonra sadık olan müridin rüyasında Hazreti peygamberi görmesi ve şeyhi için onun ayaklarına kapanması,
- c. Hazreti peygamberin müride, şeyhte Allah'ın bildiği bazı eksiklik ve yanlışlıkların olduğunu; ancak artık onların giderilmiş olduğunu şeyhe şefaatt ettiklerini, şeyhin bu dertten kurtulacağını müjdelemesi,
- d. Müridin rüyadan uyanması ve gördüklerini arkadaşlarına anlatması,
- e. Müritlerin sevinç ile şeyhi aramaya koyulmaları,
- f. Şeyhi bir vadide haçını kırmış, ağlayıp inleyerek zünnarını keser vaziyette bulmaları,
- g. Şeyhin yaptıklarından dolayı çok üzülüp utanması,
- h. Müritlerin müjdeler ile şeyhe rüyayı anlatmaları ve şeyhi de alıp gitmeleri,
- i. O gece padişahın kızının, rüyasında yanına bir güneşin gelip şeyhin gittiğini, kendisinin de onun peşi sıra giderek onun dinine girmesi gerektiğini söylediğini görmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Tövbe kapısı her zaman açıktır ve insanı bütün günahlardan arındırır. Zor durumdaki dostlar yalnız bırakılmı, onlar için Allah'a çokça dua edilmelidir. Allah dualara icabet eder, bu sebeple Allah'tan ümidi kesmemek gerekir. Yapılan yanlışları kişilerin yüzüne vurup onları utandırmamak gerekir.

15. Hristiyan kızın iman etmek için şeyhin peşinden gitmesi

- a. Hristiyan kızın pişmanlık ve perişanlık içinde uykusundan uyanması,
- b. Kızın şeyhi bulmak ümidiyle, şeyhin peşinden dağ taş, dere tepe dolaşması,
- c. Gece rüyasında kızı gören şeyhe, dönüp kızı almasının söylenmesi,
- d. Şeyhin uykusundan uyanıp tekrar geldiği yöne gitmesi,
- e. Müritlerinin şeyhin geri dönmesine mani olmak istemeleri üzerine şeyhin rüyasını anlatması,
- f. Yol üzerinde, kızı feryat figan ederken görmeleri,
- g. Kızın rüyasını, başından geçenleri anlatması ve şeyh ile evlenmek istediğini dile getirmesi,
- h. Şeyhin yaşlılığından dolayı kendisi ile evlenemeyeceğini, bu evliliğin ahirete kalması gerektiğini söylemesi üzerine kızın şeyhten canını alması için Allah'a dua etmesini istemesi,
- i. Şeyhin duası ile kızın ölmesi,
- j. Kızın kabrinin üzerine nur inmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'tan helal ve meşru olanı talep etmek gerekir. Doğru yoldan çıkanı ancak Allah hidayete erdirir, Allah'ın hidayet ettiğini kimse yoldan çıkaramaz.

16. Papağanın kuşlar arasından Hüdhüd'ün huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Papağanın Hüdhüd'ün huzuruna gelip yaşamaya olan düşkünlüğünü dile getirmesi ve bu sebeple yola çıkmaktan affını istemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Dünya sevgisi Allah'a ulaşma yolunda perdedir. İnsanların bağlandıkları küçük ve değersiz alışkanlıklar kendilerini önemli ve büyük hedeflere ulaşmaktan alıkoyabilir.

17. Hüdhdüd'ün papağana hikmet ve ince bir ilimle cevap vermesi

- a. Hüdhdüd'ün papağanın boş boş konuştuğunu dile getirmesi ve ona dünyanın geçiciliği hakkında vaaz ve nasihat etmesi,
- b. Hızır ve veli hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Boş konuşmak insana hiçbir şey kazandırmaz, onun değerini düşürür. Dünya fani olduğu için ondan vefa beklenmez.

18. Hızır ve Hızır'ı dostluğa kabul etmeyen velinin hikâyesi

- a. Hazreti Hızır'ın yolda gördüğü ve veli olduğu yüzünden gün gibi âşikar bir zata birkaç günlüğüne yol arkadaşlığı yapmayı teklif etmesi,
- b. O zatın, Hızır'ın yaşamı ölüme tercih etmiş olması, kendisinin ise ölümü arzulaması ve bir an önce bu hayat kaydından kurtulmak istemesi sebebiyle onu kendi dostluğuna layık görmemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Dünyaya gönül vermemek insanı yüceltir. Ölmeden önce ölmek gerekir. Hazreti Muhammed'e ümmet olmak şerefi peygamberlerin dahi arzuladığı bir yüceliktir.

19. Tavusun kuşların arasından Hüdhdüd'ün huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Tavusun kuşların arasından çıkıp Hüdhdüd'ün huzuruna gelmesi,
- b. Kendisinin bir zamanlar cennetin bekçisi olduğunu ve tek emelinin tekrar cennete girmek olduğunu; bu sebeple Sîmurg'a gitmeye ihtiyacı olmadığını söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Herkes geçmişteki güzelliklere özlem duyar. İnsanın içinde cennete girme arzusu vardır.

20. Hüdhdüd'ün tavusa cevap vermesi

- a. Hüdhdüd'ün, padişaha bağlanmanın asıl önemli husus olduğunu, sarayın güzelliğine aldanmanın çocukça bir iş olduğunu dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Gönü cennete değil, o cennetin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a bağlamak gerektir. Allah'a bağlananın gözünde cennet dahi değerini yitirir.

21. Cennetliklerin cennette hesapsız, kitapsız ve izinsiz bir şekilde yaşamaları hakkındaki mesel

- a. Cennet meleklerinin başı olan Rıdvan'ın cennette yüzlerinin nuru arşa erişmiş, cennette diledikleri gibi hareket eden bir topluluğa rast gelmesi,
- b. Kapı bekçilerine giderek bunların nereden ve nasıl girdiğini sorması üzerine bekçilerin de bilmediklerini söylemeleri,
- c. Bu gezen topluluğa hangi kapıdan geldikleri sorulduğunda herhangi bir kapıdan girmediklerini söylemeleri,
- d. Çeşitli sorular sorduklarında bunların ölüm, berzah, Münker - Nekir, haşir, mizan, hesap, kitap, sırat, cehennem yüzü görmediklerini öğrenen meleklerin daha da şaşkırmaları,
- e. Meleklerin bu kişilere cennete nasıl girebildiklerini sorması,
- f. O kimselerin, kendilerinin iyi huylu, doğru sözlü olduklarını, kendileri için istediklerini başkaları için de istediklerini, gıybet etmediklerini, kendilerini herkesten aşağı gördüklerini, cenneti değil Allah'ın cemalini istediklerini; bu sebeple sorgusuz sualsiz cennete girdiklerini söylemesi,
- g. Rıdvan'ın bu cemaatteki ihlâsı görünce hayran kalması ve bunlara edeple saygı göstermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanın asıl maksudu cennet değil Allah olmalıdır. Allah'a ihlâslı bir şekilde gönül bağlayan kimse için cennete girmek en kolay iştir. İyi ahlaklı, doğru sözlü, mütevazı olmak ve kendisi için istediğini başkaları için de istemek gerekir. Yalan, dedikodu, kibir, başkalarının canına ve malına kastetmek gibi kötülüklerden sakınılmalıdır.

22. Hümanın kuşlar arasından Hüdhd'ün huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Hümanın kibirle ve kuşların padişahlığına talip bir vaziyette Hüdhd'ün huzuruna çıkması ve kendini övmeye başlaması,
- b. Sîmurg'un dahi kendisine tabi olması gerektiğini dile getirerek yolculuğa çıkmayı reddetmesi.

Aktarılmak istenen değerler: Gurur ve kibir insanın gözünü kör ederek haddini aşmasına sebep olur.

23. Hüdhd'ün Hüma'ya öğüt ve marifet ile cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün, Hüma'ya bu kibir ve gururunun boş ve yanlış olduğu konusunda nasihatlerde bulunması.

Aktarılmak istenen değerler: Kibir ve gurura kapılmamak gerekir. Kişi boyundan büyük işlere girişmemeli, altından kalkamayacağı davaların altına girmemelidir. Herkes kendi özelliklerini ve sınırlılıklarını bilip bunlara göre kendine bir hedef belirlemelidir. Bir işe girişmeden önce gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

24. Mesel: Hasta padişah ile masum çocuğun hikâyesi

- a. Çok ağır hasta olan bir padişahın derdine uzun süre derman bulamayan hekimlerin, sonunda hastalığın dermanının falanca özelliklere sahip bir çocuğun safrası olduğunu padişaha bildirmeleri,
- b. Padişahın adamlarının şehirde bir eskicinin belirtilen özelliklere sahip oğlunu bulmaları,
- c. Padişahın çocuğu satın almak üzere ana babasını çağırması,
- d. Altınları gören ana babanın seve seve çocuklarını satması,
- e. Ana babasından ümidi kesen çocuğun kadıdan yardım dilemesi
- f. Kadı'nın padişahın şifa bulması için çocuğun katline fetva vermesi,

- g. Cellât eline verilen çocuğun gökyüzüne bakıp gülmesi,
- h. Padişahın çocuğa bu gülüşün sebebini sorması,
- i. Çocuğun “Beni herkesten çok koruması gereken ana babam ölümüm pa-hasına beni altın karşılığında sattılar. Adilane hüküm vermesi gereken ka-dı da adaletten uzak bir şekilde ölümüne hükmetti. Adaleti ayakta tutması gereken padişah ise zulüm ile beni cellât eline veren kişidir. Ancak Allah bana yardım edebilir diye göğe baktım ve bu işteki tuhaflığa güldüm.” demesi,
- j. Çocuğun içine düştüğü durumun zorluk ve garipliğini anlattıktan sonra bir kişinin şifa bulması için bir başkasının canından olmasının nasıl bir çeliş-ki ve ne büyük bir zulüm olduğunu açıklaması,
- k. Çocuğun hâkimane sözleri karşısında padişahın insafa gelip pişman olma-sı ve çocuğu gözlerinden öpmesi,
- l. Padişahın çocuğu kendine vezir tayin etmesi ve padişahın bu hareketine karşılık Allah’ın padişahı sağlığına kavuşturması,

Aktarılmak istenen iletiler: Her zaman ve her durumda adil davranılmalıdır. Kendi için istenilen başkaları için de istenilmeli, kendi için istenilmeyen başkaları için de arzulanmamalıdır. Doğru ve haklı sözü kimden olursa olsun kabul etmek fazilettir. Başkalarının üzüntüleri bizim sevincimiz olmamalıdır. Sağlık bu dünyadaki en önemli nimetlerden biridir, bu sebeple kıymeti bilinmelidir. En ümitsiz durumlarda bile Allah’tan ümit kesilmemeli ve ondan yardım dilenmelidir. Rızık konusunda Allah’a güvenilmeli ve yanlış işler yapılmamalıdır.

25. Kazın Hüdhüd’ün huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Kazın Hüdhüd’ün huzuruna gelip temizliği ile övünmesi,
- b. Suyun kendileri için önemini dile getirmesi, kendisinin hem suda, hem karada hem de havada yaşama ve hareket etme kabiliyetini dile getirmesi,

- c. Sudan bir an olsun ayrılmak istemediğini, bu sebeple Sîmurg'a gitmeyeceğini belirtmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Temizlik hayatın vazgeçilmez unsurlarındandır. Kişi için memleketinin ve yakınlarının sevgisi vazgeçilmezdir.

26. Tavuk ve kaz yavrularının hikâyesi

- a. Bir kişinin tavuğun kuluçka yattığı yere beş altı kaz yumurtası koyması,
- b. Yumurtalar çıktığında tavuğun çok sevinmesi ve yavruları kendisinin sanması,
- c. Tavuğun yavrularının güzelliği ile her fırsatta övünmesi,
- d. Devamlı kırlarda gezen tavuk ve yavruları bir gün deniz kenarından geçerken yavruların denize girmeleri,
- e. Yavrularının denizde ustalıkla yüzdüğünü gören tavuğun kıyıda yavrularına kendisi yüzme bilmediği halde onların yüzmeyi nereden öğrendiğini sorması,
- f. Yavruların anne tavuğa bu işi herhangi bir şekilde öğrenmediklerini, bu hünerin kendi tabiatlarında var olduğunu söylemeleri,
- g. Yavruların, yüzmenin annelerinden kendilerine irsiyet yoluyla geçtiğini sandıklarını, anneleri sandıkları tavuğun yüzmeyi bilmediğine göre gerçek anneleri değil ancak dadıları olabileceğini söylemeleri,

Aktarılmak istenen iletiler: Herkes aslına çeker, herkesin tabiatında olanlar ortaya çıkar. Anneler çocuklarına tüm varlıklarını feda eder. Çocukların ilk ve en önemli terbiyeleri annelerin sorumluluğundadır. Kişi kabiliyeti olmayan bir hususta başarılı olamaz. Şeytanın hilelerine karşı uyanık olmak gerekir. Tövbe bütün hataları telafi etmek için büyük bir fırsattır.

27. Hüdhd'ün kaza cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün kaz'a zühd ve temizliği ile övünmemesini salık vermesi, cahilin zühdünün bütünüyle zarar olduğunu dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Kendini beğenmek ve kendini övmek zayıf şahsiyetli insanların işidir. İlim ve takvadan uzak bir zühd insanın başına beladır. Âlimin uykusu dahi faydalı iken cahilin çabası dahi boştur. Hırs ve şehvete gem vurup dünyadan yüz çevirmek gerekir.

28. Şahinin Hüdhüd huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Şahinin Hüdhüd'ün huzuruna gelerek kendi izzet, şeref ve asaletinden bahsetmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Kimse kendini başkalarından üstün tutmamalıdır. Kişi için en temiz geçim kendi el emeğidir. Başkalarına el açmak zillettir.

29. Rüstem ve Gord hikâyesi

- a. Rüstem'in bir gece gezerken, bir kaleye gitmeye azmetmiş bir adama rast gelmesi,
- b. Rüstem'in selam vererek bu adama nereye gittiğini sorması,
- c. Adamın Rüstem'e - onun Rüstem olduğundan habersiz bir şekilde - beraberce falan kaleye gidip kaledeki atları zapt etmeyi teklif etmesi,
- d. Beraberce kalenin burçları dibine gelmeleri ve adamın duvara çakması için Rüstem'e bir kazık vermesi,
- e. Rüstem'in, bu kazıkların kalenin duvarlarına çakılamayacak olmasından dolayı adama çıkışması,
- f. Adamın Rüstem'e kızarak kazıkları kendi eliyle kalenin duvarına çakması,
- g. Bu durumu gören Rüstem'in adama hayret etmesi ve adamın kendisinden daha güçlü olduğunu kendi kendine itiraf etmesi,
- h. Rüstem'in, adamın kendisini öldürmesinden korktuğu için kim olduğunu söylememesi,
- i. Adamın bütün kazıkları duvara çaktıktan sonra kaleye çıkması,

- j. Bir atı kucaklayıp, tutması için yukarıdan Rüstem'e atması,
- k. Yukarıdan üzerine gelen atı gören Rüstem'in kaçması, atın yere çakılıp paramparça olması,
- l. Adamın kızarak kaleden aşağıya inip Rüstem'i azarlaması,
- m. Rüstem'in adama atları kendisinin atıp onun tutmasını teklif etmesi,
- n. Rüstem'in kaleye çıkararak atları aşağıya atması ve adamın atları tutarak yan yana dizmesi,
- o. Rüstem'in bütün atları attıktan sonra bin bir zorlukla aşağıya inmesi,
- p. Adamın Rüstem'e, atları alarak bir an önce gitmeleri gerektiğini, Rüstem görürse atlara el koyacağını söylemesi,
- q. Rüstem'in adama Rüstem ile hiç karşılaşp karşılaşmadığını, hiç görmediği bir kişiden niçin bu kadar korktuğunu sorması,
- r. Adamın Rüstem'den korkmak için onu görmeye gerek olmadığını, Rüstem'in namının dünyayı titrettiğini söylemesi,
- s. Atlarla beraber giderlerken Rüstem'in adamı öldürüp atlara el koymak kastı ile gürzünü çıkararak adama vurması,
- t. Gürz darbesinin hiç etki etmediği adamın Rüstem'in kendisi ile oyun oynadığını sanarak "Oyun oynamayı bırak da Rüstem gelmeden bir an önce şuradan uzaklaşalım; gelirse bizi öldürür atlara el koyar." demesi,
- u. Rüstem'in iki kez daha adama vurması,
- v. Adamın Rüstem'e bir tokat atıp Rüstem'i attan düşürerek "Sen bana üç kere vurdun, ben sana bir kere vurdum ve seni yaktım; oyunu ben kazandım." demesi,
- w. Rüstem'in adama, onun gönlünü hoş etmek için kasten yere düştüğünü söyleyerek kendi itibarını kurtarmaya çalışması,

- x. Rüstem'in, "Ben gürzümü aynı şekilde dağa vursaydım dağ un ufak olurdu, bu adamda en ufak bir etki bile göstermedi, bu adam dağlardan bile güçlü iken tek talihsizliği namının olmaması" diye kendi kendine söylenmesi,
- y. Rüstem'in bu adamın, kendisinin Rüstem olduğunu bilse bir tokat ile öldüreceğini düşünmesi ve adama bir hile etmeye karar vermesi,
- z. Adama devam etmesini kendisinin biraz geriden geleceğini söylemesi,
- aa. Aralarındaki mesafe biraz açılınca Rüstem'in bir aslan gibi kükrer vaziyette nara atıp "Rüstem'in mekânında atlarla giden bu adam kimdir" diye sorması,
- bb. Rüstem'in kendini överek adamın kalbine korku salmaya çalışması,
- cc. Rüstem'i bir hamlede yıkmış olan adamın Rüstem adını duyunca ödünün kopması, atları koyup kaçması,
- dd. Rüstem'in kendi kendine, kuvvetten önce insanın namının olması gerektiğini söylemesi ve atları alarak dönmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Bu dünyada işler çoğu zaman şan şöhret ile yürür. Şan şöhrete sahip olmak yetenek sahibi olmaktan daha mühimdir. İyi bir şöhrete sahip olmak gerekir.

30. Hüdhd'ün şahine cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün şahin'e padişahlarla birlikte bulunmakla yücelmeyeceğini, hak ettiğinden daha üst makamlara çıkmaya çalışmanın kişinin zarar görmesine sebebiyet vereceğini söylemesi,
- b. Hüdhd'ün adaletin öneminden bahsetmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Kişi sultanlarla bir arada bulunmakla sultan olmaz. Kimse hak ettiğinden daha yükseklerle göz dikmemelidir. Kişi gafil ve cahil olduktan sonra yükselmesi onu yüceltmez. Zulümden kaçınıp adaletle muamelede bulunulmalıdır. Gönül yıkmak Kâbe'yi yıkmaktan daha kötüdür.

31. Hacenin papağanının hikâyesinin dibacesi

- a. Hüdhdüd'ün Şahin'e Hacenin papağanı hikâyesini anlatacağını ve dikkatle dinlemesi gerektiğini söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Her şeyin yaratıcısı olan Allah'a gönlü bağlamak, enbiya ve evliyaların yolundan gitmek, ölümü unutmayıp ölüme hazırlık yapmak gerekir.

32. Hacenin papağanı hikâyesi

- a. Dünyanın adaletle mamur olduğu bir devirde bir hacenin kafeste beslediği ve çok sevdiği bir papağanının bulunması,
- b. Papağanın devamlı hâce ile birlikte olması, hacenin ondan bir an bile ayrılmaması,
- c. Hâce ticaret için Hindistan'a gitmeye azmettiği zaman papağanına Hindistan'dan ne hediye istediğini sorması,
- d. Papağanın hâceye Hindistan'daki papağanlara selam söylemesini, bir parça şeker için tuzağa düşüp şimdi kafeste yaşadığını onlara anlatmasını ve onların vereceği cevabı kendisine getirmesini istemesi,
- e. Hacenin uzun bir yolculuktan sonra Hindistan'a varması,
- f. Bir ağaç üzerinde bir grup papağanı ötüşürken görmesi,
- g. Hacenin papağanlara kendi papağanının selamını ve onlara olan özlemini söylemesi,
- h. Papağanların hacenin söyledikleri üzerine yere düşüp ölmeleri,
- i. Papağanların, kendi papağanının haline dayanamayıp öldüğünü düşünen hacenin üzülmesi ve papağanının selamını iletmesinden dolayı pişman olması,
- j. Memleketine dönen hacenin herkese bir hediye verdiğini gören papağanın kendi hediyesini sorması,

- k. Hacenin, Hindistan'daki akrabaları olan papağanların selamını alır almaz öldüklerini söylemesi,
- l. Bunu duyan papağanın kafesin içinde ölmesi,
- m. Papağanının öldüğünü gören hacenin üzüntüsünden saçını sakalını yollmaya başlaması,
- n. Papağanını kafesten çıkarıp dizine koyması,
- o. Papağanın aniden kanatlanıp kubbenin tepesine konması,
- p. Hacenin bu yaşananların aslını papağana sorması,
- q. Papağanın haceyeye Hindistan'daki papağanların kendisine ölü taklidi yaparak kurtulabileceği mesajını verdiklerini söylemesi,
- r. Papağanın memleketine doğru uçmaya başlaması,
- s. Hacenin kurtuluşa ermek için ölmeden önce ölmek gerektiğini anlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Ölmeden önce ölmek, hesaba çekilmeden önce kendi kendini hesaba çekmek gerekir. Herkes aslına ve asıl vatanına özlem duyar. Hediyeleşmek sevgi ve muhabbeti artırır. Sevdiklerini kaybetmenin acısı çok büyüktür. Tuz ekmek hakkını bilmek insanlığın nişanesidir. Söylenilen her şeyin Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine muvafık olması gerekir.

33. Kekliğin Hüdhüd'ün huzuruna gelip özür beyan etmesi

- a. Kekliğin Hüdhüd'ün huzuruna gelerek kendisinin maden ve hazineler konusunda uzman olmasından dolayı övünmeye başlaması,
- b. Kekliğin mücevher madenleri ve hazinelerde dolaşmak dururken Sîmurg'a gitmenin kendisi açısından gereksiz bir şey olduğunu vurgulaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Dünya hayatının zenginlikleri insan için cazip gelmektedir. İnsanların dünya malına ve mülküne düşkünlüğü oldukça fazladır.

34. Hüdhd'ün keklige cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün cevherlerin de en nihayetinde renkli ve boyalı taşlar olduğunu belirtmesi, taş parçaları için ömrü zayi etmenin kötülüğüne değinmesi, kişinin özünde cevher olmadıktan sonra bütün taşlar cevher olsa bile ona hiçbir faydasının olmayacağını söylemesi,
- b. Hazreti Süleyman'ın onca azametli bir mülke sahip olmasına rağmen zembil örmek ile geçimini sağladığını hatırlatması.

Aktarılmak istenen iletiler: Ne kadar çok ve değerli olursa olsun dünya malı haddi zatında kıymetsizdir, bu sebeple dünya malına bağlanılmamalıdır. Kişinin hazinesi de cevheri de kendi özündedir, kendi özünde cevheri olmayana dünyadaki bütün hazinelere sahip olmak bile kâr etmez. El emeği ile helâlden rızkını temin etmek ibadettir.

35. Baykuşun Hüdhd'ün huzuruna gelerek özür beyan etmesi

- a. Viraneden gelen baykuşun viraneye ve viranede bulunan hazinelere olan aşkını dile getirmesi,
- b. Baykuş'un rahatça hazinelere kavuşmak dururken türlü zorluklarla Sîmurg'a gidemeyeceğini belirtmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanın dünya malına olan tamahı onu Allah'a ulaşmaktan alıkoyar. Hazineler viranelerde gizlidir.

36. Hüdhd'ün Baykuş'a cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün binlerce hazine biriktirenlerin dahi onları bırakıp dünyadan göçeceklerinin mukadder olduğunu, faniyi bırakıp bakiye bağlanmanın gerekliliğini hatırlatması,

- b. Mal biriktirenlerin öldükleri zaman hasret içinde kaldıklarını ve mallarının kendilerini yılan gibi sokacaklarını dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Ne kadar çok mal biriktirilirse biriktirilsin eninde sonunda bırakılması kaçınılmazdır. Malın insana kul olması gerekir, insanın mala değil. Harcanıp infak edilmedikten sonra mal biriktirmek insanın hasret ve kederle ölümüne sebep olur. Cömertlik izzet, cimrilik zilletir. İsteyen faniyi isteyen bakiyi seçer ve herkes seçiminin sonucuna katlanır.

37. Bütün kuşların Hüdhüd'ün huzurunda özür beyan etmeleri

- a. Geri kalan kuşların da teker teker gelerek birer özür beyan etmeleri,
b. Hüdhüd'ün bunların her birine münasip cevaplar vermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanı Allah'a ulaştırmaktan alıkoyan pek çok bahanesi vardır. Bu bahaneleri ve tembellikleri izale edecek cevaplar ve yol göstericiler her zaman mevcuttur.

38. Bütün kuşların önderlik konusunda Hüdhüd'den sorular etmeleri

- a. Bütün kuşların Hüdhüd'e Sîmurg'u görmenin mümkün olup olmadığını sormaları.

Aktarılmak istenen iletiler: Girdikleri yolda hedefe varma arzusu insanların tabiatında vardır.

39. Hüdhüd'ün kuşlara nesebini ispatlama babından cevap vermesi

- a. Hüdhüd'ün kuşlara yola çıkan kişinin önünde sonunda maksuduna erişeceğini, padişaha ulaşmak için cesaretle yola düşmek gerektiğini, padişahın yüceliğin anlayan kişinin yola çıkma konusunda hiçbir tereddüt yaşamayacağını söylemesi,
b. Hüdhüd'ün sözlerinden aşka gelen kuşların yola çıkmak üzere azimle karar vermeleri,
c. Kendilerine bir kılavuz gerektiğini dile getirmeleri,

- d. İçlerinden bir kısmının kılavuzluğa en layık olanın Hüdhdüd olmasını söylemesine rağmen yine de kura çekmeye karar vermeleri,
- e. Kuradan kılavuz olarak Hüdhdüd'ün çıkması,
- f. Hüdhdüd'ün kılavuzluğunda bütün kuşların yola düşmesi,
- g. Hiç kimsenin bulunmadığı ucu bucağı görünmeyen bir vadiye yaklaştıklarında kuşlardan feryatlar yükselmesi,
- h. Vadiyi görüp de yolun uzunluğunu ve zorluğunu bilfiil anlayan kuşların içine korkular düşmesi ve vadinin girişinde konaklamaları,
- i. Kuşların Hüdhdüd'ün etrafına toplanarak yolun meşakkatlerinden şikâyet etmeleri,
- j. Hüdhdüd'den kendilerini şevklendirmesi için vaaz ve nasihat istemeleri,
- k. Hüdhdüd'ün vaaz vermek için minbere çıkması, kumru ve bülbülün güzel sesleri ile terennüm etmeleri,
- l. Biraz rahatlayan kuşların Hüdhdüd'e, hangi özelliklerinden dolayı kendilerinin kılavuzluğuna layık olduğunu sormaları,

Aktarılmak istenen iletiler: Çıkılan yolun meşakkatlerine tahammül göstermek gerekir, aksi takdirde hedefe varılmaz. Âşık olan canını maşuktan esirgemez. İnsanların eğitiminde nasihat ve tavsiyenin önemli bir yeri vardır.

40. Hüdhdüd'ün soru sorana, herkesin içinde cevap vermesi

- a. Hüdhdüd'ün Sîmurg'u gördüğünü, huzurunda bulunduğunu; bu sebeple onu kendisinin tanıyabileceğini söylemesi,
- b. Kendisinin onlara kılavuzluk yapmaması durumunda Sîmurg'un şehrine varmadan yol üzerinde görecekları beyleri Sîmurg sanarak yanlışlıkla onların hizmetine girebileceklerini dile getirmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Vazifeleri ehil olanlara vermek gerekir. Hakikati görmek için gönül gözünün açık olmalıdır. Hedefe varmak için doğru yoldan doğru kılavuzun rehberliğinde gidilmelidir.

41. Birinin, insanın nefsindeki cevherlerin hangisi olduğunu Hüdhd'nden sorması

- a. Kuşlardan birinin Hüdhd'e padişaha yaraşır hediyenin ne olduğunu sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a kendisine en iyi şekilde kulluk etmenin yolları öğrenilmelidir.

42. Hüdhd'ün cevherlere örnek vermesi

- a. Hüdhd'ün en değerli cevherler olarak; nefsin arzularına tabi olmamayı, nefsi tahkir etmeyi işaret etmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a kulluğun en önemli nişanesi nefse uymamak, nefsi tahkir etmektir.

43. Başka birinin Hüdhd'nden sorması

- a. Hasta birinin Hüdhd'ün yanına gelmesi,
- b. Sağlıklı olan yüz binlercenin ulaşamadığı bu yoldan, kendisinde bulunan bu hastalıkla menzile ulaşmasının imkânsızlığından söz etmesi,
- c. Vadiye girerse zorluklara dayanamayıp öleceğini söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Kişinin sağlık nimetinden mahrum olması pek çok şeyden mahrum olmasını da beraberinde getirir.

44. Hüdhd'ün soru sorana toplulukta cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün soru soran kişi gibi binlercenin bu yolda bulunduğunu, gelmemesinin öneminin olmadığını dile getirmesi,
- b. Bu yolda ölüm ile diri olmayı bir tutmayanın başarıya ulaşamayacağını söylemesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Ölüm her halükârda geleceği için ömrü Allah yolunda harcayıp Allah yolunda ölmek gerekir. Öldürmek, diriltmek, hastalık ve şifa Allah'ın elindedir. Ölüme her an hazırlıklı olmak gerekir.

45. Başka birinin Hüdhd'üden aşk oyunu ve maşuk hakkında soru sorması

- Birinin Hüdhd'ün yanına gelerek çok sevdiği bir güzelden ve onun özelliklerinden bahsetmesi,
- Padişahın bile bu güzeli görmeye talip olduğunu, bu sebeple kendisinin sevgilisinden ayrılmak istemediği için yola devam edemeyeceğini dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar. Sevilenin güzelliği sevenin gözündedir.

46. Hüdhd'ün bu kişiye cevap vermesi

- Hüdhd'ün dış görünüşün geçici ve yararsız olduğunu örneklerle izah etmesi,
- Aşkın şehvet ile karıştırılmaması gerektiğini dile getirmesi,
- Leyla ile Mecnun hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Aslolan suret değil manadır; surete değil mana-ya bağlanılmalıdır. Aşk mukaddestir, şehvî duyguları aşk olarak kabul etmemek gerekir. Allah'a ulaşmak isteyen kişi kalbindeki dünyevi sevgileri atmalıdır.

47. Leyla ve Mecnun hikâyesi

- Leyla'nın Mecnun'u görüp hasbihâl etmek istemesi,
- Bir yazıda Mecnun'u toza toprağa bulanmış, kendisini anar bir vaziyette bulması,

- c. Mecnun'un Leyla'nın dış görünüşünü unutup gönlünde Leyla diye besleyip büyüttüğü aşkı ile hemhâl olması,
- d. Leyla'nın Mecnun'un yanına gelip selam vermesi, halini hatırını sorması,
- e. Mecnun'un Leyla'ya kim olduğunu sorup kendisini terk etmesini istemesi,
- f. Leyla'nın, Mecnun'un kendisini tanımamasından dolayı üzülerək Leyla olduğunu söylemesi,
- g. Mecnun'un Leyla'ya içindeki Leyla'nın kendine yeteceğini, haricî bir Leyla'ya ihtiyacı olmadığını söylemesi,
- h. Mecnun'un Leyla'ya surete değil manaya bağlandığını, Leyla'dan yol bulup Mevla'ya ulaştığını anlatması,
- i. Leyla'nın Mecnun'un yanından ayrılması, Mecnun'un içinde bulunduğu durumu sürdürmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Asıl olana ve manaya ulaşır görünüşü terk etmek gerekir, hakikati bulan kişi suretle ilgilenmez. Dünyevî aşklar, ilahî aşka açılan kapılardır, bu sebeple gerçek aşkı bulmak gerekir. Şehvî duyguların karışık olduğu bir sevgi aşk olarak nitelendirilemez, sevginin şehvî ve kirlî duygulardan arındırılması gerekmektedir. Faniye değil bakiye bağlanılmalıdır.

48. Başka birinin Hüdhüd'den sorması

- a. Birinin Hüdhüd'ün yanına gelmesi, birbirine zıt olan pek çok iyi ve kötü alışkanlıklara sahip olduğunu, bir sevap işlese hemen ardından zıddı mahiyette bir günah işlediğini bu sebeple Sîmurg'a gitmeye liyakatinin olmadığını dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanoğlu hata ve gûnahtan beri değildir. Günah işleme isteği insanın tabiatında vardır. Cimrilik, vefasızlık, gıybet, iki yüzlülük, sadakatsizlik, hırsızlık, içki içmek kaçınılması gereken günahlardır.

49. Hüdhd'ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün iki yüzlülük ve bu çift halliliğin kötülüğü hakkında açıklamalarda bulunması,
- b. Papağan ve karga hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: İki yüzlülük, küfür ve nifak alametidir. Her işte garazsız olmak gereklidir. Gıybet edenin ve boş konuşanın dili kopsa yeridir. Ahde vefa etmeyen kimse köpekten adidir. İyilik edene kötülük edilmez.

50. Papağan ile Karga hikâyesi

- a. Bir adamın aynı kafeste, şeker yiyen papağan ile tezek yiyen karga beslemesi,
- b. Papağanın güzel sesi ile türlü makamlarda öttüğü sırada karganın çirkin sesi ile papağanın ötüşüne eşlik etmeye çalışıp istemedenden de olsa papağanın ötmesine engel olması,
- c. Papağanın karganın pasaklılığından, görgüsüzlüğünden, patavatsızlığından ve yabanîliğinden usanıp kafesten kaçmak istemesi,
- d. Karganın da papağanın kendisi hakkında düşündüğü şeyleri papağan hakkında düşünmesi, papağanın cehaleti ve görgüsüzlüğü ile yine de kendisinden bir şeyler öğrenmek istemediğini düşünmesi,
- e. Bu minval üzere her iki kuşun birbirilerinden hoşlanmamaları, bir diğerini tahkir edip birbirlerinden kurtulmak istemeleri.

Aktarılmak istenen iletiler: Doğru ile yanlış, iyilik ile kötülük, güzelle çirkin bir arada bulunmaz. Herkeste kendini beğenmişlik ve üstün görme hastalığı olabilir. Kimseye husumet beslememek, dedikodusunu yapmamak gerekir. Herkesin özgürlük alanı bir başkasının özgürlük alanının başladığı yerde biter, bu yüzden başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmelidir.

51. Bir başka soranın Hüdhd'nden tahkik ve taklidin ne olduğunu sorması

- a. Birinin Hüdhd'e ibadet konusunda yapması gereken her şeyi yaptığını, itikat konusunda da Allah ve resulünden duyduğu her şeye iman ettiğini söylemesi; bunların kâfi gelip gelmeyeceğini sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: İbadetlerin tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerekir.

52. Hüdhd'ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün itikadın delil ve burhan ile olması yani tahkikî olması gerektiğini taklidî bir imanın sağlam olmayacağını ve her an elden çıkabileceğini dile getirmesi,
- b. Allah'a delil ve burhan ile iman etmekle alakalı misaller getirmesi,
- c. Anadan doğma körün hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Taklidî bir iman, hakikî manada iman sayılmaz; çünkü kişi böyle bir imanla aldatılabilir, imanın tahkikî yani sebepleri ve delilleri bilinerek olması gerekir. Kişinin muhaliflerine galebe çalması ancak delil ve hüccet ile olur, bu sebeple insan sahip olduğu fikirlere körükörüne bağlanmamalı, delillerini bilmelidir.

53. Hüdhd'ün anadan doğma körün hikâyesini mesel getirmesi

- a. Anadan doğma bir körün renkleri hiç bilmediği için her bir rengi kendi zihninde kendince tasavvur etmesi,
- b. Usta bir göz hekiminin körü görünce ona gözlerini açabileceğini söylemesi,
- c. Körün, gözlerinin açılması karşılığında nesi var nesi yok verebileceğini söylemesi,

- d. Körün; hekime renkleri hiç görmediğini, kendi zihninden onların nasıl olabileceğini tasavvur ettiğini, gözleri açılırsa zihinde olanla gerçetekini karşılaştırma imkânı bulacağını söylemesi,
- e. Hekimin körün gözlerini tedavi etmek için yedi ev yaptırması; bu evlerden ilk altısının karanlık, yedincisinin aydınlık ve rengârenk nakışlarla bezenmiş olması,
- f. Her bir evde birer hafta gözlere farklı bir tedavi uygulaması,
- g. Yedinci evdeki tedaviden sonra körün gözlerinin açılması,
- h. Körün gördüklerinin ne olduğunu hekime sorması,
- i. Hekimin gördüğü nakışları ve renkleri köre tek tek bildirmesi,
- j. Körün; renkleri kendi zihninde farklı bir şekilde tasavvur ettiğini, renklerin gerçekte kendi hayalleri ile hiç uyuşmadığını, kendisinin daha cazip ve gönül alıcı şeyler hayal ettiğini söylemesi.
- k. Hüdhüd'ün buradaki körün can, hekimin akıl; evlerin ise sırasıyla yokluk, baba sülbü, ana rahmi, çocukluk, gençlik, ihtiyarlık ve ölümden sonraki hayat olduğunu söylemesi, o dünyanın bu dünyada tasavvur edilenden çok daha farklı olacağını belirtmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanların bu dünyadaki durum ve konumları ile ahiretteki durum ve konumları birbirinden çok farklı olabilir. İnsanın tasavvurları ile hakikat birbirinden farklı olabilir. Her zaman iyilik edilmelidir, çünkü insana kalacak olan bu iyilikleridir.

54. Başka birinin Hüdhüd'e ilim hakkında soru sorması

- a. Birinin Hüdhüd'e gelerek ilminin çokluğundan ve bilmediği bir fennin olmadığından söz etmesi,
- b. Bildiği ilimleri sarf, nahiv, hikmet, mantık, felsefe, hendese, nücum, matematik, geometri, dinî ilimler, anatomi, tıp, edebiyat, belagat vb. saymaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Bilmek ve öğrenmek çok büyük fazilettir. Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıptır.

55. Hüdhd'ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün ilim ile cehaleti, âlim ile cahili örnekler vererek kıyaslaması; ilmin cennet, cehaletin cehennem olduğunu vurgulaması,
- b. İlimin bu kadar önemli olmasının yanı sıra kendisi ile amel edilmeyen ilmin kişiyi hamal hatta yük hayvanına çevireceğine değinmesi,
- c. İlim ve amel olmayan kişide imanın barınamayacağını belirtmesi,
- d. Âlimin ilmini yanlış ve kötü yollarda kullanmasının doğuracağı sonuçların ve bu durumda âlime uygulanacak cezaların cahilinki ile kıyaslanamayacak kadar feci olduğunu söylemesi,
- e. Hüdhd'ün nahvî ile gemici hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Bir insanda bulunması gereken en faziletli hususlardan biri de ilimdir; ancak amelsiz ilim insanı hayvanlardan daha aşağı bir mertebeye düşürür. Hakkı ile faydalanılırsa ilim her derde deva ve sahibi için izzettir, suiistifade edilirse hiçbir şey ilim kadar tehlikeli olamaz. Âlimin suçu ve günahı dünyaları dolduracak büyüklükte olur. İlim kişi için gurur ve kibre sebep olmamalıdır.

56. Hikâye

- a. Denizden hiçbir tehlikenin gelmeyeceğini düşünen bir lügat âliminin bir gemiye binmesi,
- b. Yolculuk sırasında bir gece nahiv âliminin yanına gelen kaptana nahiv bilip bilmediğini sorması,
- c. Âlimin hiç nahiv bilmediğini söyleyen kaptana ömrünün yarısını boşa geçirmiş olduğunu söyleyip onu küçümsemesi,
- d. Âlimin sözleri zoruna giden kaptanın bu sözleri yutarak âlime cevap vermemesi,

- e. Kısa bir zaman sonra geminin bir girdaba düşmesi,
- f. Kaptanın âlime yüzme bilip bilmediğini sorması,
- g. Âlimin kendisinin pek çok şeyi bildiğini ancak yüzme bilmediğini söylemesi,
- h. Kaptanın âlime şimdi kendisinin bütün ömrünün boşa gittiğini söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Kimse bildiği ile mağrur olmamalı, bu ilmi başkalarını tahkir etmek için kullanmamalıdır. Her bilginin kullanılacağı yer ve zaman vardır, o yer ile zaman haricinde faydası dokunmaz. İnsan ne kadar çok şey bilirse bilsin bilgisi sınırlıdır, her şeyi bilemez. Kişiyi Allah'a ulaştırmak yerine Allah'tan uzaklaştıran ilim gerçekte cehalet içinde cehalettir. İlim insandaki kötülükleri iyiliğe dönüştüremiyorsa bu ilim değil yüküttür.

57. Bir başkasının adalet hakkında Hüdhd'ü'e soru sorması

- a. Bir başkasının gelerek Hüdhd'ü'e adaletinden ve adaletin güzelliğinden bahsetmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Toplumdaki düzen ve huzurun temeli adalettir. Dünya adalet ile abad, zulüm ile berbad olur.

58. Hüdhd'ün adalet hakkında soran bu kişiye de cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün, kâfir bile olsa adil bir kişinin saltanatının devam edeceğini, Müslüman ama zalim olan bir kişinin saltanatının yıkılmaya mahkum olduğunu söylemesi,
- b. Tarihte zulmü ve adaleti ile meşhur olan kimselere ve bunların akıbetlerine örnekler vermesi,
- c. Zalime verilecek her tür cezanın kendisine hak olduğunu söylemesi,
- d. Zalime verilecek en iyi cezanın halka çektirdiklerini kendisinin de tatması olduğunu dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Memleketler adaletle mamur, zulüm ile viran olur. Devleti ayakta tutan adalettir. Zalime ne ceza verilirse revadır.

59. Sahibini yiyen kurdun hikâyesi

- a. Adamın birinin bir kurt beslemesi,
- b. Her gün et verdiği kurdun kendisine minnettar olması,
- c. Adamın kurda et vermediği bir gün, açlığa dayanamayan kurdun adamı yemesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Başkalarına zulmetmeye azmedenlerin zulümleri önünde sonunda kendilerini kuşatır. Dost seçimine çok dikkat edilmelidir. Kimsenin tabiatı değişmez; ancak yönlendirilebilir.

60. Tilki ve hayvanlara ferman okuması hikâyesi

- a. Dağdaki bütün tavşanların toplanarak tilkinin yanına gelmeleri, padişahın av köpeklerinin kendilerini avlamasından usandıklarını tilkiye şikâyet etmeleri,
- b. Tilkiden kendi önlerine düşmesini ve hep birlikte padişahın huzuruna çıkıp padişahın köpeklerin kendilerini avlamamalarını içeren bir ferman talep etmesini istemeleri, bu işin altından kalkacak kişinin tilki olacağını ikrar etmeleri,
- c. Tilkinin, padişahla en rahat gece görüşebileceklerini; bu yüzden geceyi beklemelerini söylemesi,
- d. Gece olunca tilki ve tavşanların padişahın sarayının önüne gelmeleri,
- e. Kapının önünde dürülmüş bir ferman bulmaları,
- f. Bir hayırseverin padişaha kendilerinden önce gelerek şikâyetlerini ona iletmiş, padişahın da kendileri için bu fermanı hazırlatmış olabileceğini düşünerek sevinçle fermanı alıp dönmeleri,

- g. O fermana güvenerek güneşin doğmasıyla yazıda toplanıp mahkeme kurup köpeklerden şikâyeti olanları dinlemeye başlamaları,
- h. Tilkinin bir taşın üzerine çıkıp fermanı okumaya başlayacağı sırada avcının karşıdan bunları görerek köpekleri saldırtması,
- i. Bu durumu gören tilkinin kaçmaya başlaması,
- j. Bir tavşanın tilkiye kaçmak yerine fermanı köpeklere göstererek canını kurtarmasını tavsiye etmesi üzerine tilkinin “Ey ebleh! Benim köpeğin karşına çıkacak cesaretim yok ki ona fermanı göstereyim. Tut ki köpeğin karşında durdum ve fermanı gösterdim, köpek beni öldürmeye kastetmişken durup da fermanı mı okuyacak? Beni de fermanı da paramparça eder.” demesi ve zalimden adalet beklenilmeyeceğini tavşana hatırlatması.

Aktarılmak istenen iletiler: Yöneticiler adil olursa memleketin her yanından bolluk ve bereket fişkirir. Zalim olanlardan adalet ve insaf beklenmez. İşleri uygun zamanda yapmak gerekir, vaktinden önce veya sonra yapmak umulan neticeyi vermez. Her zaman tedbirli davranmak gerekir. Zulme boyun eğmeyip adalet ve hak aranmalıdır. Fayda vermeyecek işlerle uğraşıp zaman ve güç kaybetmemek gerekir.

61. Bir başkasının gıybet etmek hakkında Hüdhüd’e sorması

- a. Birinin gelip Hüdhüd’e devamlı yalan, gıybet, iftira ve kovuculukla meşgul olduğunu söylemesi ve akıbetinin ne olacağını sorması,

Aktarılmak istenen iletiler: Dil iyi işlerde kullanılacağı gibi yalan, gıybet, iftira ve kovuculuk vb. toplumda fesat sebebi olabilecek kötülükler için de kullanılabilir. İftira ile yuvalar yıkılır. Gıybet etmek gıybet edilen kişinin etini yemek hükmündedir.

62. Hüdhüd’ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhüd’ün yalan, gıybet ve iftiranın ne kadar kötü olduğunu ve bunlarla meşgul olanların ahirette çok azap çekecek olmalarının yanı sıra dünyada da cezalandırılmaları gerektiğini dile getirmesi,

b. Vezir ile halife hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Doğru sözlü olmak mertlerin; yalan, gıybet ve iftira namertlerin işidir. Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış. Yalan, gıybet ve iftirayı alışkanlık haline getirenleri en ağır şekilde cezalandırmak gerekir.

63. Hüdhd'ün halife ve vezir hikâyesini mesel getirmesi

- a. Bir padişah ile vezirinin, ilim ehli insanlar ile oturduğu sırada her ilim sahibinin kendi ilminden bahsedip mülâhazalarda bulunması,
- b. Lafin uzayıp sözün yalan söylemeye geldiği sırada vezirin çok lafin yalansız olmayacağını söylemesi,
- c. Padişah ve yanındakilerin bir kimsenin başkaları için yalan söyleyemeyeceğini savunmaları,
- d. Vezirin padişahı bir gün mühlet isteyerek ertesi gün insanların yalan söyleme merakını göstereceğini söylemesi,
- e. Vezirin gece tebdil-i kıyafet ederek yanına aldığı murassa bir taçla pazar yerine gitmesi,
- f. Güneşin doğması ile insanların pazara gelmesinden sonra vezirin tacı bir yere koyup insanlara seslenerek biraz önce bir meleğin gelip tacı oraya koyduğunu söylemesi,
- g. İnsanların tacı gördükten sonra her birinin meleğin tacı getirmesi ve meleğin görünüşü ile ilgili destanlar uydurması,
- h. Vezirin halkın arasından sıvışarak padişahın yanına gelip sabah yaptıkları ile halkın yalan söyleme konusundaki maharetini anlatması,
- i. Halkın tacı alarak sevinçle tekbirler, tehliller ve tilavetler ile padişah katına gelmesi,
- j. Padişah huzuruna çıkıp tacı padişaha arz ederek tacın bir melek tarafından padişaha takdim edilmek üzere pazar yerine konduğunu söylemeleri,

- k. Padişahın meleği bizzat gören kimsenin olup olmadığını sorması üzerine her birinin meleği ve tacı getirişini tasvire başlamaları,
- l. Padişahın bu insanlara çok ihsanlarda bulunması ve meleği görme saadetine nail olmalarından dolayı tebrik etmesi,
- m. Halk padişahın huzurundan ayrıldıktan sonra padişahın vezire ortaya attığı yalanın artık inkâr edilmez bir gerçek olduğunu, bu insanları yalanlarından dolayı utandırmamak için bu sırrın ikisi arasında kalması gerektiğini söylemesi,
- n. Bu olayın bütün şehirde inkâr edilmez bir gerçek olarak yayıldıktan sonra yalan olduğunun ortaya çıkması,
- o. İnsanların her birinin meleğin taç getirmesi gibi bir şeyin asla olamayacağı konusunda diğerlerini uyardığını dile getirmesi, bu hadiseyi duydukları anda uydurma olduğunu söylemiş olduklarını, düne kadar herkes meleği tasvir ettiği halde hadisenin yalan olduğunun ortaya çıkmasından sonra herkesin hadisenin muhal olduğunu önceden söylemiş olduğunu belirtmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanlar yalana ve palavraya oldukça düşkündür; bu yüzden insanların her sözüne hemen inanılmamalıdır. Buzağıyı ilah edinen bir mahluktan her türlü akılsızlık ve palavra beklenir. Dünyadaki mevcudat içinde insandan daha kötü olabilecek bir varlık yoktur.

64. Bir sorucunun arifin beyanı hakkında Hüdhüd'e sual etmesi

- a. Birinin Hüdhüd'e arif kişinin özelliklerini, neler yapıp nasıl yaşadığını sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Herkesin içinde irfan ve marifete –Allah'ı tanıma ve ona yaklaşma- meyil vardır.

65. Hüdhüd'ün sorana cevap vermesi

- a. Hüdhüd'ün arif kişinin hayvanlar gibi şehvetine değil akla uyduğunu, dünyaya ve dünyalığa kıymet vermediğini, her şeyde rabbini gördüğünü,

övülmekten hoşlanmadığını, gıybet etmediği gibi gıybet kulak da vermediğini, ibadetinin tabiatı gereği olduğunu, nimetin kıymetini bilip şükrettiğini, kimsenin kusuru ile dalga geçmediğini, riyadan uzak, doğru sözlü, vefalı olduğu vb. özelliklerini sıralaması,

- b. Dünyada yarım arif bile bulunmadığını söylemesi,
- c. Arif olan kişinin zahiren yanlış ve kötü gibi duran işlerinin bile aslında iyi ve yararlı olduğunu Hızır'dan örnekler vererek açıklaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Arif olmak isteyen kimse hayvanlar gibi şehvetin peşine takılıp hareket etmemeli, akla uymalı, devamlı tefekkür etmeli, dünya ve dünyalığa değer vermemeli, kendi ile övünmemeli, kimsenin gıybetine bulaşmamalı, çok konuşmamalı, çok yememeli, ibadetlerinden zevk almamalı, saygılı ve muhabbet dolu olmalı, yemek seçmemeli, her zaman şükretmeli, haram yememeli, kötü söz söylememeli, kimsenin kusuruna gülmemeli, adaletli ve alçak gönüllü olmalı, kendini herkesten kötü görmeli, tatlı dilli, iyi huylu, şefkatli olmalı, riyadan ve hasetten uzak durmalı, yalan söylememeli, kimseden bir şey istememeli, kendisine kötülük edenlere iyilikle mukabele etmeli, vefasız, kindar, asık suratlı, bencil, kibirli olmamalıdır.

66. Uyuyan bir adamın ağzına yılanın girdiğini gören süvarinin adamı uyandırması hikâyesi

- a. Bir bahar günü bir süvarinin, ağaç altında ağzı açık bir şekilde uyurken boğazına yılanın girdiği bir adamı görmesi,
- b. Süvarinin eline bir değnek alıp adamı vurarak uyandırması,
- c. Uyanan adama tehditler savurarak çürük elmaları yemesini emretmesi,
- d. Adamın bir yandan süvarinin korkusundan boğazına kadar tıka basa elma yemesi, öte yandan söylenmesi,
- e. Süvarinin kızıp bağırarak kılıç ile adama hamle etmeye yeltenmesi,
- f. Süvarinin kılıcını kaldırdığını gören adamın kaçmaya başlaması ve süvarinin onu kovalaması,

- g. Kaçarken ayağı eteğine dolaşan adamın sürçüp kusması,
- h. Yediği elmaların içinde yılanı gören adamın atının ayağına kapanıp temenna etmesi, af dilemesi ve yaptığı bu hikmetli işle canını kurtarmış olmasına hayran kalması.

Aktarılmak istenen iletiler: Arif olanın kötü gibi görünen işleri bile iyi ve faydalıdır. Her dert ve sıkıntı için başvurulacak çare farklıdır ve uygun olanı ilim ve irfan ehli ancak doğru seçer. Yılan gibi içimizde bulunan nefsin kötülüklerinden kurtulmak için Hazreti Muhammed'in göstermiş olduğu yolda yürünmeli ve az olan zahmetlerine katlanılmalıdır. Kalpte Allah korkusu yer edinirse o kimse kötülük yapamaz.

67. Bir sorucunun şeyhlik marifeti hakkında Hüdhüd'den sual etmesi

- a. Birinin Hüdhüd'e gerçek şeyhin özelliklerini sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Gerçek kılavuzların özellikleri iyi bilinmelidir.

68. Hüdhüd'ün sorana cevap vermesi

- a. Hüdhüd'ün gerçek şeyhin özelliklerini açıklaması,
- b. Gerçek şeyhlere örnekler vermesi ve bu şeylerin yolundan gitmeyi salık vermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Gerçek şeyh mahlukattan yüzünü çevirip Allah'a yönelen, insanları irşat eden, yaptıklarıyla ve eserleri ile kıyamete kadar kendilerin söz edilen kimselerdir. Bu gibi kimselere bağlanıp yollarından gitmek gerekir. Az yemek vücut ve ruh sağlığı için elzemdir.

69. Yedincileri Gülşehrî olan altı övünülecek kitap ile dünyayı fetheden altı adamın hikâyesi

- a. Gülşehrî'nin, bu isimle meşhur olmadan önce bir mahallede şeyhlik yapması,
- b. Kendi halinde şansız şöhretsiz bir şeyh iken bir gün aniden cihanın dağındaki yüce bir bağa girmesi,

- c. Bağın ortasında suyundan içenlerin ebedileŖtiđi bir eŖmenin bulunması,
- d. GlŖehrî'nin eŖmenin etrafına toplanmıŖ altı kiŖi görmesi, yanlarına giderek selam vermesi ve adamların GlŖehrî'nin geldiğini gördüklerinde ayağa kalkmaları,
- e. Altı kiŖiden birinin GlŖehrî'ye kim olduğunu sorduğunda, Ŗehrin birinde çok müridi olan ulu bir Ŗeyh olduğu cevabını vermesi,
- f. O altı kiŖinin kendilerini tanıtıp Senayî, Mevlânâ, Nizamî, Attar, Sultan Veled ve Sadî olduklarını belirtmesi,
- g. Bu altı kiŖinin her birinin kendilerini ebedileŖtiren kitaplarının isimlerini zikretmeleri,
- h. Bu altı ulu kiŖinin GlŖehrî'ye adını lmszleŖtirmek istiyorsa mahalle Ŗeyhliđini bir tarafa koyarak, içinde tüm ilmini derc edeceği bir divan yazmasını ve bu Ŗekilde yedincileri olmasını tavsiye etmeleri,
- i. Bu sözleri duyan GlŖehrî'nin ömrünü bugüne kadar telef ettiğine hayıflanması,
- j. Büyük bir azim ve gayretle dolu bir halde ve piŖmanlıktan ağlayarak onların yanından ayrılması,
- k. Yolda karŖılaŖtıđı bir velinin kendisine bu üzüntüsünün sebebini sorması,
- l. GlŖehrî'nin olanları veliye anlatması ve kendisinin bu dünyada namının olmadığını söylemesi,
- m. Velinin GlŖehrî'ye, lakap olarak *GlŖehrî* adını Ŗemesini ve Felekname adında bir kitap yazmasını tavsiye etmesi,
- n. GlŖehrî'nin bu lakap ile Felekname isimli bir kitap yazmasından sonra tekrar o altı ulu erin yanına gitmesi,
- o. GlŖehrî'nin kendisini ve kitabını bu adamlara övmesi,

- p. Altı ulu erin Gülşehrî ve Felekname isimlerini duyunca çok beğenmeleri ve kendisini yedinciliğe kabul etmeleri,

Aktarılmak istenen iletiler: Bu dünyadaki ab-ı hayat yani kişiyi ölümsüzleştirecek tek şey insanların istifade edeceği ve onunla kendisini hatırlayacağı bir eser bırakmaktır. İnsanın bu dünyada kendisini hayırla yâd ettirecek bir eser bırakması gerekir. Bu dünyada şan şöhret ne kadar çok olursa olsun ahirette önemli olan kişinin amelidir, kimse bu dünyadaki namına güvenmemelidir.

70. Bir soranın Hüdhüd'den tarikat ve fütüvvet adabı hakkında sual etmesi

- a. Birini Hüdhüd'den fütüvvet ve ahiliğin ne olduğunu sorması.

Aktarılmak istenen değerler: Her işin adabını ve erkânını öğrenmek gerekir.

71. Hüdhüd'ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhüd'ün fütüvvet sahibi olmak için üç şeyin - alın, sofrası, kapı - açık ve üç şeyin - dil, göz ve bel - bağlı olması gerektiğini; bu altı hususa dikkat edenlerinin kurtulacaklarını, dikkat etmeyenlerin akıbetlerinin kötü olacağını söylemesi,
- b. İslam'ın ve şeriatın emirlerine dikkat etmesi, edepli ve ağırbaşlı olması, ilmiyle amel etmesi vb. iyi ahlaka sahip olması gerektiğini söylemesi,
- c. Büşr ile Yemliha hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Göze, dile ve bele sahip olmak gerekir. Kişinin alını, sofrası ve kapısı daima açık olmalıdır. İbadetlere azami derecede özen gösterilmelidir. Selamlaşmak toplumsal bağları güçlendirir.

72. Hoca Gülşehrî'nin Büşrnamesi

- a. Hemyan şehrinde Büşr adında çok bilgili, dünyadan gönlünü çekmiş bir adamın bulunması, sabahtan akşama kadar dükkânında çalışan Büşr'ün kazandığının yarısını yoksullara dağıtması,
- b. Bir gün bir iş için giden Büşr'ün yoldan gelen bir kadının açılan peçesinin altından yüzünü görmesi,
- c. Kadının yüzünü görür görmez ona âşık olması,
- d. Evini öğrenmek üzere kadın takip edecekken Allah'tan korkarak bu işten vazgeçmesi,
- e. Kadınların vefasızlığı ve hilelerini hatırlayıp kendini teselli etmesi,
- f. Kadının aşkından dolayı şehri terk etmesi, Beytü'l-Makdis şehrine gidip bir süre ibadet etmesi, tekrar şehrine dönmek üzere yola düşmesi,
- g. Yolda ilim sahibi saçlı sakalı ağarmış bir remilci ile karşılaşması, hemşehrisi olan bu bilgenin de Hemyan'a gidiyor olduğunu öğrenmesi,
- h. Büşr'ün adına Filozof Yemliha denilen ve her ilimde üstat olan bu bilge ile memnuniyetle ve ona hizmetkâr olarak yoldaşlık yapmaya karar vermesi,
- i. Yolda yağmur yağmaya başlayınca Yemliha'nın Büşr'e yağmur ve bulutun ne olduğunu sorması,
- j. Büşr'ün bunların Allah'ın hikmetleri olduğunu söylemesi üzerine Yemliha'nın bu sözlerin boş olduğunu söyleyip Büşr'ü küçümseyerek yağmurun oluşumu ile ilgili bilimsel açıklamalarda bulunması,
- k. Yemliha'nın Büşr'e gök gürlmesi, gökkuşağı, otlar, çiçekler yıldızlar, göğün katları, ay tutulması vb. konular hakkında sorular sorup hep Allah'ın hikmeti cevabını alması üzerine onu küçümseyerek bilimsel açıklamalarına devam etmesi,

- l. Yemliha'daki kibir ve küstahlığı gören Büşr'ün ona her olanın Allah'ın hükmü ile olduğunu, her şeyin onun emri ile gerçekleştiğini; bu kibri bırakması gerektiğini tavsiye etmesi, aksi takdirde bir musibete uğrayacağı konusunda onu uyarması,
- m. Yemliha'nın Büşr'ü küçümseyerek bin senelik bir gelecekte dahi olacak şeyleri kendisinin bildiğini ve bu yüzden endişelenmemesi gerektiğini söylemesi,
- n. İkisinin bir bostana gelmeleri,
- o. Bostanda yere gömülü büyük bir ağzı olan ve ağzına kadar su dolu olan bir küp görmeleri,
- p. Yemliha'nın bu küpün avcılar tarafından hayvanları avlamak üzere bir tuzak olarak buraya konduğunu kibir ve gururla Büşr'e söylemesi,
- q. Yemliha'nın küpün içine girip yıkanacağını söylemesi,
- r. Büşr'ün bunun iyi bir fikir olmadığını söylemesi üzerine Yemliha'nın Büşr'e işine karışmamasını ve geçip oturmasını söylemesi,
- s. Aslında küp ağzı gibi görünen şeyin bir kuyu ağzı olması ve kuyunun çok derin olmasından dolayı Yemliha'nın boğulması,
- t. Küpten uzun zaman kimsenin çıkmadığını gören Büşr'ün kaygılanıp küpe bakması ve Yemliha'nın ölmüş olduğunu görmesi,
- u. Üzgün bir vaziyette Yemliha'yı kuyudan çıkararak, "Bin senelik geleceği bilen kişi, nasıl bu kuyuda öleceğini bilmezsin. İşte Allah'ın hükmü gelince kula hiçbir şey fayda etmez." demesi,
- v. Yemliha'nın eşyalarını ve eşyaları arasında gördüğü bin altınını toplayıp hepsini eşeğin üzerine koyması,
- w. Yemliha'nın yakınlarını bulup emanetlerini vermek üzere şehre doğru yola koyulması,
- x. Hemyan şehrine varıp Yemliha'nın evini öğrenmesi,

- y. Būşr'ün Yemliha'nın evine gelip kapıyı çalması ve yüzü örtülü bir kadınının kapıyı açması,
- z. İçeriye giren Būşr'ün yemek yedikten sonra Yemliha ile olan macerasını karısına anlatması ve emanetleri kadına teslim etmesi,
- aa. Kadının Yemliha'nın öldüğünü duyması üzerine ağlamaya başlaması,
- bb. Aldığı emanetler içinde altınları görünce ölenle ölmeyeceğini, zaten Yemliha'nın kendisine çok zulmettiğini söylemesi,
- cc. Kadının Būşr'e dürüstlük ve doğrulunu çok beğendiğini söyleyip kendisi ile evlenmeyi teklif etmesi
- dd. Būşr'ün kadına, kendisinin aşkıdan perişan olduğu birinin varlığından ve onu bulmak istemesinden bahsetmesi, eğer bulamazsa gelip kendisi ile evleneceğini söylemesi,
- ee. Kadının Būşr'e altı yüz altın vererek çarşıdaki falan manifaturacının yanına gidip çalışmasını, sevdiği kadını bulmazsa gelip kendisini babasından istemesini söylemesi,
- ff. Manifaturacının, akşama kadar kendisinin yanında ticaret yapıp akşamleyin kârını kendisi ile bölüşen Būşr'ü çok sevip evine götürmesi, kendisinin kimsesinin olmadığını Būşr'ün kendi oğlu olmasını istediğini söylemesi,
- gg. Būşr'e bir dükkân açması ve dükkanda esnaflığa başlayan Būşr'ün temizliği, dürüstlüğü ile halkın gönlünü fethetmesi,
- hh. Būşr'ün daima sevdiği kadını arayıp sorması ama en ufak bir iz dahi bulamaması,
- ii. Âşık olduğu kadından ümidini kesen Būşr'ün Yemliha'nın karısı ile evlenmesi,
- jj. Düğün gecesi karısı yüzünden burkayı çıkarınca, karısının sevdiği kadının ta kendisi olduğunu görmesi,

kk. Sevincinden bağırarak bayılması,

ll. Ayılan Büşr'ün kadına, âşık olduğu ve uzunca bir zamandır peşine düştüğü kişinin kendisi olduğunu söylemesi,

mm. Kadının da Büşr'e kendisi ile yolda ilk karşılaştıkları gün âşık olduğunu ama aşkına sabretmesinden dolayı Allah'ın lütfu ile birbirlerine kavuştuklarının söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah doğruluk sahiplerinin işlerini rast getirir ve onları muvaffak kılar. Herkes ahi olamaz; ahi olmak doğruluk, dürüstlük, temiz kalplilik ve Allah korkusu gerektirir. Kibirden, gururdan, riyadan, insanları küçümsemekten kaçınılmalıdır. Gönlü her türlü kötülükten temizlemek gerekir. Başkalarının namusuna kötü gözle bakılmamalıdır. Herkes nasibini bulur.

73. Birisinin Hüdhüd'e cömertlik, kerem ve mürüvvet hakkında sual etmesi

- a. Birinin Hüdhüd'ün yanına gelerek kendisinin cömertliğinden bahsetmesi,
- b. Cömertliğin kendisine bir yararının dokunup dokunmayacağını sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Asıl cömertlik istemeden yahut isteyene istediğinden fazlasını vermektir. Misafire izzet, hürmet ve ikram gerekir.

74. Hüdhüd'ün o sorana cevap vermesi ve cömertliğin sevabını örneklemesi

- a. Hüdhüd'ün cömert, kerem ehli insanların maksutlarına tez ve kolay erişebileceklerini söylemekle söze başlaması,
- b. Kişinin kendisi için kullandığının şehvetini artırdığından ve infak ettiğinin kendisini kaza ve belalardan koruduğundan; cömertliğinden dolayı fasıkın cennete, cimriliğinden dolayı zahidin cehenneme gidebileceğinden bahsetmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Sadaka belaları def eder ve ömrü uzatır. İnsanın kendisi için kullandıklarının tamamı geri gelmemek üzere gider, ama cömertlik edip infak ettiklerini en az on katı ile Allah katında bulacaktır.

75. Perişan adam ile cevher satıcısı tellahın hikâyesi

- a. Bağdat şehrinde sevilen bir cevher satıcısının bulunması,
- b. Bir gün yine çarşıda cevher satarken perişan, pejmürde birinin satıcının yanına gelmesi ve cevherleri “hiç” pahasına ise kendisine müşteri olabileceğini söylemesi,
- c. Satıcının adama bu cevherlerin yüz bin altından fazla edeceğini, bunların bedava, “hiç” karşılığında satılamayacağını, bunları “hiç” paha ile satın almak isteyenlerin aklının olmayacağını söylemesi,
- d. Adamın “hiç”e alınanın “hiç”e satılacağını; bu yüzden muamelede kâr etmese de zarar etmediğini söyleyerek Allah’a şükretmesi,
- e. Perişan adamın kulağına padişahın pazarında her şeyin “hiç” pahasına olduğu hatta “hiç” pahanın bile orada alınmadığını, padişahın pazarına gitmesi gerektiğini söyleyen bir ses gelmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah’ın rahmet ve merhameti bedava olduğu halde müşteri çıkmamaktadır. Allah’ın insanlara verdiği nimetlere paha biçilemez. Sağlık nimetinin kıymeti özellikle bilinmelidir.

76. Birinin Hüdhüd’den günahkârın tövbesi hakkında sorması

- a. Birinin Hüdhüd’ün yanına günahlarının çokluğundan ve sevaplarının azlığından dolayı Simurg’un huzuruna çıkmaya yüzünün olmadığını söylemesi,
- b. Bu günahkârların bağışlanma ve cennete girme ihtimalini soması.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanın tabiatında günaha meyil had safhadadır. Bu günahlar insanın Allah’a ulaşmasına engel olur.

77. Hüdhd'ün o kişiye La taknetu min rahmetillah¹ emri hakkında cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün günah ne kadar çok olursa olsun tövbe kapısının daima açık olduğunu, suyun kirleri temizlediği gibi tövbenin de günahları temizlediğini, bu yüzden ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini dile getirmesi,
- b. Hiçbir günahın Allah'ın rahmetinden daha büyük olmadığını hatırlatarak tövbe ile İblis'in boynunu vurmasını salık vermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Kişinin günahı ne kadar çok olursa olsun Allah'ın rahmeti daha büyük olduğu için o rahmetten ümit kesilmemelidir. Tövbe bütün günahları siler.

78. Mustafa Aleyhisselam'ın ümmetin günahlarının gizlenmesi hakkındaki münâcatı

- a. Hazreti Muhammed'in Allah'a, ümmetinin günahlarını kendisinden başka kimseye bildirmemesi hususunda duada bulunması,
- b. Allah'ın Hazreti Muhammed'e hitaben ümmetinin günahlarını kendisinden başka hiç kimsenin hatta peygamberin bile bilmemesini istediğini vahyetmesi,
- c. Ümmetinin günahların öğrenmesi durumunda peygamberin ümmetinden yana mahcup olup onlardan yüz çevireceğini, onlara şefaahat bile etmek istemeyeceğini, kendisinin sevgi, şefkat ve merhametinin peygamberinki ile kıyas dahi edilemeyeceğini belirtmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'ın, rahmet, ihsan, lütuf ve mağfireti sonsuzdur. Hazreti peygamber ümmetine karşı oldukça şefkatli ve merhametlidir. Tövbe bütün günahları örter; Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemelidir.

79. Birinin Hüdhd'den nefis hakkında sualde bulunması

¹ Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyin (39/53).

- a. Birinin Hüdhdüd'e devamlı nefesine uyduğunu, nefsinin kendisine hiç rahat vermediğini, kendisini peşi sıra sürüklediğini ve çok kötü işler yaptırdığını söylemesi,
- b. Nefsine bu şekilde esir olan bir kimsenin Sîmurg'a gidemeyeceğini dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanın nefsi her türlü kötülüğe ve rezillığe meyillidir.

80. Hüdhdüd'ün o sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhdüd'ün nefesine uymaması konusunda tavsiye ve nasihatlerde bulunup nefesine uyan kişinin insan olmayacağını söylemesi,
- b. Akli rehber etmenin öneminden bahsetmesi,
- c. Terazili şeyhin hikâyesini anlatmaya başlaması.

Aktarılmak istenen iletiler: Akli bırakıp nefesine ve şehvetine uyan kimse şeytanlaşmış demektir; nefse değil akla uyulmalıdır.

81. Köşesinde oturan terazili şeyhin hikâyesi

- a. Devamlı kendi köşesinde ibadetle meşgul olan bir şeyhin duvarında terazi asılı durması,
- b. Bir gün birinin bu terazinin ne işe yaradığını şeyhe sorması,
- c. Şeyhin bu terazi ile insanların can ve bedenlerini tarttığını söylemesi,
- d. Adamın şeyhten kendi can ve bedenini tartmasını istemesi,
- e. Şeyhin hangisini önce tarttırmak istediğini sorduğunda adamın bedenini tarttırmak istediğini söylemesi,
- f. Şeyhin adamın bedenini tarttığını kimsenin bedene müşteri olmadığını, herkesin iğrenip kaçtığını, koyunun kelle paçasının para ettiğini kendisinin beş para etmediğini söylemesi,

- g. Adamın şimdi de canını tarttırmak istediğini söylemesi,
- h. Şeyhin adama canın ten gibi tartılmadığını söylemesi, candan yana ne sermayesi varsa anlatmasını istemesi,
- i. Adamın Allah'ın birliğine inandığını söylemesi üzerine şeyhin bunu tartacak bir ağırlığın bulunmadığını söylemesi,
- j. Adamın Hazreti Muhammed'in peygamberliğine inandığını söylemesi üzerine şeyhin, bu imanın karşılığının dünyalara bedel olduğunu, bu dünyada bedel bulunmayacağını söylemesi,
- k. Adamın şeriat yolunu ve tarikat mesleğini tuttuğunu söylemesi üzerine şeyhin, kimsenin bunlara paha biçemeyeceğini söylemesi,
- l. Adamın hakikate ve şehadet makamına ulaşmış olduğunu söylemesi üzerine şeyhin, bu haleti tartmaya Kaf Dağı'nın bile toz hükmünde olduğunu söylemesi,
- m. Adamın namaz, oruç, zekât, hac; bütün ibadetlerinin eda ettiğini söylemesi üzerine şeyhin, bunlara biçilecek pahanın kendisinde olmadığını söylemesi,
- n. Adamın teker teker hilminden, ilminden, sadakatinden, cömertliğinden, aşkından, güzel ahlakından, adaletli oluşundan, zühdünden, tatlı dilinden, ahirete olan imanından söz etmesi üzerine; şeyhin bunlara paha biçilemeyeceğini söylemesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanı insan yapan bedeni değil ruhu ve insanî melekeleridir. Bedeni açıdan insan bakılırsa hayvanlardan daha aşağıdır. İmanî ve İslamî değerlere bu dünyada hiç paha biçilemez, bu değerler hakiki karşılıklarını ahirette bulacaklar. Güzel ahlakı karakter edinip kötü ahlaktan kaçınılmalıdır.

82. Bir soranın Hüdhüd'den öfke ve gazabın beyanı hakkında sual etmesi

- a. Birinin gelerek Hüdhüd'e kendisinde aşırı derecede olan öfkeden ve öfkesinin fenalıklarından bahsetmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Keskin sirke küpüne zarardır.

83. Hüdüh'ün o sorana renkli bir marifet ile cevap vermesi

- a. Hüdüh'ün öfkeyi kontrol altına almak, akla uymak ve hilim ile muamele etmek konusunda nasihatlerde bulunması.

Aktarılmak istenen iletiler: Akıl, ilim ve hilimden ayrılmamalı; kibir, kin ve öfkenin yanına yaklaşılmamalıdır. İnsanlara karşı muamelelerde güzel ahlak-tan ayrılmamalı, kötülüğe iyilik ile mukabelede bulunulmalıdır. Gönül yıkmak Kâbe'yi yıkmaktan daha kötüdür. İnsan öfkelendiği zaman ayı, köpek gibi hayvanlardan bile daha kötü bir vaziyet alır.

84. İblis-i melunun Âdem-i Safî Aleyhisselam ile münazarası

- a. Cennetten çıkarıldıktan sonra dünyaya gönderilen Hazreti Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi,
- b. Bir gün şeytanın Hazreti Âdem ile karşılaşması üzerine kendisini Hazreti Adem'e tanıtmayı ve kendi marifetleri (!) ile Hazreti Adem'e karşı kibirlenmesi,
- c. İblis'in Hazreti Âdem'e kendisi cennetten çıkardığı gibi çocuklarının da oraya girmesine mani olacağını söylemesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Şeytanın hilelerine karşı uyanık bulunmak, onun yolundan gitmemek gerekir.

85. Âdem aleyhisselam'ın melun İblis'e cevap vermesi

- a. Hazreti Âdem'in şeytanın sözleri üzerine ona kızıp boş boş konuşmamasını söylemesi,
- b. Kendisinin cennetten çıkarılmasının hikmetinin olduğunu, gönlünde cennetin değil, cennetin sahibinin olduğunu söylemesi,
- c. Şeytana; enbiya, enbiya, zahidler, arifler, ilmi ile amel eden âlimler ve samimi müminler üzerinde hiçbir tesirinin olamayacağını söylemesi,

- d. Hazreti Âdem'in, şeytana inanarak işlediği günahı tövbe ettiğini; ancak şeytanın günahında ısrar ederek ilahî huzurdan kovulduğunu dile getirmesi,
- e. Hazreti Âdem'in sözlerine cevap bulamayan İblis'in inleyerek oradan ayrılması.

Aktarılmak istenen iletiler: Şeytanın hileleri çok tehlikeli olsa da güçlü iman, selim kalp ve nasuh tövbe ile ondan korunulabilir. Herkes kendi kazdığı kuyuya düşer. Can çıkar; huy çıkmaz, tabiat değişmez.

86. Birisinin Hüdhüd'den sual etmesi

- a. Birinin Hüdhüd'e gelerek vefadarlığından, muhabbetinden, kin tutmamasından, kimseye düşmanlık etmeyişinden vb. özelliklerinden bahsetmesi,
- b. Bu özelliklerin Allah katında makbuliyetini sorması,

Aktarılmak istenen iletiler: İyiliğe karşı vefalı olmak, yapılan iyiliklere kadirşinas olmak gerekir. Kin tutmamak, kötülüğe dahi iyilikle mukabele etmek gerekir.

87. Sultan Mahmut'un Ayas ile hikâyesi

- a. Ayas'ın bir iki gün hasta olup Sultan Mahmut'un huzuruna gelmemesi,
- b. Sultan Mahmut'un Ayas'ın ayrılığına dayanamaması,
- c. Bir hizmetkârını çağırıp ondan Ayas'ın yanına giderek selamını iletmesini, hal hatırını sormasını istemesi,
- d. Adama hiç oyalanmamasını tembih etmesi, geç gidecek olursa öldürmekle tehdit etmesi,
- e. Adamın hiç oyalanmadan, dur durak bilmeden kan ter içinde Ayas'ın evine ulaşması,
- f. Ayas'ın evine vardığında Ayas ile sultanın oturup muhabbet ettiklerini görmesi,

- g. Adamın korkar bir vaziyet içinde, padişaha kendisinin hiç oyalanmadığını, eğlenip dinlenmediğini, onun buraya nasıl kendisinden önce geldiğini sorması,
- h. Padişahın hizmetkâra kendisi ile Ayas arasında başkalarının bilemeyeceği bir yol olduğunu, o yolun kendileri için çok kolay olduğunu; bunun da ancak aşk ile mümkün olabileceğini söylemesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Âşıkla maşuk yolunda zaman ve mekân hesabı olmaz. Âşık ve maşuk iki tende tek can olmadıkça ortada aşk yok demektir. Hastaları ziyaret edip dertleri ile ilgilenmek gerekir.

88. Soranın Hüdhd'nden sual etmesi

- a. Birinin Hüdhd'e sihirbazlığından, hırsızlığından, el çabukluğundan; bu konudaki üstün maharetinden ve kazandığı günahlarından bahsetmesi,
- b. Bütün bu günahlar ile Allah'ın huzuruna varamayacağını dile getirmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Sihir, dolandırıcılık, yalan, dalavere ile geçen bir ömür boşa gitmiştir.

89. Hüdhd'ün bu sorana da cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün bütün bu sihir ve dolandırıcılığın ecele bir faydasının olmayacağını söylemesi,
- b. Günahlarından tövbe etmesini tavsiye etmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Sihir, yalan dolan, dalavere, hırsızlık dünyada da ahirette de insanı rezil eder, böyle kişilere en ağır cezalar verilmelidir. Mucize ve keramet hak, sihir batıldır. Fırsat varken tövbe edilmelidir.

90. Aslan ile tavşanın hikâyesi

- a. Aslanın kendilerini avlamasından bıkip usanan hayvanların bir yerde toplanarak, aslanın huzuruna varmaları,

- b. Aslana az yemenin, az ile kanaat etmenin faydalarından, çok yemenin zararlarından; Allah'a tevekkül ederek rızkı ondan beklemenin ehemmiyetinden bahsetmeleri,
- c. Aslanın kuru tevekkülün karın doyurmayacağını, gerekli gayret ve tedbirden sonra tevekkülün geçerli olacağını söyleyip “*Deveni bağla, sonra tevekkül et.*” hadisini hatırlatması,
- d. Aslanın delilleri karşısında cevap veremeyen hayvanların aslana yemesi için her gün birini kendilerinin göndermelerini tavsiye etmeleri,
- e. Aslanın işlerini düzgün bir şekilde yapmaları şartıyla hayvanların tavsiyesini kabul etmesi,
- f. Hayvanların her gün kura çekerek bir hayvanı yemesi için aslana göndermeleri,
- g. Bir gün kura'nın tavşana çıkması,
- h. Tavşanın aslanın huzuruna giderken oyalanarak gecikmesi ve aslanın buna çok kızması,
- i. Aslanın, huzuruna gelen tavşanı azarlaması,
- j. Tavşanın tan vakti semiz bir tavşan arkadaşı ile gelirken yolda karşılarına bir aslanın çıkarak arkadaşını yakaladığını, kendisini de aslana meydan okuduğunu söylemek şartı ile serbest bıraktığını söylemesi,
- k. Aslanın duyduklarından dolayı çok öfkelenmesi, tavşandan aslanın yerini kendisine göstermesini istemesi,
- l. Tavşanın aslanı bir kuyunun başına götürmesi, kuyuya yaklaştıkları zaman aslandan geride durması
- m. Aslanın geride durmasının sebebini sorunca tavşanın korkusundan ilerleyemediğini; ancak kendisini koltuğuna alırsa kuyunun başına gelebileceğini söylemesi,

- n. Tavşanı koltuğu altına alan aslanın kükreyerek geldiği kuyuda kucağında tavşanı ile duran aslan vaziyetindeki aksini görmesi,
- o. Aksini başka bir aslan sanan aslanın tavşanı bırakarak kuyuya atlaması ve boğularak ölmesi,
- p. Tavşanın mutlulukla diğer hayvanların yanına dönmesi,
- q. Kendi yasını tutan hayvanlara müjdelere vererek macerayı anlatması,
- r. Hayvanların tavşanı tebrik etmeleri.

Aktarılmak istenen iletiler: Zulüm en sonunda sahibini kuşatır. Akıl ve ilim kaba kuvveti her zaman mağlup eder. Tevekkül boş oturma değil, gerekli çalışma ve gayretten sonra neticeyi Allah'tan beklemektir. Kimse rızkıdan fazlasını da eksikliğini de idrak edemez; ancak bu kişinin çabasına bağlıdır. Bir ülkede iki padişah olamayacağına göre bütün evrende Allah'tan başka bir ilah olamaz.

91. Bir soranın Hüdhüd'den sorulması

- a. Birinin Hüdhüd'e ölümden ve ölümden sonra ailesinin başına gelmesi muhtemel fenalıklardan çok korktuğunu, dünyadan ve dünyadaki mal mülkten vazgeçemediğini söylemesi,
- b. Bu vaziyet Sîmurg'a gitmek istemediğini belirtmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanlarda ölüm korkusu ve dünya sevgisi vardır ve bu özellik insanı Allah yolundan alıkoyar.

92. Hüdhüd'ün sorana cevap vermesi

- a. Hüdhüd'ün ölümün, bu yola çıksa da çıkmasa da kaçınılmaz olduğunu, önünde sonunda bütün sevdiklerini terk etmek zorunda olduğunu, iki gün fazla yaşamasının bir faydası olmayacağını hatırlatması,
- b. Hüdhüd'ün soruyu soranı, kendisini kafese bağlayıp gülistana kavuşmayı hayal edip kafes kırılabilirse bile kafese bağlı olduğu için istediği yerlere gidemeyen bir kuşa benzetmesi,

- c. Gönlündeki dünya ve dünyalık sevgisini atmasını tavsiye etmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Ölüm kaçınılmaz olduğuna göre bu dünyaya gönül verip Allah'tan uzaklaşmak ahmaklıktır.

93. Hindistan'daki Kaknüs kuşunun hikâyesi

- a. Hindistan'da gagası büyük, gagasında çok delik olan, deliklerden çok güzel nağmelerin çıktığı Kaknüs isimli bir kuşun bulunması,
- b. Bin yıl yaşayan bu kuşun türünün tek örneği olması ve bir ikincisinin bulunmaması,
- c. Kuşun ölümü yaklaştığı zaman çokça odun toplayıp bir tepe gibi yığılması,
- d. Odun yığının üzerine çıkıp feryad ü figanlar edip inlemesi,
- e. Gagasındaki deliklerden kıvılcımlar çıkararak odunları tutuşturması ve kuşun odunlarla yanması,
- f. Yanıp kül olan Kaknüs'ün bir yıl sonra tekrarda küllerinden dirilmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Ölüm kaçınılmaz son olduğuna göre ona hazırlık yapmak gerekir. Gaflet içinde yaşamamak gerekir.

94. Bir soranın Hüdhd'ün hikmet hakkında sorması

- a. Birinin iman-küfür, mümin-kâfir, zahid-fasık, iyilik-kötülük ve bunlar arasındaki ilişki ve hikmeti sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Dünyada her kavram ve varlık zıddı ile ayakta durur.

95. Hüdhd'ün bu sorana hikmet ile cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün bu değerlerin kişinin aslında ve ezelde var olduğunu söylemesi,
- b. Beden ölse bile ruhun baki olduğunu dile getirmesi,

Aktarılmak istenen iletiler: İnsanın tabiatı değişmez. Beden ölse de ruh bakidir.

96. Enbiya ve evliyanın makamı hakkında

- a. Dokuzuncu gökte Hazreti Muhammed'in, sekizincide ulü'l-azm peygamberlerin, yedincide resullerin, altıncıda nebilerin, beşincide evliyanın, dördüncüde ariflerin, üçüncüde zahitlerin, ikincide abitlerin, birinci gökte ise geri kalan müminlerin var olduğunun beyan edilmesi,
- b. Riya, kibir, ucb gibi kötü huylardan sakınmanın öneminin vurgulanması.

Aktarılmak istenen iletiler: Herkesin amelleri karşılığında gideceği bir yer ve makam vardır. Kötü huylardan kaçınmak gerekir.

97. Sultanü'l-arifin Ebu Yezid El-Bistamî rahmetullahi aleyh'in hikâyesi

- a. Allah'ın bir gün Beyazıd-ı Bistamî'ye hitap ederek, onun içini ve eksikliğini halka gösterdiği takdirde kendisini taşta tutacaklarını söylemesi,
- b. Beyazıd'ın halka Allah hakkındaki hakikatleri söylemesi durumunda da kimsenin ona ibadet etmeyeceğini söylemesi,
- c. Allah'ın kendi yücelik, azamet ve sübhaniyetinden bahsederek böyle bir şeyi nasıl yapacağını Beyazıd'a sorması,
- d. Beyazıd'ın Allah'ın lütuf, kerem, ihsan, af, mağfiret, rahmetinden bahsedip insanları bunlara güvendirerek kendisinden yüz çevirtebileceğini söylemesi,

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'ın rahmet ve ihsanı sonsuzdur.

98. Bir soranın Hüdhüd'den şeriat, tarikat ve hakikatin ahkâmını sorması

- a. Birinin Hüdhüd'e gelip şeriat, tarikat ve hakikati sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Hakikate giden yolun öğrenilmesi zorunludur.

99. Hüdhd'ün sorana cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün şeriat ahkâmını öğrenmenin ve şeraitsiz tarikat olamayacağını bildirmesi ve bunların niteliği hakkında bilgiler vermesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Şeriatın hükümlerini öğrenip yaşamak ve tarikat edebi ile edebi ile edeplenmek gerekir.

100. Fasl

- a. Şeriatın büyük bir deryadaki gemiye benzetilerek bu geminin dışına çıkılmaması hakkında nasihatler edilmesi.

Aktarılmak istenen iletiler: Her iki dünyada da saadete erişmek için Allah'ın emrinden çıkılmamalıdır.

101. Yol soran şeyhin hikâyesi

- a. Şehirde yarım fersah uzakta bir köyde ilmi çok bir şeyhin yaşaması,
- b. Şeyhin elli yıl boyunca her gün sabah şehre gidip akşam geri dönmesi ve her seferinde şehrin yolun köylülerden, köyün yolunu şehirlilerden sorması,

Aktarılmak istenen iletiler: Hak yolunda doğru kılavuzlara ve gerçeğin sorulup öğrenileceği mürşitlere ihtiyaç var. Danışan dağlar aşmış, danışmayan düz yolsa şaşmış.

102. Bir soranın Hüdhd'ten yolun uzaklığını sorması

- a. Birinin Hüdhd'ten yolun uzaklığını sorup bu yolun bir sonunun olup olmadığını sorması.

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a gidilen yol uzun ve meşakkatlidir. Girişilen işten bir neticenin alınacak olması insanları motive eder.

103. Hüdhd'ün cevap vermesi

- a. Hüdhd'ün, giden hiç kimsenin bu yoldan geri dönmediğini söylemesi,

- b. Önlerinde aşmaları gereken yedi tane büyük ve zorlu vadinin bulunduğunu ve bunları aşmanın herkesin kârı olmadığını dile getirmesi,
- c. Herkesin sorularına cevap veren Hüdüd'ün çıkmış olduğu minberden inerek uçmak için hazırlığa başlaması

Aktarılmak istenen iletiler: Allah'a ulaşmak için çok zor mücadeleleri vermek gerekir, bu da herkesin kârı değildir.

104. Mum ile kelebeklerin hikâyesi

- a. Mumun varlığından haberdar olan kelebeklerin ondan bir alamet getirmesi için içlerinden birini ona göndermeleri,
- b. Muma gidip ona yaklaşan kelebeğin bir kanadı ile bir ayağının yanması ve böyle sakat bir şekilde diğer kelebeklerin yanına dönmesi,
- c. Diğer kelebeklerin, mumun yanına giden bu kelebeğin kendisini tam olarak muma vermediği için şahitliğini kabul etmemeleri,
- d. Başka bir kelebeğin mumdan haber getirmek üzere yol çıkması,
- e. Mumun yanına gelen kelebeğin kendisini mumun alevine atarak yanması, kelebeklikten çıkıp muma dönüşmesi.

Aktarılmak istenen değerler: İnsan kendini terk ederek varlığını Allah'ta eritmelidir. Kendisini terk etmeyen kimse Allah'ı bulamaz.

105. Fasl

- a. İnsanın dağda bitmiş, meyveleri acı yabani bir bitkiye benzetilmesi ve aşılansarak tatlı meyveler vermesi gerektiğinin açıklanması, bunun içinde bir bahçivana ihtiyaç duyduğunun vurgulanması.

Aktarılmak istenen iletiler: İnsan yeteneklerini geliştirmeli ve eğitmelidir. Bunun için işini iyi bilen uzman kimselere müracaat edilmelidir.

106. Bütün kuşların Hüdühde beraber Simurg'a ulaşmak amacıyla dağ yoluna koyulmaları

- a. Hüdüh'ün bütün soruları cevaplandırdıktan sonra diğer kuşlarla tekrar uçmaya başlaması,
- b. Yedi bin sene uçtuktan sonra kuşların hiçbirisinde derman kalmaması,
- c. Yolda kuşların her birisinin bir vesile ile geri kalması ve daha ileriye gitmemesi,
- d. Bütün kuşların arasından sadece otuz kuşun yola devam etmesi ve Kaf Dağı'na ulaşması,
- e. Şahın dergâhına gelen otuz kuşun kendilerini dışarıda bırakıp Simurg'u görebilmek için saraya girmeleri,
- f. Saraya giren otuz kuşun (Sî murg F.) sarayda kendilerinden başka Sîmurg bulamamaları,
- g. Otuz kuşun sarayın bir köşesinden kendilerini tebrik eden bir hitap duymaları,

Aktarılmak istenen iletiler: İnsan kendini ve nefsinin terk etmediği sürece Allah'a kavuşması mümkün değildir. Herkesin çıktığı bu yolda ancak çok az kimse başarıya ulaşır.

107. Fasl

Aktarılmak istenen iletiler: İnsan lâ-mekândan gelmiş ve yine ona kavuşması gerekir. İnsanın nispeti ve bağlılığı yalnızca Allah'adır. Aslına ve asıl yurduna kavuşmayan insan üzüntülere boğularak cehenneme girmek durumunda kalır.

108. Fasl

Aktarılmak istenen iletiler: İnsan bedeninin ve maddi varlığının ihtiyaçlarından daha ziyade ruhunun ve maneviyatının ihtiyaçlarını karşılamada derinde olmalıdır.

109. Fasl

Aktarılmak istenen iletiler: İnsan en yücelere çıkmaya meyilli ve kabiliyetli olduğu gibi en aşağıların aşağısına dahi düşmeye de meyilli ve uygun bir yaratılıştadır. İnsan hiçbir zaman yaratıcısını unutmamalıdır. İnsanlara fazla güvenip kötülüklerinden emin olunmamalıdır, zira peygamber ve evliyalar hariç insanların en iyilerinden dahi şeytanların bile yapamayacağı türlü kötülük ve melanetler gelir.

110. Kitabın hatimesi

- a. Hicrî 717 yılında kitabın yazılmış olması.
- b. Gülşehrî'nin, Attar'ın Farsça yazdığı Mantıku't-tayr'ı Türk dili ile de en güzel şekilde telif etmek isteğinin gerçekleşmiş olduğunu dile getirmesi.

4.3. Mantıku't-Tayr'da Bulunan Eğitim Değerleri

4.3.1. Dinî ve Tasavvufî Değerler

4.3.1.1. Allah'ı Tanıma ve Tevhit

İslam'ın temeli olarak bilinen "tevhid, nübüvvet ve mead" inançlarının bazı âlimler tarafından yalnızca "tevhid" inancı ile ifade edilmesi bu inancın İslam'da sahip olduğu büyük önemi belirtmektedir (Güzel, 2001:194). Tevhit, İslam'ın üzerine bina edildiği en önemli inanç temelidir. Tek olma anlamındaki *vahdet* kelimesinden türemiş olan tevhit; sözlükte bir sayma, birkaç şeyi birleştirme, bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek anlamlarına gelir (Hançerlioğlu, 1994:652; Karaman, 2006:659). İslamî bir terim olarak ise Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan soyutlamaktır. Tevhit üç şekildedir: Allah'ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tasdik etmek ve ona hiçbir eş ve ortak kabul etmemektir (Karaman, 2006:660).

Gülşehrî'nin eseri telif etmesinin en önemli sebebi Allah'ın varlığı ve birliği hakikatini ortaya koymaktır. Şair, özellikle kitabın giriş bölümünde Allah'ı tanıtır ve tevhide vurgu yapmaktadır. Gülşehrî Allah'ın bütün bu âlemi kudreti ile yarattığını söylemektedir.

3 *Kudretinden çün düzetdi 'âlemi*
Kendü nûrından yaratdı Âdem'i

Daha sonra mecazî bir surette Allah'ın bu âleme tecellileri anlatılmaktadır. İnsanların Allah'ın tecellilerini görüp o tecellilere âşık olmaları ve her birinin tecellilerden birine kapılması Sîmurg'un Çin ülkesi üzerinde uçması şeklinde sembolik bir anlatımla ifade edilmektedir.

18 *Bir gice Çîn şehri üstinden meger*
Nâgehân sîmurg geçdi cilveger

19 *Bir kanadı düşdi Çîn'e key ulu*
Sad herâzân dürlü nakş anda tolu

20 *Halk çün kim ol kanadı gördiler*
Dînlerinüñ külli terkin urdılar

21 *Ol kanat nakşına çün inandılar*
Ol kuşu ol bir kanadı sandılar

İnsanlar Allah'ın kudret ve cemalinin tecellileri olan güneş, ay, yıldızlar vb. görürler; yalnız tecellilerin sahibi olan Allah'ı anlamaz, o tecellileri ve yansımalarını ilah zannederek onlara taparlar.

22 *Eylediler ol kanatdan bî-karâr*
Her biri bir dürlü nakşu ihtiyâr

23 *Birisi güneşe tapdı vü sözi*
Aya hatm itdi vü biri ılduzu

24 *Biri puta tapdı ma'bûdum didi*
Biri haça halk-ı maksûdum didi

25 *Birisi gûsâle tapdı iy 'azîz*
Kılmadı kâfırlığı dînden temîz

Şair bu durumu yadırgayarak yeryüzünde bulunan bütün güzelliklerin Allah'a ait olduğunu, Allah'ın bir ve tek olduğunu, ondan başkasını ilah edinmemenin gerekliliğini açıklamaktadır.

26 *Kim Müselmân-ısa ol kuşu sora*

Kâfir anuñ kanadı nakşın göre

27 *Ol kuşuñ yüz biñ kanadı var-durur*

Bir kanat nakşın tapan kâfir-durur

Kanat ve kanattaki tüyler kuşa işaret ettiği gibi bu âlemde bulunan her şey de Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden tecellilerdir. İnsan bu tecellilerin sadece bir veya birkaçına gönül verip Allah'ın kendisinden gafil olmamalı, bilakis Allah'ın kendisine bağlanmalıdır. Onun bizim gördüğümüz tecellilerinin haricinde sonsuz tecellileri vardır. Eğer insan gönlünü bu tecellilerin sevgisinden koparıp bizzat Allah'ın sevgisine verebilirse ancak bu tecellilerini ve güzelliklerini idrak edebilir.

28 *'Âlem anuñ bir kanadıdur görüñ*

Kanadın görenden ol kuşu soruñ

29 *Mü'min ol kuş birliğine inanur*

Kâfir ol kuşu kanat nakşın sanur

30 *Ol kuşa tap sen ki yüz biñ kanadı*

Var-durur her yirde biñ bir adı

31 *Bir kanaduñ nakşına aldanmagıl*

Ol kuşu ol bir kanadı sanmagıl

36 *Nakşa bakma gör kanat nenüñ-durur*

Ol kuşa ir kim kanat anuñ-durur

37 *Bir kanatdan olmagıl biñ nakşa yâr*

Kim anuñ yüz biñ kanadı dahu var

38 *Bir kanada niçe hayrân kalasın*

Kuşı iste kim kanat çok bulasın

Allah'ın varlığının delil ve nişanesi olan bu âleme, insan ibret nazarı ile bakarsa bütün âlemin kendisini Allah'a davet ettiğini görecektir.

173 *Bu cihân yaradana da 'vet kılur*

Halk zîrâ Tañrı birligin bilür

Allah'ı tanıma, ona iman etme ve onu bir bilmenin kıymetinin bu dünyadaki kıstaslar ile belirlenmesi mümkün değildir. Bu değerlerin karşılığını ancak Allah öbür dünyada takdir edebilir. Bu durum Terazî Sahibi Şeyh adlı hikâyede şu şekilde anlatılmaktadır:

3227 *Eydür añladum ki Tañrı bir-durur*

Bu benüm gönümde bir key sır-durur

3228 *Şeyh eydür aña batman bulmadum*

Dartvirmeye vü kadrin bilmedüm

3229 *Dartar-ısam kıymeti artuk gele*

Dükeli 'âlemden ü hem yig gele

4.3.1.2. Sağlam İtikat Sahibi Olma

Sözlükte inanmak, doğruluğuna kalben kararlı olmak, gönülden tasdik etmek ve zihnin kesin olarak hüküm verdiği şey anlamına gelen itikat kelimesi; iman esasları ve buna ilişkin tasdik, inkâr, küfür vb. hususların detaylı bir biçimde tartışılmasını sağlayan hüküm ve prensiplerdir (Karaman, 2006:346).

Eserde en fazla vurgulanan değerlerin başında sağlam bir iman ve itikat sahibi olmak gelmektedir. Hüdhüde tahkikî ve taklidî imanın sorulduğu ve bu sorunun cevaplandığı bölümde sağlam bir itikada sahip olmak gerektiği ifade edilmektedir:

1871 *Biri eydür i 'tikâdum var dürüst*

Hak yolında degülem dînde süst

1872 *Ne ki baña Tañrı 'dan söylediler*

Yâ Resûl'ından beyân eylediler

Bu beyitler ile Allah ve resulünden gelen her şeye kayıtsız şartsız iman etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

İtikat ile vurgulanan bir diğer husus itikadın taklidî olmaması, tahkikî olması yani delil ve kanıtlara dayanmasıdır. Neye niçin inandığı bilinmeden körü körüne var olan bir itikat her an için kaybedilme riski taşımaktadır.

1891 *Mu'tekid bürhân-ıla olur-ısañ*

Hüccet-ile her sözi bilür-iseñ

1892 *İ'tikâduñı kişi egemeye*

Seni hakdan bâtıla çekemeye

1893 *Yohsa taklîd-ile inanur-ısan*

Sâni 'i sen bildüğüñ sanur-ısañ

1894 *Hüccetiyle dehri seni aldaya*

Sâni ' ol sen sanduğuñ degül diye

1895 *Sen cevâbın virimeyesin anuñ*

Zîra bürhân-ıla bilmedi canuñ

Hakiki manada sağlam bir itikat sahibi olabilmek için Allah'ın varlığının delillerini bilip inkârcılara bu naklî ve aklî deliller ile cevap vermek gerekir.

1910 *Nakle 'aklı eylegil her sözde yâr*

Mu'takid bürhân-ıla ol zînhâr

Aksi takdirde bir inkârcının sözü ve aldatması ile zayi olacak bir itikat makbul değildir. Böyle kimseleri Müslüman saymaya dahi gerek yoktur.

1911 *Sen muhakkik ol ki rengüñ solmaya*

Kim mukallidler Müsülmân olmaya

4.3.1.3. Fenâ-fi'llâh

Fena kelimesi sözlükte yok olmak, silinmek ve beka kelimesinin zıddı anlamındadır (Kaşanî, 2004:442). Fenâ-fi'llah, Allah'ta yok olmak, kulun beşeri vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilahi vasıflarla donanması anlamına gelir (Uludağ, 2001:134). Fenâ-fi'llah Allah'tan başka her şeyi unutmak, Allah'tan başkasına bağlanmamak, yaratılmışların sevgi ve düşüncesini gönülden çıkarmak ve bütün isteklerinden kalbi temizlemek ve benliğinden sıyrılmak anlamındadır.(Yavuz, vd.:124) Allah için veya Allah'ta erime, yok olma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta amaç kulun kendisini Allah'ın varlığında yok etmesidir (Hançerlioğlu, 1994:101).

Gülşehrî eserde fenâ-fi'llah kavramı sıkça ele alınmaktadır. Baki olan sadece Allah olduğu için insan ancak kendi varlığını Allah'ta eriterek bekaya ve hakikî saadete ulaşabilir.

792 *Bu mukayyed zâtuñi terk idegör*

Dahı mutlak zât-ıla var hōş otur

793 *Anuñ-ıla bâki olğıl iy delü*

Küllü şey'in hâlik illâ vechehu(28/88)

1532 *Bir kişi bu menzile ura kadem*

Kim vücûdını kıla küllî 'adem

4167 *Kendüzin terk itmeyinçe âdemî*

Kaçan ola pâdişâhuñ mahremi

4168 *Diler-iseñ kim bu yolu varasın*

Kendüziñ terk it kim aña iresin

Eserin farklı yerlerde telkin edilen Fenâ-fi'llah meselesini alegorik olarak anlatan Şem' ile Pervaneler adlı müstakil bir hikâye de bulunmaktadır.

Şem' kelimesi İslâmî doğu edebiyatlarında sevgili ve güzele teşbihte de kullanılmıştır. Bu teşbihe esas olan özellik, onun yüzü ve yanağıdır. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüz ile yanak, parlaklık ve aydınlık yönüyle ele alınıp, çeşitli tasavvur ve tahayyüllerde kullanılmıştır....

Şem‘ ü Pervâne eserlerinde yer alan pervâne sembolü, Kur’an ve hadislerde geçer: “O gün insanlar yayılan pervâneler gibi olacak” ayetinde insanlar, uçuşan pervânelere benzetilmiştir. Ayette geçen “ferâş” kelimesi “ferâşe”nin çoğuludur. Geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendisini ateş içine atan ve Farsça’da olduğu gibi dilimizde de pervâne diye bilinen küçük kelebeklere “ferâş” denir. Ateşe çarptıktan sonra kanatlarını yayıp döşediği için “ferâşe” diye isimlendirilmiştir (Armutlu, 2009:878-879).

Eserde şem’ yani mumun varlığından haberdar olan kelebekler bu güzel sevgililerinden bir haber getirmesi için ona bir elçi göndermeye karar verir. Elçi olarak mumun huzuruna varan kelebek mumun alevine yaklaşır ve bir ayağı ile bir kanadı yanar. Kelebekler yarısı yanmış bir vaziyette dönen elçinin, görevini hakkı ile yapmadığını söylerler. Zira bu kelebek kendi benliğini terk etmemiştir.

4205 *Kibr-ile irdüñ meger kim sen aña*

Kim nişânı degmedi bellü saña

4206 *Kendü cânuñ terkini kılımaduñ*

Anuñ-ıçun bir haber bilimedüñ

4207 *Yohsa her kim kendünüñ terkin ura*

Eyle kim gerek nişânın ol vire

Başka bir kelebek mumdan haber getirmek üzere gönüllü olur ve mumun yanına varır. Kendisini mumdan sakınıp mumun alevine atlar. Aleve giren kelebek yanarak aleve dönüşür, kelebeklikten çıkarak kendi varlığını mumun varlığında yok ederek mumlaşır.

4211 *Vardı mumuñ yalıñına düşdi hōş*

Kıpkızıl od oldı vü key bişdi hōş

4212 *Kendüyi çün muma ma‘lûm eyledi*

Kelebeklik sûretin mum eyledi

4213 *Mum olup çün kendü dahı kalmadı*

Kelebekler kaygusunda olmadı

4214 *Çün mum oldu nite bunlara vara*

Girü kendüden haber kendü vire

Bu hikâyeden yola çıkarak insanın da varlığını Allah'ta eritmesinin gerekliliği dile getirilir. İnsan Allah'a varlığının tamamını vermelidir. Mumun yanına ilk giden kelebek gibi varlığının bir kısmını esirger ise böyle bir kimseden Hakk'ın kokusu gelmez.

4225 *Kul dahı Hak'da şol elden mahv olur*

Kim gidicek kul dükeli Hak kalur

4226 *Senüñ-ile derdüñe yokdur devâ*

Ol kala çün kim sen olasın fenâ

4227 *Aña az iren virimeye nişân*

Eyle kim añlana ol cân u cihân

4228 *Küllü ol olan girü kaçan gele*

Kim kişi anuñ nişânını bile

4229 *Her birinüñ var yakınında gümân*

Anuñ-ıçun rüşen olmaz bu nişân

4230 *Şem' Hak'dur kelebek sensin anı*

Bulmayasın komayınça sen seni

4231 *Kendüzin terk ide Gülşehrî meger*

Kim bula ol istedüğinden haber

4232 *Kim ene Hû-y-ıla kaçan bir ola*

Sen ene yi gidericek Hû kala

Cennete ve Allah'ın cemaline ulaşmayı arzulayan kimse bu dünyada varlığını Allah'ın varlığında eritmelidir.

920 *Kendüzin kor ise Gülşehrî ire*
Cennete vü Tañrı dîdârın göre

4.3.1.4. Allah Sevgisi

Eser, Allah sevgisi ve Allah'a ulaşma yolları üzerine kurgulanmıştır. Bu sebeple kitaptaki hemen hemen bütün hikâye ve bölümlerde açıkça veya sembolik olarak Allah sevgisi vurgulanmıştır.

1324 *Gönlün ana bağlagıl kim cân virür*
Kâfir olma ana kim î mân virür

Bu beyitte gönlü Allah'a vermek, Allah'a bağlanmak doğrudan tavsiye edilmekte; iman nimetini bahşeden Allah'a karşı nankörlükten sakındırılmaya çalışılmaktadır.

Allah sevgisinin en bariz bir şekilde anlatıldığı bölüm *Leylâ vü Mecnun Hikâyesi*'dir. Leyla'nın aşkından çöllere düşen, hayvanlarla ünsiyet peyda eden Mecnun'un, uzun bir zaman sonra yanına gelen Leyla'yı tanımaması ve kendisinin gönlünde yalnızca Allah sevgisinin olduğu şu beyitlerle ifade edilmiştir:

1741 *Leylî Leylî diyü kamu dünyadan*
Kendüzümü kesdüm uş gör kim neden

1742 *Leylî'den dahı kesicegin tamâm*
Mevla kala iy birâder ve 's-selâm

1748 *Göñli ilkin Leyla'ya virmişvenin*
İlla sonra Mevla'ya irmişvenin

1756 *Mecnun'un istediği Mevlî-y-idi*
Dek arada vâsıta Leylî-y-idi

Beyitlerde Allah sevgisinin esas olduğu, diğer sevgilerin gerçek manada Allah sevgisine ulaşmak için vasıtadan başka bir şey olmadığı vurgulanmıştır.

Kitapta kuru tavsiyelerden çok Allah'ın yüceliği, rahmeti, ihsanları anlatılmak suretiyle insanların Allah sevgisini kalplerinde hissedebilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

2675 *Rahmeti bî-hadd u ihsânı delim*

Mülketi câvid ü fermânı kadîm

Kalbin kalbe karşı ve sevginin karşılıklı olmasından dolayı karşıdakinin sevgisinden haberdar olmak kişide var olan sevgiyi artıracaktır. *Mustafa Aleyhisselam 'ın Ümmetin Günahlarının Örtülmesi Hakkındaki Münacatı* başlıklı hikâyede Allah Hazreti Muhammed'e şu şekilde hitap etmektedir:

3132 *Ne kadar kim sen seversin anları*

Yüz biñ ança severem ben bunları

3130 *Bularuñ bir lahza terkin urmadum*

Birisini dergehümden sürmedüm

Bu beyitlerde Allah'ın insanlara sevgisinin ne kadar çok olduğu dile getirilerek insanların da kalplerinde Allah'ın bu sevgisine karşı muhabbet oluşturulmaya çalışılmaktadır.

4.3.1.5. Allah'a İtaat ve İbadet Bilinci

İbadet, mükellef olan insanın nefsinin arzu ve heveslerinin hilafına rabbini büyükleyerek yüceltmek için yaptığı fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlaşmayı sağlayan bilinçli itaat olarak tanımlanabilir. İbadet boyun eğmenin, itaat etmenin, saygı göstermenin ve kulluğun son noktasıdır (Karaman, 2006:285).

Kitapta Allah'a itaat etmenin, ibadetleri layıkıyla eda etmenin ve gerçek kulluk bilincine ulaşmanın önemi üzerinde durulmuştur. Çünkü lafta kalan bir sevgi hakiki manada sevgi değildir. İnsanın sevdiği kişiye karşı sevgisini her şekilde göstermesi gerekir. Sevgisinden söz edilen kişi yüce yaratıcı olunca elbette ki bu sevginin gösterilişi itaat ve ibadet şeklinde olacaktır.

Hüdhüdden taklidî ve tahkikî imanın özelliklerinin sorulduğu bölümde soruyu soranın Allah'a hakkıyla ibadet edebilmek için çok çabaladığı şu beyitlerle ifade edilmeye çalışılmıştır:

1882 *Tañrı 'nuñ farzın getürdüm yirine*
Sünnetin Paygâamberüñ kıldum yine

1883 *Sıdk-ıla on altı kez hacc itmişem*
Ka'be şehrinde Minâ'ya gitmişem

1884 *Mâlumun virdüm zekâtın ehline*
Müşkil işlerün yapışdum sehline

1885 *Çünkü Şa'bân ayı eyledi hurûc*
Kamu endâmum-ıla dutdum oruç

1886 *Bid'ata hiç iltifât eylemedüm*
Kasd-ıla hergiz yalan söylemedüm

Şaire göre bu itaat ve ibadet her zaman ve her yerde yapılmalıdır. Allah için yapılacak ibadet zorunluluktan kaynaklanmamalı, bilakis bu ibadetler zevk ve şevk ile yapılmalıdır. Kişinin içinden gelmeli ve insanın kişiliğinin vazgeçilmez bir parçası olmalıdır. İnsan Allah'a ibadet etmeyi özümsemeli ve neticede Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğunun bilincinde olmalıdır.

2764 *Vardı Kuds'e vü Halîl'e şevk-ıla*
Kıldı tâ'at degme yirde zevk-ıla

2373 *Anda Tañrı tâ'atı zâtî ola*
Âferîniş anuñ âlâtı ola

2721 *Üstümüzde Hakk'ı hâzır görelüm*

İnsan ibadet ve taatte bulunurken Allah'ın bütün bu ibadetlerden müstağni olduğunu, ibadet etmeye insanın kendisinin muhtaç olduğunu, ne kadar ibadet etse de bu ibadetlerin Allah'ın şanına yakışır olamayacağını, herhangi bir öneme sahip ol-

madığının bilincinde olmalıdır. Allah insana bunca nimet vermiş, türlü ihsanlarda bulunmuşken insanın yapacağı hangi ibadet ve itaat Allah'ın dergâhına layık olabilir ki?

3142 *Çün degül bî-çâralıkda sâ'atı*

Tereye degmez katumda tâ'atı

3143 *Ol dutar orucı bu kılur namâz*

Ben kamunuñ tâ'atından bî-niyâz

3144 *Âdemîden ne kadar tâ'at gele*

Kim benüm dergâhuma lâyıık ola

3145 *Niçe tâ'at kıla tapu sanası*

Kim ola cân u tenüñ şükrânesi

3149 *Tâ'at-ıla virür-istem ben 'atâ*

Bes bular yüz biñ 'azâbadur sezâ

3959 *Biz neyüz kim tâ'atumuz ne ola*

Yâ saña lâyıık 'amel bizden gele

3960 *Çün bizüm tâ'atumuza bakalar*

Hayf ola kim bizi oda yakalar

İnsanın ömrü boyunca yapabileceği bütün ibadetler ona cenneti kazandırmak şöyle dursun, bir günlük hayatının bile şükrüne yetmez. İbadet ederken bu husus akıldan çıkarılmamalıdır.

3924 *Tâ'at-ıla uçmaga girmez kişi*

Tañrı'nuñ fazlı oñarur bu işi

3925 *Elli yıllık tâ'atuñ iy pârisâ*

Olmaya bir günki ömrüñe bahâ

Gülşehrî, ibadet ve itaat bilinci kazandırmaya çalışırken genellikle nasihat vermekten çok hikâyelerindeki kahramanların abit ve itaatkâr kullar olma yönünü ön

plâna çıkarmakta; bu şekilde bu bilinci kazandırmak için somut ve örnek alınabilir bir yöntem izlemektedir. Bu konuda en bariz örnekler *Şeyh Abdürrezzak, Büşr ile Yemliha, Terzi Sahibi Şeyh* isimli hikâyeler ve bu hikâyelerin kahramanlarında bulunmaktadır:

326 *Hak yolında elli hac kılmış-ıdı*

Sünnet-ile farzı key bilmiş-idi

327 *Hem salât u savmı bî-had var-ıdı*

'İlmi çok u sâhib-i esrâr-ıdı

2734 *Bir mücerred yigid-idi pâk-bâz*

Gün uzun oruç dün dölpi namâz

3196 *Kendüzi seccâde üstinde mukîm*

Şâd oturmuş zâvyesinde mustakîm

3239 *Eydür İslâm'a inanuram 'azîm*

Hem namâz-ıla dürişürem delîm

3242 *Eydür eylerem zekâtımı edâ*

Savmı dahı dutaram iy muktedâ

3244 *Eydür altı hac piyâde eyledüm*

Ma 'rifetler ma 'nevî çok söyledüm

Namaz, oruç, zekât ve hac ibadetleri için Terazi Sahibi Şeyh hikâyesinde bu ibadetlere hiçbir şekilde paha biçilemeyeceği sırası ile şu şekilde ifade edilmektedir:

3240 *Eydür aña kanda bulalar bahâ*

Kim satun alalar anı bî-bahâ

3241 *Ol terâzûda delim artuk gele*

Kamu taşlardan u key kadrin bula

3243 *Eydür anı kanda dartabiliser*
Kimse vüyâ kıymetini biliser

3245 *Eydür anı darta-y-ıdum illa hiç*
Yok-durur bende aña lâyıık basîç

Gülşehrî, ömrün Allah'a ibadet ve itaatten uzak bir şekilde geçirilmesini kınamaktadır. Ayrıca ibadet ve itaatlerin karşılıksız kalmayacağını; herkesin itaatinin yahut isyanının karşılığını göreceğini ifade etmektedir:

1326 *Geçdi 'ömrüñ kendüzüñi bilmedüñ*
Tañrı emrin biñde birin kılmaduñ

1327 *Çün senüñ-ile kıyâmetde 'itâb*
Eyleye men- 'indehu 'ilmü'l-kitâb(13/43)

1328 *Güni gele kim cezâ'ül- muhsinîn(5/85,39/34)*
Od biraga fî-kulûbi 'l-mücrimîn(15/12)

İnsan istekle ve farkında olarak ibadet ettiği zaman o ibadetler insanı kendine bağlar; böylece insan ibadetlerden tat alır. Aksi takdirde insan isteksiz ve bilinçsiz bir şekilde ibadet ederse ibadetler insandan yüz çevirir, bu durumda da insanın yapar gibi görüldüğü ibadetler aslında insandan çok uzaktadır.

222 *Namaz evvel ol kılından yigrenür*
Andan ol namaz kılıcı osanur

223 *Ne ki ol şahsuñ bahîl urdı adın*
Anuñ-ıçun zekâtuñ bilmez dadın

224 *Oruc ol şahsı degüldür görıcı*
Anuñ-ıçun dutmaz ol şahs orıcı

4.3.1.6. Allah'ı Zikretmek

Anmak, hatırlamak, yâd etmek anlamalarına gelen zikir terim olarak Allah'ı anmak, onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak demektir. Zikir Allah'ın yüceli-

ğini dile getirmek ve manevi yetkinliğe ulaşmak amacı ile yapılır (Karaman, 2006:715). Zikir kulun rabbine yaklaşmasını sağlayan en önemli ibadettir. Zira Kur'an-ı Kerim'de (29/45) "Allah'ın zikri en büyüktür." buyrulmuştur (Kaşanî, 2004:248).

Gülşehrî her fırsatta Allah'ın anılmasını, zikredilmesini, her işe ve her söze Allah'ın adıyla, besmele ile başlanması gerektiğini belirtmektedir. Kur'an'da "*Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*" (13/28) buyrulmaktadır. Gülşehrî de bu ayete istinaden can mülkünün Allah'ın zikri ile mamur kılınmasını telkin etmektedir.

1319 *Halkı unut Hâlık'ı yâd eylegil*

Zikr-ile cân mülkin âbâd eylegil

Allah'ı anıp tesbih etmenin insanlar için zenginlik olduğu ve insanların hatta Allah'ın adını anmadan hiçbir şeyi konuşmamaları telkin edilmektedir.

409 *Ol biri eydür ki tesbîhüñ kanı*

Âdemî tesbîh-ile olur ganî

1033 *Tañrı adın añmadan söylemegil*

Sözünüñ ansuz beyân eylemegil

Gülşehrî, kitaptaki hikâyelerin pek çoğunu Allah'ın adını anarak anlatmaya başlamaktadır:

1099 *Tañrı zikrin sıdk-ıla yâd iderüz*

Mustafâ'nuñ cânını şâd iderüz

2231 *Tañrı adın dilde söylenüdüñ*

Gâfil olmañ zikr eylenüdüñ

2431 *Tañrı adın añısaruz biz yene*

Kim ta'âlallah diyesiz siz yene

2552 *Tañrı adın çün kim añduñ iy 'azîz*

Hem Nebî'nüñ na'tını kılduñ temîz

3618 *Her kim aldı 'ilm u Kur'ân' uñ dadın*

Evvel añdı Tañrı'nun a'zam adın

Şair, hikâyelerin bazısına da doğrudan *bismillah* diyerek başlamak suretiyle tavsiye ettiği şeyleri uygulamaktadır:

1334 *Her kim evvel söyledi Allah dedi*

Sözünüñ ilkinde Bismillâh dedi

2720 *Başlayalum söze bismillâh-ıla*

Bir niyâz eyleyelüm Allâh-ıla

3318 *'İlm bismillah-ıla bulur usûl*

Tevbe istigfâr-ıla olur kabûl

4170 *Söze bismillâh-ıla âgâz idüñ*

Dâsitâni hikmet-ile sâz idüñ

4.3.1.7. Allah'a Şükretmek

Şükür; teşekkür, nimeti dile getirme, yapılan iyiliğin makbule geçtiğini belirtme ve iyilik yapanı övmek, nankör olmama ve kadir kıymet bilme anlamlarına gelir (Uludağ, 2001:333-334).

İnsanı insan yapan en önemli değerlerden birisi kendisine yapılan iyiliklere karşı minnettar olması, iyilik sahibine karşı daima şükran duymasıdır. İnsanı yoktan var eden ve her türlü nimeti bahşeden Allah her hamd ve şükre layık olandır. Allah'a karşı yapılacak şükür nimeti bilme, nimete karşılık olarak yapılması gerekeni dil, beden ve kalp ile yerine getirmek, bu nimeti ibadet ve sevap kazandıran işlerde kullanmak, iyilik ve hayır yapmaya niyetlenmektir. Şükür nimetin artmasını sağlar (Uludağ, 2001:334). Bu sebeple eserde çoğu yerde Allah'a olan şükür dile getirilmiştir. Şükür ile ilgili olarak şu hususlar karşımıza çıkmaktadır:

Allah her şeyi karşılıksız ve yok pahasına insanın emrine sunmuştur. Bunların tamamı Allah'ın lütuf ve ihsanıdır.

- 3074 *Ol çemende kim bitürdük lâleyi*
Râyegân itdük dükeli kâleyi
- 3075 *Sen ki bizden hiçe dilersin güher*
Çok bahâsın virmiş olasın meger
- 3076 *Yohsa biz hód râyegân bağışlaruz*
Her metâ 'ı vü tafaddul işlerüz

İnsan Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu bunca nimet ve ihsanlara hakkı ile şükredemeyeceğinin bilincinde olmalıdır. Bir ömür boyu yapılacak ibadetler insanın iki gözünün dahi şükrü olamaz.

- 3073 *İster-iseñ cümle dâmuñ dânesi*
Olmaya iki gözün şükrânesi

İnsan bütün nimetler için özellikle Allah'ın bahşetmiş olduğu rızıklardan istifade ettikten sonra şükrünü dile getirmelidir ve bunlar için az - çok, iyi - kötü gibi bir kaydı olmamalıdır.

- 2793 *Şükr ü minnet ol İlâh-ı ekbere*
Kim beni irürdi bir ulu ere
- 2380 *Ne kim ilerü gelür-ise yiye*
Yiyiçek elhamdulillâhi diye
- 2385 *Az getürür-iseñ aña hõş gele*
Çok virür-iseñ hemân şükrin kıla
- 2448 *Korkudan ol almadan birez yidi*
Şükr idüp elhamdülillâh diridi
- 2449 *Dartdı kılıç ol süvârî tîz yigil*
Andan elhamd okıyup doydum digil

İnsan kendinde var olan iyilik ve güzellikleri de Allah'tan bilip bunlar için de daima şükretmelidir.

2328 *Biri eydür şükr ü minnet Tañrı 'ya*

Kim kimesne bulmadı bende riyâ

4.3.1.8. Her Şey Allah'ın Hükümü İledir

Gülşehrî Allah'ın gücünün ve hükümlerinin sonsuz olduğunu, her yerde ve her zaman her şeyin Allah'ın izni ve onun hükümü ile gerçekleştiğini vurgular.

3151 *Kime kim gerek-ise rahmet kılam*

Kime gerekmez-ise 'âsî bilem

3152 *Diler-istem fâsıkı bağışlayam*

Dilemez-istem belâlar işleyem

3153 *Diler-istem 'âsîyi hâs eyleyem*

Dilemezsem düğünü yas eyleyem

3154 *Diler-istem zâhidi fâsık kılam*

Diler-istem fâsıkı zâhid bilem

3155 *Hükümümüz pür gûher ü deryâ-durur*

Her birinüñ kısmeti dâne-durur

4.3.1.9. Allah'ın Rahmetinden Ümitvar Olmak

Allah'ın rahmetinden ümitvar olmak İslamî literatürde reca kelimesi ile karşılanmaktadır. Reca kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden ötürü rahatlık ve ferahlık duyması anlamına gelir. İnsanın Allah'ın lütuf ve nimetine nail olacağını düşünmesi recaya sebep olur. Reca'nın karşıtı ise havftır. Havf ise kişinin Allah'ın azabına yahut gazabına maruz kalabileceğinden ötürü korku duymasıdır.(Uludağ, 2001:288). Havf kelimesi sözlükte bir kimsenin kerih gördüğü bir şeyden kendiliğinden ürkmesi anlamına gelmektedir (Kaşanî, 2004:238).

Gülşehrî farklı yerlerde Allah'ın rahmetinin enginliğinden ve bağışlamasının bol olduğundan bahseder. Beyazıd-ı Bistamî'nin Allah ile konuşmasının anlatıldığı hikâyede Beyazıd'ın dilinden Allah'ın rahmetinin, insanları günah ve masiyete bir nevi teşvik edecek kadar bol ve geniş olduğu dile getirilerek günahkârların Allah'ın

rahmetinden ümit kesmemeleri gerektiği izah edilmektedir. Çünkü hiç kimsenin günahı Allah'ın rahmetinden daha büyük olamaz.

3942 *Bâyezîd eydür seniñ ihsânuñı*
Eydem ü derd ehline dermânuñı

3943 *'Afvuñı 'âsilere şerh eyleyem*
Rahmet ü bahşâyısuñı söyleyem

3944 *Ança lutfuñı kılâm halka 'ayân*
Ol kadar fazluñdan eyleyem beyân

3945 *Sen Kerîm 'üñ ança birin söyleyem*
Sen Rahîm in'âmını zikr eyleyem

3946 *Rahmetüñi eyle halka yâd idem*
Kim kamusın kaygudan âzâd idem

3947 *Rahmuñı ança kılâm halka 'ayân*
Mağfiretten eyle eyleyem beyân

3948 *Kim dükeli cennete duta ümîd*
Olmayalar rahmetüñden nâ-ümîd

İnsanlar Allah'ın rahmet ve mağfiretinin enginliğini öğrenecek olurlarsa Allah'ın azabından yana hiç endişeleri kalmayacaktır.

3949 *Ne hisâbuñdan kimesne eymene*
Ne 'azâbuñ var-ıduğına inana

3950 *Havf evinden çün recâya gideler*
Dükeli, tâ'atların terk ideler

3951 *Bize uçmak viriser Tañrı diyü*
Yimeyeler tamu odından kayu

- 3952 *Anı kim mahşerden eymenür ola*
Âhiret gününe inanur ola
- 3953 *Ne terâzû korkıda vü ne sırât*
Deve geçdi diye fî-semm 'il-hiyât(7/40)
- 3954 *Ol kerem kim sende var çün bileler*
Müzdi yazukdan teberrâ kılalar
- 3955 *Tâ'at-ıla tapmaya kimse seni*
Çakayım seni ki çakasın beni
- 3956 *Çakar-ısañ sen beni 'isyân-ıla*
Ben seni çakısaram ihsân-ıla

4.3.1.10. Dua Bilinci

Dua kelimesi sözlükte seslenmek, çağırmak, istemek ve talep etmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise insanın bütün benliği ile Allah'a yönelerek isteklerini ona arz etmesi demektir. Dua; sınırlı, sonlu ve aciz varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür (Karaman, 2006:128). Dua, kulun yaratıcısı ile doğrudan doğruya bağ kurmasını sağlar. Bu sayede kişi fani, zayıf ve güçsüz şahsıyla ezeli ve ebedi olan güç arasında bağ kurarak o güçten kendisi için güç, şeref ve cesaret ister. Böylece Allah'ın rahmet ve yardımını hisseder. Ayrıca duanın amacı kulun tüm kalbi, fikri ve bedeni ile Allah'a yönelmesidir (Kutup, 2007: 71-72).

Dua; insan ile Allah arasında irtibat sağlayan yoldur. İnançlı bir kimsede olması gereken önemli özelliklerden biri de duadır. Dua etmek bir yandan kişinin acizini hatırlayarak kendini ucb ve kibirden kurtarmasını, öte yandan sonsuz kudret sahibi Allah'a dayandığından kendine güven kazanmasını sağlar. Bu, insana esas kıymet katan durumdur. Bu sebeple Kuran'da "*De ki duanız olmasaydı Rabbim size ne değer verirdi*" (25/77) buyrulmaktadır.

Eserde Hakk'a yönelmenin ve dua etmenin kişiyi gerçek manada insan yapacağı ifade edilmiştir.

628 *Şeyhi koyup gitdügüñüz sehl ola*

Hak kapusından giden nâ-ehl ola

Eserde dua bilincinin daha ziyade işlendiği metin olarak Şeyh Abdürrezzak adlı hikâye görülmektedir. Yoldan sapan şeyhin doğru yola dönmesi için müritlerinin Allah'a yalvarması anlatılmaktadır. Dua ile ilgili olarak karşımıza çıkan hususlar şunlardır:

Dua etmekten, hacetini Allah'tan dilemekten yüz çeviren kimse aslında hakikî manada insan değildir:

628 *Şeyhi koyup gitdügüñüz sehl ola*

Hak kapusından giden nâ-ehl ola

Dua edilen mekânın duanın icabeti üzerinde etkisi vardır. Bu sebeple şeyhin müritleri dualarının kabul olması için Kâbe'ye gitmeyi düşünmektedirler:

571 *Ka'be dapa varavuz oturavuz*

Ellerümüz Hazret'e götürevüz

Dua ederken kişi acz ve samimiyet ifadesi olarak günahlarını itiraf etmeli ve Allah'tan bağışlanma dilemelidir:

572 *Dilümüzi 'övr ile bileyevüz*

Şeyhümüzi Tañrı'dan dileyevüz

626 *'Övr-ile dilüñüzi bileyıcak*

Şeyhüñüzi Tañrı'dan dileyıcak

Dua, ferdî olarak yapılabileceği gibi toplu olarak da yapılabilir. Bu, gereken durumlarda duanın icabeti üzerinde daha etkili olabilir.

624 *Hazrete vara-y-ıduñuz kamuñuz*

Hakk'a yalvara-y-ıduñuz kamuñuz

Dua icabet bulana kadar bıkmadan dua etmeye devam edilmelidir. Şeyhin müritleri kırk gün boyunca dua ederler:

636 *Kırk gün anda dün ü gün oturdılar*
Ellerini Hazrete götürdiler

638 *Topraga göz yaşlarını kardılar*
Bir mağârada çile çıkardılar

Dua ederken insan mabuduna karşı bütün acziyetini ve ihtiyacını hâl dili ile de ifade etmelidir. Bunun da en güzel yolu kişinin ağlaması ve inlemesidir:

625 *Mu'tekif bir köşede oturacak*
Zârı-y-ıla el aña götüricak

635 *Çok tazarru' kıldılar feryâd-ıla*
Kim kaçan rahmet irişe dâd-ıla

637 *Eyle zârî kıldılar kim yir ü gög*
Ol figândan agladı vü kodı ög

638 *Topraga göz yaşlarını kardılar*
Bir mağârada çile çıkardılar

Bir başkası hakkında edilen dua kabul edilmeye daha layıktır. Bu sebeple kişi kendinden önce başkaları için dua etmelidir. Bu sebeple hikâyede şeyhin en güzide müridi, şeyhleri hakkında yapılacak duanın kabul edileceğini şöyle ifade eder:

627 *Hak ta'âlâ zâruñuz göre-y-idi*
Şeyhüñüzi size irüre-y-idi

Şartlarına riayet edilerek gönülden yapılan bir duanın kabul edilip insanın muradına ereceği müritlerin duaları neticesinde şeyhin tekrardan doğru yolu bulmasının ardından şu beyitle ifade edilmektedir:

641 *Derdinüñ irer devâsı 'âkıbet*
Müstecâb olur du'âsı 'âkıbet

4.3.1.11.Tövbe

Tövbe kelimesi pişmanlık, dönme ve nedamet anlamlarında olup kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup onları terk ederek Allah'a yönelmesi ve bir daha onları yapmamaya azmedip karar vermesi anlamındadır (Karaman, 2006:657; Yavuz, 261). Dinin kurallarına uymayan bir davranış sergilemek günah olarak nitelendirilebilir. Tövbe ise kişinin Allah ile arasındaki bu bağı koparan veya zedeleyen davranışın farkına vararak fikren ve fiilen onu bırakmasıdır (Peker, 2010:135). Tövbenin, yapılan günahın zararını bilme, günahı dolaylı pişmanlık duyma ve günahı tekrar işlememeye azmedip zararlarını telafi etme şeklinde üç basamağı vardır (Gazali, 1977:4/9).

Eserde tövbe konusu farklı yerlerde ve çeşitli örnekler verilerek genişçe izah edilmektedir. Şeyh Abdürrezzak hikâyesinde müritleri şeyhe tövbe etmesini tavsiye ederler:

415 *Birisi eydür kim iy ehl-i temîz*

Tevbe kıl bu halk içinde ol 'azîz

416 *Birisi eydür ki iy pîr-i köhün*

Tevbe kıl yokdur bu işde bîh ü bün

417 *Şeyh eydür tevbe kim nâmûs u 'âr*

Yöremüzde kılmaya hergiz karâr

421 *Birisi eydür ki dilüñi bile*

Secde eyle Hakk'a vü 'özrüñ dile

428 *Ol biri eydür Müsülmânlık kanı*

İşbu işlere peşîmânlık kanı

Birinin gelip de Hüdhüd'e günahkârlık hakkında soru sorduğu ve Hüdhüd'ün cevap verdiği bölümlerde tövbenin önemi vurgulanır. Öncelikle Hüdhüd'ün huzuruna gelen kişi kendisinin günahlarının çokluğundan, hiç ibadet ve taatinin bulunmadığından bahsederek bunca günahı olan bir kimsenin affının mümkün olup olmadığını sorar:

- 3085 *Birisi eydür günâhum çok-durur*
Varmaga sîmurga yüzüm yok-durur
- 3086 *Bir sevâb işlemediüm lâyük aña*
Olmaga yaraya mı 'âşık aña
- 3087 *Gelmedi bir tâ'at elümden benüm*
Cânuma çok zahmet eyledi tenüm
- 3088 *Ança yazuk çok bula benden soran*
Kim yazukdan bilmeye beni gören
- 3089 *Azı kaçan begeneler çoklular*
Müzde kanda ireler yazuklular
- 3090 *Zerrece tâ'at ki dirler bende yok*
Tagça yazuk ister-iseñ bende çok
- 3091 *Çok günâh-ıla geçürdüm rüzigâr*
- 3092 *Bu kamu yazuklar ile iy 'aceb*
Niçe kıla kimse sîmurgı taleb
- 3093 *Yazug işleyen sevâba ire mi*
Yâ günâha Tañrı müzdi vire mi
- Bunun üzerine Hüdhüd günahların insanı Allah'a giden yoldan alıkoyamayacağı, tövbe kapısının her zaman açık olmasından dolayı insanın tövbe etmesi ile günahlarının temizleneceği, insanın ne kadar günahı olursa olsun yine de Allah'ın rahmetinin enginliğini geçemeyeceğini bu sebeple de Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyerek devamlı surette ona yönelmenin gerekliliğini açıklar:
- 3094 *Hüdhüd eydür hiç ümîdüñ kesmegil*
Andan u top hakkı yire basmagıl

- 3095 *Niçeme kim sende yazuk çok-durur*
Tevbe kapısı dahi açuk-durur
- 3096 *Yigid er kocalıcağ karı olur*
Arısuz ton yuyıcak arı olur
- 3100 *Dilemez-ise kamunuñ tâ'atın*
Hîçe saya vü dükeli sâ'atın
- 3101 *Niçeme kim yazuguñ çok olısar*
Rahmetinden kaçan artuk olısar
- 3102 *Diler-iseñ kim ola altun misüñ*
Tevbe-y-ile boynun urgul iblisüñ
- 3103 *Niçeme kim bir sevâbı düzmedük*
Tañrı'dan ümmîdümüzi üzmedük
- 3104 *Hîç dest-âvîzümüz halvetine*
Yok be-cüz lâ-taknetû mi'r-rahmete(39/53)
- 3105 *Mâlenâ min vechi islâhi'l-fesâd*
Fi-umuri-'l-fâsidâti ve i'timâd
- 3106 *Lutfi Hakk'uß bî-hôd u kendü kerîm*
Rahmeti câvîd ihsânı kadîm
- 3107 *Anda herkes 'arza kıla kârbâr*
'Afv ide Gülşehri cürmin Girdigâr
- 3108 *Rahmeti bir pür güher deryâ-durur*
Lüccesi pür lü'lü'-yi lâlâ-durur

Yine eserin farklı yerlerinde tövbe silahı ile şeytanın hilelerine karşı savaş açılabileceği, tövbe ile şeytanın mahvettiği her şeyin yeniden düzeltilebileceği ve insanın şeytanı aciz kıldığı en etkili amelin tövbe olduğu anlatılmaktadır:

653 *Ne ki şeytân dünyada vîrân kılur*
Tevbe bir sâ'atda âbâdan kılur

682 *Tevbe suyu huşm odın söyündürür*
Rahtını yazuklaruñ köyündürür

1088 *Âh ide ol şahs tevbeye gele*
Kim yüz İblîs ol uda hayrân kala

1089 *Tevbe odı ile göñlini yaka*
Kim aña şeytân key irakdan baka

1097 *Her ne kim senden yıkılmaklık kopar*
Tevbe bir demde anı girü yapar

3428 *Her neyi kim hiletüñ vîrân kıla*
Tevbe anı girü âbâdân kıla

Hazreti Âdem ile İblis'in karşılaşp tartıştıkları iki metinde Hazreti Âdem'in tövbe ederek yüceldiği, İblis'in de günahında ısrar ederek kendisini helake sürüklediği anlatılmaktadır.

3322 *Âdem uçmakdan çıkıcak 'âleme*
Kim halîfalık verildi Âdem'e

3323 *Hak ta 'âlâ tevbesin kıldı kabûl*
Fazl oldu vü fenâ oldu fuzûl

3324 *Istifâ domı geyildi daşına*
İctibâ tâcı uruldu başına

İblis, Hazreti Âdem'in de kendisi gibi Allah'ın emrini tutmadığını ve yasak ağaçtan yemek suretiyle Allah'a isyan etmiş olduğunu; hal böyleyken Allah'ın Âdem'e peygamberlik verip kendisini huzurundan kovmasının haksızlık olduğunu söyler.

3360 *Bir yazuk ben işledüm dir hôr bana*

Bir güneh sen eyledüñ lâyük saña

3361 *Ben hitâb-ı üscüdû yı bilmedüm(2/34,7/11,18/61)*

Secde senüñ ileyüñde kılmadum

3362 *Sen dahı lâ-takrebâ yı dutmaduñ(2/35)*

Tañrı 'nuñ emrine i 'zâz itmedüñ

3363 *Neye senüñ tevbeñi kıldı kabûl*

Böyle benden münkir oldu vü melûl

İblis'in bu hezeyanları karşısında Hazreti Âdem de, yaptığından pişman olup tövbe kapısına sığınmakla kendisini kurtardığını; ancak İblis'in günahlarında ısrar etmesi sebebiyle böyle bir akibete düçar olduğunu anlatır.

3436 *Ben dahı sencileyin hem bir günâh*

Eyledüm illâ bilür ol Pâdişâh

3437 *Kim senüñ şerrüñden işledüm anı*

Kim sen anduña inandurduñ beni

3438 *Ben senüñ anduñ-ıla oldum tebâh*

Sen senüñ re 'yüñ ile kılduñ günâh

3439 *Baña girü tevbe oldu reh-nümûn*

İlla sen kalduñ günâhuñla zebûn

3440 *Bende çün kim 'ârızîdür ol günâh*

Ben dahı bu tevbeye kıldum penâh

Hazreti Âdem esas meziyetin günah işlemek değil, günahından tevbe etmek olduğu konusunda örnek gösterilmektedir. Çünkü her insan günah işlemeye meyillidir.

4.3.1.12. Tevekkül

Sözlük anlamı güçsüzlük ve aczini itiraf ederek bir başkasına güvenmek olan tevekkül, terim olarak kişinin kendi acizliğini itiraf ederek Allah'a güvenmesi ve onu kendi işlerinde vekil edinmesi anlamına gelir (Abacı, 2010:76).

Gülşehrî tevekkül konusu üzerinde durarak Allah'a tevvekül edilmesinin gerekliliğini kendisinden söz ederek anlatır:

78 *Hak ta 'âlâya tevekkül eylerüz*

İnsan başına gelen musibetlerden kurtulmak ve rızkını elde etmek için elinden geleni yaptıktan sonra işlerinin neticesini Allah'a bırakmalıdır.

1012 *Dilüñi Gülşehri gibi bilegil*

Derdüñe dermân Çalap'dan dilegil

1013 *Rızkuñ ol vire ki Kur'ân'da yakîn*

Didi kim vallâhu hayru'r-râzıkîn(62/11)

3002 *Hem gerek tevfik min-rabbi'l- 'ibâd*

Yaluñuz cehd ile olmaz bu cihâd

3003 *Her ne kısmet kim saña maksûm ola*

'Âkıbet bir gün saña ma 'lûm ola

3004 *Dünyada yüz yıl eger dürişesin*

Ne ki rızkuñdur aña irişesin

3005 *Niyyeti hûb eyle bî- 'ıyş u menî*

Kim irüre niyyetüñe Hak seni

3007 *Anuñ-ıçun kimse pendin dutmaduñ*

Kim sözi Gülşehri'den işitmedüñ

3008 *Sen müfevviz kıl işi ma 'bûduña*

Ol irüre hem seni maksûduña

Tevekkül konusundaki yanlış düşünce ve kanaatleri düzeltmek için Gülşehrî, Aslan ile Tavşan hikâyesinde hayvanların yanlış tevekkül anlayışını anlatmaktadır. Hikâyede aslanın av sahasında olan hayvanlar tevekkülü yanlış yorumlayan, çalışıp çaba göstermeden her şeyi kadere bağlayan “Kaderî” bir anlayışı temsil etmektedirler. Hayvanlar, herkesin rızkının önceden tayin edilmiş olmasından dolayı rızık için çalışmanın nafiye olduğunu dile getirerek aslanın bir köşede oturup rızkını beklemesinin daha doğru bir davranış olacağını belirtir. Hayvanların bu düşünceleri aslında aslanı kandırıp onun şerrinden emin olma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Bu benzetme ile Gülşehrî böyle bir düşüncenin esasen insanın tembellik ve uyanık geçinme fikrinin bir sonucu olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır:

3661 *Var tevekkül Tañrı 'ya kıl bir zamân*

Ol kapudan rızkuñ istegil hemân

3662 *Çün tevekkeltü 'ale'l-Allâh diyesin*

İşlemedin kendü rızkuñ yiyessin

3663 *Ol ki 'akl u cân u ten resmin urur*

Her birinüñ kısmetin ol hód virür

3664 *Ol ki ben yüz cehd iderem diyiser*

Kısmeti ne-y-ise anı yiyiser

3665 *Her ki bildi kısmetinüñ gâyetin*

Okıdı nahnü kasemnâ âyetin(43/32)

Buna karşılık aslan itidalli bir tavır sergileyerek çalışıp çaba göstermeden ortaya konulan bir anlayışın tevekkül olamayacağını, gerekli çaba gösterildikten sonra sonucu Allah'a bırakmanın tevekkül olduğunu izah eder. Çalışmanın gerekliliği ile ilgili bir ayet ve Hazreti Muhammed'in “Devenin dizini bağla, sonra tevekkül et.” hadisini dile getirerek kendi düşüncesini desteklemektedir:

3666 *Aslan eydür ben varup oturıçak*

Avlamakdan gönlümi götüriçek

- 3667 *Kim-durur rızkum baña getüresi*
Yâ benüm işlerümi bitüresi
- 3668 *Vellezîne câhedû finâ didi(29/69)*
Ne kazandıysa kişi anı yidi
- 3669 *Su yolını açmayınça akmaya*
Tañrı âhir bacadan bırakmaya
- 3670 *İşlerümi ben bitürsem yig-durur*
İşlemedin ne yer-isem yig-durur
- 3671 *Ayruk agziyla agu yutmak gerek*
Ayruk eliyle ilan dutmak gerek
- 3672 *Kısmetüm sizden-durur yiyiserem*
Çün yeyem Hak şükrini diyiserem
- 3673 *Ben varup hód fârig otura-y-ıdum*
Dünyadan gönlümi götüre-y-idüm
- 3674 *İlla yem gerek olıcak etüme*
Kim getüre kısmetümi katuma
- 3675 *Kim Resül eydür tevekkül kıl dahı*
Deve dizin bağlamağı bil dahı

4.3.1.13. Peygambere İman ve Peygamber Sevgisi

Peygamber sevgisi eserde vurgulanan bir diğer dini değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Allah'a giden yol ancak onun peygamberinin yol göstericiliği ile bulunabilir.

- 4117 *Sen Muhammed yolını dutgıl kim ol*
Eylemişdür Hakk'a degin togru yol

Birçok hikâyede Hazreti Muhammed'in adı zikredilmektedir. Hazreti Peygamberin en çok kullanılan ismi Mustafa'dır. Az da olsa Muhammed, Ahmet ve lakabı olan Ebu'l-Kasım -Bu'l-Kasım şeklinde- kullanılmıştır. Anlatılan hikâyelerin pek çoğunun başında veya sonunda Hazreti Peygamber ahlakî meziyetleri yâd edilerek övülmektedir.

642 *Düşde görür Mustafâ'yı kim gelür*

Yüzünüñ 'aksi gözüñ nûrın alur

2229 *Halk sözi artuğı yalan-durur*

Mustafâ'nuñ kavli âbâdân-durur

2351 *Yalanı halvâ gibi vardur yiyen*

Mustafâ'dur dünyada gerçek diyen

3894 *Kamu cândan yig Muhammed cânıdur*

Kim dükeli cânlaruñ sultânıdur

3999 *Enbiyânuñ yigregidür Mustafâ*

Hüccet ü bürhân buña eyler vefâ

4000 *Zîra yigligi Muhammed bî-gümân*

Kavl u fi 'liyle kılur dîni 'ayân

Ayrıca Hazreti Muhammed'in gençlik ve peygamberliğinin ilk dönemlerinin anlatıldığı *Muhammed Aleyhissalatu vesselamın Hikâyesi* başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Burada Hazreti Muhammed'in mücadelesi, davasının haklılığı ve yüceliği anlatılarak Hazreti Muhammed methedilmiştir.

79 *Ol cihânuñ fahrı vü halkuñ yigi*

Âhiret sultânı vü dünyâ begi

80 *Enbiyânuñ evliyânuñ serveri*

İşid imdi kim nedür Peygâmbéri

81 *Ol zamânda kim Resûl oğlan-ıdı*

Kamu 'âlem kâlib u ol cân-ıdı

Hazreti Muhammed'in zulüm ile olan kavgası, dünyayı zalimlerin şerrinden kurtarması, mazlumların imdadına yetişmesi dikkat çekici bir üslupla anlatılmaktadır.

3996 *Şer' eger olmaz-ısa imkân ola*

Kim cihân başdan başa vîrân ola

3997 *'Âlemi zulmıyla zâlim toldura*

Yigregi halkuñ alusın öldüre

3998 *Çün ki mâni ' olmaya kim hey deye*

Ehremenler âdemîleri yeye

3999 *Enbiyânuñ yigregidür Mustafâ*

Hüccet ü bürhân buña eyler vefâ

4000 *Zîra yigligi Muhammed bî-gümân*

Kavl u fi 'liyle kıhur dîni 'ayân

4001 *Kavl ü fi 'li yig olan yigrek ola*

Kim dükeli leşkere ol beg ola

Temiz akıl ve vicdan sahipleri için Hazreti Muhammed'in yüce şahsiyetinin simasından ve dış görünüşünden derhâl anlaşılabilceği hikâyede peygamberi öldürmek üzere Mekke'ye gelen Safvan adlı bir beyin şu sözleri ile anlatılmaktadır:

154 *Ben bunuñ şeklinde âdem görmedüm*

Buña beñzer âdemîye irmedüm

155 *Çünkü nâgeh gözlerüm gördi bunu*

Eyle san kim oda yandurdu beni

156 *Nûrî gönümün çırâğın yandırur*
Beni anuñ yolu dâpa döndürür

165 *Câzu yüzi böyle nûrlu olmaya*
Câzular bu bildüğini bilmeye

166 *Ben henûz anı irakdan görürem*
Nisbetin bunça gönülden ururam

167 *Yakınına varur-ısam hód benim*
‘Işk odında yana gevedemde canum

196 *Ben buni göricek añladum kim ol*
Kimseye göstermez illâ togru yol

202 *Ditreyü Safvân iner atdan yire*
‘Azm ider kim Mustafâ dâpa vara

212 *Bilmedüm geldüm seni sayd itmege*
Sayduñ oldum kuvvetüm yok gitmege

213 *Başını ayagı altında kodi*
Saña vü dînüñe inandum didi

Hazreti Muhammed ile ilgili olarak anlatılan bir diğerk hikâye *Musatafa Aleyhisselam*’ın *Ümmetinin Günahlarının Gizli Tutulması Hakkındaki Münacatı* başlığı altında anlatılmaktadır. Hikâyede Hazreti Muhammed’in ümmetine olan sevgi, şefkat ve merhameti, ümmetinin günahlarına şefaatçi olma durumu anlatılmak sureti ile peygamber sevgisi aşılarmaya çalışılmıştır.

3110 *Mustafâ bir gün münâcât eyledi*
Sırrını Hak hazretinde söyledi

3111 *Kim baña ümmet olan yazugını*
Kimseye bildürmegil hiç iy Ganî

3112 *Yaluñuz yazukların ben bileyim*

Andan anlara şefâ 'at kılalım

4.3.1.14. Peygambere İtaat

Peygamber sevgisi ile birlikte peygambere itaat, sünnetine tabi olma ve onun yolundan gitme eserde vurgulanan önemli bir değerdir. Eserin farklı bölümlerinde bu değer, okuyucuya doğrudan telkin edilmektedir:

5 *Degme fi 'lüñ yokdur içinde amân*

Mustafâ kavlına inangıl hemân

230 *Kançaru varsam yig ola dimegil*

Mustafâ etegin elden komagıl

754 *Tañrı 'nuñ kudretlerin yâd eyledi*

Mustafâ'nuñ cânını şâd eyledi

1428 *Çün Muhammed milletidür kışümüz*

Âyet ü ahbâr-ıladur işümüz

2488 *Mustafâ ögüdine girür-iseñ*

Ne ki göstermiş-durur görür-iseñ

3286 *Degme işde isteme emn ü emân*

Mustafâ buyrugını dutgıl hemân

4066 *Mübtedi 'lerüñ sözün işitmegil*

Mustafâ cem 'iyyetinden gitmegil

4117 *Sen Muhammed yolını dutgıl kim ol*

Eylemişdür Hakk'a degin togru yol

4393 *Mustafâ 'dur âdemî vü her kim ol*

Aña uydı vü kalanı dîv u gûl

4.3.1.15. Peygambere Salât ve Selam Getirmek

Kur'an-ı Kerim'de, "Şüphesiz Allah ve melekleri nebiye salat ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salat edin ve tam bir teslimiyetle selam verin." (33/56) denmektedir. Bu sebeple Hazreti Muhammed'e selam ve salât etmek İslam dininde önemli bir yer tutmaktadır. Eserin çoğu bölümünde Hazreti Muhammed'e selam, salât getirilerek kendisi için Allah'tan rahmet talep edilmektedir.

840 Çün Resûl'e biz viribirüz selâm

Nazma irür yüz kelâm u biñ nizâm

1922 Biz dürûd eyleyiçek her bir ere

Siz tahiyât irürüñ Peygâmbere'e

3190 Andan ol Tañrı resûluna selâm

Viribiyelüm dürûd-ıla tamâm

1294 Âferin bir Tañrı'nuñ ihsânına

Rahmet-i Hak Mustafâ'nuñ cânına

4.3.1.16. Peygamberlere İman

Eserde peygamberlere iman ve itaat ile peygamberlere sevgi beslemenin gerekliliği vurgulanmıştır.

1325 Evliya vü enbiyâsına inan

Niçe bir uyyasın âhir uyan

Gülşehrî peygamberlerin makamlarını ve Allah katındaki değerlerini anlatmak suretiyle onlara karşı duyulması gereken sevgi ve saygının gerekçelerini dile getirmektedir.

3906 Sekizinçi gök ulü'l- 'azme behişt

Oldı yavlak hûb u key 'âlî sirişt

3907 Hem yidinçi gökde buldılar rüsül

Cenneti vü çaldılar anda dühül

3908 *Enbiyâ altınçı gökde buldular*

Cenneti vü anda menzil kıldular

Hazreti Âdem ile İblis'in karşılaşmasını anlatan hikâyede İblis;

3341 *Enbiyâ ihdâsuma hem ireler*, diyerek peygamberleri kandırabileceğini söyler.

Hazreti Âdem ise cevap olarak

3418 *Enbiyâya zehrüñ olmaya senüñ*

Kim dinesin yâ geçe mekr ü fenüñ diyerek şeytanın peygamberler üzerinde herhangi bir tasarruf veya etkisinin bulunamayacağını, onların masum, günahlardan korunmuş olduğunu söyler.

Hazreti Muhammed'den sonra makamı en yüce olanların ulu'l-azm peygamberler - Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa – olduğu, onlardan sonra resuller - kitap ve şeriat sahibi peygamberler, onlardan sonrada nebiler –kitabı ve şeraiti olmayıp kendisinden önceki resulün şeraitini tebliğ eden peygamber- olduğu dile getirilmektedir.

3894 *Kamu cândan yig Muhammed cânıdur*

Kim dükeli cânlaruñ sultânıdur

3895 *Andan az aşagarak i 'zâz-ıla*

Cân ulü 'l- 'azmüñ-durur yüz nâz-ıla

3896 *Dahı andan aşagarakdur rüsül*

Cânları vü hâkezâ isma ' ve kul

3897 *Enbiyâ cânıdur andan berürek*

Şeriat, tarikat ve hakikatin anlatıldığı bölümde peygamberlerin görevleri ve üstlendikleri sorumluluk izah edilmektedir.

3983 *Degme şer 'üñ şâri 'i lâbüd olur*

Kim yolın Tañrı 'dan öğrenüp bilür

3984 *Hâlık aña mu'cize teslîm ider*

İlmini Rûhu'l-Kudüs ta'lîm ider

3985 *Kamu halk aña mutî' olur kim ol*

Gösterür ol halka dâyim togru yol

3986 *Alurak dîni götüre aradan*

Yigirek dîni oldur durıdan

Yine aynı bölümde peygamberlerin mucizelerine değinilerek bunların hak olduğu ve bunlara inanmanın imanın gereği olduğu aktarılmaya çalışılmaktadır. Ancak peygamberler ve mucizeleri hakkında yanlış kanaatlere saplanılmaması için bu mucizelerin Allah'ın izni ve hükmü ile gerçekleştiği, peygamberlerin kâinat üzerinde kendi zatından kaynaklanan herhangi bir tasarrufa sahip olmadıkları konunun başında aktarılmaktadır.

Mucizeler her şeyi yaratan ve evrene kanunlar hâkim kılanın dilediği yerde bu kanunları geçersiz de kılabilceğini, insanoğlunun tabiat kanunlarına hükmedemeyeceğini ancak onları keşfedebileceğini gösterir. Peygamberin eliyle gerçekleşen mucize insanlara o peygamberin doğruluğunun ve peygamberi gönderenin gücünün nişanesidir (Şimşek, 2013:201-202).

Gülşehrî, mucize konusunda hem günümüz dünyasının pozitivist ve duyulara dayanan bilimsel yaklaşımından kaynaklanan inkârdan hem de diğer dinlerin mensupları gibi peygamberleri ilahlaştırıp kâinat üzerinde tasarruf ve yönetim hakkına sahip oldukları gibi yanlış itikat ve inançlardan uzak bir şekilde, ifrat ve tefrite düşmeden İslamî düşünce ve kanaati ortaya koymaktadır. Buna göre mucizeler haktır ve Allah'ın peygamberlerini teyit etmek maksadı ile onlara bahşetmiş olduğu, muhataplarını acze düşüren, iman edenlerin imanlarını takviye eden harikulade olaylardır. Ancak bu mucizeler Allah'ın izni ve iradesi ile gerçekleşmiş olup peygamberlerin keyfi yahut şahsî bir müdahalesi söz konusu değildir:

3987 *Taîrı'dan hükm-ile işleye işi*

Mu'cizeyle gevher eyleye taşı

3988 *Hark-ı 'âdet anuñ elinden çıkar*
'Unsur aslın mu 'cizâtıyla yıkar

3989 *Kim 'asâyı ejdehâ eyler biri*
Taş parasını deve eyler biri

3990 *Biri ayı barmagı-y-ıla yarar*
Biri oda girüben reyhân direr

3991 *'Ankebût oldu evinde perdedâr*
Söyler aña hoş dil-ile sûsmâr

3992 *Her biri bir şer' ilerü getirür*
Ol geçer ü biri girü getirür

Gülşehrî, peygamberleri şeriat denizinin yüzücüleri ve gavvasları olarak niteleyerek onların bu dünyadaki huzur, sükûn ve enmiyetin sebebi olarak tanıtmaktadır:

4018 *Enbiyâ yüzici gibi dürleri*
Dîn deñizinden çıkardılar arı

4019 *Şer' şehrinde dükânlar kurdılar*
Ev basanları cihândan sürdiler

4020 *İsteyene inçüleri satdılar*
Dünyayı dînleri-y-ile dutdılar

4021 *Da 'vet-i âm enbiyâ eylediler*
Kim bu halkı dîn ile toyladılar

4025 *Dîne da 'vet eyleyendür enbiyâ*

4.3.1.17. Evliya / Veli Kullar

Evliyalar eserde sevilip sayılması tavsiye edilen şahsiyetlerdendir. Bazen veli bazen de evliya şeklinde çoğul ifade ile kullanılmaktadır. Gülşehrî eserinde sık sık evliyaların yüceliğine, makamlarına, hususiyetlerine ve onlara itaat edilmesi gerekti-

ğine değinmektedir. Evliyalar ile ilgili birtakım hususlar bazen enbiya ile zikredilirken bazen de tek başına açıklanmıştır.

80 *Enbiyânuñ evliyânuñ serveri*
İşid imdi kim nedür Peygâmbere

1325 *Evliya vü enbiyâsına inan*
Niçe bir uyyasın âhir uyan

3897 *Enbiyâ cânıdur andan berürek*
Evliyânuñ cânı dahı girürek

Hazreti Âdem'in şeytan ile tartıştığı bölümde İblis'in evliya hakkında;

3341b *Evliyâ destânlarımı göreler* diyerek evliyayı çok rahat bir şekilde aldatıp yoldan çıkarabileceğini iddia etmesi üzerine Hazreti Âdem;

3419 *Yine çün gümrâhlıguñı göreler*

Evliyâ hâşâ ki saña uyalar şeklinde cevap vererek evliyanın şeytanın hilelerine aldanmaktan uzak olduğu dile getirilmiştir.

Evliyanın peygamberlerin yolunun tamamlayıcısı olduğu, onların ahlakı ile ahlaklanıp onların terbiyesine sahip oldukları; bu sebeple de peygamberlerden sonra onların görevlerini üstlenmiş olup insanları irşat etmekle memur oldukları aktarılmaktadır. Zira veli kullar insanlara Allah'a giden yolda riyasız bir şekilde rehberlik ederek onları doğruya yönlendirmektedir:

4022 *Enbiyâ dükkânlarında evliyâ*
Da 'vet-i hâs eylediler bî-riyâ

4023 *Her biri birkaç mürîdi dirdiler*
Tañrı vü peygâmbere irürdiler

4024 *Kendülerden dîn komadılar dakı*
Enbiyâ dîninde buldılar Hak'ı

4025 *Dîne da ‘vet eyleyendür enbiyâ*

Dînde irşâd eyleyendür evliyâ

Evliyanın keramet sahibi olduğu, buna inanmanın bir vecibe olduğu özellikle vurgulanmıştır. “Kerâmet sözlükte: “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamlarına gelir. Aynı zamanda kerâmet, “kerem” gibi masdar olup “iyilik, cömertlik” manasında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak ise: Allah’ın velî kullarının elinde zuhur eden olağan üstü olaylardır. Kerâmet aynı mûcize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanamayan sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibariyle mûcizeden farklı değildir. Mûcizeler peygamberlerden, kerâmet ise ona bağlı velîlerden zuhur eder” (Çakır, 2010:59). “Kur’an-ı Kerimde peygamber olmadığı halde olağanüstü ikramlara mazhar olan kimseler hakkında bilgiler bulunmaktadır” (Bilici, 2006:33). Gülşehrî kerametini sihirle karıştırılıp itham edilmemesinin gerekliliği, sihrin şeytan işi, kerametinin ise Allah’ın lütfu olduğu belirtmektedir.

3604 *Biz kerâmet ehline inanuruz*

Sâhiri kezzâb u kâfir sanuruz

Evliya ve kerameti ile ilgili olarak Aslan ile Tavşan adlı hikâyede aslanı bir hile ile kuyuya atıp zulmünden canını kurtaran tavşanın, dostlarının yanına dönünce dostlarının kendisine söylediği şu beyitler de açıklayıcı mahiyettedir:

3754 *Sen velîsin saña ol kıyamaya*

Korkaruz elden bizi koyamaya

3755 *Sen kerâmât-ıla yol varmış mısın*

Yohsa bizi dahı kurtarmış mısın

Şeyh Abdurrezzak hikâyesinde de veli kulların keramet sahipleri oldukları belirtilmektedir.

331 *Şol kerâmât-ıla ol şeyh-i ‘azîz*

Kılmış-iken küfri îmandan temîz

“Dindar kesimlerin bazılarında birçok olayın izahının kerametler üzerine bina edildiği, evliya diye isimlendirdikleri kimselerin seri üretim yapan keramet fabrikaları olarak gördükleri, hayal ve yalana dayalı kerametler üretildiği bir vakıadır. An-

cak bütün bu olumsuzluklar bir gerçeğin inkârını gerektirmemelidir.”(Şimşek, 2013:213-214). Gülşehrî her evliya geçinip keramet gösterdiğini iddia eden ve hatta bu iddiasını bir şekilde ispatlayan kimselerin evliya kabul edilmemesi, evliyayı tanımak için peygamberin koymuş olduğu kıstasların dikkate alınması gerektiğini dile getirir. Peygamberin belirlediği kıstaslara uymayan kişinin uçtuğu bile görülse itibar edilmemesi gerektiğini özellikle belirtmektedir. Çünkü aslolan peygamberin koymuş olduğu kanun ve ilkelere uymaktır.

4125 *İşde Peygâmbere mihekler eyledi*

Kalb-ıla sâfî sıfâtın söyledi

4126 *Her kim altunam dir-ise kınañuz*

Ol miheklerde ‘ayârın sınañuz

4127 *Ol mihekde kem ‘ayârısa görüñ*

Göge uçar-ısa ok-ıla uruñ

4128 *Bunça sehmü’l-gayb rahmânî-durur*

Bunça sehmü’l-gayb şeytânî-durur

4129 *Kimseden işitmedin durıçagın*

Kendü gözünñüz-ile görüçegin

4130 *Anı kim şer‘a muvâfıkdur soruñ*

Anı sehmü’l-gayb-ı rahmânî görüñ

4131 *Şer‘-ile degül-ise terkin kılüñ*

Anı sehmü’l-gayb-ı şeytânî bilüñ

Gülşehrî’ye göre zaten hakikî evliya kerametini açığa vurmaz. Bunun aksini yapanları ağır bir şekilde kınayarak kendilerine asla itibar edilmemesini özellikle dile getirmektedir:

4132 *Ol ki rahmânî-durur hód kimseye*

Var-ısa dahı anı göstermeye

4133 *Ol ki şeytânî-durur halkı göre*
Yog-ısa dahu gün uzun lâfura

4134 *Câhil oldur kim kerâmâtın sata*
‘Âlim ol kim sırrını penhân duta

4135 *N’ide ‘âlim ‘ilm okını atmadın*
‘İlmi yok n’itsün kerâmet satmadın

Gülşehrî evliyanın makamının yüceliğinin anlatıldığı iki menkıbeye de yer vermektedir. Bunlar Hızır’ın yol arkadaşlığını kabul etmeyen velinin hikâyesi ile Bayezid-i Bistamî’nin Allah ile olan diyalogunun anlatıldığı hikâyedir. Bu iki hikâyede evliyanın Hızır peygamber ile yol arkadaşlığını reddedebilecek ve hatta Allah ile manen konuşabilecek bir makamlarının varlığına işaret edilmektedir.

4.3.1.18. Şeyh / Mürşit / Eren

Şeyh; Gülşehrî’nin eserinde en fazla söz ettiği dinî şahsiyetlerden biri olarak görülmektedir. Eserde şeyhlerden ve şeyhlerin özelliklerden bahseden pek çok bölüm vardır.

Kuşlardan birisi Hühüd’e şeyhin özelliklerini, gerçek şeyhi tanımak için zahirin yeterli olup olmayacağını sual etmektedir.

2509 *Biri sorar kim kişi kim şeyh ola*
Niçe verziş eyleye vü ne kıla

2510 *Cehl-ile şeyh olmaga yaraya mı*
Yâ demür darak sakal daraya mı

2511 *Hırka geyen kişi midür şeyh olan*
Yâ semâ‘ uran midur yolu bilen

2512 *Yâ mürîdi çok olan ulu midur*
Kim mürîdi yog-ısa alu midur

2513 *Halk elin öpen kişi midür velî*

Bu hafî hâli bize eyle celî

Hüdhüd de bu soruya gerçek şeyhin insanları irşat edip Allah'a yönelttiği, ilim ve ahlakla donanmış olduğu şeklinde cevap vermektedir.

2514 *Hüdhüd eydür şeyh ol-durur kim ol*

Halkı terk ide vü ilte Hakk'a yol

2515 *Olmaya bir 'ilm kim anı bilmeye*

Kimsene 'âlemde anı bulmaya

2516 *Yohsa çün nâm u nişânı olmaya*

Kadr u câh-ıçun mürebbî olmaya

2517 *Çün mürîdi 'ilm-ile irşâd ide*

Halkı bir hōş hulk-ıla münkâd ide

Şeyh-i San'an hikâyesinde örnek olarak gösterilen Şeyh Abdürrezzak'ın özellikleri olarak insanlara Allah'ı hatırlatması, riyazette bulunması, çokça ibadet etmesi, ilminin çok olması, dünyaya gönül vermesi ve Kur'an'ı çok iyi bilmesi sıralanır.

322 *'Abdurezzâk idi ol ulu adı*

Kim bilişdürür-idi Hakk'a yadı

323 *Dek Harem içinde ol sâhib-zamân*

Elli yıl şeyh olmuş-ıdı bî-gümân

324 *Çok mürîdi vü muhibbi var-ıdı*

Kim dükeli key riyâzet-dâr-ıdı

325 *Kaç mürîdi var-ıdı dirisem uz*

Var ola-y-ıdı iki kez iki yüz

326 *Hak yolında elli hac kılmış-ıdı*

Sünnet-ile farzı key bilmiş-ıdı

- 327 *Hem salât u savmı bî-had var-ıdı*
‘İlmi çok u sâhib-i esrâr-ıdı
- 328 *Keşfi bî-hadd u kerâmâtı delim*
Zühdi çok u hem makâmâtı ‘azîm
- 329 *Muktedâlıkda cihân halkına hem*
Olmış-iken kamu ‘âlemde ‘alem
- 330 *Renc-ile kalan kişi kuvvetde süst*
Olur-ıdı bir deminden ten-dürüst
- 331 *Şol kerâmât-ıla ol şeyh-i ‘azîz*
Kılmış-iken küfri îmandan temîz
- 332 *Olmış-iken gönli ‘ilm-ile tolu*
- 499 *Kurup yüz tasnîf ü dînde yazdıdı*
Şeyh Kur’ân’da key üstâd-ıdı

Gülşehrî şeyhleri, köy/şehir şeyhi ve dayire/cihan şeyhleri olmak üzere ikiye ayırmaktadır. O, bir köyde veya bir şehirde bir tekkede oturup beş on tane mürit yetiştirip öldükten sonra adı sanı unutulmuş şeyhleri köy/şehir şeyhleri olarak adlandırmaktadır ki bu şeyhlerden binlerce bulunmaktadır. Yaptıkları işlerle ve bıraktıkları eserlerle öldükten sonra da adları unutulmayan şeyhleri de dayire/cihan şeyhleri olarak adlandırmaktadır.

- 2518 *Nâmdâr-ise cihân şeyhi ola*
Haşra degin adı ‘âlemde kala
- 2519 *Yaluñuz bir şarda şeyh olmaya ol*
Yidi ‘iklîmüñ erine süre yol
- 2521 *Bir şaruñ ya bir köyüñ şeyhi ola*
Bellüldür kim ilde şarda ne kıla

2522 *Hırkasına vü mürîdine tufeyl*

Ola vü bir ululıga kıla meyl

2523 *Köşede oturiçak ulu ola*

Köşesinden çıkıçak alu ola

2527 *Dâyire şeyhi güneş gibi olur*

Şar u köy şeyhin soran yüz biñ bulur

2529 *Şeyh oldur kim cihânda şeyh ola*

Yohsa bir şar şeyhi ne işe gele

2531 *Öldi yüz biñ şeyh oldı bir kadîd*

Hîç cihândan gitmedi ol Bayezîd

2538 *Birisi köy defteri şar defteri*

Kim bilürüz şarda vü köyde eri

2539 *Biri gök altı cihânuñ defteri*

Kim belürdür kamu 'âlemde eri

2540 *Degme kişi adını bu deftere*

Yazamaz kim beñzeye degme ere

2541 *Dâyire erenleri ayruk-durur*

Yohsa şarda köyde hîd er çok-durur

2542 *'Âlemüñ şeyhini sen görme alu*

Her mahalle şeyhini sanma ulu

2543 *İlla sen çün bir mahalle erisin*

Hem mahalle şeyhleriñ yârisin

Gülşehri erenlerin himmetinin olduğunu ve buna herkesin nail olamayacağını belirtmektedir:

1594 *Biz erenler himmetinden ermişüz*

Şâhumuza vü cemâlin görmüşüz

Örnek şahsiyetler olarak ayrıca Terazi Sahibi Şeyh ile Yol Soran Şeyh hikâyeleri anlatılmak sureti ile şeyhlerin nasıl olması gerektiği somutlaştırılmaktadır.

4.3.1.19. Arif Olmak

Gülşehrî “arif” kişinin özelliklerine de temas etmektedir. Biri Hüdhüd’e gelecek arifin özelliklerini sormaktadır.

2352 *Biri sorar kim bu ‘ârif kim-durur*

Kim dükeli fitneden sâlim-durur

2353 *Yir mi içer mi uyur mı ol kişi*

Pîşesi nite veyâ nedür işi

2354 *Kamu kavm içinde ‘ârif var mıdur*

Yohsa bir bellü mu ‘ayyen er midür

2355 *Yohsa evden çıkmayan vâkıf mıdur*

Halk-ıla oturmayan ‘ârif midür

2356 *Bellü midür ilde yâ pinhân mıdur*

Yâ bir ulu şeyh ü danışman mıdur

2357 *Degme işden dünyada âgeh midür*

Bir gedâ mı yâ bir ulu şeh midür

Hüdhüd de arifin şehvetine, heva ve hevesine değil aklına uyan, her yerde ve her şeyde Allah’ı gören, riya ve gösterişten uzak, temiz ahlaklı kişi olduğunu dile getirmektedir.

2359 *Şehvete mâyil degül hayvân sıfat*

‘Akla uyar kim ola Sübhân sıfat

- 2360 *Lâ-mekânda fikr-ile cevlân kılır*
Dükeli düşvârını âsân kılır
- 2361 *Dünyaya bir kadr u kıymet urmaya*
Şaşı gibi biri iki görmeye
- 2362 *Degme zer-endûda zerdür dimeye*
Hak'dan artuk nesne vardur dimeye
- 2365 *Halk içinde ol becid fâş olmaya*
Olur-ısa dahı evbâş olmaya
- 2366 *Öger iseñ göñli hoş olmaz aña*
Söger iseñ hâtırı kalmaz saña
- 2367 *Ne kakır ne kendüzin halka urur*
Ne ki görür-ise Tañrı'dan görür
- 2371 *Çün zarûret anı muztar eyleye*
Günde ya biş söz ya on söz söyleye
- 2373 *Anda Tañrı tâ'atı zâtî ola*
Âferîniş anuñ âlâtı ola
- 3424 *'Ârifüñ çün Hak'dan artuk fikreti*
Yok-durur kimüñ var aña kudreti
- Şair, ariflerin makamlarından ve cennetteki yerlerinden bahsetmektedir. Buna göre ariflerin makamı evliyanın makamından sonra gelir:
- 3898 *Evliyâdan soñra 'ârif cânınuñ*
İ'tibârı ola vü sâmânınuñ
- 3910 *'Ârifüñ dördinçi gökde cenneti*
Varıçak anda bulalar rahmeti

Ariflerle dostluk ve sohbet edilmesinin gerekliliği de Gülşehrî'nin vurguladığı bir başka özelliktir.

4060 *'Ârif-ile hem-nişîn olmak gerek*
Bu deñizüñ düirlerin dirmek gerek

4.3.1.20. Dünyaya Aldanmamak

Dünyanın vefasız ve fani olduğu; bu sebeple dünyaya aldanmama hususu aktarılmaktadır:

740 *Dükeli bile namâzın kıldılar*
Bî-vefâlıgın cihânuñ bildiler

1297 *Dehr şâdîsi dükeli gam-durur*
Dünya şâhı bir gedâydan kem-durur

4.3.1.21. Dünyaya Gönül Vermemek

Gülşehrî farklı bölümlerde dünyaya gönül vermemenin, dünyaya gönül verenlerin zarar edecekleri ve umduklarını bulamayacaklarını belirtmektedir.

784 *Ehl-i dil dünyâ-y-ıla barışmaya*
Dîn ile dünyâ bile karışmaya

786 *Niçe bu dünyâda bâkî kalasın*
Kendü sultânuñdan ayru olasın

787 *Bî-vefâ erden vefâ istemegil*
Fâni 'âlemden bekâ istemegil

788 *Âb-ı hayvân isteme dirlig-üçün*
Asluña kavışığör birliğ-üçün

İnsan eğer bu dünyada yüz yıl yaşasa hatta ab-ı hayat bile içse yine de kendisini ölümün pençesinden kurtaramaz.

790 *Dünyada yüz yıl eger uçar-iseñ*

Âb-ı hayvân suyunı içer-isen

791 *'Âkıbet çün ölmege inanasın*

Dirliği Gülşehri'den öğrenesin

Hızır'ın yoldaşlığını kabul etmeyen veli zat, kıyamete kadar ölmeyip dünyada kalmayı tercih ettiği için Hızır'ı bile kınar ve kendisinin bir an önce bu dünyadan ayrılmak istediğini dile getirir.

801 *Ol er eydür sen hezârân cehd ide*

Dirliğüñ çok olmag-ıçun dünyede

802 *Zulmete düşdüñ nere kim geçesin*

Âb-ı hayvân çeşmesinden içesin

803 *Dünya görmek terkini kılmayasın*

Haşr günine degin ölmeyesin

804 *Ben dilerem kim aña cânım virem*

Dirliğümi ölümüme degşürem

805 *Dünyaya hiç istemezem kim bakam*

'Ömr bünyâdın dilerem kim yıkam

806 *Bulsa-y-ıdum işbu dem öle-y-idüm*

Andan ayru ben niçün ola-y-ıdum

807 *Ölmek ansuz diri olmakdan delim*

Yig-durur yüz 'illet ile iy hakîm

Gülşehrî, övgüye layık olduğunu söylediği kimseleri överken onların dünyaya gönül vermediklerini bilakis dünya sevgisini gönüllerinden çıkarıp attıklarını söylemektedir:

1542 *Dünya mihrini gönülden sökdiler*
Mülk ü esbâbı dükelin dökdiler

2361 *Dünyaya bir kadr u kıymet urmaya*
Şaşı gibi biri iki görmeye

2733 *Dünyadan gönlini götürmüş-idi*
Dünyeligüñ terkini urmuş-idi

3771 *Birisi eydür ölümde korkaram*
Kim cihânda çok ta'alluklu erem

Dünya ile dünyalıklara gönül vermek insanı Allah yolundan ve Allah'a var-
 maktan alıkoyan en tehlikeli hastalıklardandır.

3772 *Korkaram kim yolda ölem n'ideyin*
Döne yönüm girü nite gideyin

3773 *'Avratum bir yaña nâlişler kılur*
Oglanum sîmurgı hód kanda bilür

3774 *Oglum eydür baba yola gitmegil*
Böyle bir kezden bizi terk itmegil

3775 *Bagum-ıla varlığımı n'ideyim*
Hân-u-mânı kime koyup gideyim

4.3.1.22. Dünyadan El Etek Çekmek / Zahitlik

Gülşehrî'nin dünya ile vurguladığı ve telkin ettiği bir diğer değer de dünyaya kıymet vermemek, dünyadan el etek çekmek, uzak durmaktır. Şeyh-i San'an zahitliğinden dolayı övülmektedir.

324 *Çok mürîdi vü muhibbi var-ıdı*
Kim dükeli key riyâzet-dâr-ıdı

328 *Keşfi bî-hadd u kerâmâtı delim*
Zühdi çok u hem makâmâtı 'azîm

389 *Çok riyâzetde geçürdüm giceler*

Hakikî zahit dünyadan, şehvetinden ve hırslarından yüz çevirerek öyle bir makama ulaşır ki su üzerinde namaz dahi kılabilir.

1027 *Zâhid ol-durur ki tapu üstine*

Döşeye seccâdesin su üstine

1112 *Zâhid ol degül ki hırsını kovar*

Âhiret terk eyleyüp dünyâ sever

1113 *Zâhid ol durur ki tapu üstine*

Bıraga seccâdesin su üstine

1114 *Zâhid ol-durur ki dünyâ terkini*

Kıla vü cennâta ura berkini

1115 *Sen bu kamu hırs-ıla irmeyesin*

Menzile vü bu yola girmeyesin

1116 *Diler-iseñ kim bu yola gidesin*

Şehvet ü hırsı meger terk idesin

1607 *Anda miskînlik metâ'ı yok-durur*

Bundan ilet kim bu ilde çok-durur

1608 *Anda kim zenlik kumaşı key geçe*

Yohsa hôdbînliği almazlar hiçe

1609 *Mahv olmak dürrinüñ kadri olur*

Kemlik incüsi eyü kıymet bulur

4.3.1.23. Ahirete İman

İslam'ın temel esaslarından biri olan ahirete iman en genel anlamda öldükten sonra da hayatın devamlılığına inanmaktır (Öztürk,1990:322). Bu iman insanın ölü-mü, kabir hayatı, dirilişi, mahşerde toplanması, hesaba çekilmesi, amel defterinin

verilmesi, amellerin tartılması, sıratı geçmesi, cennet ve cehennem hayatı meselelerini kapsamaktadır ki Gülşehrî bu ahiret sahnelerine Cennetin bekçisi olan Rıdvan'dan habersizce cennete giren topluluğun hikâyesinde değinmektedir:

- 864 *Eydür âhir cân alıcı cânuñuz*
Alıcak getürdüñüz îmânuñuz
- 866 *Eydür âhir dünyâdan çün gitdüñüz*
Gûr içinde ölüben çok yatduñuz
- 868 *Eydür âhir Münkîr'i çün gördüñüz*
Hem Nekîrîn'üñ cevabın virdüñüz
- 870 *Eydür âhir daşra mahşer günini*
Görüben işitdüñüz sûr ünini
- 872 *Eydür âhir çün sırâtı geçdüñüz*
Tamuyı görüp behište kaçduñuz
- 874 *Eydür âhir tartıluban geldüñüz*
Hem terâzûda vü cennet bulduñuz
- 876 *Eydür âhir çün hisâbı virdüñüz*
Uçmaga andan gelüben girdüñüz
- 879 *Eydür âhir işüñüz çün sag-ıdı*
Nâmeñüz sag elüñüzde agıdı

Ahiret hayatı ve menzilleri Terazi Sahibi Şeyh adlı hikâyede de anlatılarak bunlara iman etmeye dünyevî imkânlarla paha biçilemeyeceği, ancak ahirette bu iman karşılığının verilebileceği anlatılmaktadır:

- 3253 *Eydür inandum hezârân şevk-ıla*
Haşr günine vü yüz biñ zevk-ıla

3254 *Uçmaga vu tamuya inanuram*
Hem hisâbı vü sıratı sanuram

3255 *Eydür ol kangı terâzûya sıga*
Yâ ol ağırlığa batman kim yıga

3256 *Dartar-ısam anı eyleyüp temîz*
Agırırak ola tagdan iy 'azîz

Herkesin bu dünyada yaptığını ve karşılığını ahirette göreceğini Gülşehrî şu şekilde ifade etmektedir:

1327 *Çün senüñ-ile kıyâmetde 'itâb*
Eyleye men- 'indehu 'ilmü'l-kitâb(13/43)

1328 *Güni gele kim cezâ'ül- muhsinîn(5/85,39/34)*
Od bıraga fî-kulûbi 'l-mücrimîn(15/12)

3272 *Âhiretde çün terâzû asıla*
Degmesi bir dürlü nakd-ıla gele

3273 *Cân metâ 'ınuñ azın çok diyeler*
Ten kumaşın kamu hîçe sayalar

3274 *Âhîret bâzârına çün gelesin*
Ne iletüñ-ise anda bulasın

3275 *Cân metâ 'ı satıla altun gibi*

3276 *Şehvet ü buhl u hased ten yâridür*
Sıdk u ihlâs u kerem cân yâridür

3277 *Zâlim anda zulminuñ recin göre*
'Âdil anda 'adl gencine ire

3278 *Hûr-ısañ cennetde gilmân bulasın*

Dîv-iseñ dúzahda ifrît olasın

3279 *Kâlibed iblîs ü cân âdem-durur*

Cehl zahm u ‘ilm aña merhem-durur

3280 *Cânuñı besle ki bâkî kalısar*

Kâlîba tapma ki fânî olısar

Ahiret âleminin bu dünyadan çok farklı; hatta bu dünyada var olan şeylerin o âlemde tamamen zıt bir yapıya bürünebileceği anadan doğma kör ile mahir göz doktorunun hikâyesinde anlatılmaktadır. Hikâyeye göre anadan doğma kör bir adam renklerin nasıl bir şey çok merak etmekte ve her bir renk için kendi zihninde kendince tasavvurlar oluşturmaktadır. Bir gün maharetli bir göz doktoru bu körün gözünü iyileştirir ve ona renkleri gösterir. Sarıyı, kırmızıyı, maviyi kısacası renkleri zihninde çok daha farklı bir şekilde tasavvur etmiş olan adam renklerin aslını görünce bu durumdan rahatsız olur, renkler için kendi hayal dünyasında oluşturduğu şekliyle göremeyeceğini anlayıp gözlerinin açılmasına üzülür:

1984 *Âhiret kasrına çün kim varasın*

Ne ki göñlüñdedür anı göresin

1985 *Ne ki merhem sanduñ anda dâg ola*

Ne ki kara gördüñ anda ag ola

1986 *Bunçaları bunda ulu sorasın*

Anda kamudan kiçirek göresin

1987 *Bunçaları bunda kiçi sanasın*

Anda ululığına inanasın

1988 *Niçe begler anda kul gibi ola*

Niçe kullar anda sultânlık bula

1989 *İy niçe ‘âmî kim anda hâs ola*

İy niçe ‘âlim ki bî-ihlâs ola

- 1990 *Bundagı ulu riyâdan toludur*
Ulu ol-durur kim anda uludur
- 1991 *Bunçalar kim eydeler biz 'âkıluz*
Olmayalar anda 'akl içinde uz
- 1992 *Bunçalar kendüzin uçmaklık sana*
Anda tamuda teni oda yana
- 1993 *Bunçalar ben tamulıgam diyeler*
Anda anı uçmak ehli sayalar
- 1994 *Bunça kişi da 'vi 'âşıklık kıla*
Anda kamu da 'vası yalan ola
- 1995 *Niçe kişi ben Müsülmânâm diye*
Anı Hak anda gavurlardan saya

4.3.1.24. Ukbayı Terk

Gülşehrî gönle sadece Allah sevgisini yerleştirmenin, Allah sevgisinin haricinde olan her şeyi gönülden atmanın gerekliliğini savunmaktadır. Bu sebeple dünya sevgisi gibi ahiret sevgisi yani cennet ve cennetteki nimetleri arzulamayı ve onlara kavuşma temennisini kerih görmektedir. Çünkü Allah insanı kendisi için yaratmıştır. Bu sebeple dünya için ahireti terk etmek bir tarafa Allah için dünyayı terk etmek gerektiği gibi ahireti bile terk etmek gerekir.

- 2402 *'Ukbayı dünyâ-y-ıçun terk itmeye*
İkisin Mevlâ-y-ıçun yoga saya

Gülşehrî cennete gönül verip Allah'tan gafil olanları, başka bir deyişle Allah'a kulluğu Allah aşkından değil de cennete girme tamahı ile yapanları bir zamanlar cennetin bekçisi olan ve tek emeli tekrar cennete girmek olan tavus kuşuna benzetmektedir. Bu insanların düşünce ve zihin yapılarını tavusun ağzından şu şekilde ifade etmektedir:

- 817 *Geldi tâvus ortaya yüz nâz-ıla*
Girdi söze 'izzet ü i'zâz-ıla
- 819 *Bir zamân uçmak kapuçısı-y-ıdum*
Uçmaguñ bir key tapuçısı-y-ıdum
- 821 *Gerek uçmaktan çıkan key dürişe*
Tâ meger kim girü andan irişe
- 822 *Her işe kim ulular başladılar*
Dükelin uçmag-ıçun işlediler
- 823 *Uçmaga iriçegin ayruk baña*
Hâcet olmaz iktidâ kılmak saña
- 824 *Tâvus agı nite sîmurgı dutar*
Tâvusa uçmaga irdügi yiter
- 825 *Her ne yoldan eyler-ise ülfeti*
Tâvusun sîmurga yokdur nisbeti
- 826 *Uçmag-ıçun her yola varmak gerek*
Uçmaga iriçegin durmak gerek

Gülşehrî, bu görüşe şiddetle karşı çıkarak böyle düşünenleri sığ ve basit insanlar olarak değerlendirmektedir. O, kavuşulması gereken esas gayenin Allah olması gerektiğini ve Allah'tan uzak düşene cennetin dahi cehennem olacağını, bu sebeple cenneti değil cennetin sahibini arzulamanın aslıduğunu savunur. Bu durumu Hüdhüd'ün ağzından tavusa şu şekilde açıklamaktadır:

- 828 *Hüdhüd eydür eyle dut kim gidesin*
Cennete sultânsuz anda n'idesin
- 829 *Pâdişâhı istegil sen görmege*
Yohsa ev çok bulasın oturmaga

- 830 *Güneşe irişene kul ola ay*
Şâhı bulana tufeyl ola saray
- 831 *Konuga hoşdur sarây-ı zer-nigâr*
Biz ev issin isterüz iy nâm-dâr
- 832 *'Âşıkı ma 'şûk-ıla seyrânda bil*
Kanda kim yâr-ısa bizi anda bil
- 833 *Uluları mahdum-ı sultân sana*
Nakş-ı dîvâra meger tıfl aldana
- 834 *Olmayıçak Hak civarında mukîm*
Yig ola tamu bil uçmakdan delim
- 835 *Bize yâri gösterüñ kim görelüm*
Çehresin ü yâ nişânın virelüm
- 836 *Kılduñ-ısa huldı hızlandan temiz*
Var anuñ gökçek yüzün gör iy 'azîz
- 837 *Halk evi yâ bâg u yâ eyvân-durur*
Sâhibi Gülşehri'nüñ sultân-durur
- 838 *Size eyvân u bize sultân gerek*
'Âma lokma 'ârife Lokmân gerek

Gülşehrî Allah'a kavuşmayı talep eden kimselerin haliyle cennete gireceklerini; hatta bu kimselerin cennete herkesten daha önce ve daha kolay gireceklerini dile getirir. Ancak bu kimseler cennet ve cennetteki nimetlerden çok daha fazla Allah'a kavuşmuş olmanın sevinç ve mutluluğunu tadarlar ki bu nimetlerin en büyüğüdür, diğer cennetlikler için bile bu pek de müyesser değildir.

- 911 *N'iderüz biz cenneti gülzâr-ıla*
Bize Deyyân'ı gerek didâr-ıla

912 *Çün bizüm maksûdumuz sultân-durur*

Cennet ansuz bize bir zindân-durur

917 *Çün sizüñ dîdâra meylüñüz-durur*

Cennet ü hûrî tufeylüñüz-durur

918 *Ulularuñ sâhibi sultân ola*

Tıfl elinde gül ile reyhân ola

4.3.1.25. Ölümü Devamlı Hatırda Tutmak

Hayatın sona ermesi anlamına gelen ve ruhun bedenden ayrılması sebebiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi şeklinde tanımlanan ölüm ve ölüm sonrasına ait inanışlar kültürden kültüre ve devirden devire değişmektedir (Gürkan, 2007:32). Ölümün insan için bir yok oluş değil, yeni ve aslî bir başlangıç olduğunu savunan bütün din ve kültürlerde ölüm kavramı üzerinde ciddiyetle durulmaktadır. Özellikle İslam her canlının bir gün muhakkak ölümü tadacağını ve insanların rablerine döndürüleceğini (Kur'ân-ı Kerim/29:57), bu dünyada yapmış olduğu bütün amel ve eylemlerin ölümünden sonra kendisine eksiksiz olarak gösterileceğini (Kur'ân-ı Kerim/99:7-8) ve amellerinin niteliğine göre cennet ile mükafatlandırılacağını yahut cehennem ile cezalandırılacağını (Kur'ân-ı Kerim/39:20-24) kesin bir şekilde dile getirmektedir.

İslam'ın üç temel iman esasından biri olan ahiret hayatının başlangıcı durumdaki ölüm eserde sıkça hatırlatılmaktadır. Gülşehrî insanın ömrünün bir gün sona ereceğini ve ecel şerbetini içeceğini; bu sebeple ölümden gafil olmaması gerektiğini sık sık dile getirmektedir.

425 *Ol biri eydür ki utanmaz mısın*

Hak'dan u ölesiñi sanmaz mısın

Gülşehrî; ölümün her insan için kaçınılmaz son olduğu, yüzlerce yıl yaşasa hatta ab-ı hayat içse bile insanın ölümden asla kurtulamayacağı hakikatine her fırsatta değinir.

790 *Dünyada yüz yıl eger uçar-iseñ*

Âb-ı hayvân suyını içer-isen

791 *'Âkıbet çün ölmege inanasın*

Dirliği Gülşehri'den öğrenesin

2904 *Aña gelen baña hem bir gün gele*

Her ki toğdı 'âkıbet nâçâr öle

Ölümün devamlı olarak hatırlanması hususunda eserde Kaknüs adlı bir kuşun hikâyesine yer verilmektedir. Hikâyede bin sene yaşayan Kaknüs isimli kuş bin senenin sonunda ömrü sona erince feryat figan edip ağlar, inler.

3825 *Dünyada biñ yıl anuñ 'ömri olur*

'Ömri dükendükde gör kim ne kılur

3829 *Ol kadar feryâd u zârîye düşer*

Kim dükeli kuşlar üstine üşer

3830 *Burnunuñ degme delüginden çıkar*

Bir hoş ün kim 'âlemüñ bagrın yakar

3831 *Ol kadar zârî kılur kim tag u taş*

Nevhalarından olurlar bagrı baş

Ölümün hatırdaki tutulmasından kasıt elbetteki ölümden ibret almak ve ölümden sonrası için hazırlık yapmaktır. Gülşehrî bu konuya temas ederek Kaknüs hikâyesinde ölümden ibret almayan insanları bir kuş kadar dahi olamadıkları için kınmaktadır:

3840 *Ol ki biñ yıl dirilür zârî kılur*

Kendü 'ömrine vü öldügin bilür

3841 *Sen ki 'ömrüñ yüz yıla irmez 'aceb*

Nice her gün 'işret eylersin taleb

3842 *Bir kuş ölümün bilüben gör n'ider*
Niçe âşûb-ıla 'âlemden gider

3843 *Sen henüz ölümüñi añlamaduñ*
Ölenüñ hâlin görüp tañlamaduñ

3844 *Âdem-iseñ gaflet-ile tolmagıl*
Dünyada bir kuşdan alu olmagıl

İnsanın çevresinde ölenlerin halinden ibret alması, onların başına gelenin bir gün kendisinin de başına geleceğini düşünmesi gerekir. Çünkü toprak ölüleri yutmakla doymaz, herkes için toprağın altında bir yer bulunur.

3845 *Konşılaruñ kamu öldi vü henüz*
Sen yazuklar işlemekte yavlak uz

3846 *Konşılar düni gözüñe gün gelür*
Ayruguñ yası saña düğün gelür

3847 *İçüñ aglar kişinüñ güldüğine*
Şâd olursın kimsenüñ öldüğine

3848 *Ölmedi kimse ki sen şâd olmaduñ*
Dünya geçdi vü sen aylak almaduñ

3849 *Ölüden yir karnı dolası degül*
Ad-ıla Gülşehri ölesi degül

3850 *Bunçalar dirile hôd bilinmedi*
Ol ölüp dahı yavu kulunmadı

Akıllı kimse ölümün her an için gelebileceğini bilir; bu sebeple gönlünü dünyaya vermez.

3421 *Çünkü dünyâ terkini 'âkil ura*
Ölümünü dem-be-dem hâzır göre

4.3.1.26. Ölmeden Önce Ölmek

Gülşehrî'nin eserinde kullandığı “ölmeden önce ölmek” (Tirmizi, Zühd:25) tabiri kaynağını hadislerden almakta, insanın her zaman için ölüme ve Allah'a hesap vermeye hazır bulunmasını salık vermektedir. Gülşehrî, ahiret hayatının mutlu olabilmesi için insanın ölmeden önce ölmesinin gerektiğini; ancak bu şekilde kurtuluşa erebileceğini belirtmektedir. Ölümün insanın kapısını ne zaman çalacağı bilinmediği için ansızın gelen ölüme her zaman hazırlıklı olmak gerekir.

816 İlerürek öl ölümden bir zamân

Diri kal Gülşehri gibi câvidân

1081 Ten ki cân-ıla tavuk gibi gezer

Ol deñizde girüben kaçan yüzer

1082 Çün ölüm gele vü ma'nî deñizin

Câna eyle 'arz ideler añsuzın

1083 Cân çün ol deñize kaz gibi tala

Ten tavuk gibi kırañında kala

1331 Cennet olmak gerek-ise saña gûr

Ölümüñden ilerürek öligör

1305 Kendü nefsinden kişi ölü gerek

Hikmet-ile sînesi tolu gerek

Gülşehrî bu değeri somutlaştırıp anlamca pekiştirmek için Hâce ile Papağan adlı hikâyeyi anlatmaktadır. Hikâyede ölü taklidi yaparak kafesten kurtulan papağan örnek gösterilerek insanın da ancak benliğini ölümünden önce öldürerek özgürlüğe ve kurtuluşa erebileceğini izah etmektedir.

1411 İki görme didiler bu birligi

Kendüden öl kim bulasın dirliği

1412 *Dirile seni kafasda dutalar*

Öliçek nâçâr taşra atalar

1420 *Her kim ölümden ilerü ölmedi*

Ölüp ayruk dirligini bulmadı

1421 *İlerürek öl ölümden bir zamân*

Kim öliçek dirilesin câvidân

1422 *Hoca sensin tûtî cânuñdur senüñ*

Ol kafas didügümüz dahı tenüñ

4070 *Ölümüñden soñra kıl hâsıl hayât*

Ol ölenden olma kim men-mâte fât

4071 *Kendüzüñi ko kim iresin aña*

Kim müdâm ansuz bekâ yokdur saña

4.3.1.27. Ashna Kavuşma Arzusu

Gülşehrî, insan için en büyük meziyetlerden birinin de aslına kavuşmak için çalışması ve ona ulaşması olarak kabul etmektedir. Eser bu fikir üzerine kurgulanmıştır. Asıllarını, nereden geldiklerini, ait oldukları ve bulunmaları gereken yeri merak edip bütün bu soruların cevabının Simurg'un yanı olduğunu öğrenen kuşların içlerinde Simurg'a varma aşkı ortaya çıkar. Bu sebeple yola düşerler. Bu temsiller ile şair insan için esas olanın da aslına kavuşmak olduğunu anlatmaya çalışır.

Şair insanın aslını, birbiri ile iç içe olan ve aynı olguyu anlatan üç farklı kavram ile anlatmaktadır.

Bunlardan ilki melekût âlemi, lâ-mekandır. Buna göre insan lâ-mekândan gelmiştir ve tekrar oraya dönmeyi arzulamaktadır.

6 *Cânlarımız lâ-mekâna gidiser*

Lâ-mekânlular mekânda n'idiser

7 *Gül diken içinde yatmak hayf ola*
Aşını kişi unutmak hayf ola

8 *Bu beş on yıldan ilerürek 'aceb*
Kanda-y-ıduñ ol yiri kılğıl taleb

9 *Cânlarımız gökden indiler yire*
Yirde kalan göklere kanda ire

10 *Bir bir ol yirden ki geldiler berü*
Ol yaña varmak gerek bir bir girü

Bu dünyada sürgün hayatı yaşayan insan fikren de olsa daima lâ-mekândadır ve oraya varıncaya kadar durmak bilmez.

2360 *Lâ-mekânda fikr-ile cevlân kılur*
Dükeli düşvârını âsân kılur

3411 *Bize hód bir yirde olmaklık mukîm*
Olmaya 'âlemde bî-ümmîd ü bîm

3412 *Yok-durur hîç dünyada ârâmumuz*
Lâ-mekândur dâne-y-ile dâmumuz

3413 *Böyle kim her yiri biz göriserüz*
Bir arada biz kaçan durısaruz

3414 *Ol yanından 'âlemüñ girdük revân*
Bu yanından dünyanuñ çıkdük devân

3415 *'Âkıbet her yirde hargeh kurmaduk*
Lâ-mekân şehrine degin durmaduk

İnsan bu mekân âleminde gariptir. Gitmesi gereken vatanını unutursa yolunu kaybeder ve kendisini yitirir.

4371 *Lâ-mekânlusın unutduñ ilüñi*
Kim mekânda azdurursın yoluñı

4373 *Dutdı yüz biñ dürlü 'âlemde işi*
Dutımadı seni bir yirde kişi

4374 *Gâh fikrüñ bunda vü gâh andadur*
Kimse bilmez göñlüñi kim kandadur

İnsanın aslını izah ederken Gülşehrî'nin kullandığı bir diğer tabir padişah ve kuşların padişahı Simurg tabiridir. Daha çok kuşların diyaloglarında ve Hüdhüd'ün sözlerinde geçen bu kavramlar da insanın aslına yani âlemlerin sahibi ve padişahı olan Allah'a kavuşmak için yola düşmesini salık vermektedir.

12 *Yüz kuşa irer-iseñ bir murg ola*
Kamusına pâdişâh sîmurg ola

13 *Kuşlara yüz dürlü dürişmek gerek*
Pâdişâhlarına irişmek gerek

15 *Kim diler-ise ki sîmurga ire*
Kûh-ı Kâf'a vara vü anı göre

Kavuşulması gereken padişah güzelliği sonsuz, ancak zatı anlaşılamayacak kadar yüce ve eşsizdir. Sonsuz olan gücü ile bütün işleri idare eder. Ayrıca yarattıklarına karşı lütüf ve fazlı çoktur. Ona varmak için uzun mesafeler kat etmek ve çok çabalamak gerekir.

67 *Kim bizüm bir şâhumuz var bî-hilâf*
Ol tag ardında ki dirler Kûh-ı Kâf

68 *Adı sîmurg u cemâli bî-kerân*
Kudreti peydâ vü zâtı bî-nişân

69 *Ol kılur tedbîri kamu işlere*
Pâdişâh oldur dükeli kuşlara

70 *Ol bize yavlak yakın u fazlı bol*
Biz ırag andan hezârân sâle yol

71 *Ne bu yola varmagı terk idelüm*
Ne bu menzile yaluñuz gidelüm

72 *Yoldaş oluñuz binüm-ile bile*
Kim yaluñuz gidemezüz bu yola

259 *Cehd idelüm kim aña irişevüz*
Pâdişâhumuz-ıla görışevüz

260 *Yohsa biz kul kim şahundan ayrıla*
Ayruk anuñ ilde ne kadri ola

Bütün bu âlemi bir eve ve saraya benzeten Gülşehrî, akıllı kimsenin eve değil evin sahibine gönül vereceğini ifade eder.

3405 *Kim cinândan ben cihâna irişem*
Bûsitândan bâgbâna irişem

3406 *Kamu konuk eve bağlar hissini*
Ol bizüz kim isterüz ev issini

3407 *Biz şehüñ kulagina dirüz sözi*
Sen sarây-ıla ne aldarsın bizi

3408 *Bize ev issini göster görelüm*
Yohsa kuru eve neye girelüm

3409 *Eyle dut kim ‘âkil eve aldana*
Pâsbâni nite pâdişah sana

4167 *Kendüzin terk itmeyinçe âdemî*
Kaçan ola pâdişahuñ mahremi

Gülşehrî, zaten eserin başında Allah'a kavuşmayı alegorik olarak anlattığını ifade etmektedir:

16 *Hüdhüd ü kuşlar u sîmurg mişâl*

'Akl u hulk u Tañrı'ya kıldı meşel

Eserin sonunda da lâ-mekân ve padişah ile kastedilenin Allah olduğu ve ona kavuşmak gerektiği açıkça ifade edilmektedir.

4322 *Bî-mekânsın bilür-iseñ kıymetüñ*

Tañrı'dan artuga yokdur nisbetüñ

4323 *Zât içinde isterise er hem ân*

Bî-mekân üç nesne bula câvidân

4324 *Hak ta 'âlânuñ mekânı yok-durur*

Lâmekânda kapısı açuk durur

4325 *'Akl u cân dahi mekânsuzdur, duruñ*

Bunları Tañrı sarayına sürüñ

4326 *Yirsüzi yirsüz katına iledüñ*

Yirlüyi yirlü yanında bile'düñ

4327 *Nisbetüñ yok mâsivallâha seniñ*

Nisbetüñ çok vardur Allâh'a seniñ

Gülşehrî'nin insanın aslı olarak ifade ettiği bir diğer husus cennettir. İnsanın cennete girip cehennemden sakınmasının zorunluluğunu ifade eder. Ancak Gülşehrî cennete girmeyi eserin bütünü göz önünde alındığında amaç olarak görmez. Cennete girmek sadece Allah'a ve Allah'ın cemaline kavuşmak için bir araçtır. Bu yüzden Allah'a kavuşma amacını güden insan cennet menziline girmelidir.

11 *Cennet, er aslına kavuşmak-durur*

Dûzah aslından irak düşmek-durur

4319 *Asluña kavişur-ısañ iresin*

Hulde vü hûr u kusûrı göresin

4320 *Asluña irmez-iseñ gamdur kamu*

4.3.1.28. Kaza ve Kadere İman

Sözlükte “gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şekil ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek ve rızkını daraltmak” anlamlarına gelen kader terim olarak Allah’ın her şeyi ezeli ilmiyle bilip belirlemesi demektir. Kaza ise Allah’ın ezeli planını gerçekleştirme şeklinde tarif edilir (Yavuz Y., 2001:58).

Kaza ve kadere iman konusu Müslümanlar için temel iman konularından biridir. Ancak bu konunun niteliği üzerinde zaman zaman ifrat veya tefritten kaynaklanan çeşitli fikrî sapmalar gerçekleşmektedir. Kimi zaman Allah’ın her şeyi kullarına cebren yaptırdığı, kulun yaptığı her eylemde Allah’ın iradesinin söz konusu olduğu ve kendi iradesinin olmadığı şeklinde cebri bir anlayış görülürken, kimi zaman insanın eylemlerini tamamen kendi iradesi ile yapıp her şeyi insan iradesine yükleyip sebeplerin yaratıcısı olan Allah’ın iradesinin göz ardı edildiği sapmalar ile karşılaşabilmektedir.

Kadere iman, Allah’ı bilmenin, onun sıfatlarını ve fiillerini tanımanın gereğidir. Kadere inanmak, insanın kul oluşuna uygun düşer, insanın muhtaç bir varlık oluşuyla uyum sağlar, insanı teselli edip mutluluğunu artırır, ona cesaret verir. Kadere iman iradeyi reddetmediği gibi cebri de kabul etmez. Yani kadere inanmak, ne insanların tercih özgürlüğünü ortadan kaldırır, ne de kulun önceden belirlenmiş olan her şeyi yapmaya mecbur olduğu sonucunu doğurur (Ökçesiz, 2007:10).

Kader konusunda aslan ile hayvanları bir tartışmanın içine sokan Gülşehrî bu tartışmalardan yola çıkarak vasatî bir kader anlayışını izah etmeye çalışmaktadır. Hayvanlar her şeyi Allah’tan bekleyip çalışıp didinmeden sonuca Allah’ın izni ve yardımı ile ulaşabileceğine sahip kaderî bir anlayış ile ve Kur’an’ın ayetlerini, Kur’an’ın bütünselliğini göz önünde tutmadan parçacı olarak kendi menfaatlerine yorarlar.

3663 *Ol ki 'akl u cân u ten resmin urur*

Her birinüñ kısmetin ol hód virür

3664 *Ol ki ben yüz cehd iderem diyiser*

Kısmeti ne-y-ise anı yiyiser

3665 *Her ki bildi kısmetinüñ gâyetin*

Okıdı nahnü kasemnâ âyetin(43/32)

Herkesin kaderi ve rızkı önceden belirlendiği için çalışıp çabalamaya gerek olmadığını savunan hayvanların bu görüşü karşısında aslan daha makul ve İslamî anlayışa uygun bir tavır takınarak insanın rızkının kendi çalışmasına bağlı olduğunu dile getirmekte: böylece hayvanlardaki yanlış tevekkül ve kader anlayışını düzeltmektedir. Allah'ın kimsenin rızkını bacadan bırakmayacağını söyleyen aslan herkesin kendi çalışıp çabaladığının sonunda kazandığını yiyeceğini söyler.

3666 *Aslan eydür ben varup oturiçak*

Avlamakdan gönlümi götüriçek

3667 *Kim-durur rızkum baña getüresi*

Yâ benüm işlerümi bitüresi

3668 *Vellezîne câhedû finâ didi(29/69)*

Ne kazandıysa kişi anı yidi

3669 *Su yolını açmayınça akmaya*

Tañrı âhir bacadan bırakmaya

3670 *İşlerümi ben bitürsem yig-durur*

İşlemedin ne yer-isem yig-durur

3671 *Ayruk agzıyla agu yutmak gerek*

Ayruk eliyle ilan dutmak gerek

Bütün çalışmaların insanın kendi eliyle olması gerektiğini ifade eden aslan kaderi ve kazayı inkâr sınırına gelmemek için bu çalışmaların da kazanmanın kendi-

sini Allah'ın takdir ettiğine ulaştırmak için gerekli olduğunu, bunların Allah'ın izni ile gerçekleştiğini; bu sebeple de Allah'a her daim şükretmek gerektiğini ifade etmek suretiyle de Allah'ın iradesini hatırlatmaktadır.

3672 *Kısmetüm sizden-durur yiyiserem*

Çün yeyem Hak şükrini diyiserem

Daha sonra Gülşehrî aslanın söylediklerinin doğru olduğunu ve bu sözlere aklen ve dinen itiraz edilemeyeceğini, doğru bir kader anlayışının bu şekilde olması gerektiğini şu beyiti ile ifade eder:

3676 *Cânavârlar bu sözi çün gördiler*

Yüzlerini kamu yire sürdiler

Gülşehrî insanın geleceği bilemeyeceğini, bilse bile kendisi için takdir olu-
nandan kaçamayacağını, sebeplerden öte sebeplerin yaratıcısı olan Allah'ı hiçbir
zaman göz ardı etmemenin gerekliliğini vurgulamak için Büşr ile Yemliha isminde
iki karakteri olan bir hikâye anlatmaktadır. Büşr gönlünü sebeplere bağlamamış, var
olan ve gerçekleşen her şeyin aslında Allah'ın hikmeti ve iradesi ile olduğunu söy-
lemektedir. Buna mukabil Yemliha akli göze indirgemiş, gönlünü sebeplere bağlamış
sebeplerin de üstünde Allah'ın müsebbib olduğunu görmezden gelmekte, buna ilave-
ten kendisinin geleceği bildiğini söylemektedir.

2784 *Reml-ile dünyada ne olasını*

Bilürem benden soran kişi kanı

2785 *Ne ki yüz yıldan ilerü olısar*

Kamusu baña 'ayândur ser-be-ser

2786 *Bir nefes 'ilmümde gâfil olmayam*

Ne ola 'âlemde kim ben bilmeyem

Yağmur, gök gürültüsü, gökkuşağı vb. tabiat olayları vuku buldukça Yemliha
Büşr'e bu olayların aslını ve hikmetini sorar. Büşr ise tam bir teslimiyet ile bunların
Allah'ın hüküm ve iradesi ile gerçekleşen ve kendisini aşan konular olduğunu belir-
tir. Yemliha ise Büşr'ün bu cevaplarını kabul etmez ve Allah'ın bu olaylardaki haki-
miyetini sebeplere bağlar:

- 2795 *Yemlihâ eydür bilür-iseñ eyit*
Kim nedür yagmur u yâ nedür bulut
- 2796 *Büşr eydür Tañrı hükminden ola*
Yohsa ayruk ne-y-idügin kim bile
- 2797 *Yemlihâ eydür bu câhiller sözin*
Söyleme bunda vü sözler duzsuzın
- 2798 *Bu buhâr u toz u düütin kim agar*
Yokaru yagmur olur yire yagar
- 2801 *Nâgehân gök gürlledi Büşr'e sorar*
Kim bu gürllemek nedendür vir habar
- 2802 *Büşr eydür Tañrı hükminden irak*
Olmaya beni gerekse oda yak
- 2803 *Yemlihâ eydür ko bunlar sözini*
Kim göresin sözlerümüñ yüzini
- 2805 *Ne bile nâdân sözüñ hikmetlerin*
Hikmetüñ dâna bile kıymetlerin
- 2806 *Bir zamândan çıkdı bir kavs-i kuzah*
Yemlihâ'nuñ gönline düşdi ferâh
- 2807 *Büşr'e eydür şimdi fikret kılasın*
Ne durur kavs-i kuzah key bilesin
- 2808 *Büşr eydür gök yüzinde bu nişân*
Tañrı'nuñ hükminden olur her zamân
- 2809 *Yemlihâ eydür eyü-durur yoma*
Sen bu dâna'lar sözin elden koma

Bütün bu tartışmalardan sonra Yemliha:

2860 *Saña ne sordum-ısa çün bilmedüñ*

Tañrı emrine havâle eyledüñ

2861 *Hadd u resmin bilmedüñ her bir sözüñ*

Tañrı emrinden gidermedüñ gözüñ diyerek Büşr'ün her şeye Allah'ın emri ve hükmü diyerek cevap vermesini cehalet olarak değerlendirir. Büşr de;

2862 *Büşr eydür kibr ile barışmagıl*

Tañrı'nuñ hükmi-y-ile urışmagıl

2863 *Kim kazâlar Tañrı'dan çün geleler*

Kamu zeyrekler görüñ kör olalar der. Her işte Allah'ın emri ve müdahale hakkının bulunduğunu hatırlatır.

Yemliha Büşr'ün bu sözlerine kızarak kendisinin, meydana gelecek her olayı bildiğini dile getirir.

2864 *Yemlihâ eydür tap imdi söyledüñ*

Bilmedüğüñi baña şerh eyledüñ

2865 *Serçe gibi başladuñ ötmeklige*

Tûtlara ma'rifet satmıklığa

2866 *Bu sözi bir hōş yire cem' eylegil*

Bir fakîre tapusunda söylegil

2867 *Yohsa ben bu sözi kaçan işidem*

Kim kazâdan korkuban yoldan gidem

2868 *İnmedükdür ol kazâ gökden dahi*

Kim anı ben añlayam Tañrı hakı

2869 *Diler-istem dünyada da'vî kılam*
Kim dahı biñ yılda n'olsın bilem

2870 *Büşr eydür eylese ayruk saña*

Ancak bütün bu iddia ve bilgilerine rağmen Yemliha toprağa gömülü olan bir küpün, bir kuyunun ağzı olduğunu fark edemeyip küpün içine girerek boğulur. Büşr de Yemliha'ya şu sözlerle sitem eder ve Allah'ın takdir ve kazasına boyun eğip rıza göstermenin gerekliliğini dile getirir:

2896 *Eydür iy biñ yıldan ilerü bilen*
Soñra bir küp suyına düşüp ölen

2897 *Sen bu fende nite fikret kılmaduñ*
Bir küp içinde ölesüñ bilmedüñ

2898 *Gör ki Tañrı hükmi çün kula gele*
Kul nite küp suyına düşe öle

Hikâyenin sonunda da aşağıdaki beyitlere yer verilerek kişinin yaptığı işlerde her zaman için Allah'ın iradesini unutmaması hatırlatılmaktadır:

3002 *Hem gerek tevfiğ min-rabbi 'l-'ibâd*
Yaluñuz ceħd ile olmaz bu cihâd

3003 *Her ne kısmet kim saña maksûm ola*
'Âkıbet bir gün saña ma'lûm ola

3004 *Dünyada yüz yıl eger dürişesin*
Ne ki rızkuñdur aña irişesin

Şeyh-i San'an hikâyesinde de kaza ve kader konusuna temas edilmiş ve şeyhin başına gelenler kader ve kaza ile yorumlanmıştır:

427 *Çün her işi Hak kazâsından sanam*
Ne günâhum var benüm kim utanam

597 *Kim kazâ ne od bırakdı cânına*
Yâ kader ne eyledi îmânına

599 *İrdi takdîr âfeti tedbîrine*
Düşdi bir tersâ-beçe zincîrine

4.3.1.29. Şirk ile Mücadele Etmek

Ortak olmak, ortaklık ve ortak koşmak anlamlarına gelen şirk kelimesi terim olarak Allah'ın zatında, sıfatlarında, fiillerinde veya ona ibadette ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma anlamına gelmektedir (Sinanoğlu, 2010:193). Peygamberlerin gönderiliş amacı insanları hakikî bir imana ve güzel ahlaka kavuştur- maktır. Bunun için de insanı Allah'tan başka herhangi bir varlığa kul edip köleleşti- ren her türlü düşünce ve sisteme karşı çıkararak onlarla mücadele etmişlerdir. Gülşehrî Hazreti Muhammed'in çocukluğunu anlattığı bölümde şirkle mücadele etmenin ge- rekliliğini şu beyitlerle Hazreti Muhammed'in dilinden vurgular:

85 *Bu kamu bütleri uşatmak gerek*
İltüben demürçiye satmak gerek

86 *Müdde'iler mülkine akın salısaruz*
Kanda kim büthâne var yıkısaruz

87 *Büt-perestüñ başını kesmek gerek*
Kendü bütün boynına asmak gerek

89 *Mü'mini îmânda yâr idiserüz*
Ka'be'yi bütlerden arıdsaruz

Hikâyenin devamında Hazreti Muhammed'i öldürmek üzere Mekke'ye gelen Arap beyi Safvan Hazreti Muhammed'i görür görmez ona iman eder, Allah'a şirk koşmanın yanlışlığını ifade eder. Putlar kendilerine gelen zararı def edemezken bir başkasına gelecek zararı nasıl önleyebilir ki:

168 *Büt nedür kim kimse Tañrı'yı koya*
Vara bir cânsuz büte niçe uya

170 *Büt çün oddan kendüzin kurtarmadı*

Tokuyanlaruñ cezâsın virmedi

171 *Ayrugı oddan niçe kurtarısar*

Yâ aña uymayana burtarısar

172 *Yüz çekiç her bir başına yidi*

Birisi dögen kişiye ne didi

174 *Biz demürçi dokıduğun sanuruz*

Tañrı diyü yalana inanuruz

175 *Kendüyi eyleyene kimse söge*

Vara kendü eyledüğini öge

176 *Tañrılık eyledüğün hód ölmeye*

Halkı yaradan olur-ısa revâ

177 *Hâşa li'llâh kim dahı Safvân büte*

Dapa yâ büt hükmini hergiz duta

Gülşehrî, insan şeklinde bile olsalar Allah'a şirk koşanların insan olmadığını, şeytanlardan bile daha aşağı olduğunu ifade etmektedir.

2344 *Dîvi bir halk aldayıçı sanmazuz*

Âdemînüñ sıdkına inanmazuz

2345 *Çünkü baş kor yire vü eller öper*

Buzaguyı Tañrı diyüben tapar

2346 *Çok kişiler 'akla nâ-mahrem-durur*

Zîra büt tapan dahı âdem-durur

4.3.1.30. Şeytanın Hilelerine Karşı Uyanık Olmak

Gülşehrî; insan için asıl olanın Allah'a ulaşmak olduğunu, bu sebeple kendisini Allah'tan uzaklaştıracak her şeyden kaçmasının gerekliliğini, şeytanın insan için

açık bir düşman olduğunu ve onu doğru yoldan saptırmak için çalıştığını vurgulamaktadır.

1086 *Şahsı İblis ilte gümrâh kılmaga*

Şahs îmândan vara ayrılmaga

Hazreti Âdem ile İblis'in münazarasının anlatıldığı bölümde şeytanın bu düşmanlığı daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

3327 *Benem ol iblîs kim bir dem seni*

Komadum uçmakda kim görme beni

3328 *Yükledüp üstüñe yüz biñ mihneti*

Dûzah eyleyen saña ol cenneti

3329 *Secde kılmadugum-ıçun ben saña*

Ança dahi düşmân olma sen baña

3330 *Anı kim ben yoldan iledübilem*

Hîç ola mı kim aña secde kılam

3331 *Çün benüm hükmüm revân oldu saña*

Ma'ni-y-ile secde kılduñ sen baña

3332 *Ömrümüñ niçeligin çün bilesin*

Sen katumda dünki bir tıfl olasın

3333 *Ben bu kamu 'ömr-ile bes gelmeyem*

Secde bir tıfl ileyinde kılmayam

3334 *Bunça kez dünyâyı deryâ görmişem*

Yine deşt ü kûh u sahrâ görmişem

İblis kendi hile ve tuzaklarının çok güçlü olduğunu, hatta peygamber ve meleklerin bile kendi hilelerinden kurtulamayacağını iddia ederek insanoğlu için düzenlediği tuzakları anlatır:

- 3341 *Enbiyâ ihdâsuma hem ireler*
Evliyâ destânlarımı göreler
- 3342 *Kanda kim bir mekr ü telbîs irürem*
Bir ferîşteye yüz iblîs irürem
- 3343 *Kanda kim bir zerre cehlümden gele*
Elli ‘âlim anda bir câhil ola
- 3345 *Dünyâ zâhidlerini çün görevem*
İleyümçe gelle gibi sürevem
- 3346 *Kanda kim bir ‘örfe ben meşgûl-ıрак*
‘Ârif anda ‘âmiden ma‘zul-ıрак
- 3347 *Dek saña yaluñuz olmadum belâ*
Âdem oğlanlarına kamu bile
- İblis, Âdemoğluna büyük bir kin ve nefret duyduğunu söyleyerek bu kine sebep olarak cennetten ve ilahî huzurdan kovulmasını Hazreti Âdem’in varlığına bağlamaktadır. Âdemoğullarının hiçbir zaman kendisinin elinden kurtulamayacağını, her an onlar için hile ve tuzaklar hazırladığını, imanlarını alıncaya kadar da bu işten el çekmeye niyetinin olmadığını dile getirir:
- 3348 *Hîç bilür misin ki n’itdün sen baña*
Göresin kim ben neler idem saña
- 3350 *Seni benden ne kadar yig gördiler*
Kim beni kapularından sürdiler
- 3351 *Almaz-ısam ben bu kîni vü güci*
Nesl ü kavmüñden çıkaram soñucu
- 3352 *Benden ol yirde ki birkaç rîv üşe*
Bir ferîşteh üstine yüz dîv üşe

3353 *Sanma kim iblîs aradan gide*
Hey neler idem saña ben dünyede

3354 *Ben ki boynuma urıcak kibr ü menî*
Oldum evvel Hak ta 'âlâ düşmeni

3366 *Girü bunlaruñ evini ben yıkam*
Yine bunlaruñ hakından ben çıkam

3367 *Bunça mihnet eyleyem cânlarına*
Soñucu kasd idem îmânlarına

İblis, insanlar tevbe etseler bile tevbelerini bozduracağını, yıllarca ibadet etseler dahi o ibadetleri günahlar ile boşa çıkaracağını; bu şekilde hepsini cennetin yolundan cehenneme sevk edeceğini söyler:

3368 *Halka çün ben eyle kim gerek koyam*
Bir nefesde bunça tevbeler sıyam

3369 *Eyleyem bir fisk-ıla iy nâmdâr*
Elli yıllık zühd esâsın târ-mâr

3370 *Hak ta 'âlâ dükeli düşvâr işi*
Nâ-murâd olmagı vü her hôr işi

3371 *Tamu yolından dükelin yoyısar*
Kamusın uçmak yolında koyısar

3372 *Ben dahı yüz zevkı yüz 'işretleri*
Yimek içmekleri vü lezzetleri

3373 *Kamusını tamu yolında düzem*
Bunlaruñ ûmîdin uçmakdan üzem

3374 *Dükeli düşvâr yoldan kaçalar*
Bu geñez yollar içinde uçalar

- 3375 *Cehd idem kim kamu tamuya vara*
Komayam kim biri uçmaga gire
- 3376 *Dâneyi çün dâm içine ben dökem*
Kuş kanadın eyegüsinden sökem
- 3377 *Kamunuñ yolsuzlığına ben sebeb*
Beni yoldan çıkararan kimdür 'aceb
- 3379 *Çün ben andan kesmezem ûmîdümi*
Kim görem bir subh-dem hurşîdümi
- 3380 *Sen dahı her yirde sâkin olmagıl*
Baña bak u bir dem îmîn olmagıl
- 3381 *Anda kim bu 'ilm-ile bu fen-durur*
Âdem ü iblîs cân u ten-durur
- Hazreti Âdem, İblis'e ona uyanların ancak nefsinin esiri olmuş kişiler olacağını, evliya ve enbiyaya herhangi bir tesirinin olamayacağını, müminleri de aldatsa bile tevbe kapısının açık olduğunu söyler:
- 3417 *Senüñ işüñ aldamağ-ısa ne var*
Aldayanlar aldanur anda i yâr
- 3418 *Enbiyâya zehrüñ olmaya senüñ*
Kim dinesin yâ geçe mekr ü fenüñ
- 3419 *Yine çün gümrâhlığıñı göreler*
Evliyâ hâşâ ki saña uyalar
- 3420 *Zâhidüñ çün kim riyâsı olmaya*
Hîç senüñ fitneñ katına gelmeye
- 3421 *Çünkü dünyâ terkini 'âkil ura*
Ölümini dem-be-dem hâzır göre

3422 *Dahı senüñ anuñ-ıla ne işüñ*
Var dur iy hızlân yoluñ hırmân işüñ

3423 *'İlm-ile çün kim 'amel makrûn ola*
Senden ol 'âlim niçün magbûn ola

3424 *'Ârifüñ çün Hak'dan artuk fikreti*
Yok-durur kimüñ var aña kudreti

3425 *Sen seni gör yohsa çün rahmet gele*
Her biri bir haslet-ile kurtıla

Hazreti Âdem İblis'in rahmete değil lanete layık olduğunu, müminlere olan düşmanlığın gözlerini kör ettiğini, cehennemlik olduğundan dolayı insanların da cehenneme gitmesi için çabaladığını ancak bu çabasının Allah'ın samimi kulları üzerinde herhangi bir tesirinin bulunmayacağını yineler:

3426 *Çünkü sen kâbil degülsin rahmete*
Lâcerem mahsûs olduñ la'nete

3427 *Mü'minîne niçe zûr eyler-iseñ*
Zûr-ıla nefsüñi kûr eyler-iseñ

3428 *Her neyi kim hiletüñ vîrân kıla*
Tevbe anı girü âbâdân kıla

3429 *Âhir ol mü'min yola senüñ-ile*
Eyü olam diyüben gelür yola

3432 *Sen sınıksın olmuş a'zañ cümle süst*
Kimseyi istemeyesin ten-dürüst

3439 *Baña girü tevbe oldı reh-nümûn*
İlla sen kalduñ günâhuñla zebûn

3440 *Bende çün kim 'ârizîdür ol günâh*

Ben dahı bu tevbeye kıldum penâh

Tavuk ile kaz yavrularının hikâyesinin anlatıldığı bölümde de şeytanın insanı saptırmaya çalıştığı; ancak insanın tevbe ile şeytanın hilelerini boşa çıkarmayı bilmesi telkin etmektedir:

1086 *Şahsı İblis ilte gümrâh kılmaga*

Şahs îmândan vara ayrılmaga

1088 *Âh ide ol şahs tevbeye gele*

Kim yüz İblîs ol uda hayrân kala

1089 *Tevbe odı ile gönlini yaka*

Kim aña şeytân key irakdan baka

Yine aynı hikâyede şeytanın hilelerinin, imanını sağlamlaştıranlara etki edemeyeceği ifade edilmektedir:

1090 *Dîn deñizinüñ içinde cân yüzer*

Deñizüñ şeytân kırañında gezer

1091 *Ol suya kim bu yüziçilik kıtur*

Giriçek İblîs anda bogılır

1092 *Mü'mîn ol deñize kim sîne ura*

Zehre yok kim İblis ol bahra gire

1093 *Mü'min ol kaz yavrısı gibi yüzer*

Deñizüñ dört yanını şeytân gezer

1094 *Ol tavuk gibi yörede kim girü*

Çagıra ol mü'mine kim gel berü

1095 *Mü'min eydür gerçi kim uymuş idum*

Saña illâ aslumı duymuş-idum

1096 *Çün ben asluma kavuşdum iy denî*
Sen kaçan yoldan iledesin beni

1097 *Her ne kim senden yıkılmaklık kopar*
Tevbe bir demde anı girü yapar

4.3.1.31. Nefse Uymamak

Gülşehrî; şeytana uyulmaması gerektiği gibi, nefsin isteklerine ve şehvetlere de uyulmamasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Çünkü şeytan, insana nefis ve nefsin arzuları üzerinden nüfuz etmektedir. Bu sebeple nefsin arzularını kesmek şeytanın hilelerinin önünü kesmek olacaktır. Nefse uymamak konusunda Gülşehrî'nin anlattığı hikâyede, biri Hüdhüd'e gelerek nefse esir olduğunu, devamlı surette günahlara meylinin bulunduğunu, arzularının ve hırsının kendisini bir deve gibi sürükleyip götürdüğünü, her türlü melaneti yapmak istediğini ve nefsinin tanrılaştığını söyleyip Hüdhüd'den nasihat ister:

3161 *Biri eydür nefsüme çok uyaram*
'Akl nakşın dîn yüzinden yuyaram

3162 *Nefs bir dem baña fermân olmadı*
Kâfir oldu vü Müsülmân olmadı

3163 *Bir nefes nefsüme ârâm irmedi*
Hırsum âgâzına encâm irmedi

3164 *Nesne baña dünyada kem olmadı*
İlla bu it nefsum âdem olmadı

3165 *Fikretüm çün şöret ardınça gider*
Nefs beni [bir] deve gibi yider

3166 *'Akla uymaz kim işi ola eyü*
Cism lezzetlerin eyler ârzû

- 3167 *İstedügi şâhid ü şem' ü şarâb*
Kim geze âşüfte vü mest ü harâb
- 3168 *Ârzuı câmindan olanlara mest*
Görmedüm bunuñ gibi şehvet-perest
- 3169 *Her gün evden 'avratın sürmek diler*
Gökçek oğlanlar yüzün görmek diler
- 3170 *Ol heveslerden kim içinde kopar*
Tañrı yirine hevâsına tapar
- 3171 *Nefs bendine esîrem n'ideyim*
Bend ile sîmurga nite gideyim
 Hüdhüd de akla ve ilme uyarak nefsin arzu ve heveslerine gem vurulabileceğini, nefesine uyan kimsenin insan değil ancak şeytan olabileceğini belirtir:
- 3173 *Hüdhüd eydür nefsüñe aldanmagıl*
Düşmenüñi kendü döstüñ sanmagıl
- 3174 *Nefs duzahdur kaçan kim cûş ide*
Deñizi bir cür'a gibi nûş ide
- 3175 *Ten refîki yolda ter dâmen-durur*
'Akl döstü nefsine düşmen-durur
- 3176 *Âdemîñüñ 'ilm ü hikmetdür işi*
Dîv ü deddür şehvetin güden kişi
- 3178 *Nefsine uyan kişi âdem degül*
'İlm ü 'akl u cân-ıla hem-dem degül
- 3179 *Her kim ol bir oglana egri baka*
Cismi anuñ cânını oda yaka

- 3180 *Taş ola kim gevhere kasd eyleye*
Süst er ola kim ere kasd eyleye
- 3186 *Nefs kavlin dutma her dehri gibi*
'Aklı rehber eyle Gülşehrî gibi
- 3187 *Ten kumaşın koy kim anda hayr yok*
Cân metâ'in al kim anda assı çok
- Gülşehrî nefsi yabanî bitkilere benzeterek aşılanıp eğitilmesi gerektiğini ancak bu şekilde insanın amellerinin iyi ve makbul olacağını, bunun için de bir mürşit ve yol göstericiye ihtiyacı bulunduğunu vurgulamaktadır.
- 4233 *Sen bir ağaçsın muvassal olmaduk*
Tagda bitmiş bûsitâna gelmedük
- 4234 *Anuñ-ıçun yimişüñ acı-durur*
Kim daluñ tag armud ağacı-durur
- 4235 *Sana bir key bâgbân bulmak gerek*
Tapusunda bir zamân olmak gerek
- 4236 *Kim senüñ nefsüñ ağacın aşılaya*
Datlu yemişler saña bağışlaya
- 4237 *Ol ağacuñ kim yemişi tatludur*
Sen ağacuñ kim yemişi yatludur
- 4238 *Aşlamak gerek ki olasın eyü*
Olmaz-ısan dahi baña ne kayu
- 4239 *Çün budaguñ aşağı getüreler*
Yemişüñ yiyüp girü tüküreler
- 4240 *Çün senüñ yemişlerüñ ola acı*
Oda yandırmak gerek sen ağacı

4241 *Her ki aşlanmakda 'âciz kalmaya*

Bâgbân Gülşehri'den yig olmaya

Gülşehrî, gerçek insanın nefesine uymayacağını, ne kadar güçlü olursa olsun şeytanın hilelerine kanmayacağını ifade eder:

424 *Eydür er kim nefs odından geçmeye*

Mekr ide kim İblîs anı itmeye

Nefse uymak bir tarafa Gülşehrî nefsi hakir görerek ona hiç itina etmemek gerektiğini dile getirir:

893 *Dilemez-idük ki bizi öğeler*

Hoş gelür-idi ki bize sögeler

894 *Kimse bizi göze getirmez-idi*

Sözümüze i'tibâr itmez-idi

895 *Ol kadar eskimiş-idi tonumuz*

Kim buçuk pul degmez-idi onumuz

4.3.1.32. Şeriat, Tarikat ve Hakikat

Eserde, şeriat, tarikat ve hakikat kavramları ele alınmakta, bunların mahiyetleri ve birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmaktadır. Biri gelerek Hüdhüd'e bu üç kavram hakkında soru sorar:

3965 *Birisi eydür ki şer' ahvâlnı*

Şerh eyle vü tarîkat hâlını

3966 *Kim bu iki yoldan azuk direvüz*

Bes hakikat menziline irevüz

3967 *Çün kim ol üç yoluñ ehlin bilevüz*

Hem yoluñ sa'bin u sehlin bilevüz

3968 *Biribirinsüz ol üç yol ola mı*

Yâ ol üçden taşra hîç yol ola mı

3969 *Şer‘ hükmi götrile mi kişiden*
Eyle di kim añlaya hûb işiden

3970 *Er tarikat yoluna bî-şer‘ hiç*
Gire mi kim olmaya ol işde pîç

3971 *Şer‘i koyan hiç rehber ola mı*
İktidâya rehnümûn er ola mı

3972 *Şer‘ hükminden birin sıyan kişi*
Ola mı hergiz tarîk anuñ işi

3973 *Mübtedî kimdür bize bildürivir*
Kim nite işi vü yâ dili ne dir

Gülşehrî, şeriatı hayat nizamının temeli ve esası olarak tanıtmakta ve şeriatsız bir dünyanın viran olacağını ifade etmektedir:

3974 *Hüdhüd eydür şer‘ oldur kim kişi*
Yaluñuz başarımaz her bir işi

3975 *Şirket ü bey‘ ü mübâh u zer‘ olur*
Bunlaruñ hükmin düzeden şer‘ olur

3976 *Hem kısas u hadd u ta‘lîk u talak*
Şer‘ bildürdi vü îmân u ‘itâk

3977 *Bî-terâzû satun alup satmagıl*
Kendü mâluñı yabana atmagıl

3978 *Bî-mihekk zinhâr altun almagıl*
Ölçüsüz bugday veyâ un almagıl

3979 *Bâzaruñ kâdıları bunlar-durur*
Bilmeyen bunları magbûnlar-durur

3980 *Hatt-ı bî-pergâr kaçan dartıla*

Yâ ağaç hergiz kesersüz kertile

Şeriatlerin koyucusunun peygamberler olduğu, Allah'ın peygamberlerini teyit etmek için onlara mucizeler verdiği şu şekilde ifade edilmektedir:

3983 *Degme şer'üñ şâri'i lâbüd olur*

Kim yolın Tañrı'dan öğrenüp bilür

3984 *Hâlık aña mu'cize teslîm ider*

'İlmini Rûhu'l-Kudüs ta'lîm ider

3985 *Kamu halk aña mutî' olur kim ol*

Gösterür ol halka dâyim togru yol

3986 *Alurak dîni götüre aradan*

Yigirek dîni oldur durıdan

3987 *Tañrı'dan hükm-ile işleye işi*

Mu'cizeyle gevher eyleye taşı

Şeriatin herkese hakkını verdiği, adaleti ikame ettiği; tarikatın ise var olan haklardan feragat edip karşıdakine bağışlamak olduğu, hakikatte ise her şeyin Allah'a ait olduğu dile getirilir:

4002 *Sen şerî'atda sen ü ben ben olam*

Sen tarîkatda ben ü ben sen olam

4003 *Çün hakîkatda belüre pâygâh*

Biz olavuz mahv u kala pâdişâh

4004 *Sen şerî'atda iki yüzden zekât*

Viresin biş akça bulmaga necât

4005 *Ben tarîkatda virem bişden yidi*

Ol esâsı gösteren şöyle didi

4006 *İkisi şükkrâne kim ol baş için*
Bu güne kala vü terk olmaya dün

4007 *Çün hakikatda yok ola mâ-u-men*
Mâl viren ol yolda ola râh-zen

4008 *Şer‘ içinde baş hemîşe baş-durur*
Baş tarikatda ayakda hôş-durur

4009 *Ne hakikatda ayak sığar ne baş*
Ne göz işe gelür anda vü ne kaş

4010 *Şer‘ içinde kanlusın şahs öldürür*
Kor tarikatda vü Tañrı‘dan görür

4011 *Çün hakikat anı hâkim kılmadı*
Öldüren ü öleni hód bilmedi

Gülşehrî; hakikati sahilsiz bir denize, şeriatı gemiye, tarikatı o geminin yelkenine benzetmektedir:

4012 *Bes hakikat bir deñizdür bî-kerân*
Şer‘ keşfî vü tarikat bâdbân

4013 *Ol deñizde gark olanda fâyide*
Degmeye kimseye dine mâyide

4014 *‘İşkî olan kişi dürr-i hâs-ıla*
Sohbet eylemeye cüz gavvâs-ıla

4015 *Şer‘ ehli hód gemiden çıkmaya*
Deñize düşüp tılısmın yıkmaya

4016 *Gevheri deñiz dibinden yüzici*
Çıkara vü dükkânını düzici

4017 *Gemide dükkân kura vü dür sata*
Dîn yolundan taşları taşra ata

4018 *Enbiyâ yüzici gibi dürleri*
Dîn deñizinden çıkardılar arı

4.3.2. Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler

4.3.2.1. Doğruluk ve Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük insanî ilişkilerin temel güvencesidir. İnsanların doğruluk ve dürüstlükten nasibinin olmadığı toplumlarda güçlü ve sağlam insanî ilişkilerden, toplumsal birlik ve beraberlikten söz edilmesi imkânsızdır. Bu sebeple dünya hayatının huzur ve rahatı için insanların dürüst olmaları gerekmektedir. Gülşehrî eserinde doğruluk ve dürüstlük üzerinde durarak insanların doğru sözlü olmalarının gerekliliği dile getirmektedir:

902 *İlla yavlak hulkumuz eyü idi*
Hak yolında kavlumuz togru idi

2209 *Togru sözüñ kıymatı nite-durur*
Egri işlerüñ bahâsı ne-durur

2437 *Bize yavlak togru sözler elvirür*
Yazuga egri okıyanlar girür

Ancak insanın sözünün doğruluğu yetmez. Şair doğruluk ve dürüstlüğün insanların bütün davranışlarında ve hayatlarının her alanında olmasını savunur:

2400 *Togru ala togru sata mâlını*
Mâl-ıçun virmeye elden hâlını

3610 *Togru işden ne haber virür canuñ*
Yohsa egri çok işüñ vardur senüñ

3611 *Egrilik her pîşenüñ solı-durur*
Togruluk Gülşehri 'nüñ yolu-durur

4079 *Togru yolu koyup egri yollara*

Girme kim sataşmayasın güllara

Doğruluk ve dürüstlük, peygamberler için vazgeçilmez bir vasıftır. Çünkü peygamberlerin doğruluktan şaşıp yalan söylemiş olmaları onların güvenilmez kimseler olduğu sonucunu doğurur. Doğruluk peygamberlerin, bu göreve ehil olabilmek için üzerinde taşıması gerekli olan en önemli vasıftır (Gölcük, 1998:345). Gülşehrî de doğruluğun peygamberlerin yolu olduğunu, peygamberlerin insanları iyiye ve doğruya yöneltmek için gelmiş olduklarını belirtir.

3985 *Kamu halk aña mutî' olur kim ol*

Gösterür ol halka dâyim togru yol

4114 *Togru yol İslâm u îmâna gider*

Egri yol gül-ı beyâbâna gider

164 *İlla bu ol Tañrı'dan söyler kim ol*

Gösterür peygâberine togru yol

Gülşehrî söz ve davranışlarında doğru ve dürüst olanların bütün insanların sevgi ve saygısını celbettiğini özellikle Şeyh-i San'an ve Büşr'ün hikâyelerinde dile getirmektedir. Şeyh-i San'an hikâyesinde şeyhin doğruluğunu gören kız şeyhin görücülüğüne razı olur:

549 *Ol sanem gördi ki şeyh erdür dürüst*

Kavli muhkemdür degül 'ahdinde süst

Büşr'ün hikâyesinde de Yemliha'nın karısı Büşr'ün doğruluk ve dürüstlüğüne hayran olduğunu, ölmüş kocasını artık sevemeyeceğini, Büşr ile evlenmek istediğini dile getirir:

2939 *Ben bu togruluk ki sende görürem*

Küllü anuñ mihri terkin ururam

2940 *Seni kendüme halâl eylenürem*

Erligüñi kavmuma söylenürem

Ancak Gülşehrî doğruluk ve dürüstlüğün yüce değerler olmasına rağmen böyle insanların yok denecek kadar az olduğunu da ifade etmeden geçmemektedir:

4080 *Togru yolda mâluñ ilten yok-durur*

Egri yollarda harâmî çok-durur

Doğruluk ve dürüstlüğün az da olsa bir kimsede bulunmasının değeri her şeyden çoktur.

3249 *Eydür az sıdka irürdüm himmeti*

Eydür anuñ kamudan yig kıymeti

4.3.2.2. Cömertlik

Malını ve parasını karşılık beklemeden başkalarına verme anlamı taşıyan cömertlik, eserde aktarılmak istenen önemli bir değerdir. Hüdhüd'den Fütüvvet adabının sorulduğu bölümde Hüdhüd cömertlik hakkında şunları söylemektedir:

2684 *Sofra bağı dahi hem açuk gerek*

Ol kadar kim var degül hem çok gerek

Büşr ile Yemliha'nın hikâyesinde Büşr'ün cömertliğinden şu şekilde bahsedilmektedir:

2735 *Tañla dükkânçugını kurar-ıdı*

İşler-ıdı vü işi sürer-ıdı

2736 *Yarısın kazandugınuñ yir-ıdı*

Yarısın yohsula virem dir-ıdı

Hüdhüd'e cömertlik ve mürüvvet hakkında soru sorulup cömertliklerin padişah katında değerinin olup olmadığının öğrenilmek istendiği bölümde soruyu soran cömertliğini şu şekilde anlatmaktadır:

3009 *Biri eydür kim sehâvet bende çok*

Daru isterler-ise bir buhl yok

3010 *Ol Kerîm 'üñ hazretinde bu kerem*
Kadr bula mı 'aceb iy muhteşem

3011 *On yayan haccı virem bir etmege*
Bir uyuz itçügeze hayr itmege

3012 *Dimezüz kim nân bağışlaya-y-ıduk*
Nân diyene cân bağışlaya-y-ıduk

3013 *Varını yâranlara kılduk nisâr*
Yogına and içmedük iy nâmdâr

3015 *Gündüzin sevdük sehâvet itmegi*
Gice konuksuz yimedük itmegi

3016 *Dileyene olıcak zer virürüz*
Olmayıçak sâyile ser virürüz

Gülşehrî; başkalarına hayrı dokunmayanların iyilikle anılmayacağını, iyilikle anılmak isteyen kişilerin cömertlikte bulunmaları gerektiğini belirtir.

3027 *Çün kişiniñ etmegini yimedüñ*
Hergiz anuñ zıkr-i hayrın dimedüñ

Şair, kişinin kendisi için ayırdığının ancak şehvetinin ve dünya sevgisinin artmasına sebep olduğunu, ancak verdiği kişiyi kaza beladan kurtardığını; ayrıca malın vermekle azalmayıp artacağını vurgular.

3028 *Yidüğüñ gevdeñde şehvet artura*
Virdüğüñ seni kazâdan kurtara

3029 *Yidüğini kişi yavukulısar*
Virdüğiniñ birine on bulısar

3030 *Yidüğüñ bir gün ki çîrâdur saña*
Virdüğüñ anda hazînedür saña

Cömertlik, ibadet etmekten ve kuru zahitlikten çok daha üstün bir meziyettir. Zahit olan kimse cimriliğinden cehenneme gidebileceği gibi cömert olan bir günahkâr da cömertliği sebebi ile cenneti hak edebilir.

3034 *Fâsıkı çün bezli ilte cennete*

Buhl-ıla zâhid cehennemde yite

Cömertlik öyle üstün bir meziyettir ki insanda az bir miktarda bulunması bile kişiyi kurtarmaya yetebilir.

3250 *Eydür az mikdâr var bende kerem*

Eydür ol yeg kamudan iy muhteşem

Gülşehrî, her zaman için cömert olmayı salık vermektedir. Zira ancak kerem sahipleri keramet sahibi yani Allah'a dost olabilirler.

3031 *Yâ hakîmüñ kavlın öğren zînhâr*

Yâ kerîmüñ fi 'lin eyle ihtiyâr

3036 *Hak kıla Gülşehri'yi sâhib-kadem*

Kim kerâmât olmaya illâ kerem

4.3.2.3. Sabır

Bu dünyada her şey insanın istediği şekilde olmayabilmektedir. Ayrılıklar, dertler, sıkıntılar, hastalıklar, kazalar, belalar, ölüm vb. insanın ağzının tadını kaçıran binlerce hadise meydana gelmektedir. İnsandaki bütün bu sıkıntı ve zorluklara dayanma gücü sabır olarak adlandırılmaktadır. Sabır; acı, yoksulluk, ayrılık, gibi üzücü durumlar karşısında kişinin ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme faziletini gösterebilmesi şeklinde tanımlanır (TDK, 2005: 1671). Gazali (385) ise sabrı hoş gitmeyen ancak menfaatleri insana çekerek ve zararları ondan uzaklaştıran mübarek bir içeceğe benzetir. Bu içeceğin içilmesi ile fayda sağlanılarak zararlardan kaçınılmalıdır. Zorluk ve sıkıntılara sabredip tahammül göstermek kişiyi olgunlaştırır. Bu sebeple insan başına gelen her sıkıntıya sabretmelidir.

Gülşehrî, başına gelenlere sabretmeyen kimsenin perişan olmaya ve kendini rezil etmeye mahkum olduğunu söyler:

694 *Sabrı gitdi vü karârı kalmadı*

Hîç işinde ihtiyârı kalmadı

695 *Bî-dil ü âşüfte vü rüsvâ olur*

'Âşık-ı şûrîde vü şeydâ olur

Sabır sadece belalara ve sıkıntılara karşı bir duruş değildir. Sabır aynı zamanda günahlara, nefse ve şeytana karşı da bir duruştur. Sabır, nefsi emir ve yasaklar açısından dinin ve aklın sınırları içerisinde tutma mücadelesidir. Aklî olgunluğun, geniş ufukluluğun üstün ahlaklılığın, kahramanlık ve heybetin kanıtıdır. Allah'a itaat ve onun rızasına erişmenin miracıdır (Sadr, 2005:145). Büşr'ün hikâyesinde Büşr, âşık olduğu kadını takip etmekten vazgeçerek, başkalarının namusuna göz dikmek gibi bir günaha girmektense memleketini terk ederek aşkına sabretmeyi tercih etmektedir.

2739 *Çünkü düşdi gözi 'avrat gözine*

'Âşık oldu Büşr 'avrat yüzine

2740 *Yüzi hûb u tal'atı pür nûr-ıdı*

Âdemî dime aña kim hûr-ıdı

2742 *Geçdi 'avrat Büşr gönlin taglayu*

Büşr kaldı gönlin aña bağlayu

2743 *Bir nazarda eyle oldu 'âşıkı*

Kim temîz itmedi bâtıldan haki

2746 *Döndi kim ol 'avrat ardınça vara*

Kendü kim yâhut evi kanda sora

2747 *Girü kendü kendüye eydür sakın*

Olmaya kim ölümüñ geldi yakın

2748 *Şimdiye degin harâma bakmaduñ*

Gönlüñi şehvet odına yakmaduñ

- 2761 *Bu oyunda nefsümi ben utayım*
'İşkümü gönülüm içinde dutayım
- 2762 *Varayın Beytü 'l-makdis 'den yaña*
Göreyim ne ilerü gelür baña
- 2763 *Döndi kim Beytü 'l-makdis şehrine*
Vara vü sabr ide 'ıškuñ kahrına
- 2765 *Döndi girü şehrine varmaklığa*
'İşkına sabr eyleyüp durmaklığa

Sabreden kimse sonunda sabrının meyvesini alır, muradına erer. Büşr hikâyesinde Yemliha'nın karısı kendisinin de Büşr'e âşık olduğunu; ancak günaha meyletmeyip sabrettiği için muradına erdiğini dile getirir:

- 2984 *'Avrat eydür ben dahı yavlak seni*
Sevdüm ol sâ'at ki sen sevdüñ beni
- 2985 *Sırlarımı Tañrı'ya söyler-idüm*
Oturup 'ıškuña sabr eyler-idüm
- 2986 *Varmaga çün meylüm olmadı saña*
Tañrı verdi 'âkibet seni baña

4.3.2.4. Kanaat

İnsan elindekilerin kıymetini bilmelidir. Elinde olmayan şeylerin derdine düşerek kendisini üzmemelidir. Kişi ilim, ahlak gibi meziyetlerde kendisinden yukarıdakilere bakarak özenmeli; mal, makam, zenginlik gibi dünyevi değerlerde kendisinden aşağıdakilere bakıp haline şükrederek elinde olanlara kanaat etmelidir.

- 933 *Et yimeyüp kâni' olayım direm*
Anuñ uçun günde bir süñük yirem
- 2380 *Ne kim ilerü gelür-ise yiye*
Yiyiçek elhamdulillâhi diye

2381 *Turş u telh u şûr u şîrîn dimeye*

Bir gıdâ olmaya kim ol yimeye

2398 *Kimsenüñ hâline olmaya hasûd*

Kim hasûd iy hôca hergiz lâ-yesûd

Kanaat tükenmez bir hazinedir. Kanaat sahibi için zehir şeker, elini sürdüğü taş mücevher olur.

2383 *Agu yir-ise aña şekker ola*

Taşa el sunar-ısa gevher ola

İnsan kanaat sahibi olursa harama tenezzül etmeyeceği için asla harama el uzatmaz. Başkalarına bir kötülüğü dokunmaz.

2384 *Hak harâmı hiç aña yidürmeye*

Bir yaramaz söz aña didürmeye

2385 *Az getirür-iseñ aña hoş gele*

Çok virür-iseñ hemân şükriñ kıla

2386 *Virdügüñ-içün seni medh itmeye*

Virmeyinçek hem girü kadh itmeye

Kanaat sadece yokluk ve yoksulluk durumunda olmaz. İnsan zengin olsa hatta padişah bile olsa kanaat sahibi olmalıdır. Zira kanaat sahibi zenginlikte de fakirlikte de insanların en hayırlılarındanır.

2387 *Pâdişâh olur-ısa 'âdil ola*

Yohsul olur-ısa sâhib-dil ola

Gülşehrî, aslan ile tavşanın hikâyesinde hayvanların dilinden padişah olan aslana dahi kanaat sahibi olmasını tavsiye etmektedir:

3655 *Pâdişâhuñ himmeti 'âlî gerek*

Kâni 'a üç günde yiter bir çörek

4.3.2.5. Tevazu

İnsani ilişkilerin sağlam bir zemine oturması etkili bir iletişime bağlıdır. İletişimin etkili ve yapıcı olabilmesi karşındakine değer verip bu değeri göstermeye bağlıdır. Karşındakinin farkında olabilmek, onun davranışlarının nasıl bir iç dünyaya işaret ettiğini, onun deneyim ve yaşantılarının ne olduğunu anlayabilmek oldukça önemlidir (Cüceloğlu, 1993:68). Bunun için de gerekli olan hususlardan biri tevazudur. Tevazu yani alçakgönüllülük insanın kendi isteğiyle makam ve mevki olarak kendisinden daha aşağıda bulunanlara büyülenmemesidir (Bilmen, 1967:29). Gülşehrî'nin eserinde vurguladığı bir diğer değer tevazudur. Büşr ile Yemliha'nın hikâyesinde Büşr'ün tevazusu şöyle ifade edilmektedir:

2790 *Büşr eydür bî-edeblik iderem*

Kim bu yolda seniñ-ile giderem

2791 *İlla hem bir tapuçı gerek saña*

Kutlu olsun ol tapuçılık baña

2792 *Şarda dahı ben kaçan sensüz olam*

Yâ seni yavu kılup kimi bulam

4.3.2.6. Vefa

Gülşehrî'nin aktarmak istediği bir diğer değer vefalı olmaktır. Biri Hüdhüd'e gelerek kendi vefasını anlatmaktadır. Gülşehrî Hüdhüd'e soru soran kişinin ağzından vefayı ve vefalı olmayı şu şekilde anlatmaktadır:

3484 *Birisi eydür vefâdâram 'azîm*

Hâtrum bî-kîne vü kalbüm selîm

3488 *Kimseden bir lokma etmek yimedüm*

Kim otuz biñ yirde şükrin dimedüm

3490 *Aña kim viridi baña bir şerbet âb*

Bulur-ısam içerem yüz kez cülâb

3491 *Baňa bir pul hayr iden beni duta*
İlte vü neye diler-ise sata

3492 *Kim baňa virür-ise bir hōş selâm*
Yüz biñ ança ala benden hōş peyâm

3494 *Halk-ıla ben cüz safâlık kılmazam*
Kimse-y-ile bî-vefâlık kılmazam

3495 *Her kimüñ anda vefâsı var-ısa*
Yâ cihânda bir vefâdâr er-ise

Vefasız kimse köpekten bile daha adidir. Çünkü köpek hayvan olmasına rağmen vefalıdır.

3497 *Hüdhüd eydür bî-vefâyı sevmegil*
Yil-durur 'ahdi vü sen yil kovmagıl

3498 *Her kim ol tuz etmegi bilmez ise*
Hayr u ihsân şükrini kılmaz-ısa

3499 *Ne ki yidi vü yiyiser yig-durur*
İt anuñ bigi kişiden yig-durur

3500 *İt vefâ eyler kişiye iy yigit*
Yigrek ola yüz münâfıkdan bir it

3502 *Kimsenenüñ lokmasını yimegil*
Yiyiçek şükrinden artuk dimegil

3503 *Lokma yimez âdemî kanda ola*
Sahhat aña kim yiyüp şükrin kıla

3504 *Bir vefâdârı cihânda eyle yâr*
Bî-vefâ-y-ıla oturma zînhâr

Herkes tanıdıklarından ve dostlarından vefa bekler. Özellikle zor duruma düşen kişi de vefa beklentisi katlanmaktadır. Hacenin papağanı hikâyesinde papağan Hindistan'daki akrabalarına onlardan vefa beklediği mesajını gönderir:

1351 *Eydesin 'ahd ü vefâyı n'itdühüz*

Kim bu zindânda bizi unıtduñuz

1370 *Eytdi hiç unıtmaduguz biz sizi*

Gerçi siz añmaduñuz hergiz bizi

1371 *Size bizüm kaygumuz hiç olmadı*

Bir selâmuñuz bize hód gelmedi

Şeyh-i San'an hikâyesinde şeyhin güzide müridi, doğru yoldan sapmış olan şeyhine büyük bir vefa örneği sergiler. Şeyhi yüzüstü bırakmayı münafıklık olarak kabul edip diğer müritlere kızar:

605 *Döndi yârânlara eydür ol ulu*

Kim i 'avratdan bu yolda siz alu

606 *Şeyh ile siz yâr olmuşıssañuz*

Erlig-ile yola gelmişmisseñüz

607 *Baglayıçak şeyh zünnârı bile*

Baglamak gerek-idi kamu bile

608 *Ol deñizde yutdı şeyhi çün neheng*

Korkudan sizi kaçurdı nâm u neng

609 *'Âşık olan dünyada bednâm olur*

Kim eyü ad ister-ise hâm olur

610 *Yâr eger olur-ısa kâfir dahi*

Yâr olgıl yâra vü yalvar dahi

611 *Çün kişi râhatda hemdem yâr ola*

Renc vaktında niçün agyâr ola

612 *Kamuñuz Tersâ niçün olmaduñuz*

Şeyh-ile vü hidmetin kılmaduñuz

613 *Sanmañuz kim yâr muvâfıklıg-ıdı*

Kim bu iş ‘ayn-ı münâfıklıg-ıdı

4.3.2.7. İhlâs ve Samimiyet

Sözlükte bir şeyi içine karışmış ve değerini düşüren şeylerden arındırmak, saflaştırmak anlamına gelen ihâas; ibadet ve iyilikleri gösteriş ve çıkar kaygılarından kurtarmak demektir (Ateş, 2000:535-536). Gülşehrî, yapılan bütün işlerde ihlâs ve samimiyetin olması gerektiğini vurgular. Herkesin maksadına ancak ihlâs ile ulaşabileceğini dile getirir. İhlâs insanın maneviyatını güçlendiren önemli bir değerdir.

3276 *Şehvet ü buhl u hased ten yâridür*

Sıdk u ihlâs u kerem cân yâridür

1246 *Kim kıla ihlâs-ıla yarı bula*

Anı kim ben kıldum esbi dîv ola

1761 *Kim ziyâde çünki sâbit durasın*

Hem bir ihlâsa anı irüresin

İnsan bu dünyada ancak başkalarını kandırır. Ahirette herkesin iç yüzü açığa çıkacağı için insan iç dünyasını arındırıp temizlemelidir.

1989 *İy niçe ‘âmî kim anda hâs ola*

İy niçe ‘âlim ki bî-ihlâs ola

İhlâstan nasibi olmayan insanlar bakır karışmış olan akçeler gibi sahte ve değersizdirler.

3892 *Kândan arı çıkan altun hâs ola*

Miss karıklı akça bî-ihlâs ola

Hakiki manada ihlâsa erişen kimseler ihlaslarının karşılığı olarak cenneti hak ederler.

914 *Çün görür Rıdvân ki bunlar hâs-ımuş*

Dünyada mahlasları ihlâs-ımuş

2707 *Çün melekden dahı geçe bî-riyâ*

Âhı tapusından ire Tañrı 'ya

4.3.2.8. Tefekkür

Fikir, bir konu hakkında düşünce üretmektir. Bu kelimeden türeyen tefekkür de, kalbin, bir şeyi idrâk etmek üzere varlıkların anlamları üzerinde çaba harcamasıdır. Tefekkür, sadece insana has bir özellik olup, düşünme yetisinin, aklın idrâk özelliği sâyesinde çalışması anlamına gelmektedir (Abacı, 2010:75).

Gülşehrî, eserin muhtelif bölümlerinde tefekkür edip inceden inceye düşünmenin önemi üzerinde durmuştur. Her zaman, her yerde her şey hakkında tefekkür edilebilir:

1867 *Niçe kim 'âlemde fikret kıluruz*

1944 *Degme rengüñ çok işitdüm zikrini*

Eyledüm gönümde şekl ü fikrini

1945 *Hîç rengüñ sûretin çün görmedüm*

Sûretiniñ fikrini terk urmadum

2363 *Kuds ilinde çok tasarruflar kıla*

Fikr-ile vü key ta 'arrüfler kıla

2779 *Kamu 'ilm içinde fikret kıluram*

Fıkh-ıla tefsîri yavlak bilürem

2807 *Büşr'e eydür şimdi fikret kılasın*

Ne durur kavs-i kuzah key bilesin

İnsan iyi şeyleri tefekkür edebileceği gibi kötülükler üzerine de derin derin düşünüp nefsinin esiri ve cehennemliklerden olabilir.

3165 *Fikretüm çün şöhret ardınca gider*

Nefs beni [bir] deve gibi yider

4368 *Fikr-ile bir lahza 'illiyîndesin*

Fikret-ile bir zamân siccîndesin

Ancak topraktan yaratılmış olan insana yakışan yücelikleri ve ulvî meseleleri düşünüp Allah'a ulaşmaktır. Bu durumda bütün zorluklar kolaylaşır, güçlükler aşılır.

2360 *Lâ-mekânda fikr-ile cevlân kılur*

Dükeli düşvârını âsân kılur

2364 *Niçeme kim cânı nâsûtî ola*

Fikri yiri mülk-i lâhûtî ola

2372 *Fikreti 'ulvî yolında yöriye*

Dünyada ol bu iş için dörüye

3424 *'Ârifüñ çün Hak'dan artuk fikreti*

Yok-durur kimüñ var aña kudreti

İnsan ne kadar düşünürse düşünsün içinden çıkamayacağı pek çok mesele bulunur. Çünkü insanın akli eksiktir. Bu sebeple insan çözemediği meseleleri Allah'a havale etmelidir.

2835 *Büşr eydür yüz eger fikret kılam*

Tañrı bile ben anı kaçan bilem

2897 *Sen bu fende nite fikret kılmaduñ*

Bir küp içinde ölesüñ bilmedüñ

4.3.2.9. İffetli Olmak

İffet, namusuna sahip çıkmak, başkalarında olan göz dikmemek, yeme, içme ve hevesler konusunda ölçülü olmak ve aşırı istekleri bastırıp aklın ve dinin emri

altına almak suretiyle elde edilen fazilet anlamına gelir (Çağrııcı, 2000:506). İffet, Gülşehrî'nin aktarmaya çalıştığı bir başka değerdir. Gülşehrî herkesin gözüne ve beline sahip olmasını, bu ikisinin harama karşı devamlı bağlı olması gerektiğini dile getirir.

2687 Gözi hem baglu gerek kim görmeye

Kimsenüñ 'aybına ta'na urmaya

2688 Baglulardan biri ilersügidür

Kim ol altıdan kamudan yigidür

2965 Ol kim üç baglı-durur evvel dili

Gözi baglu dahı arturur yolu

2966 Hem ilersüki dahı baglu gerek

Kim harâm odında yanmaya yürek

Gülşehrî, özellikle Büşr ile Yemliha'nın hikâyesinde iffetli olmanın önemini vurgulamış, iffet sahibi olan Büşr ile Yemliha'nın karısını övmüştür. Büşr'ün iffeti şu sözlerle anlatılmaktadır:

2744 Eydür ardınça eger varmaz-ısam

Evi kanda kendü kim görmez-isem

2745 'İşki beni bî-gümân öldüriser

Dükeli halkı baña güldüriser

2746 Döndi kim ol 'avrat ardınça vara

Kendü kim yâhut evi kanda sora

2747 Girü kendü kendüye eydür sakın

Olmaya kim ölümüñ geldi yakın

2748 Şimdiye degin harâma bakmaduñ

Gönlüñi şehvet odına yakmaduñ

2749 *Şimdi bir 'avrat peyinçe varduğuñ*
Yolda yâd 'avrat yüzini gördüğüñ

2750 *Erlik içinde revâ kaçan ola*
'Avrata 'avratdan alular kala

2759 *Çün halâlüm degül ol 'avrat benim*
Olmasun hiç anuñ ardınça yönüm

2760 *Döneyim kendü işüme gideyim*
Çün halâl olmaya baña n'ideyim

Gülşehrî, iffet sahiplerinin ahirette mükâfata erecekleri gibi bu dünyada da mutluluğa kavuşacaklarını yani dünya ve ahiret saadetine birlikte ereceklerini belirtmek için Büşr hikâyesinin sonunda Büşr ile Yemliha'nın karısının iffetli davranmalarının neticesi olarak onların birbirine kavuştuğunu anlatmaktadır:

2983 *Çün harâm olmadı âhengüm saña*
Hak halâllığı seni viridi baña

2986 *Varmaga çün meylüm olmadı saña*
Tañrı verdi 'âkibet seni baña

Gülşehrî'ye göre iffeti muhafaza etmenin en kolay, kestirme ve temiz yolu evlenmektir.

3181 *Bir halâl al kendüzüñe bî-melâm*
'Avratına kimsenüñ bakma harâm

4.3.2.10. Basiretli Olmak

Eserde insanın basiretli olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Basiret gözün göremeyeceği, emarelerinde yola çıkarak aklın sezip kavrayabileceği bir yetenektir. Gözü görmeyen kimseye ışığın fayda etmeyeceği gibi basiretsiz kimseye de gözünün görmesi hiçbir fayda vermez.

Gülşehrî, Hazreti Muhammed'in çocukluğu isimli hikâyede Hazreti Muhammed'i öldürmeye gelen Safvan'ı basiretli biri, Mekkeli müşrikleri ise basiretsiz kim-

seler olarak tanıtılmaktadır. Zira Safvan ilk görüşte Hazreti Muhammed'in peygamber olduğunu ve yalan söyleyemeyecek bir simaya sahip olduğunu anladığı halde Mekkelî müşrikler gün gibi aşikâr olan bu gerçeği görememişlerdir:

184 *Çün görür Safvân ki Bûcehl'üñ gözi*

Görimez kim bile dünden gündüzi

185 *Eydür iy Bûcehl dünyâ karañu*

Gice-y-idi ev bucağı dür tolu

186 *Gerçi gözüm var-ıdı görmez-idüm*

Karañudan ol yaña varmaz-ıdum

187 *Çün güneş togdı görindi dür baña*

Sen ki gözsüzsün görünmedi saña

188 *Gözlü ne kim gice yavikulısar*

Girü irte olıcağaz bulısar

189 *Gözsüzüñ kim derdi bî-dermân-durur*

İrtesiyle gicesi yiksân-durur

152 *Çün görür Safvân ki bunlar kör-imiş*

Bu Süleymân'dur bular bir mûr-imiş

197 *Şem 'i gözleri görenler yandurur*

Yohsa gözsüz yanarı söyündürür

198 *Eyle dut gözsüz çerâğın yandura*

Işığında bakuban neyi göre

Basiretsizliğin sebebi insanın kalbinin kararmış olması ve gönlünde insani değerlerin bulunmamasıdır. Bu sebeple Mekkelî müşrikler Mustafa'yı gördükleri halde peygamberliğini idrak etmekten yoksundular.

221 *Bulhakem gönlinde çün yokdur safâ*

Lâcerem görünmez aña Mustafâ

Kuşların toplanıp Hüdhüd'e liyakatını ispatlamasını istedikleri kısımda Hüdhüd basiret sahibi kimselerin ancak perdelerin ardındaki hakikati anlayabileceğini, basiret sahibi olmayanların ise perdeyi hakikatin kendisini sanacağını belirtir:

1581 *Eyle dut kim göstere ruhsârını*

Perdesinden kim bile didârını

1582 *Açmaduñuz siz basîret gözini*

Anuñ-ıçun göremezsiz yüzini

1583 *Yohsa ol kim dâyim ü dâna-durur*

Añlayana gün gibi peydâ-durur

1584 *Her kim açar-ısa gönli gözini*

Fark ide ol burka 'ından yüzini

1585 *Görmedük kişi anuñ didârını*

Ne biliser perdeden ruhsârını

1586 *Yohsa her kim burka 'ın yüzü sana*

Bir kızıl yeşil göriçek aldana

1587 *Bugün iren irte dahi iriser*

Bunda gören anda dahi göriser

1588 *Güneşüñ yüzü cihânda fâş ola*

Anı görmeyen meger huffâş ola

1589 *Çok kişi ilüñ sipâhın añlaya*

Er gerek kim pâdişâhın añlaya

4.3.2.11. Kadirşinaslık

İnsan kendisine yapılan iyilikleri unutmamalıdır. İyiliklerin ve bunları yapanların kıymetini bilmelidir. Gülşehrî kadirşinaslık için *tuz ekmek hakkı* deyimini kullanmaktadır.

Hace ile Papağanı isimli hikâyede hace, papağan giderken ona son bir soru sormak için kendi tuz ve ekmek hakkını dile getirir. Papağan da hacenin kendisi üzerindeki bunca yıllık hakkını görmezden gelemeyerek sorusuna cevap verir.

1405 *Hôca eydür tuzum etmegüm hakı*

Otur ol küngürede bir dem dakı

Vefanın anlatıldığı bölümde vefa ile karışık olarak kadirşinaslığa da yer verilmektedir.

3485 *Mihr evinden kîn şarına gitmezem*

Kişinüñ tuz etmegin unutmazam

3488 *Kimseden bir lokma etmek yimedüm*

Kim otuz biñ yirde şükrin dimedüm

4.3.2.12. Misafirperverlik

Gülşehrî, misafire değer verilmesi ve misafirin iyi ağırlanması gerektiğini hatırlatır. Misafirin rahat etmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Büşr ile Yemliha'nın hikâyesinde bu durum şöyle ifade edilir:

2914 *Var-ısa destür içeri gireyim*

Rahtını tapuñuza degüreyim

2915 *'Avrat eydür ev sizüñdür girüñüz*

Siz dahi rahtı bize degürüñüz

2918 *Halı üstinde geçer Büşr oturur*

'Avrat ilerü yeyesi getürür

2919 *Büşr bir kaç lokma yir el-hamd ider*

Diñlenür bir lahza armagı gider

Cömertliğin anlatıldığı bölümde misafirperverlikle ilgili olarak şu hususlar dile getirilmektedir:

3015 *Gündüzin sevdük sehâvet itmegi*

Gice konuksuz yimedük itmegi

3016 *Dileyene olıcak zer virürüz*

Olmayıçak sâyile ser virürüz

3019 *Her müsâfir kim gelür eyvânuma*

Hâkim olur kamu hân-u-mânuma

4.3.2.13. Ağırbaşlı Olmak

Gülşehrî ağırbaşlı olmanın önemine değinmiştir. O ağırbaşlı olan kimseyi denizin derinliklerine dalıp oradaki cevherleri toplayabilen gavvaslara benzetmektedir. Zira denizin dibine dalabilmek için ağır olmak gerekir. Ağırlığını bilmeyen hafif insanları da suyun üzerinde duran ve derinlere dalamayan çer çöpe benzetmektedir:

1106 *Deñizüñ dibinde gevher pâk ola*

Deñiz üstinde yüzen hâşâk ola

1107 *Yüziçidür gevher isteyü gezen*

Çörçöp olur deñiz üstinde yüzen

4.3.2.14. Tatlı Dil

Sağlıklı ve etkili bir iletişim kurmanın en önemli yollarından birisi de tatlı bir dil kullanmaktır. Gülşehrî tatlı dili çoğunlukla şekere benzetmektedir. Hacenin papağanı hikâyesinde papağanın tatlı dilini övmek için şu beyitlere yer vermektedir:

1339 *Su gerek olsa cülâb içer-idi*

Söyledüğinden şeker saçar-ıdı

1341 *Ol kafasda ança şeker yir-idi*
Kim şekerden datlu sözler dir-idi

1342 *Âdemîler dilini söyler-idi*
Sözleri câna eser eyler-idi

1366 *Âdemîler sözleridür didügi*
Dâyimâ şehd ü şekerdür yidügi

1393 *Çün baña ikrâm u lutf eyler-idi*
Kim şekerden yig baña söyler-idi

Büşr ile Yemliha hikâyesinde de Büşr'ün tatlı dilliliğini ifade etmek için şöyle denilmektedir:

2920 *Andan açar agzını şeker gibi*
Saçar agzından sözi gevher gibi

Gülşehrî, arif olan kişinin özelliklerinden birisinin de tatlı dil olduğunu dile getirmektedir:

2391 *Hulki zîbâ vü sözi tatlu ola*
Bilişe vü yâda şefkatlu ola

Fütüvvetin anlatıldığı bölümde de ahinin tatlı dilli olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır:

2686 *Dili gaybetden anuñ baglu gerek*
Sözi şîrîn ü aşî yaglu gerek

İnsanların kalpleri ancak tatlı dil ve güzel söz ile kazanılır. Öyle ki insanlar bu şekilde kul köle dahi edilebilir.

3263 *Eydür eyle hulk-ıla hōş söylerem*
Lutf-ıla kim kamusın kul eylerem

İnsan başkalarından acı, çirkin ve nahoş sözler işitse bile kendi dilini muhafaza etmeli ve ağzından kötü söz çıkmamalıdır.

2924 *Çok baña sögdi kim ol bir gün benüm*

Bir yavuz sözde işitmedi ünüm

4.3.2.15. Cesaret

Cesaret; maddî ve manevî hukuku ile değerlerini korumak uğrunda, kişinin kendini hiç korkmadan tehlikeye atmaktan çekinmemesi anlamına gelir (Dikmen, 1988:133). Cesaret sahibi insanlar, pek çok tehlike ve sıkıntıya büyük bir dik duruşla göğüs gererler. Hayatın ezici üzüntülerini sabır ve sükûnetle karşılar, meydana gelen olumsuzluklardan yılmazlar; hakkı söylemek hususunda hiç kimseden çekinmezler, dâima ileriye atılırlar (Akseki, 208). Gülşehrî insanlara yapmak istedikleri işlerde cesur olmayı salık vermektedir. Girişilen iş için cesaret yoksa işe girişmenin faydasız ve neticesiz bir amel olduğunu dile getirir.

1518 *Er-iseñ meydâna gir merdâne var*

'Avrat-ısañ çıkma evden zînhâr

1519 *Sen ki korkarsın ki evden çıkasın*

Hasm evin gürz-ile nite yıkasın

Güç, insana cesaret vermez; ancak cesaret insanı güçlü kılar. Bu gerçeği anlatmak için Gülşehrî Rüstem ile pehlivanın hikâyesini anlatır. Pehlivan Rüstem'den çok güçlü olmasına karşın cesaret sahibi olmadığından elindeki bütün atları Rüstem'in bir narasından korkup çekinerek Rüstem'e bırakır.

1217 *Bilür olur-ısa kim ben Rüstem'em*

Kendüzinden erlik içinde kemem

1218 *Dizi üstinden elini kaldura*

Bir tapança-y-ıla beni öldüre

1219 *Kendüzinden kemligümi çün duya*

Ol beni öldürmedin kaçan koya

1220 *Güç-ile bunuñ-ıla çün çıkmadum*

Gürz ile atdan aşaga yıkmadum

1230 *Rüstem andan çün birez girü kalur*

Bir tag ardından ileyini alur

1231 *Na'ra urur añsuzın aslan gibi*

Gürzi elinde tamâm evran gibi

1254 *Ol el ardıyla beni bir kez kakan*

Rüstem'i atdan yir üstine yıkan

1255 *Çün bunuñ adını işidür kaçar*

Korkısından karnı dahı kan geçer

1256 *Çün bunuñ korkusu öginde biter*

Atları yirinde kor yirler yiter

4.3.2.16. Çalışkanlık

Şair; azmetmenin, çalışkanlığın, çaba harcayıp gayret göstermenin önemini farklı yerlerde vurgular. Şahin'in kendisini övdüğü bölümde kişinin çalışıp kendi emeğinin karşılığını almasının ve başkalarının artıklarına minnet etmemesinin gerekliliği şöyle ifade edilir:

1123 *Girü kendüm dutaram kendü avum*

Şöyle kim işitmiş olasın çavum

1124 *Kimsenüñ avladuğın hód yimezem*

Siz getirüñ ben yiyeyim dimezem

Gülşehrî bir adım daha ileri giderek başkalarının artıkları ile yetinmesi bir tarafa, insanın çalışkanlığı ile başkalarının kendi artığından istifade edecek bir konna gelmesini istemektedir:

1125 *Anda kim her şâha sultân diyeler*

Yüz kişi ben avladugum yiyeler

1126 *Baňa şeh yârı diyeler kamusı*

Ben kazandugum yiyeler kamusı

4.3.2.17. Gönül Kırmamak

Kişi başkalarıyla olan ilişkilerinde hal, hareket, tavır ve sözlerine dikkat etmeli onları incitecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır. Gülşehrî bu durum için gönül yıkmak, gönül kırmak deyimlerini kullanmaktadır. O gönül yıkmanın Kâbe'yi yıkmaktan daha kötü bir iş olduğunu belirtmektedir. Bununla kalmayan Gülşehrî gönül kıranın imandan dahi çıktığını söylemektedir. Zira müminin kalbi ve gönlü de Kâbe gibi Allah'ın evidir. Kalp kırıp gönül yıkan bir kimse hakikatte Allah'ın evini yıkıp Allah'a karşı bir harekette bulunmuştur. Çünkü Allah kullarının haysiyet ve şerefine dokunacak her şeyden kaçınmayı emretmiştir.

1311 *Bir gönül sıyan kim îmândan çıkar*

Eyle dut kim Ka'be'yi yüz kez yıkar

3309 *Bir gönül yıkmak kim ol çokdur bize*

Ka'be'yi yıkmaktan artukdur bize

İnsanları inciten ve kalplerini kırıp onlara eziyet eden kimse hakiki manada müslüman olamaz. Çünkü Hazreti Muhammed “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” buyurmuştur (Tirmizî, Îmân, 12). Bu hadiste belirtilen hakikatten yola çıkarak Gülşehrî şöyle demektedir:

1310 *Kimse zulmuñdan senüñ îmin degül*

Halk azarlayan kişi mü'min degül

4.3.2.18. Temizlik

Temizlik en tabîî insanî ihtiyaçlardandır. İnsanın hem sağlıklı hem de huzurlu bir hayat sürmesinin en temel şartlarından biri temizliktir. Ayrıca toplumsal ilişkilerin sağlanması da temizliğe riayet etmekle yakından alakalıdır. Gülşehrî, kazın Sîmurg'a gitmemek için bahane ve özrünü beyan ettiği bölümde kaz'ın temizliğini örnek göstermektedir:

1017 *Geldi kaz ortalarına key arı*

Kim hemîşe su içindedür yiri

1018 *Kim benüm arılıgum peydâ-durur*
Guslgâhum dünyada deryâ-durur

1022 *Günde yüz biñ guslı artuk eylerem*
Yüz biñ azdur ben dahı çok iderem

1023 *Geçerem yüz biñ deñiz gibi göli*
Kim etegüme anuñ degmez öli

1102 *Şâd-ısañ olmayasın kaygu-y-ıla*
Arısuz-ısañ yunasın su-y-ıla

Büşr ile Yemliha hikâyesinde de Yemliha'nın banyo yapmak suretiyle temizlenmek istemesi anlatılmaktadır:

2883 *Küp suyından gusl ideyim key arı*
Kim gide arkamdagi kirler varı

2888 *Çün suya girür ki gusl eyleye hoş*
Hâli niçe ola añladayım uş

Maddî temizlik insanın manevî temizliğine açılan bir kapıdır. İnsan bedenini temizlediği gibi ruhunu da temizlemeli ve arındırmalıdır. Bu sebeple temizliğin imanın yarısı olduğu hadiste belirtilmiştir (Müslim, Tahâret:1). Bu hususu hatırlatmak için Şeyh-i San'an hikâyesinde müritleri vesveseden kalbini temizlemesine yardımcı olması için şeyhe yıkanmasını tavsiye ederler:

407 *Birisi eydür ki iy şeyh-i kibâr*
Vesveseñ gitmege bir gusl eyle var

Şeyhin tövbesi kabul edildikten sonra da şeyh gusletmek suretiyle maneviyyatını temizlemek için ilk adımı atar:

681 *Gusl kıldı şeyh ü girdi hırkaya*
İy 'acab bu kamu hayr u şer neye

682 *Tevbe suyu hışm odın söyündürür*

Rahtını yazuklaruñ kyndrr

Maneviyatın arındırılmasına sebep olmayan bir temizlik anlayışı gösteriş ve israftan ibarettir:

1105 *Kim cünüb olmaz-ısa guslı n'ider*

Arısuzlar suda her gün gusl ider

4.3.2.19. Sağlığın nemi

Glşehr sağlığın kıymetinin hiçbir Őeyle lęlemeyeceęini, bu dünyadan ve içindeki her Şeyden daha fazla olduğunu ifade etmektedir:

3066 *Bir nefes 'ömrüñ bahası çok-durur*

Kadri kamu dünyâdan artuk-durur

3067 *Sayru oldukda ki cândan ırasın*

Saęlıęuñ Őkrânesi ne viresin

Sağlık hayatın tadı ve lezzetidir. Sağlığı yerinde olmayan bir kimse hayattan hiçbir lezzet alamaz. Çoğu zaman hastalar için ölmek dahi yaşamaktan evla olabilir. maktadır.

1610 *Biri dahı sordı kim ben sayruyam*

Rencm-ile râhatumdan ayruyam

1611 *Nâtivânam nite gideyim yola*

Kuvvetm yok niçe varayım bile

1612 *İlla dut kim ben sizüñ-ile uęam*

İşbu od taglarını niçe geğem

1613 *Gussalar geldi baña bol ilerü*

Gelmedi bunuñ gibi yol ilerü

1614 *Yüz biñ er bu yolda cân virmiş-durur*
Kim birisi menzile irmiş-durur

1615 *Sagmısam bir dürlü cehd ide-y-idüm*
Sizüñ ile bu yola gide-y-idüm

İnsan bir kez can derdine düştü mü her türlü fenalığı yapabilir. Gülşehrî hasta padişah ve masum çocuğun hikâyesinde bunu dile getirmektedir. Padişah hastalığının ilacının bir çocuğun safrası olduğunu öğrenince iyileşmek için zavallı bir çocuğu dahi öldürmeye kalkışır:

996 *Nitekim sen sayruya dermân gerek*
Âhir ol oglana dahı cân gerek

999 *Sen dilersin kim bu sayruluk gide*
Âhir ol ölmege nite sabr ide

1000 *Ne dise eydür ölümden dut anı*
Kim ola sayruluğa râzı teni

1001 *Rence çün senüñ tenüñ râzı degül*
Pes nite eydür aña kim gel sen öl

Aynı hikâyede hastalıktan kurtulmak için hem tedavi olmanın hem de derman bulmak için Allah'a dua etmenin gerekliliği vurgulanır:

956 *Kim meger bir pâdişâh sayru idi*
Râhatından renc-ile ayru idi

957 *Eyle renci sa 'b-ıdı derdi 'azîm*
Kim 'ilâcın añlamaz-ıdı hakîm

958 *Çok hakîmler şâh dirşürmiş-idi*
Her birisinden devâ sormış-ıdı

1012 *Dilüñi Gülşehri gibi bilegil*

Derdüñe dermân Çalap'dan dilegil

Ölümden başka hiçbir derdin dermanı yok değildir. Bu yüzden insan ümidini kaybetmeyerek hastalığından dolayı görevlerini aksatmamalıdır.

1637 *Ança sayrular sagaldı 'âkıbet*

Ança sag kişiler öldi 'âkıbet

1638 *Er gerek kim kendü yolına gide*

Yohsa yolsuz sag ya sayru n'ide

1639 *Bunça kocalar dirildi genc-ile*

Bunça yigitler kim öldi renc-ile

1640 *Sayruyı çün sagdan eylersin temîz*

Ölür-iseñ n'idisersin iy 'azîz

Gülşehrî; sağlığın en büyük düşmanı olarak çok yemeği, en büyük dostu olarak da haliyle perhiz ve az yemeyi göstererek az yiyenin hastalanmayacağını, hastalıkların esas sebebinin çok yemek olduğunu dile getirmektedir:

2382 *Yimemekden tab'ını tîz itmeye*

Çünkü sıhhat buldı perhîz itmeye

2525 *Niçe kim perhîz ider sıhhat bulur*

Çünkü perhîzin kodı sayru olur

3656 *Az yiyen kişi kaçan sayru ola*

Çok yimekten günde yüz kişi öle

3657 *Ol boguz kim lokmayı târâc ider*

Tab'ını dârûlara muhtâc ider

3658 *Bunça dârû var ki şûr-engîz ola*

Kamu dermânlar başı perhîz ola

3659 *Az yiyenüñ Cebre 'il olur canı*
Çok yiyenüñ zinde pîl olur teni

3660 *Çok yimekten çok ola fâsid mizâc*
Ne devâ anı düze vü ne 'ilâc

4.3.2.20. Birlik ve Beraber Olmak

Birlik ve beraber olmak güçlü olmayı sağlar. Her yönden sırt sırta vermiş topluluklar pek çok şeyin üstesinden gelebilirler. Bu sebeple insanların fert olma özellikleri kaybettirilmeden onların toplum hayatı içinde toplum için aktifleşmeleri sağlanmalıdır. Birlik ve beraberlik içinde olan kimseler zorluklara daha fazla dayanabilirler.

Gülşehrî eserde birlik ve beraber olmanın önemini vurgulamaktadır. Hüdhüd kuşlara hep beraber Simurg'a gitmeleri gerektiğini, bu yolun zorluklarına ancak birlik halinde olurlarsa tahammül edebileceklerini söyler:

64 *Benden ayrılmaz-ısañuz bir zamân*
İresiz ol pâdişâha bî-gümân

65 *Kim Resûl eydür ki her yola refîk*
Buluñuz kim sehl ola size tarîk

66 *İşidüñ iy kavm bî-noksân bilüñ*
Hâzır olup yol yaragını kılüñ

71 *Ne bu yola varmagı terk idelüm*
Ne bu menzile yaluñuz gidelüm

72 *Yoldaş oluñuz binüm-ile bile*
Kim yaluñuz gidemeziiz bu yola

251 *Yaluñuz nite gire kimse yola*
Gelüñüz kim kamumuz gitlüm bile

Şeyh-i San'an hikâyesinde müritler şeyhleri için hep beraber dua etmektedirler. Müritlerin hep beraber ettikleri dua neticesinde şeyh tekrar doğru yolu bulmaktadır.

622 *Ol mürîd eydür siz anuñ kapusın*
Dutmag-ıdı iş ü kılmak tapusın

623 *Dün ü gün yalvarmak aña kim hakîm*
Hazretinde sagala-y-ıdı sakîm

624 *Hazrete vara-y-ıduñuz kamuñuz*
Hakk'a yalvara-y-ıduñuz kamuñuz

625 *Mu 'tekif bir köşede oturıcak*
Zârı-y-ıla el aña götüricak

626 *'Özr-ile dilüñüzi bileyıcak*
Şeyhüñüzi Tañrı'dan dileyicak

627 *Hak ta 'âlâ zâruñuz göre-y-ıdı*
Şeyhüñüzi size irüre-y-ıdı

4.3.2.21. Hatadan Dolayı Pişman Olmak

Yapılan hatayı devam ettirmemek, hata ve suçta ısrar etmemek, hatayı anlayıp telafi etmeye çalışmak insan için fazilettir. Zararın neresinden dönülürse kârdır, sözü bu gerçeği ifade etmektedir. Gülşehrî'nin aktarmak istediği bir başka değer olarak hatadan pişman olmanın faziletini görmekteyiz.

Şeyh-i San'an hikâyesinde yeniden doğru yolu bulan şeyhin durumu bu değer aktarılması için güzel bir misaldir:

656 *İrdiler ü gördiler bir arada*
Şeyhi kim toñuz güder bir derede

657 *İlla yavlak hâlete düşmiş 'azîm*
Kamu suçını bağışlamış Kerîm

658 *Hem başından yire bürgüsin komuş*

Hem toñuzları salıvirdüm dimiş

659 *Oda yakmış kâfir olmak tonunu*

Pâre pâre eylemiş pilûnunu

660 *Gözlerinden kan akıtmış yaş-ıla*

Hem sımış nâkûsını bir taş-ıla

661 *Hem çelîpâsın bırakmış yabana*

Kesedurur şeyh zünnârın yana

662 *Dîne degşürmiş yene tersâlığı*

'Ûzze irürmiş girü rüsvâlığı

663 *Gördi yârânlarını kim çıkdılar*

Dîn-ile şeytân tılsımın yakdılar

664 *Haclet-ile şermsâr oldu 'azîm*

Hasret-ile cenneti kıldı cahîm

665 *Na'ra urdı mest düşdi ortaya*

Şûrişiyle dökdi tağı dereye

666 *Eyle zârılıg-ıla zâr agladı*

Kim felekler hâtırını tagladı

Şeyhin en has müridinin kızıp azarlaması üzerine müritlerin hepsi de şeyhi terk edip dönmelerinden ötürü pişman olmaktadırlar:

628 *Şeyhi koyup gitdügüñüz sehl ola*

Hak kapusından giden nâ-ehl ola

629 *Çün mürîd ashâba söyler böyle dil*

Dükeli ashâbı kalurlar hacîl

630 *Eydür imdi bu hacâletden size*

Ne ziyân u yâ ne assı var bize

Hasta padişah ile masum çocuğun hikâyesinde de padişah çocuğun sözlerinden etkilenerek masum bir çocuğu öldürmeye kalkışmanın ne büyük bir zulüm olduğunu fark edip bu kararından vazgeçmektedir:

992 *Şâh çün işitdi ol oglanuñ sözün*

Eyledi yavlak melâmet kendüzin

993 *Kim şifâ bulmak-ıçun birez tenüñ*

Od içinde yanısar yıllar canuñ

994 *Yâ sahîh eylemek-ıçün bir teni*

Öldürürsin bî-günâh bir oglanı

995 *Anda kim her derde dermân kıldılar*

Her yaradılmışa bir cân virdiler

996 *Nitekim sen sayruya dermân gerek*

Âhir ol oglana dahı cân gerek

Padişah çocuğu azat etmekle kalmaz, çocuğa yaşattığı korku ve ızdırapların telafisi mahiyetinde onu kendi yakınlarının arasına katar:

1003 *Ölse yigdür renc-ile yüz pâdişâh*

Öldürinçe bir za'îfi bî-günâh

1004 *Öpdi ol oglanuñ iki gözünü*

Kıldı âzâde begendi sözünü

1005 *Kendüzine hâşekî kıldı anı*

Ata gibi ohşadı ol oglanı

1006 *Çün bağışlar husrev anuñ cânını*

Viribir Hak derdinüñ dermânını

1007 *Pâdişah çün anı âzâd eyledi*
Göñlini ol gussadan şâd eyledi

4.3.2.22. Dostluğun Mahiyeti

Bu dünyada yalnız başına yaşayamamacak olan insan sevinç, mutluluk, dert ve üzüntülerini paylaşacağı dostlara ihtiyaç duyar. Gülşehrî'ye göre herkes tabiatına uygun kimseleri dost edinir. *Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim*, atasözünün ihtiva ettiği anlamı Gülşehrî şu beyitlerle ifade etmeye çalışmaktadır:

225 *Mihr mihre ire kîn kîne gele*
Küfr küfre vara dîn dîne gele

226 *Hûr-ısañ hûr ola uçmakda işüñ*
Dîv-ıseñ dîv ola odda yoldaşuñ

227 *Ne pulı hergiz gümişe katarlar*
Ne gümişi pul diyüben satarlar

228 *Güneşüñ yüzi bulaşmaya ise*
Altun altuna karışa mis mise

229 *Hōş-durur cennât-ı Firdevs-i berîn*
İlla fîhâ ni 'me ecrü 'l- 'âmilîn(3/136, 29/58)

Gerçek dost iyi gün dostu değildir; rahatlık zamanında dost olan kişi zor ve sıkıntılı zamanlarda da dostunu terk etmeyerek dostluğunu ispat etmelidir.

611 *Çün kişi râhatda hemdem yâr ola*
Renc vaktında niçün agyâr ola

İnsan; dostlarını her zaman için hayırla yâd etmeli, onlar hakkında iyi şeyler söyleyip onları dilinden düşürmemelidir.

1703 *Nâgehân zikr eylenürken dôstına*
Leylinüñ kölgesi düşer üstine

Dost, kişinin üzüntü ve sıkıntılarına karşı en önemli tesellisidir; üzüntülerini paylaşmak suretiyle dertlerini hafifletir.

396 *Yâr kanı kim baña gam-h̃ôr ola*

Dôst kanı kim baña dildâr ola

İnsan, dostunun sıkıntısını yüreğinde hissetmelidir. Dostunun acısını kendisinin acısı gibi görmeyen kimse dost olamaz.

3518 *Sen ki biz bî-çârelerden ayırsın*

Sayru bizüz sanma kim sen sayrusın

Bundan da öte hakikî dost, dostun başına gelen musibetin kendi başına gelmesini, onun incinmemesini can u gönülden istemelidir.

3519 *Gel bize vü ussumuzı başa dir*

Sen sag olgıl sayruluğı bize vir

İnsan için dostun ayrılığı tahammül edilmezdir. Bir günlük ayrılık bir ömürmüş gibi gelir.

3512 *Ayru düşdi pâdişâhdan bir zamân*

Çün sever-idi anı şâh-ı cihân

3513 *Katlanımadı anuñ hicrânına*

Okıdı bir hâdimi eyvânına

3514 *Kim Ayas'ı işbu sâ'at görevar*

Sayru olmuş bizden anı soravar

3515 *Eytil âhir sen bize gelmeyeli*

Hâlümüz niteligin bilmeyeli

3515 *Eytil âhir sen bize gelmeyeli*

Hâlümüz niteligin bilmeyeli

3516 *Eyle oldum kim çerâgum söyünür*
Beni gören baña özi köyünür

3517 *Bu bir iki gün ki senden ayruyam*
Sanasın kim elli yıllık sayruyam

İyi günde, kötü günde, her şart ve durumda gerçek manada dost olduğunu ispatlayan kişiye can bile feda edilir.

517 *Dôsti eydür şimdi yârumsın benim*
Küfre çün girdüñ fedâ olsun canum

4.3.2.23. Başarı İçin Sıkıntılara Katlanmanın Önemi

Gülşehrî; başarıya giden yolun kolay geçilemeyeceğini, zorluklara katlanmadan başarıya ulaşamayacağını belirtmektedir. Bunun için Sîmurg'a giden yolda var olan zorluklardan ve bu zorluklar aşılmadan Sîmurg'a ulaşılmayacağını anlatır.

252 *Ejdehâlar vardur ol yolda 'azîm*
Beryeler çok u beyâbânlar delim

253 *Agudan acı sular içmek gerek*
Çok ilanlar öldürüp geçmek gerek

1531 *Niçeme kim yol belâsuz olmaya*
Yol eri hergiz yolundan kalmaya

1548 *Yol 'azîm ırag u menzil bî-nişân*
Key deriñ deryâ vü sâhil bî-nişân

1617 *Çok deñizler cûş idüp geçmek gerek*
Çok agular nûş idüp içmek gerek

1618 *Ejdehâlar var bu yolda tag gibi*
Nite geçsün sayru andan sag gibi

1619 *Ben bu vâdî içine girür-istem*

Yâ sizüñ-ile bile varur-istem

1620 *Niçeme kim yükümi tîmârlayam*

Evvelin menzilde cân ismarlayam

4143 *Hüdhüd eydür kimse bu yolda girü*

Gelmedi kim eyde ne var ilerü

Yolun zorluklarının insanı korkutması normaldir. Önemli olan korkuya yenilmeyip azimle yola devam etmektir.

1549 *Kimse anuñ gibi yolu görmedük*

Kimsene ol yola hergiz irmedük

1550 *Düşdi heybet her birinüñ cânına*

Hüccet assı kılmadı bürhânına

1550 *Düşdi heybet her birinüñ cânına*

Hüccet assı kılmadı bürhânına

1551 *Yoluñ iraklığını çün bildiler*

Vâdinüñ agzında menzil kıldılar

Gerekli hazırlıklar yapılmadan başarıya ulaşamaz. Çalışmayıp gayret göstermeden başarı elde edilmez.

66 *İşidüñ iy kavm bî-noksân bilüñ*

Hâzır olup yol yaragını kılüñ

261 *Ol gün anda hüdhüdi toyladılar*

Yollarınuñ yaragın eylediler

950 *Gelür-iseñ bu yola var yarak it*

Yohsa gelme bizüm-ile töne git

Zorlukların insanı ümitsizliğe düşürüp yıldırıldığı zamanlarda akıl ve ilim sahipleri ile büyüklerden moral ve destek almak kişinin motive olmasını sağlar.

1552 *Çün yoluñ işkencisine düşdiler*

Girü hüdhüd yöresine üşdiler

1553 *Kim bu yol heybetlü görünür bize*

Korkusu kuvvetlü görünür bize

1554 *Bir zamân bunda karâr eyleyelüm*

Degmemüz hâlümüzi söyleyelüm

Yardımlaşma ve dayanışma başarıya giden zorlukların aşılmasında kolaylık sağlar.

65 *Kim Resûl eydür ki her yola refîk*

Buluñuz kim sehl ola size tarîk

Çalışma ve gayret neticesinde başarıya ulaşma ihtimalinin var olduğunu bilmek kişinin azmini kamçılar. Kuşlar Simurg'a varmak üzere çıktıkları bu yolun sonunda menzile ulaşıp ulaşamayacaklarını sorarak kendilerini motive ederler:

4138 *Biri eydür hüdhüde kim iy ulu*

Sorar olur-ısa senden bir delü

4139 *Olmaya kim nâm içinde neng ola*

Kim bu yolumuz niçe ferseng ola

4140 *Hîç pâyânı ola mı bu yoluñ*

Yâ kenârı görine mi bu gölüñ

4141 *Çün dahı şimdi giriserüz yola*

Sen dahı şimdi varursın menzile

4142 *Çün kırañın görimezüz bu gölüñ*

Menzili ola mı pâyânsuz yoluñ

- 4154 *Tûs bu taglar yolın kaçan geçe*
Sâm bu bezmüñ içinde semm içe
- 4155 *Yüz biñ er bu yolda cân virdi henûz*
Bilmedi biri ki nedür bu rumûz
- 4156 *Yüz revende bu yola girmiş ola*
Kim birisi menzile irmiş ola
- 4157 *Kime kimi sorduk aña didiler*
Yol min-allâhi ila'llâh didiler
- 4158 *Biz yola bî-şübhet ü şeyn irmişüz*
Kim mine'l-'ilmi ile'l-'ayn irmişüz
- 4159 *Bir deñiz kim sâhili peydâ degül*
Turfa yol kim menzili peydâ degül
- 4160 *Sâdik oluñ yoluñuzdan dönmeñüz*
Degme şâha karga gibi konmañuz
- 4161 *Her ki rehrev ola yâ rehber ola*
Yolda olsa yig ki yolından kala
- 4162 *Hurrem ol kim, düni günden bilmeye*
Yolda ola vü yolından kalmaya

4.3.2.24. Büyüklere Saygının Gerekliliği

İnsan, kendinden büyük ve yüksekte olanlara saygıda bulunmalı, onların büyüklüklerini takdir etmelidir. Kendisine sevgi gösterilmeyen küçük, büyüklere saygı göstermeyeceği gibi, saygı görmeyen büyük de huzursuz ve hırçın olacaktır. Bu yüzden nesiller arası kopukluk olacak ve kaynaşma sağlanamayacaktır (Keskin, 1997: 43). Toplumdaki huzur ve beraberliğin sağlanabilmesi için herkes yaş, makam ve mevkileri göz önünde bulundurulmak suretiyle gerekli saygı ve özen gösterilmelidir.

798 *Çün selâm viridi vü kıldı ihtirâm*
Hızr eydür ol ere kim iy imâm

2379 *Yokaru oturana hürmet kıla*
Aşaga oturana hidmet kıla

Saygı sadece yaşça büyüklere duyulmaz, ilim bakımından üstte olanlara da saygılı davranmak gerekir. Büşr'ün hikâyesinde Büşr, Yemliha'ya ilminden dolayı büyük saygı duymaktadır:

2790 *Büşr eydür bî-edeblik iderem*
Kim bu yolda seniñ-ile giderem

2791 *İlla hem bir tapuçı gerek saña*
Kutlu olsun ol tapuçılık baña

2792 *Şarda dahı ben kaçan sensüz olam*
Yâ seni yavu kılup kimi bulam

2793 *Şükr ü minnet ol İlâh-ı ekbere*
Kim beni irürdi bir ulu ere

İnsan, makam ve mevkisi yüksekte olanlara da hürmet etmelidir. Mekkeli müşrikler sırf Ebû Talib'in makamına olan hürmetlerinden dolayı dinlerine karşı çıkan Hazreti Muhammed'e karışmamaktadırlar:

95 *Biz Ebuşâlib'e hürmet kıluruz*
Yohsa saña ne kılasın bilürüz

Gülşehrî; kendinden büyükleri saymayan, onların kıymetini bilmeyenlerin bu terbiyesizliklerini “sergin yemek” olarak nitelendirmektedir:

1821 *Kamu halkı kendiiden alu göre*
Kendiiden yigden yokaru otura

1822 *Ululara ihtirâm eylemeye*
Kimse hakkında eyü söylemeye

1825 *Mu‘cib ü bed-sîret ü hûd-bîn-durur*

Anuñ-ıçun yidügi sergîn-durur

4.3.2.25. Vatan Sevgisinin Önemi

İnsanda doğup büyüdüğü, yetişip geliştiği yere karşı bağlılık duygusu vardır. Gittiği her yerde memleketine karşı bir özlem duyar. Hatta vatanından daha iyi şartlarda yaşasa bile yine de vatanını özler. Bunun için “*Bülbülü altın kafese koymuşlar, ille de vatanım demiş*” atasözü meşhurdur. Gülşehrî benzer bir şekilde vatanının özlemine çeken papağanın hikâyesini anlatmaktadır. Sahibinin papağanına özgür iken elde edemeyeceği pek çok imkânı sunduğundan söz eder.

1352 *Gün uzun siz bâg u bostânlarda hoş*

Uçuñuz hurrem gülistânlarda hoş

1353 *Servi agacı budagında oturuñ*

Perde her bir gül yüzünden götürüñ

1354 *Yazılarda ‘ayş u ‘işret eyleñüz*

Degmeñüz bir dürlü destân söyleñüz

1367 *Kuluñuz ol kuşa cüllâb içürür*

Bir kafasda ‘ömrini hoş geçürür

1368 *Gör niçe kim hûş yir ü hûş içer*

İlla yavlak sizlere müştâk geçer

Ancak papağan bunca izzet ve ikrama rağmen kafeste rahat etmeyip ölü taklidi yaparak kafesten kurtulduktan sonra kendisinin artık vatanına gittiğini, belki de hayatta en çok sevdiği şekeri dahi bu kafeste yemek istemediğini söyler:

1415 *Çünkü öldüm uş ilüme giderem*

Şekkeri ben bu kafasda n'iderem

1416 *Çünkü tûtî bu kamu sâz eyledi*

Hûş ilinden yaña pervâz eyledi

Kaz'ın ileri çıkıp kendi temizliğinden ve suya olan düşkünlüğünden bahsettiği bölümde vatanından ayrılmaması için Allah'a dua etmektedir:

1030 *Tañrı bizi yurdumuzdan ırmasun*

Bir nefes sudan bizi ayırmasun

4.3.2.26. Anne - Evlat Sevgisi

Gülşehrî, annenin evladına duyduğu sevgiyi ifade etmek suretiyle evlatlara annenin kadir ve kıymetini hatırlatmayı tercih etmiştir. Bu sebeple anlattığı *Tavuk ve Kaz Yavruları* isimli hikâyede tavuk, kendisinin sandığı kaz yavruları için şöyle demektedir:

1038 *Eydür işbu yavrularuma benim*

Günde yüz bin kez fedâ olsun cânım

1039 *Dâm içinde zevki yokdur dânenüñ*

Yavıdan artuk nesi var annenüñ

Anne yavrusunu her türlü tehlikeden ve kötülükten korumak için cansiperane gayret gösterir.

1040 *Yavrıma her kim yavuz sanur-ısa*

Yâ bulara söyleyüp dinür-ise

1041 *Kanad-ıla yüzere anı uram*

Kaynagum-ıla gözini çıkaram

Anne, yavrusuna gelecek sıkıntının kendisine gelmesini ister. Yavrusunu korumak için hiç tereddüt etmeden canını verir.

1044 *Ana diler-ise cânın sakına*

Yavrıya gelen aña karşı döne

1045 *Başımı yavrılar için terk idem*

Kimse dutaram dir-ise ben n'idem

1073 *Senden ilerü meger kim var-ıdı*

Bir anamuz kim bize gam-hwâr-ıdı

Anne için en değerli varlık kendi yavrularıdır. Dünyada bir anne için yavrusundan daha değerli ve sevimli hiçbir varlık yoktur.

1042 *Hâsa binüm yavrırlarum kim kişi*

Görmedi bunlara beñzer bir kuşı

1043 *Böyle gökçek yavrırlar kim bende var*

İy Müsülmânlar bir eydüñ kanda var

1047 *Yavrırlaruñ ileyinçe oynayu*

Gör ne zîbâ yavrırlarum var diyü

4.3.2.27. Devlete Bağlılığın Gerekliliği

Devlet; vatanın bütünlüğünün, milletin bağımsızlık ve hürriyetinin teminatıdır. Devletin güçlü olması milletin müreffeh ve vatanın mamur olması demektir. Bu sebeple vatandaşların devletlerine bağlılığı elzemdir. Gülşehrî, kuşların Sîmurg'a ulaşmayı istemelerini devlet ve yöneticinin gerekliliği ile ona bağlılık hakikati üzerine bina ederek Allah'a kavuşma şeklinde mecazîleştirmektedir:

16 *Hüdhüd ü kuşlar u sîmurg mişâl*

'Akl u hulk u Tañrı'ya kıldı meşel

Devleti olmayan bir memleket harap olmaya mahkumdur. Bu sebeple kuşlar toplanarak kendilerini ve memleketi idare edip orduyu sevk edecek bir padişaha ihtiyaçlarının bulunduğunu söylerler:

43 *Kamu kuşlar bir yire dirildiler*

Mülki sultânsuz-ıdugın bildiler

44 *Subh-dem bir yazuda kim nevbahâr*

Dökmiş-idi yire dürr-i şâhvâr

- 45 *Kamu kuşlar geldiler bir mahfile*
Kamusınuñ dükeli nakdı bile
- 46 *Kim bize bir pâdişâh-ı nâmdâr*
Gerek-idi vü bir ulu şehriyâr
- 47 *Gösterüñ bir gög kim ol mâhsuz-durur*
Bizüm ilümüz niçün şâhsuz-durur
- 48 *Başumuzu kılıça yastayalum*
Leşkere bir pâdişâh isteyelüm
- 49 *Zîra çün kim mülk bî-sultân ola*
Az zamânda memleket vîrân ola

Bu beyitler ile Gülşehrî yaşadığı dönemde Türk dünyasının dağınıklılığını ve muhtaç olduğu şeylerin başında bir idareci arzusu ile padişahın bulunması gerektiğini de söylemiş olur. Ülkenin bütünlüğünü sağlayan, halkı birleştiren bir önderle dünya işleri düzelir, sonra da Hakk'a gidilir. Bu sebeple bu beyitlerde Gülşehrî'nin padişah, ordu, kılıç, ülke ve devletten bahsetmesi boşuna değildir (Yavuz, 2004:347).

Gülşehrî insanların devlete bağlılığına karşılık devletin de en temelde iki unsuru ayakta tutmasının gerekliliğini, bu ikisi olmasa devletin atıl kalacağını dile getirir. Devletin ayakta tutması gereken ilk değer adalettir. Hasta Padişah ile Masum Çocuk adlı hikâyede bu konuya temas edilmektedir:

- 980 *'Adl sultân işidür kim işleye*
Ben garîbüñ cânını bağıslaya

Haksızlık ve zulüm ile yapılacak bir işense yüz devletin yıkılması evladır. Zira devlet adaleti ikame etmek için vardır, adaleti sağlayamayıp zulmettikten sonra yıkılması ayakta durmasından daha hayırlıdır.

- 1003 *Ölse yigdür renc-ile yüz pâdişâh*
Öldürinçe bir za'ifi bî-günâh

1011 *Zâlim olma degme bir sultân gibi*

‘Âdil ol Dârâ vü Nûşîrvân gibi

Devletin ayakta tutup yaygınlaştırması gereken diğere değer ise ilimdir. Şair, *Halife ve Vezir* adlı hikâyede padişahın sarayını ilim meclisine dönüştürmüş olmasını bu konuya örnek gösterir:

2237 *Tapusunda bir vezîr-i kârdân*

Âsaf-ı vakt u Süleymân-ı zamân

2238 *Dâniş ehli bahse girmişler-idi*

Yiryüzinden göge irmişler-idi

2239 *Birisi tefsîr ü Kur’ân-ı mübîn*

Dir-idi kim ni‘me ecrü’l-‘âmilîn(3/136)

2240 *Biri sözi ‘illet ü ma‘lûl-ıdı*

Kim ne mahsûs u ne ma‘kûl-ıdı

2241 *Biri eydür sünnet ü farz u mübâh*

Böyle vü a‘tâk u ta‘lîk u nikâh

2242 *Biri eydür nev‘-i cins ü fasl uş*

Biri eydür mâl u ‘ilm ü fazl uş

2243 *Birisi bu vâcib ol mümkin didi*

Biri bu seyyâre ol sâkin didi

2244 *Biri eydür bu ufûl u ol hurûc*

Biri eydür bu nücûm o ol bürûc

2245 *Birisi kim nüktesi ma‘lûm-ıdı*

Söyledügi lâzım u melzûm-ıdı

2246 *Biri sözi fî‘l ü harf u ism idi*

Birinüñ yâ cevher ü yâ cism idi

2247 *Biri ref' ü nasb u cerden söyledi*
Biri anuñ şerh ü bastın eyledi

2248 *Birisi takti '-i her vezn-i gazel*
Eyler-idi 'ilm-ile anda 'amel

4.3.2.28. İnsanlarla İyi Geçinmenin Önemi

İnsanlarla iyi geçinmek, Gülşehrî'nin özellikle üzerinde durduğu bir husustur. Hesapsız ve kitapsız bir şekilde cennete girenlerin anlatıldığı bölümde, bu kişilerin insanlarla iyi geçindikleri ve insanlara iyi muamelede bulduklarından dolayı cennete girmeye hak kazandıkları anlatılmaktadır:

898 *Kim bizi dögsedi yüz gam yir-idük*
Hak bizi dögen elinde dir-idük

899 *Bizden ol işlerde kim sorduñ-ıdı*
Konşılar cümleçügi hoşnûd-ıdı

903 *Kendümüze her ne kim diler idük*
Halka dahı eyle duş biler-idük

904 *Her ne kim kendüye inanur-ıduk*
Ayruga dahı anı sanur-ıduk

905 *Kimsenüñ mâlına kasd eylemedük*
'Ömrümüzde bir yalan söylemedük

Arif insanın özelliklerinin anlatıldığı bölümde de arifin insanlarla iyi ilişkiler içinde bulunduğu ifade edilmektedir. Kendisine sövülse dahi o kimseye sövmez, kimseye karışmaz, malını çalana darılmaz bile, herkesi kendisinden üstün tutar ve selamını kimseden esirgemez. Canını vermek pahasına bile olsa kimseyi utandırmaz:

2366 *Öger iseñ gönli hoş olmaz aña*
Söger iseñ hâtırı kalmaz saña

- 2367 *Ne kakır ne kendüzin halka urur*
Ne ki görür-ise Tañrı 'dan görür
- 2368 *Nesnesin ogurlar-ısañ dınmaya*
Halk arasında becid öginmeye
- 2370 *Halk-ıla hergiz kelecı kılmaya*
Şarda ne olur ne olmaz bilmeye
- 2375 *Ol dirilsün diyü bu halk işleye*
Halkı soñra Hak aña bağışlaya
- 2376 *Anuñ-ıla her ki düşmanlık kıla*
'Ákıbet 'âlemde düşmân kem ola
- 2377 *Yitmiş iki millet-ile dizile*
Kamu dürlü kavm yolını bile
- 2378 *Kamu anı kendülerden sanalar*
Ne dir-ise kamusı inanalar
- 2389 *Kendüzine zerreçe kadr urmaya*
Bir yavuz kişi cihânda görmeye
- 2390 *Kimi kim göre eyü kişi göre*
Kendüden ayruga yavlak kadr ura
- 2395 *Virmeye andan ilerürek selâm*
Aña bir yolda sataşan ve 's-selâm
- 2399 *Kimse-y-ile i 'tirâzı olmaya*
Hak'dan artuk anı kimse bilmeye
- 2403 *Bî-vefâ vü merdüm-âzâr olmaya*
Hâdi ' u nemmâm u gaddâr olmaya

2404 *Kimseden hergiz yüzün döndürmeye*

Baş vire vü şahsı utandırmaya

İnsana düşman olarak nefsi yeter. Bu sebeple üç günlük dünya için kimse ile düşmanlık etmeye değmez.

1855 *Degmesi eydür benem hód arada*

Benden artuk kimse yokdur yörede

1856 *Hasm eger düşmen görür-ise bizi*

Kim görünmez bize illâ kendüzi

1858 *Kimse-y-ile biz 'adâvet kılmazuz*

Düşmanumuz kimdüğini bilmezüz

1860 *Düşmanum kim idüğün bilimezin*

Dünyada ben hód anı var dimezin

1861 *Düşmanum çün bellü kişi olmadı*

Eyle dut kim dünyaya hód gelmedi

4.3.2.29. Güzel Ahlaklı Olmak

İnsanın bütün hal ve hareketlerinde iyi, güzel ve faydalı olanı gözetmesi gerekir. Bencillik, kin, haset, nefret gibi bireysel ve toplumsal anlamda derin yaralara sebep olabilecek her türlü olumsuz duygudan mümkün olduğunca kendisini arındırmalıdır. Güzel ahlak olarak isimlendirilen tavır, tutum ve davranışlar Gülşehrî'nin vurguladığı bir başka değerdir:

902 *İlla yavlak hulkumuz eyü idi*

Hak yolında kavlumuz togru idi

906 *Kimsenenüñ gaybetini dimedük*

Kardaşumuzuñ etini yimedük

İnsan; başkalarına suizanda bulunmadan önce hatayı kendinde aramalı, başkalarını küçük görüp kendisini üstün tutmamalıdır. Bilakis kişi nefisini hakir görerek ancak cennete girebilir:

907 *Dükeline i'tikâdumuz dürüst*
Var-ıdı vü kendü hakkumuzda süst

908 *Tañrı'nuñ halkı cihânda çoğ-ıdı*
İlla hîç bizden alurak yog-ıdı

909 *Dükelinden biz aluyuz dir-idük*
Dünyada vü ot kökini yir-idük

910 *Âhiretde kamudan yig eyledi*
Hak bizi vü cennetinde toyladı

İnsan kendisi için istediğini başkaları için de istemeli, kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkalarına yapmamalıdır:

1002 *Kendüzüñe sanmaduguñ zînhâr*
Sanma ayruga dahı iy nâmdâr

Güzel ahlak, bütün insanların sevgi ve saygısını çeker; en kötü insanların bile kalplerini yumuşatarak sahibinin emrine amade bir hale getirir:

2960 *Halkı eyle hulk-ıla sayd eyledi*
Kim kamu halk eylüğünü söyledi

2961 *Çün eyü dirildüğünü bildiler*
Şehr uluları muhibbi oldılar

2962 *Kamu şehr yigitleri yüz gül gibi*
Terbiyesi oldılar bir kul gibi

3263 *Eydür eyle hulk-ıla hış söylerem*
Lutf-ıla kim kamusun kul eylerem

2517 *Çün mürîdi 'ilm-ile irşâd ide*
Halkı bir hış hulk-ıla münkâd ide

Güzel ahlakın kıymetinin bu dünyadaki kıstaslarla ölçülmesine imkân yoktur.
Zira güzel ahlak bu dünyadaki her şeyden üstündür:

- 3248 *Eydür az hilm ilerü hem getürem*
Eydür aña kanda batman yitürem
- 3249 *Eydür az sıdka irürdüm himmeti*
Eydür anuñ kamudan yig kıymeti
- 3252 *Eydür eyüdür benüm hulkum 'azîm*
Eydür ol yegdür kamusından delîm

4.3.2.30. Haddini Bilmek

Gülşehrî, haddini bilmeyen kimseleri hüma kuşunun şahsında ayıplamaktadır. Hüma kuşu haddini bilmeden orta yere gelerek Simurg'un padişahlığını küçümseyerek kendisinin padişahlığa daha layık olduğunu ileri sürer. Hüma sadece kendisinin padişahlığa olan liyakatinden bahsetmekle de kalmaz, bütün padişahlara kendisinin bu yetkiyi verdiğini de ilave eder:

- 924 *Kim benüm sâyemde er sultân olur*
İrmeyen sâyeme sergerdân olur
- 925 *Anda kim her derde dermân ben kılâm*
Kamu sultânlara fermân ben kılâm
- 926 *Ol kişi kim ayrugı sultân kıla*
Hem deger aña ki sultânlık bula
- 927 *Pâdişahlarda nişânum göreler*
Sâyemi Selçukîler'den soralar
- 928 *Kayser ü fagfûr u Keykâvüs ü Cem*
Urmadılar dünyada bensüz kadem

929 *Ben virem sultânlığı Keyhusrev'e*
Benden ire padişâhlık Hüsrev'e

930 *Ben virem Efrîdin'e sultânlığı*
İrürem Kisrî'ye Nûşîrvânlığı

931 *Ben var-iken kim ola ayruk kişi*
Kim başarmağa yaraya bu işi

932 *Bir gedâyı şeh kılam çün bakavam*
Bakmadugum pâdişâhı yıkavam

Ancak hüma kendisinin bütün bu iddialarına rağmen bir kanaatkâr biri olmak adına et yerine kemik yediğini de dile getirmedi edemez:

933 *Et yimeyüp kâni' olayım direm*
Anuñ uçun günde bir süñük yirem

934 *Âdemî'nüñ 'ilm-ile işi biter*
Yoksa bu it nefse bir süñük yiter

Hüdhüd ise hümaya haddini bilmesini, değil padişah Sîmurg'a kulluğa bile layık olmadığını dile getirir:

939 *Katı ot gerek ki düşe cûşa dîk*
Yüz hümâ sîmurga kul olsa yik

940 *Anda kim sîmurg sultânlık kıla*
Kamu sultânlar gerek kim kul ola

941 *Mahfel içinde becid çok söyleme*
Kadrüni bil kendüni medh eyleme

942 *Çün et etmek hısmınuñ oğlanısın*
Bir süñüğe it gibi uzanasın

943 *Et yiyenden pâdişâhlık çün gide*
Bir süñük yiyen ne sultânlık ide

944 *Şâh olam diyüp esâsuñ yıkmagıl*
Kullıguñdan dahı bârî çıkmagıl

Herkesin belli yetenek ve gücü vardır. Bunun üzerine çıkması mümkün değildir. Bu sebeple herkes kendi güç ve yeteneğinin farkında olup bunları geliştirerek kendinde var olan hususlarda en iyi olmaya çalışmalı, güç yetiremeyeceği işlerin davasını gütmemelidir:

945 *Anda kim sîmurgı sultânlar öge*
Bir Hüma'ya kanda sultânlık dege

946 *Sen deñiz olmaduñ-ısa bir göl ol*
Şâhlığı saña koduk dek bir kul ol

947 *Kim ola Kısra ki hakanlık kıla*
Dünyada sultânlığı da 'vî kıla

948 *Serv eger olmaduñ-ısa bir gül ol*
Şâhlığı saña koduk dek bir kul ol

1016 *Aslan avı dilküler işi degül*
Her felek burcuñ yüzi taşı degül

3649 *Kendüzin çün kim ere bilmek gerek*
Ayrug agzıyla du 'â kılmak gerek

4.3.2.31. Yapılan İyilik Karşılıksız Kalmaz

Gülşehrî; insanların iyilik ve güzellik peşinden gitmelerini, kötülük ve fenalıklardan uzak durmaları gerektiğini vurgular. İnsanların yaptıkları iyiliklerin boşa gitmeyeceğini, karşılıklarını ahirette görecekleri gibi dünyada da göreceklerini belirtir. Hasta padişah ile masum çocuğun anlatıldığı hikâyede padişah çocuğu öldürmekten vazgeçtiği için Allah kendisine şifa bahşeder:

1005 *Kendüzine hâşekî kıldı anı*

Ata gibi ohşadı ol oğlanı

1006 *Çün bağışlar husrev anuñ cânını*

Viribir Hak derdinüñ dermânını

1007 *Pâdişah çün anı âzâd eyledi*

Göñlini ol gussadan şâd eyledi

1008 *Hak dahı bir haftadan soñra devâ*

Virdi ol rence ki oldı key safâ

Büşr ile Yemliha hikâyesinde hem Büşr hem de Yemliha'nın karısı güzel olanı arzulayıp günah ve çirkin olandan kaçınıp sabr ettikleri için Allah onları birbirlerine kavuşturur:

2983 *Çün harâm olmadı âhengüm saña*

Hak halâllığı seni virdi baña

2986 *Varmaga çün meylüm olmadı saña*

Tañrı verdi 'âkibet seni baña

4.3.2.32. Kötülüğe İyilikle Cevap Vermek

İyiliğe iyilik ile karşılık vermek kolay bir iştir, insanın fitratı bunu gerektirir. Zor olan kendisine karşı kötülük etmiş bir kimseye karşı iyilikle karşılık verebilmektir. Bu sebeple Gülşehrî, insan olmanın gereği olarak kötülük edene bile iyilikle muamelede bulunmayı tavsiye etmektedir:

3307 *Akça virmeyen kişiye zer virüñ*

Ayaguñuzı kesene ser virüñ

3308 *Hôşlıg-ıla aguyı kand eyleñüz*

Size uran-ıla peyvend eyleñüz

3493 *Baña yâr eyler-ise yüz kez cefâ*

Eyleyiserem aña yüz biñ vefâ

3493 *Baňa yâr eyler-ise yüz kez cefâ*

Eyleyiserem aňa yüz biñ vefâ

4.3.2.33. Herkes Aslına Çeker

Gülşehrî, kimin aslında ve fitratında ne varsa onun değişmesinin mümkün olmadığını, kişide var olan fitratın eğitilip yönlendirilebileceğini belirtir. Bu hususu anlatmak için Gülşehrî *Tavuk ile Kaz Yavruları* isimli bir hikâyeden söz eder. Birisi bir tavuğun altına birkaç kaz yumurtası bırakır. Yumurtalardan kaz yavruları çıkınca tavuk bunları kendi yavruları sanır. Ancak bir gün bir göl kenarında giderken yavrular aniden suya girerler. Halbuki tavuk yüzme bilmediği gibi sudan da korkmaktadır:

1054 *Çün tavuk deñiz kırañından görür*

Yavrularını deñizde çağırur

1055 *Kim i yavrılar bu yüzmek sâzını*

Kimden öğrendüñüz eydüñ râzını

1056 *Aslumuzda yüziçi kim var-ıdı*

Yâ su-y-ıla kankı biri yâr-ıdı

1057 *Kim deñize yavrılarum gireler*

Yüziçiler gibi sine uralar

1058 *Ana çün korkar suya girmeklige*

Su içinde bir nefes durmıklıga

1059 *Yavrılar deñizde gezdügi ‘acab*

Deñizüñ içinde yüzdügi ‘acab

1060 *Bu meger âhir zamân fi ‘li ola*

Kim ana bilmedügin yavri bile

1061 *Anañuz deñizi irakdan görür*

Korkusından ödi sıdmaga varur

1062 *Anasından yavrısı hâs olduğu*

Deñiziñ içinde gavvâs olduğu

1063 *Tañrı'nuñ kudretlerindendir meger*

Girü baña yavrılar vire haber

Bu duruma bir anlam veremeyen tavuk yavrularına, yüzmeyi nasıl öğrenmiş olabileceklerin sorduğu zaman kaz yavruları yüzmeyi öğrenmediklerini, yüzmeyi doğuştan bildiklerini dile getirirler:

1064 *Yavrılar eydür bunu biz bilmezüz*

Bu işi biz öğrenüben kılmazuz

1065 *Evden işbu araya geliçegin*

Hamle işbu deñize kılıçagın

1066 *Çün var-ıdı aslumuzda bu hüner*

Bize dahi hâsıl oldu bu güher

1067 *Aslumuz çekdi bizi bu oyuna*

Kim semender odda kaçan köyüne

1068 *Aslumuzdan olmasaydı bu güher*

Bizde kaçan ola-y-ıdı bu hüner

1069 *Yüzmek öğrenmek bu iş katı-durur*

İlla bizde bu hüner zâtî-durur

1070 *Anamuz yavrısını ne ustaya*

Viridi kim yüzmege öğrenüñ diye

1071 *Bizde bu iş kim suda añlanuruz*

Anamuzdan hâsıl oldu sanuruz

Yavrular tavuğun yüzmeye bilmediğini öğrendikleri zaman, onun kendilerinin annesi olmadığını anlarlar:

1072 *Çünkü sen bu işde kem sermâyesin*
Bes bize ana degülsin dâyesin

1073 *Senden ilerü meger kim var-ıdı*
Bir anamuz kim bize gam-hâr-ıdı

1074 *Ol bize bu sâzı öğretmiş ola*
Yavri ana pîşesin dutmuş ola

1075 *Bu hüner bize ol anadan idi*
Mustafâ el-aslu lâ-yuhşî didi

1076 *Biz dahı seni ana sanur-ıduk*
Anamuzlıguña inanur-ıduk

1077 *Çün deñize girmediñ bizüm-ile*
Deñizüñ içinde yüzmediñ bile

1078 *Añladuk kim sen degülsin anamuz*
Ayruk anadan degüpdür dânemüz

Hazreti Âdem'in İblis'e cevap verdiği hikâyede Hazreti Âdem kimsenin aslı-
 nın değişmeyeceğini, İblis'e verdiği şu cevaplarla anlatmaktadır:

3444 *Arusuz olıçağın aru tonı*
Arı ola çün yuduñ girü anı

3445 *İt derisin biñ deñizde yuyıçak*
Dahı murdarırak ola koyıçak

3446 *Çün ben ayrug u günâh ayrug-ıdı*
Eyle gitdi kim sanasın yog-ıdı

3447 *Sen günâhuñ zâtısın kaçan gide*
Kişinüñ zâtı vü anı terk ide

3448 *Âdemîye iriçegin bir hatar*

Altunına miss karışur ez-kader

3449 *Yine bir kaynamag-ıla arınur*

Mis köyinür altun anda görünür

3450 *Sen kamu missin çü altun sende yok*

Ben kamu altun ki hiç mis bende yok

3451 *Altun altunlıkda magbûn ola mı*

Kaynamag-ıla mis altun ola mı

4.3.2.34. Nam Sahibi Olmak

Gülşehrî, bu dünyada işlerin çoğunlukla nam sahibi olmakla yürüdüğünü, nam sahibi olanların işlerini yola koyabildiklerini, üstün yetenekleri olsa dahi adı sanı duyulmamış kimselerin önemli işlere muvaffak olamayacağına değinir. Konuyu somutlaştırmak adına *Rüstem ile Gord* isimli bir hikâye anlatır. Gord meşhur Zal oğlu Rüstem zamanında yaşayan kendi halinde bir adamdır. Bir gece bir kaledeki atları kaçırmak için yola düşmüşken Rüstem'e rastlar. Gord'un heybeti ve görünüşü Rüstem'i etkiler. Atları beraber kaçırmaya karar verirler. Rüstem, Gord'un insanüstü denilebilecek gücünü görür ve kendisinden utanır:

1158 *Virdi birsin Rüstem'e kim burca ur*

İşbu mıhları vü taşlara geçür

1159 *Rüstem eydür mîh taşa kaçan geçe*

İşüñ işbu-y-ısa pes çıkduk hiçe

1160 *Eydür er degül misin getür berü*

'Avrat-ısañ gelme zinhâr ilerü

1161 *Aldı mîhı eyle geçürdi taşa*

Kim yaga mih eyle batmaya haşâ

- 1162 *Ayasını mih depesine urur*
Mihu burcuñ daşlarına geçürür
- 1163 *Rüstem eydür zîhi kim er bu-y-ımuş*
Buña beñzer er girü kendü-y-ımiş
- 1167 *Ben bunuñ gibi ere hiç irmedüm*
Mihu taşa geçüreni görmedüm
- 1171 *Vardı ol elli atı aldı girü*
Atlar-ıla kıraña geldi girü
- 1172 *Aldı bir top gibi bir atı ele*
Atdı Rüstem'den yaña kim dut hele
- 1173 *Rüstem altından ol atıñ savılır*
At dokınur yire hurd u hâm olur
- 1174 *Ol kişi kal'adan iner kakıyu*
Rüstem'e hey er degül misin diyü
- 1175 *N'oldı bir atı tez aya dutmaga*
Şol kadar 'âlemde erlik itmege
- 1176 *Rüstem eydür hây delü misin nite*
Kimse kal'adan tez aya at duta

Atları kaleden kaçırdıktan sonra yolda giderken Rüstem, gürzünü üç kez bütün gücü ile Gord'un kafasına indirir; ancak bu darbeler Gord üzerinde en ufak bir tesirde dahi bulunmaz. Gord, Rüstem olduğunu bilmediği bu kişinin kendisi ile oyun oynadığını sanır:

- 1201 *Rüstem-i dâstân çıkardı gürzini*
Güç-ile bir arkara urdı anı

- 1202 *Kim anı öldürüp atları ala*
Dünyadan anuñ vücudın kem kıla
- 1203 *Ol buña eydür ne oynarsın yöri*
Rüstem-i destândan atları koru
- 1204 *Gider iken bir dahı urur girü*
Eydür oynı ko sür atı ilerü
- 1205 *Bir dahı urur ko oynı dur girü*
Sür birez yolu iltelüm ilerü
- 1206 *Yohsa şimdi Rüstem-i dâstân gelür*
Öldürür bizi vü atları alur
- 1207 *Oyn ide el ard-ıla bir kez kakar*
Rüstem 'i atdan yir üstine yıkar
- 1208 *Kahkaha-y-ıla güler kim sen beni*
Üç kez urduñ ben götürdüm oynı
- 1209 *Sen benüm oynum nite götürmedüñ*
Aktarılduñ atda berk oturmaduñ
- Rüstem güzrü ile dağa vursa dağı parçalayacağını ancak bu adama hiç tesir etmediğini görünce, dünyada kendisinden çok daha güçlü yiğitlerin bulunduğunu fakat kendisinin nam sahibi olduğu için şanslı olduğunu kendi kendine itiraf eder:
- 1213 *Rüstem eydür bir taga ursa-y-ıdum*
Gürzüm ü zahmını gösterse-y-idüm
- 1214 *Tag anuñ altında hurd ola-y-ıdı*
Buña bir zerre belürse ne-y-ıdı
- 1215 *Bir adıyla devleti yokdur bunuñ*
Yohsa tagdan güçi artukdur bunuñ

- 1216 *Ol Nerimân'ı bir oğlançuk sıya*
Sâm anuñ bir muştına katlanmaya
- 1217 *Bilür olur-ısa kim ben Rüstem'em*
Kendüzinden erlik içinde kemem
- 1218 *Dizi üstinden elini kaldura*
Bir tapança-y-ıla beni öldüre
- 1219 *Kendüzinden kemligümi çün duya*
Ol beni öldürmedin kaçan koya
- 1220 *Güç-ile bunuñ-ıla çün çıkmadum*
Gürz ile atdan aşaga yıkmadum
 Rüstem, daha sonra bir hile ile Gord'un kaçırdığı atları ondan alır.
- 1255 *Çün bunuñ adını işidür kaçar*
Korkısından karnı dahı kan geçer
- 1256 *Çün bunuñ korkusu öginde biter*
Atları yirinde kor yirler yiter
- 1257 *Rüstem eydür bes bu erlik ad-ımış*
Er adı dilüñ içinde dad-ımış
- 1258 *Ol kim erlikde yiñer-idi beni*
Gör kim adum nite kaçurdı anı
- 1259 *Ad-ıla çün ben bu rızkı yiyeyüm*
Kim yig-idi güçde benden diyeyüm
- 1260 *Ad-ıla işler-imiş kişi işi*
Bir pula degmez-imiş adsuz kişi

1272 *İlla erde ad-ıla devlet gerek*

Sõfiye hem bir ser ü selbet gerek

1273 *Mâlı yoga dimezem kim er degül*

Adı yok kişi cihânda var degül

1274 *Ad-ıla bitürür imiş er işi*

Yok hisâbına-y-ımuş adsuz kişi

Gülşehrî namı, şan şöhreti olmayan kişinin dünyada yokmuş gibi olduğunu, övülmek bir yana sövülmeye bile layık olmadığını belirtir:

1267 *Adını añlamadum kim ögevem*

Künyetini bilmezem kim sögevem

1268 *Her kim ol ögmeklige lâıyk degül*

İlde hem sögmeklige lâıyk degül

1269 *Kişi gerek kim bilüben ögesin*

Bilmedüğüñ kişiye ne sögesin

1286 *Bilinür kişimise öge-y-idüm*

Müdde'üm bellümise söge-y-i-düm

1287 *Añlamadugum eri ne ögeyim*

Bilmedüğüm kişiye ne sögeyim

4.3.2.35. Adını Ölümsüzleştirecek Bir Eser Bırakmak

İnsan, bu dünyadan ayrılrsa bile gerisinde adını yaşatacak bir eser bırakmak istemektedir. Bu insanın ebedileşme arzusundan kaynaklanmaktadır. Gülşehrî, bu konu üzerinde uzun uzun durmakta ve kendisinin de bu eseri ile adını ölümsüzleştiren kimseler arasına girdiğini iddia etmektedir. Gülşehrî bu eseri yazmasının ve adını ölümsüzleştiren kimseler arasına girdiğini şöyle izah etmektedir:

Gülşehrî kendi halinde bir mahalle şeyhi iken bir gün bir dağdaki ulu bir bahçeye girer. Bu bahçedeki pınarın başında Senayî, Mevlânâ, Nizamî, Attar, Sultan

Veled ve Sadî olduklarını öğrendiği altı kişi ile karşılaşır. Bu altı kişi Gülşehrî'ye mahalle şeyhliğinin bir işe yaramayacağını, adını ölümsüzleştirecek bir eser yazarak kendileri arasına katılmasını tavsiye ederler.

- 2591 *Yohsa çün er dünyada adsuz ola*
Tuzı kaçan gele çün datsuz ola
- 2592 *Sen delü çomak direr gibi hemân*
Dirşürürsin çok mürîdler iy fulân
- 2593 *Niçe şeyhlik gussasın yiye canuñ*
Başuña yıkılsun ol zavyeñ seniñ
- 2594 *Şarda şeyh-iseñ yene dur şehre git*
Var girü şarlularuña şeyhlik it
- 2595 *Bir şar uluları diyeler size*
Dâyire serverleri dirler bize
- 2596 *İster-iseñ kim cihânı dutasın*
Şehr ulularından oynı utasın
- 2597 *Saña bir dîvân gerek iy nâmdâr*
Kim kala senden cihânda yâdigâr
- 2598 *Kim sen anda 'ilmüñi harc idesin*
Degme yirde aduñi derc idesin
- 2599 *Yohsa var bir şarda bir şeyhçugaz ol*
Bir iki yıl diril andan soñra öl
- 2600 *Yavuvâr bir haftada kim dünyada*
Kalmasun nâm u nişânuñ iy gedâ
- 2601 *İşbu çeşme çeşme-i hayvân-durur*
Bundan içen 'ömri cāvîdân-durur

2602 *Âb-ı hayvân adı sözdür dünyada*
Sözsüz adsuz bellüdür kim er n'ide

2603 *'İlmi ta'rîf eyle te'lîfüñ-ile*
Diri kal 'âlemde tasnîfüñ-ile

2604 *İşbu altı er kim adlular-durur*
Dâyire serverleri bunlar-durur

Gülşehrî de onların bu tavsiyesine uyarak Felek-name adlı eserini yazar ve o altı ulu kişinin yedincisi olur:

2655 *İşbu biz altıya bî-hırs u hevâ*
Sen yidinçi olur-ısañ key revâ

2656 *Degmesi ol çeşmeden çün kandılar*
Bir kadeh gej geldi baña sundılar

2657 *Bunlar altı er-durur gündün 'ayân*
Şimdi yidinçileri benven hemân

2658 *Şimdi ol altı ere sâkî benem*
Kim ad-ıla dünyada bâkî benem

2659 *Bunlaruñ altı kitâbı var 'ayân*
Bu Felek-nâme yidinçidür hemân

Gülşehrî nam, şan, şöhret vb. hepsinin bu dünyada kaldığını, bunların ahiret için hiçbir faydasının bulunmadığını, önemli olanın amel olduğunu belirtmeden de geçmez:

2666 *Bu tefâhür dünyada bulur kabûl*
Yohsa ol 'âlemde bu kamu degül

2667 *Ad u söz ü sâz dünyâda olur*
Âhiretde key 'amel kıymet bulur

- 2668 *Ad-ıla da 'vî kılanlarda mesel*
Oldı bu destân u buldı bu mahal
- 2669 *Yohsa hâle iren er adı n'ider*
Adı ko kendüzüñ aradan gider
- 2670 *Ad cihân fahrı-y-ıçun işe gelür*
Kim cihânda ad-ıla 'izzet bulur

4.3.2.36. Selamlaşmak

Selamlaşmak; bireyler arasındaki ilişki ve irtibatı güçlendirir, toplumsal bir güven ortamı oluşturarak insanî ilişkilerin kuvvetlenmesini sağlar. Selam; barışın, dostluğun, cömertliğin, küs olmamanın, sevginin saygının, kibirsizliğin, alçakgönüllülüğün ve ayrımcılık yapmamanın göstergesidir (Özek, 1979:150-154). Özellikle aynı sokakta yahut aynı binada ikamet ettikleri halde birbirlerine selam vermekten çekinen günümüz insanının içinde bulunduğu güvensizlik, yalnızlık, bireysellik ve bencillik göz önünde tutulduğunda selamlaşmanın kişiler arası ilişkilere kapı açan büyük bir anahtar olduğu hemen fark edilecektir. Bu hakikatin bir ifadesi olarak Gülşehrî, hikâyelerindeki kahramanların karşılaştıkları kimselerle evvela selamlaştırmaktadır.

Gece vakti kaleye giden Gord yol üzerinde gördüğü, tanımadığı Rüstem'e selam verir:

- 1146 *İrdi Rüstem katına virdi selâm*
Gördi Rüstem kim bu er-durur tamâm

Hızır yolda rastlayıp veli olduğunu anladığı zata hürmet ile selam verir:

- 798 *Çün selâm virdi vü kıldı ihtirâm*
Hızr eydür ol ere kim iy imâm

Leyla uzun bir zamandır görmediği, aşkından çöllere düşen Mecnun'un yanına geldiğinde ona selam verir:

1704 *Çün bakar Leylî selâm aña virür*

Çün selâm alur katında oturur

İnsan selam vermek için hevesli olmalı, selamı her zaman için önce kendisi vermelidir. Zira selam vermek almaktan efdaldır:

2395 *Virmeye andan ilerürek selâm*

Aña bir yolda sataşan ve 's-selâm

Selam alelade ve umursamaz bir tarzda değil karşıdakine hürmet ve muhabbetle verilmelidir:

2565 *'İzzet-ile anlara virdüm selâm*

Eylediler kamusı baña kıyâm

2566 *Hôş selâm virdüm bulara bi- 'itâb*

Kim hatâdan añlana baña savâb

2567 *Çün selâm virdüm ben ol erenlere*

Kim fidâ olsun tenüm siz cânlara

2630 *Çün kitâb-ıla adum oldı tamâm*

Vardum ol altı ere virdüm selâm

2767 *Büşr aña viridi selâm i 'zâz-ıla*

Ol selâmın aldı yüz biñ nâz-ıla

2912 *Açdı kapu Büşr aña viridi selâm*

Çün selâmın aldı ol 'avrat tamâm

Verilen selam da en güzel şekilde alınmalı ve daha güzel bir şekilde karşılıklıta bulunulmalıdır.

1147 *Çün selâmınıñ 'aleykini alur*

Hink-i Rüstem rahşına yakın gelür

2568 *Çün selâmumuñ cevâbın virdiler*
Girü 'irfân 'âlemine girdiler

3492 *Kim baña virür-ise bir hõş selâm*
Yüz biñ ança ala benden hõş peyâm

İnsan uzaklarda olan eş, dost, yakın, akraba vb. bir selamla da olsa hatırlayıp ilişkileri sağlamlaştırmalıdır. Çünkü herkes yakınlarından bir selam ile de olsa haber almak muhabbeti artırmak ister.

1349 *Tûtü eydür ol ile varur-ısañ*
Tûtular benüm gibi görür-iseñ

1350 *Kanda kim birçok tûtü göresin*
Çün selâmum bunlara degüresin

1369 *Bildi benüm geldüğüm katuñuza*
Kim selâmın degürem tapuñuza

1370 *Eytdi hiç unıtmaduguz biz sizi*
Gerçi siz añmaduñuz hergiz bizi

1371 *Size bizüm kaygumuz hiç olmadı*
Bir selâmuñuz bize hõd gelmedi

1372 *Ol selâmı tûtüler çün aldılar*

Selam sadece karşılaşma sırasında değil, ayrılırken de verilmelidir.

1404 *Eydür iy hõca selâm olsun saña*
Giderem kendü makâmumdan yaña

Kötü ahlaklı, kendini bilmez cahillerin özelliklerinden biri de başkalarına te-nezzül etmemeleri, selam vermedikleri gibi kendilerine verilen selamı da almamalarıdır.

1824 *Kimsenüñ hergiz selâmun almaya*

Niçe kim eyelük kılasın bilmeye

1825 *Mu‘cib ü bed-sîret ü hód-bîn-durur*

Anuñ-ıçun yidügi sergîn-durur

Tanıdık tanımadık herkese selam vermek suretiyle toplumda selamı yaygınlaştırmak gerekmektedir.

2630 *Çün kitâb-ıla adum oldı tamâm*

Vardum ol altı ere virdüm selâm

4.3.2.37. Hediyeleşmenin Önemi

İnsanlar arasındaki sevgi ile saygının devamlılığı ve artması arada var olan muhabbetin açığa vurulması ile mümkündür. Bu da sevilen kimselerin hatırlanıp onlara kendilerinin değerli olduğu hatırlatılarak yapılmalıdır. İnsanlara değer verildiğinin en önemli göstergesi hediyeleşmektir. Gülşehrî *Hace ile Papağanı* isimli hikâyede hacenin yolculuktan herkese hediye getirmesinden bahsedilir:

1345 *Çünkü bâzîrgânlık ahvâlın bilür*

Hôca bir gün ‘azm-i Hindûstân kılur

1346 *Degme bir kula adar bir armagan*

Degme bir karavaşa hem bir nişân

1347 *Tûtiye eydür senüñ armaganuñ*

Ne ola vü yâ neyi sever cânuñ

1348 *Digil ol ilden saña getüreyim*

Ne kim işüñ var-ısa bitüreyim

4.3.2.38. Ölüye Yas Tutmak

İnsanların yakınlarının ayrılığına dayanmaları çok zordur. Gerçi ölüm mutlak bir ayrılış ve yok oluş değildir; ama yine de ara giren ayrılık yürek yakmaktadır. Ölüye yas tutmak ölünün hatırasına saygıyı ifade eder, ona olan vefa borcunun bir nevi ifadesidir.

Gülşehrî, çeşitli vesilerle ölüye yas tutmanın gerekliliğini hatırlatmaktadır. Hâce Hindistan'da akrabaları ölen papağanına onlar için yas tutarak az ötmesini salık vermektedir.

1387 *Bir iki gün saña az ötmek gerek*

Bunlaruñ ta'ziyyesin dutmak gerek

Akrabalarının öldüğünü öğrenen papağan da kafeste düşüp ölünce hâce papağanına yas tutarak ağıt yakar:

1388 *Çünkü tûtî bu sözi tûmarladı*

Ol kafasda düşdi cân ısmarladı

1389 *Hvōca gördi tûtısı ölü yatur*

Tûtısından ol kafas tolu yatur

1390 *Saçını yoldı çıkardı sakalın*

Yüzün urdı çiyneki kendü elin

1391 *Söyler-idi kendüzi yârı-y-ıla*

Çagırup eydür-idi zârı-y-ıla

1392 *İy dirîgâ mahrem ü yârum kanı*

Mûnis ü demsâz u dildârum kanı

1393 *Çün baña ikrâm u lutf eyler-idi*

Kim şekerden yig baña söyler-idi

1394 *Ne azum kaldı vü dahı ne çoğum*

Bu-y-ıdı kamu benüm varum yogum

1395 *Kaçan eydem ben kim ol bir murg-ıdı*

Bu benüm tutum meger sîmurg-ıdı

1396 *Ger Süleymân'uhn bunuñ gibi kuşu*

Varmısa n'ider-idi ayruk işi

1397 *Vasf ider-idi Süleymân'ı 'azîm*
Yig-idi Âsaf'dan ol tûtum delim

1398 *Mûnisüm öldi kime söyleyeyim*
Dahı bir mûnis kimi eyleyeyim

1399 *Keşke ger öldüreler-idi beni*
Kim ölü görmeye-y-idüm ben seni

1400 *N'ideyim ne kılayım n'itsem olur*
Bilmezem hîç kaçarı gitsem olur

1401 *Tütüninden yüregini taglayı*
Ol kafas agzını açdı aglayı

Büşr, kuyuda boğulan arkadaşı Yemliha için onun bütün kibir ve küstahlığına rağmen üzülüp ve ağlar:

2901 *Girdi yola nevhâ vü zârî kılı*
Kim diri yoldaş nite oldu ölü

Yemliha'nın öldüğünü öğrenen karısı onun arkasından ağlayıp yas tutar:

2932 *'Avrat işitdi kim ölmüş Yemlihâ*
Agladı çok gözinüñ yaşın sıkı

Aslana av olarak gönderilen tavşanın arkadaşları arkasından üzülüp ağıt yakmaya başlarlar:

3748 *Ne ki yârânları var-ısa anuñ*
Yasını dutmuşlar-ıdı tavşanuñ

3749 *Her birisi yasda oturmuş-ıdı*
Kendüden ûmîdi götürmüş-ıdı

Hindistan'daki Kaknüs isimli kuş ölümünün geldiğini anladığı zaman kendi ölümü için yas tutar, diğer kuşlar da Kaknüs'ün bu durumundan etkilenecek onun için yas tutarlar:

- 3825 *Dünyada biñ yıl anuñ 'ömri olur*
'Ömri dükendükde gör kim ne kılır
- 3826 *Bişelerden çok odunlar dirşürür*
Biri biri üstine düpdüz urur
- 3827 *Odunu dirşürüben düni günü*
Bir depe gibi yıgar ol odunu
- 3828 *Üstine çıkar dahı yüz sâz-ıla*
Zârılar kılır latîf âvâz-ıla
- 3829 *Ol kadar feryâd u zârîye düşer*
Kim dükeli kuşlar üstine üşer
- 3830 *Burnunuñ degme delüginde çıkar*
Bir hoş ün kim 'âlemüñ bagrın yakar
- 3831 *Ol kadar zârî kılır kim tağ u taş*
Nevhalarından olurlar bagrı baş
- 3832 *Cânavârlar dirilürler katına*
Kuşlar aglarlar anuñ hasretine
- 3833 *Zâri kıludurur-iken nâgehân*
Eyler-iken nâle vü şûr u figân
- 3834 *Kendüzinüñ yasını dutar-iken*
Degme sâz u söz-ile öter-iken

4.3.2.39. Cevher Kişinin Özünde Olmalıdır

Gülşehrî cevherin yani iyiliğin, güzelliğin adamın özünde olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır:

- 1447 *Gevher âhir boyalı bir taş olur*
Bir taş için neye bagruñ baş olur

1448 *Çün güher bir taş-durur hergiz kişi*
Gevheri var-ısa tapmaya taşı

1449 *Çün senüñ nefsiñde yok-durur güher*
Kamu taşları güher dut ser-be-ser

1450 *Şol Süleymân'a dükeli kâr-u-bâr*
Bir yüzük kaşından idi pâydâr

1451 *Mülk ü mâlın arturan bir taş-ıdı*
Ol taşı sorar-ısañ bir kaş-ıdı

1452 *Çün Süleymân gördi kim ol 'izz ü câh*
Oldı bir taşdan u 'âlî pâygâh

1453 *Bir taş-ımuş didi mülküm kıymeti*
Ne taşı begendi vü ne mülketi

1454 *Olmış-iken şunça ulu şehriyâr*
Zenbil örmegini kıldı ihtiyâr

1461 *Degme kılıç dünyada bir kındadur*
Âdemînüñ gevheri nefsindedür

Özünde cevher olmayana hiçbir cevherin fayda vereceği Hüdhüd'ün keklige cevap verdiği bölümde anlatılmaktadır:

1439 *Keklige ol yig ki cevherler dire*
Yohsa keklik kanda sîmurga ire

1440 *Anda kim ben cem ' idem cevherleri*
Deñize beñzer yigam gevherleri

1441 *'Arza eylenür-ise cevherlerüm*
Şeb-çırâg ola kamu gevherlerüm

1442 *Tagda kim peydâ vü yâ pinhân ola*
Degme taş dibinde yüz biñ kân ola

1443 *Benvenin şimdi ki mîrgânlık dutan*
Benden artuk kimse yok cevher satan

1444 *Degme kanı bir kuşa çün bildürem*
‘Âlemi gevherler-ile tolduram

1462 *Çün teninde olmaya şahsuñ güher*
Tagdagı gevher gelüp aña n'ider

Mücevherin gerçek kıymetini ancak mücevherciler ve sarraflar takdir edeceği gibi insandaki iyilik ve güzellikleri de ancak “insan”ı bilip tanıyan kimseler takdir edebilir.

239 *Degme ağız bilmeye sözüñ yatın*
Cevherîler bile gevher kıymatın

1293 *Gevheri sarrâf erenler satsa yig*
‘Âlemi Gülşehri adı dutsa yig

4.3.2.40. Hayırda Şer, Şerde Hayır Olabilir

Bu dünyada mutlak iyilik de mutlak kötülük de bulunmamaktadır. Çünkü bu âlem zulümat yani karanlıklar âlemidir. En iyi görünen iş ve durumlarda bile kötülük, en büyük kötülüklerde de iyilikler bulunabilmektedir.

1985 *Ne ki merhem sanduñ anda dâg ola*
Ne ki kara gördüñ anda ag ola

Gülşehrî, bu durumu ispat etmek için Kur’an’da Kehf sûresinde geçen Hızır ve Musa kıssasına telmihte bulunmaktadır. Hızır bindikleri yoksullara ait gemiyi tahrip eder, yolda gördükleri küçük bir çocuğu öldürür. Bu gördükleri yanlış hareketler karşısında dayanamayan Hazreti Musa Hızır’a itiraz eder. Hızır yoksullara ait olan gemiyi, karşı kıyıda zalim ve gasıp bir kral tarafından alınma ihtimalinin bulunmasından dolayı tahrip ettiğini, öldürdüğü çocuğun da büyüyünce çok kötü biri

olacağı, salih insanlar olan ana ve babasının feleketlerine sebep olacağından dolayı öldürmek suretiyle hem onu hem de ana babasını kurtardığını söyler (Kuran-ı Kerim, 18/ 60-82).

2426 *Bir yavuz iş işler-ise ol kişi*

Maslahatdan taşra olmaya işi

2427 *Kim çün anuñ bilmeginde olalar*

Ol yavuzlukda yüz eylük bulalar

2428 *Hızr keştî sıdugın sanma yavuz*

Oglan öldürdüğü işi görgil uz

Şair, önemine binaen konuyu daha iyi anlatmak için süvari ile uyurken yılanın boğazına girdiği adamın hikâyesini aktarmaktadır.

Atlının biri, ormanda ilerlerken bir ağacın altında ağzı açık uyuduğu için ağzından içeri yılanın girdiği bir adam görür. Yılanın adamın karnına girdiğini gören atlı adamı uyandırıp çürük elmalardan yemesini ister, kılıcını çekerek yemezse onu öldüreceğini de söyler. Adam bir yandan korkusundan elmaları yer, öbür yandan süvariye söylenir:

2452 *Atluya eydür senüñ dînüñ kanı*

Dîn içinde resm ü âyinüñ kanı

2453 *Yir-istem saña ne assı olısar*

Yimez-istem ne ziyânuñ olısar

2454 *Ben saña hergiz Müsülmân dimeyem*

Saña ne kim ben yiyem yâ yimeyem

2455 *Yimiş üküş ben yidüm hem ol kadar*

Kim baña yiter sen öl dirsın meger

2456 *Dünyada yüz dürlü dutdum ben işi*

Görmedüm senden yavuzrak bir kişi

2457 *Var yoluña varduguñ işi bitür*
Mihnetüñ miskînler üstinden götür

2458 *Yâ beni bir kezde öldür bileyim*
Bu belâdan cân virüp kurtılayım

2459 *Ne günâh itdüm senüñ hakkuñda ben*
Âdemî bunça yavuz ola ki sen

Atlı, adam epey çürük elma yedikten sonra adama hamle eder. Atlının üzerine geldiğini gören adam kaçmaya başlar, ayağı eteğine dolanır, sürçer ve bütün yediklerini kusar. Midesinden çıkanlar arasında bir yılan da gören adam, atlının kendisine kötülük değil iyilik yaptığını anlar, atlının eline ayağına kapanır.

2463 *Kaçar-iken nâgeh etegin basar*
Sürçer añsuzda vü yidügin kusar

2464 *Kusduğı içinde görür bir ilan*
Ayagına düşer atlunuñ revân

2465 *Eydür iy sen baña Hızr-ı rûzigâr*
Kahr içinde lutfi eylemiş nisâr

2466 *Beni öldürmege iletmiş devân*
Âb-ı hayvân içine atmış revân

2467 *Hızr-ı ‘âlem olmuş u İlyâs-ı dehr*
Lutfa irürmege kılmış baña kahr

2468 *Ol bogazuñ kim ilan indi ‘aceb*
Nite kılmaduñ kesilmegin taleb

2469 *Ol karında kim ilan yatdı niçün*
Deşni-y-ile deşmediñ anı bugün

- 2470 *İlla dânâlar bu 'ilmi bileler*
Derdine lâyük devâsın kılalar
- 2471 *Sen eger bu hikmeti kosa-y-ıduñ*
Beni uyarup baña dise-y-idüñ
- 2472 *Kim yılan var karnuñ içinde senüñ*
Çâresin bilmeye-y-idüm hîç anuñ
- 2473 *Andan artuk kim bıçag-ıla meger*
Yırta-y-ıdum karnumı ben bî-haber
- 2474 *Yâ ödüm sıda-y-ıdı ol korkuda*
Kim yılan karnuma girdi uykuda
- 2475 *Ol yemişler ben kaçan yiye-y-idüm*
Kim yiyüp girü kusam diye-y-idüm
- 2476 *İlla sen her derdüñ otın viresin*
Degme zahmuñ merhemini urasın
- 2477 *Ez-kader renc-ile beni gör nite*
'İlmüñ irürdi key üküş râhata
- 2478 *Ben seni düşman sanur-ıdum baña*
Dôst-ımuşsın kim fedâ cânum saña

4.3.2.41. Ümitvar Olmak

Ümidini kaybeden insan, her şeyini kaybetmiş demektir. İnsana yaşama kuvveti veren şey ümididir. Ümidi olmayan kimsenin yaşamasının bir anlamı kalmamış demektir.

Eserde baykuş yola çıkmamak için Hüdhüd'e sunduğu bahanesinde geleceğe dönük ümidinden bahsetmektedir:

1468 *Bir harâb içinde gördüm bunça renc*
Kim meger hâsıl kılâm bir dürlü genc

1469 *Çün halâyıktan götürdüm rencümi*
Hem ümîdüm var ki görem gencümi

Hüdhüd hiçbir zaman ümidin kesilmemesi gerektiğini belirtir:

3094 *Hüdhüd eydür hîç ümîdüñ kesmegil*
Andan u top hakkı yire basmagıl

Gülşehrî, ölümün dahi kesin ve kaçınılmaz olduğu durumlarda bile ümidin yitirilmemesi, her şeyin bir çıkar yolu olabileceğine dair örnekler verir. *Hasta Padişah ile Masum Çocuk* hikâyesinde çocuk, ana-babasının merhametsizliği ile kadı'nın tarafgirliğini görünce bütün ümidini Allah'a bağlar, ümitleri boşa çıkmayan çocuk ölümden kurtulur.

977 *Oglan eydür evvel ata anadur*
Kendü oğlına kim eylük sanadur

978 *Ata ana külli terküm urdılar*
Altunı benden delim yig gördiler

979 *Da 'viyi kâdî keser kâdî dahı*
Fitvi virdi kanuma râzî dahı

980 *'Adl sultân işidür kim işleye*
Ben garîbüñ cânını bağışlaya

981 *Çünkü benüm boynumu ol şâh ura*
Kim-durur kim beni andan kurtara

982 *Yüz göge dutdum ki haşmuñdan benüm*
Kurtarıvire meger kim Hak cânım

1003 *Ölse yigdir renc-ile yüz pâdişâh*

Öldürinçe bir za'îfi bî-günâh

1004 *Öpdi ol oglanuñ iki gözini*

Kıldı âzâde begendi sözini

1005 *Kendüzine hâşekî kıldı anı*

Ata gibi ohşadı ol oglanı

Aslana yem olarak gönderilen tavşanın arkadaşları tavşanın hayatından ümit kesmiş bir vaziyette oturup ağlarken tavşan çıkagelir:

3749 *Her birisi yasda oturmuş-ıdı*

Kendüden ûmîdi götürmüş-ıdı

2750 *Tavşan oynayu çıkageldi girü*

Degme yaña sekriyüben çarh uru

Ümitsizliğe düşmek şeytanın oyunudur. Halbuki şeytan insanları ümitsizliğe düşürdüğü halde onları cehenneme götürmekten yana ümidini hiçbir zaman kaybetmez.

3373 *Kamusını tamu yolında düzem*

Bunlaruñ ûmîdin uçmakdan üzem

3375 *Cehd idem kim kamu tamuya vara*

Komayam kim biri uçmaga gire

3379 *Çün ben andan kesmezem ûmîdümi*

Kim görem bir subh-dem hurşîdümi

4.3.2.42. Tedbirli Davranmak

Gülşehrî, tedbirli davranmanın önemine değinmektedir. *Tilkinin Hayvanlara Ferman Okuması* adlı hikâyede tavşanlar tedbirli davranmaları gerektiğini ifade ederler:

2163 *Giceye degin karâr eyleyelüm*
Gice bu sırrı şaha söyleyelüm

2164 *Her biri dilküyi yüz dürlü öge*
İtlere kakıyu sekbâna söge

2165 *Giceye degin karâr eylediler*
Bunça tedbîri bile söylediler

2166 *Çün gice müşkin çâr örtüdi başa*
Gitdi gündüz şâhidi yüzün yaşa

Bilmediği bir suya girmek isteyen Yemliha'ya Büşr tedbirli davranması gerektiğini söyler:

2884 *Büşr eydür küp suyına talduguñ*
Arı suyu sen mülevves kılduguñ

2885 *Maslahat degül şara varmak gerek*
Şarda bir ili suya girmek gerek

4.3.2.43. Başkalarının Üzüntüsüne Sevinmek

Hiç kimse yarın kendi başına ne geleceğini bilemez. İyi günler de kötü günler de insanlar arasında sırasıyla akıp gitmektedir. Üzüntüler de sevinçler de insanlar içindir. İnsan olmak herhangi bir musibete düşen bir insana yardım etmeyi, destek olmayı, üzüntüsünü gidermek veya azaltmak için çabalamayı gerektirir. Başkalarının zor durumuna sevinmek yakışık almaz bir amel olduğu gibi kişinin de aynı zor düşmesine sebep olabilir. Gülşehrî, başkalarının üzüntülerine sevinen kimseleri kınamaktadır:

1329 *Niçe ayruk ölümüne gülesin*
Sen dahı bir gün gele kim ölesin

2388 *Kimsenüñ 'aybına hergiz gülmeye*
Kaygusına kimsenüñ şâd olmaya

- 3846 *Konşılar dünü gözüne gün gelir*
Ayruguñ yası saña düğün gelir
- 3847 *İçün aglar kişinün güldüğine*
Şâd olursın kimsenün öldüğine
- 3848 *Ölmedi kimse ki sen şâd olmadun*
Dünya geçdi vü sen aylak almadun
- 3849 *Ölüden yir karnı dolası degül*
Ad-ıla Gülşehri ölesi degül

4.3.2.44. Başkalarının Kusurlarını Örtmek

İnsan yapısı gereği eksik ve kusurludur. Bütün eksiklik ve kusurlarına rağmen kemali ve mükemmeli arzulamaktadır. Bu tekâmülünde ise en büyük desteği onur ve haysiyetidir. İnsanın onur ve haysiyetinin her daim muhafaza edilmesi ve yüz suyunun dökülmemesi gerekir. Bu yüzden Gülşehrî, başkalarının ayıplarının görülmemesi gerektiğini vurgular:

- 2388 *Kimsenün 'aybına hergiz gülmeye*
Kaygusına kimsenün şâd olmaya
- 2687 *Gözi hem baglu gerek kim görmeye*
Kimsenün 'aybına ta'na urmaya

Gülşehrî *Hazreti Muhammed'in Ümmetinin Günahlarını Gizlemesi Hakkındaki Münacatı* başlıklı bölümde Allah ve resulünün ayıp ve günahların örtülmesi konusundaki hassasiyetlerini örnek göstererek aynı ahlak ile ahlaklanılmasını salık vermektedir:

- 3110 *Mustafâ bir gün münâcât eyledi*
Sırrını Hak hazretinde söyledi
- 3111 *Kim baña ümmet olan yazugını*
Kimseye bildürmegil hiç iy Ğanî

- 3112 *Yaluñuz yazukların ben bileyim*
Andan anlara şefâ 'at kılayım
- 3113 *Kimse bilmesün bular n'itdügini*
Muttali ' kılma aña, illâ beni
- 3114 *Kimse bunlaruñ günâhın bilmesün*
Bunları yavlak melâmet kılmasun
- 3115 *Ben bileyim ümmetüm yazugını*
Kimseye bildürmegil sen iy Ganî
- 3116 *Hak ta'âlâ eydür iy Şâh-ı rüsül*
Pâsbân-ı bârgâh-ı emr-i kul
- 3117 *Sen dilersin kim kimesne bilmeye*
Ümmetüñ yazuklarına gülmeye
- 3118 *Ben dilerem kim bularuñ yazugin*
Sen dahı bilmeyesin hiç iy Emîn
- 3119 *Yaluñuz yazuklarını ben bilem*
Kim girü kullaruma rahmet kılam
- 3120 *Ben bileyim ümmetüñ yazugin*
Kim girü bağışlayısaram anı

4.3.2.45. Her Söze İnanmamanın Gerekliği

Gülşehrî, insanların söylediklerinin çoğunun yalan olduğunu, bu yüzden her söze inanmamanın gerekliliğini belirtir:

- 2229 *Halk sözi artuğı yalan-durur*
Mustafâ 'nuñ kavli âbâdân-durur

2232 *Degme bir yalan söze inanmañuz*
Kim ne söyler-ise gerçek sanmañuz

2233 *Virmeñ elden halk-ıçun dîniñüzi*
Düzüñ İslâm-ıla âyiniñüzi

2234 *Tañrı peygâmbere didügin öğrenüñ*
Müdde 'iler sözlerinden yigrenüñ

Eserde bu konuyu daha iyi izah etmek için *Halife ile Vezirler* başlıklı bir hikâye anlatılır. Padişahın huzurunda âlimler çeşitli konularda ilmî müzakerelerde bulunurken laf, insanların yalan söyleyip söyleyemeceği ve söylenen bir yalana inanıp inanmayacakları mevzusuna gelir.

2250 *Söz buña irdi ki hergiz bir kişi*
Baglaya mı şahsa bir yalan işi

2251 *Kimsenüñ odsuz teni taglana mı*
Yâ kişiye bir yalan baglana mı

2252 *Mu 'tekid bir uluyı arturmaga*
Yalan ura mı aña kadr urmaga

Padişahın bilge veziri ise insanların sözlerinin çoğunun yalan olduğunu ve her söylenilene itibar edilmemesi gerektiğini söyler:

2253 *Ol vezir eydür çoğı yalan-durur*
Sözleriñ azı vü âbâdan-durur

Vezir söylediklerinin doğruluğunu ispatlamak sabaha doğru pazar yerine gider, değerli taşlarla süslü bir tacı orta yere bırakarak bir meleğin tacı bırakıp gittiğini söyler. Tacı gören herkes, tacı getiren melek hakkında konuşmaya başlar. Her birisi meleği gördüğünü iddia ederek meleğin şekil ve şemali hakkında bir şeyler söylerler. Bir zaman sonra meselenin iç yüzü ortaya çıkınca meleği gördüğünü iddia edenler bu sefer de böyle bir şeyin olamayacağını, zaten bir meleğin taç getirip bırakamayacağını, bunun bir yalan olduğunu; kendilerinin daha önce herkesi bu yalan hakkında uyardıklarını söylerler.

- 2338 *Çün yalan oldı dükeli görmedük*
Çıkdılar anı vü vasfın virmedük
- 2339 *İlerü bir görmeyen hód yog-ıdı*
Şarda vü gören kişiler çog-ıdı
- 2340 *Yalan olınçak gören bulunmadı*
Kim tanuklık virdügi bilinmedi
- 2341 *Dükeli ilerü ikrâr itdiler*
Sonucı kamusı inkâr itdiler
- 2342 *Gâh münkir geh muhibdür âdemî*
Yok-durur bir dürlü hergiz bir demi
- 2343 *Niçe şâd olam kişi ikrârına*
Çün irişürüz girü inkârına
- 2344 *Dîvi bir halk aldayıcı sanmazuz*
Âdemînüñ sıdkına inanmazuz
- 2345 *Çünkü baş kor yire vü eller öper*
Buzaguyı Tañrı diyüben tapar
- 2346 *Çok kişiler 'akla nâ-mahrem-durur*
Zîra büt tapan dahı âdem-durur

4.3.2.46. Bin Bilsen de Bir Bilene Danış

Gülşehrî, insanın kendi bildiğine güvenmemesini, ne kadar bilse yine de başkalarına danışmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Yol Soran Şeyh'in hikâyesinde bir köyde oturup şehirdeki işleri için her sabah şehre gidip akşam geri köyüne dönen bir şeyhten bahseder. Şeyh elli yıl boyunca her gün şehre gidip gelmesine rağmen her

gidiş ve dönüşünde yolu birilerinden sorar. Kendisine yolu bilmesine rağmen her seferinde niçin sorduğunu sual edenlere ise şu cevabı verir:

- 4097 *Şeyh eydür köy yolını bilürem*
Şehre dahı yolu bilüp gelürem
- 4098 *İlla yola sormadın çün gelmeyem*
Kendüzümden yol yörimiş olmayam
- 4099 *Yolu soran âdemî âgeh-durur*
Kendüzinden yöriyen gümreh-durur
- 4100 *Ben kim elli yılda bir gün iy 'azîz*
Ol nazardan kim baña oldu temîz
- 4101 *Köy yolına sormadın hiç gitmedüm*
Şar yolına sormadın 'azm itmedüm
- 4102 *Hak yolına sormadın nite varam*
Yâ gemisüz deñize niçe girem
- 4103 *Sordugum yolda gümânım kalmaya*
Sormadugum ol kim ol yol olmaya
- 4104 *Sormadugum yol işüme gelmeye*
Kimsene bilmedügi yol olmaya
- 4105 *Degme yaña sad hezârân yol ola*
Sormadın nite gireyim ben yola

4.3.2.47. Fütüvvet / Ahîlik / Ticaret Ahlakı

Kökleri İslam öncesi Cahiliye Dönemine kadar uzanan Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemi boyunca belirli bir seyir izleyip kurumlaşan fütüvvet ve ahilik; şecaat, iffet, cömertlik ve diğerkamlık gibi başlıca üstün vasıfları bir arada mütalaa eden, asalet ve fazilet telakkisine sahip, İslam inançları çerçevesinde

oluşmuş üretici ve yardımlaşma birliğidir (Doğan, 2002:25; Çeker, 2008:7-9; Bayram, 2012:35-36).

Sûfiler, temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet kelimesine yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir. İlk büyük sûfiler tarafından tasavvufla hemen hemen aynı anlamda kullanılan fütüvvet ile sûfide bulunan fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefesine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler kastedilmiştir. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenmiştir. Bu husus dikkate alındığında sûfilerin kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirdikleri görülmüştür (Uludağ,1996:260).

Gülşehrî ahilik, fütüvvet ve ticaret ahlakının önemi üzerinde özellikle durur. Her zaman doğruluk ve ahlaklı olmak gerektiği gibi ticarete de dürüst ve ahlaklı olmak gerekir. Ticaret hususunda şeriatin koymuş olduğu kurallara harfi harfine uyulmasının gerekliliğini söyler.

3975 *Şirket ü bey' ü mübâh u zer' olur*

Bunlaruñ hükmin düzeden şer' olur

Ticaretin tabîî kurallarına uyulmalı; ölçüsüz, tartısız ve miheksiz alışveriş yapmak adaletsizliğe ve hoşnutsuzluğa sebep olacağı için bu hususlara riayet edilmedir.

3977 *Bî-terâzû satun alup satmagıl*

Kendü mâluñı yabana atmagıl

3978 *Bî-mihekk zinhâr altun almagıl*

Ölçüsüz bugday veyâ un almagıl

3979 *Bâzaruñ kâdıları bunlar-durur*

Bilmeyen bunları magbûnlar-durur

3980 *Hatt-ı bî-pergâr kaçan dartıla*

Yâ ağaç hergiz kesersüz kertile

Ahî her zaman için doğru sözlü olmalıdır. Gülşehrî “ahî” de üç şeyin açık, üç şeyin de bağlı bulunması gerektiğini söyler. Açık olması gerekenler alnı, sofrası ve kapısı; kapalı olması gerekenler ise dili, gözü ve belidir.

2681 *Hüdhüd eydür kim fütüvvet var-ısa*

Yâ tapu kılmakda sâdık er-ise

2682 *Anda üç nesne gerek açık ola*

Üç dahi baglu gerekdür bu yola

2683 *Alnı açık gerek evvel kişiye*

Kim güneş gibi cihânda ışıya

2684 *Sofra bağı dahi hem açık gerek*

Ol kadar kim var degül hem çok gerek

2685 *Kapu dahi açık olıçak tamâm*

Olur ol üç açık anda ve's-selâm

2686 *Dili gaybetden anuñ baglu gerek*

Sözi şîrîn ü aşı yağlu gerek

2687 *Gözi hem baglu gerek kim görmeye*

Kimsenüñ 'aybına ta'na urmaya

2688 *Baglulardan biri ilersügidür*

Kim ol altıdan kamudan yigidür

2689 *Kimde kim bu altı hâsiyyet ola*

Yavlak ol er lâyıık ola bu yola

Bu altı özelliğın olmadığı kimse ahi olamayacağı gibi bütün emek ve çabası da boşa gider.

2690 *Kimde kim yokdur bu altı hâsiyet*

Renci kamu yile gide 'âkıbet

2708 *Çün ahî bu didüğümi bilmedi*
Sorar-ısañ biñde birin kılmadı

2709 *Terbiye hód bunu kanda biliser*
Yâ bunuñ yüz biñde birin kılsar

2710 *Çün ahî câhil ola vü bî-amân*
Terbiye hem cehl örgene hemân

2711 *Çün ahî bilmedük ola bu yolu*
Terbiye kanda biliser iy ulu

2712 *Bir ahîya irmedük bu çavda cüst*
Kim okıdı kulhuvallâhi dürüst

Gülşehrî, fütüvvete ve ahiliğin önemine binaen Büşr hikâyesini ve ticaretteki ahlakı ile insanların gönlünü fethettiğini anlatmaktadır:

2958 *Büşr'e bir âstâne açdı şâhvâr*
Asdı on kandîl içinde zer-nigâr

2959 *Kimseneyi sımadan kavmı oña*
Âhlığı yirden irürdi göge

2960 *Halkı eyle hulk-ıla sayd eyledi*
Kim kamu halk eylüğini söyledi

2961 *Çün eyü dirildüğünü bildiler*
Şehr uluları muhibbi oldılar

2962 *Kamu şehr yigitleri yüz gül gibi*
Terbiyesi oldılar bir kul gibi

2967 *Bu her altı hâsiyet bî-kâm u kâst*
Âhı Büşr'üñ var-ıdı nefsinde râst

2968 *Büşr bir 'âlemde kim bir hâl-ıla*

Bunça zevk eyler mahall u mâl-ıla

4.3.2.48. Zamanın Kıymetini Bilmek

Zaman insanlar için çok değerli olduğu halde kıymeti bilinmeyen nimetlerin başında gelir. Gülşehrî insanların bu nimetin kadrini ve kıymetini bilmesini istemektedir. Bunun için genellikle tasavvuf erbabının kullandığı iki tabiri kullanır. Bu tabirlerden ilki *ibnu'l-vakt* yani vaktin oğlu tabiridir.

İlk dönemlerden itibaren İbnü'l-vakt (vaktin çocuğu, vaktin uşağı) deyimini kullanan sûfiler, bununla, bir vakitte yapılması en uygun olan işi gerçekleştiren ve belli bir zamanda kendisinden isteneni yapmakla meşgul olan kişiyi kastetmişlerdir. Geçmiş ve gelecek zaman dervişin umurunda değildir. Onun önem verdiği zaman içinde bulunduğu ândır. İlahî irade ile yönetildiği ve her vakitte, vaktin gerektirdiği şeyleri yaptığı için ona *ibnü'l-vakt* denilmiştir. Tasavvuf klasiklerinde vakt kavramı genelde hâl cihetinden ele alınmaktadır. Zaman kavramı yerine kullanılan vakt terimi, belirli bir tasavvufî hâlin yaşandığı ânı, yani 'şimdiki zaman'ı ifade ettiğinden, sûfiye 'ânın çocuğu', kendini tamamıyla âna veren kişi denmiştir. Buna göre İbnü'l-vakt olan sûfi, manevî hâlleri tecrübe eder, irade ve hürriyetini işe katmadan ilahi tecelliye teslim olur ve onun getireceği oluşu yaşar. İlâhî tecellîleri temâşâ eden sûfi gaşyolur, duygulanır, heyecanlanır, içi içine sığmaz. Bir tür cezbe ve coşku halindedir. Ânlarını Hak ile huzurlu geçirmekten dolayı, etkisi ve hükmü altında kaldığı neşe, sevinç ve coşku gibi bast (açılım) hâllerine bürünmekten dolayı şükreder. O'ndan ayrı kalmaktan, masiva ile oyalanmaktan dolayı da tövbe eder, zira bunu gaflet olarak görür. Ya da hüznün ve kaygı gibi kabz (tutukluk) hallerine dūçâr olduğu zaman bunlara sabîr ve metanet gösterir. Niyazî Mısrî bu konuda: "Ne maziyim ne müstakbel, her ânın anesiyim ben" der. Sûfi, içinde bulunduğu ânın ne kadar farkındaysa o kadar saygındır. Onun her ânı biricik olduğu kadar nefsinin her bir ânı da biriciktir (Özköse, 2006:22).

2407 *Sûfi ibnü'l-vakt oldur iy refik*

İRte didügi degül şart-ı tarik

2409 *Şâdılkda şâd u gamda gussalu*

Oldılar ol demde andan hisselü

2410 *Vaktı dönderimediler hâl-ıla*

Düzdiler her vaktı bir ahvâl-ıla

2411 *İlla 'ârifler ebu'l-vakt oldılar*

Kullanılan bir diğer tabir ise *Ebü'l-vakt*'tir. Ebü'l-vakt yani zamanın babası ise ibnü'l-vakt'ın bir üst derecesidir.

İbnü'l-vakt her an değiştiğinden o, telvin (renkten renge girme) makamında-
dır. Bu güzel ve zevkli bir makam olmakla beraber en üstün makam değildir. Bunun
üzerinde temkin (istikrarlı ve sabit olma, yani renksizlik) makamı vardır. Bu makama
erenlere ebu'l-vakt (vaktin babası) denir. Bunlar zamanla değişmezler, zamandan
etkilenmezler, tersine zamanı değiştirir ve etkilerler. O hâlde Ibnu'l-vakt zamana ve
hâline mahkum ve mağlub iken, Ebu'l-vakt zamana hâkim ve galibdir....

Ebu'l-vakt olan sûfî, kendini şe'niyetin akışına bırakmaz, yani mahkum de-
ğildir o. Âna hükmetmek ister. Kendi zamanını tam görmek isteyen ona uzaktan
bakmalı, bir başka deyişle zamanın önüne geçmeli, ya da üzerine çıkmalı. Dolayısıyla
günün içinde değil de üstünde ve önünde yaşayanlar zamana uymazlar, zamanı
kendilerine uyduran büyüklerden olurlar. İbnü'l-vakt olan sûfî hâlden hâle giren
telvîn vasfına sahipken, içinde bulunduğu hâle uygun olarak değişim yaşarken, ebu'l-
vakt olan sûfî yaşadığı hâller sonucunda renksizlik makamında sükunete ermiş ve
temkin ehli olmuştur. Mevlânâ telvin ve temkin ehli kişilerin gelişim serüvenini şu
şekilde anlatmaktadır: “O söyleyince, hâl, onun buyruğu altına girer. O isteyince,
gölge varlık olan bedenleri can hâline getirir....

Özetle sûfîler, vaktin muhafazasına herşeyden daha fazla önem verirler. Her
ân Allah'ın zikri ile iştilal etmek isterler. O'nun rızası dışında yaşam sürmek iste-
mezler. İmtihan mahalli olan dünya hayatında fırsatları değerlendirmeyi, ömrü bere-
ketli kılmayı, basit arzulara, bitmek bilmeyen tûl-i emellere kapılmamaya özen gös-
terirler. Yaptıkları halvet, riyazet, mücahede, seyr u süluk, ibadet, taat, zikir, tefekkür
ve Kur'ân ile iştilal sonucu ilahi tecellilere mazhar olacaklarının bilincindedirler.
Manevî hâllerle giriftar olup sonsuzluğa kanat çırpma isterler. Yaşadığı manevî

heyecanın tatlılığına da kapılmayıp vakte hakim olmaya, zamana yön vermeye ve zamanın eskitemediği bir değer olmaya özen gösterirler. İnsanların aldandığı iki kıymet var:

Biri sağlık diğeri zaman. Maalesef günümüzde en fazla çarçur edilen de bunlar. Para kazanmak için sağlıklarını kaybedenler, sağlıklarına geri kavuşmak için paralarını harcamak zorunda kalırlar. Vaktin darlığından en fazla şikayet edenler, boş vakitlerini gereği gibi değerlendirmeyenlerdir (Özköse, 2006:22).

2411 *İlla 'ârifler ebu'l-vakt oldılar*

Zîra her vakt iktizâsın kıldılar

2412 *Gussa vaktında bular şâd oldılar*

Şâdılkda kaygu birle toldılar

2413 *Vakt bunları mübeddel kılmadı*

Sırların hiç âferîde bilmedi

2414 *Vaktı bunlar hâl-ıla dönderdiler*

Niçe dilerler-ise gönderdiler

4.3.2.49. Doğru Rehberin Uymanın Önemi

Hedefe başarılı bir şekilde ulaşabilmenin önemli şartlarından birisi de yol iz bilen bir kılavuzun yol göstericiliğidir. Kuşlar Sîmurg'a varmak için kendilerine iş bilen bir rehberin kılavuzluk yapması gerektiğini; ancak bu şekilde gayelerine ulaşabileceklerini söyleyip bu iş için Hüdhüd'ü seçerler:

50 *İstemekden oturup armayalum*

Pîşvâsuz hem yola varmayalum

51 *Birümüzi aradan server kılun*

Pâdişâh istemege rehber kılun

52 *Kim bu yola anuñ-ıla gidevüz*

Pâdişâhsuz niçe bir sabr idevüz

53 *Kim-durur rahbarlığa lâyük görüñ*
Leşker içinde kığırdup bir soruñ

1535 *Billerini bagladılar cümle çüst*
Her biri yol 'azmini kıldı dürüst

1536 *Eytdiler hele bize bir rehberi*
Buluñuz kim gitmeyevüz serseri

1537 *Niçeme kim hüdhüd ulu kişidür*
Rehber olmaklık bu yolda işidür

1538 *İlla hem bir kur'a dahı uralum*
Kime düşer kur'amuz bir görelüm

1539 *Kur'ayı çün kim bırakdılar revân*
Kur'aları hüdhüde düşdi hemân

1540 *Çün belürdi hüdhüdüñ serverligi*
Ol yola vü kuşlara rehberligi

1541 *Hüdhüdüñ başına bir tâc urdılar*
Kuşlaruñ rahtını târâc itdiler

Yol gösterici olacak kişinin bu göreve layık olması ve liyakatini ispatlaması gerekir. Hüdhüd, Sîmurg'a giden yolda rehber olma liyakatini dile getirir:

57 *'Âlemi başdan başa gezdüm kamu*
Hâturuma nakşını yazdum kamu

58 *Çok Süleymân-ıla eyledüm sefer*
Yok-durur ben görmedügüm bahr u ber

59 *Her ne hâle dir-iseñ hâzır benem*
Kim Süleymân-ıla sâhib-sır benem

- 60 *Ol erenler kim bu sırrı bildiler*
Yollarında beni rehber kıldılar
- 61 *Menziline irürem her bir kuşu*
Bensüz iremeye sîmurga kişî
- 62 *Pâdişâhı añlamışam n'ideyim*
Yaluñuz bu yola nite gideyim
- 63 *Benüm-ile gelür-iseñüz bile*
Gidebilevüz dükelümüz yola
- 64 *Benden ayrılmaz-ısañuz bir zamân*
İresiz ol pâdişâha bî-gümân
- 65 *Kim Resûl eydür ki her yola refik*
Buluñuz kim sehl ola size tarîk
- 73 *Her kim ol benüm-ile hem-râh ola*
Mahrem-i ol şâh u ol dergâh ola
- 74 *Her kime kim pîşvâlık ben idem*
Anı ol şâh hazretine ile dem
- 1570 *Hüdhdüd eydür ben anı görmüşvenin*
Tapusunda bir zamân durmuş-vanın
- 1571 *Görür-istem girü anı hem bilem*
Hidmetin eyle ki gerekdür kılam
- 1572 *Begler ortasında size sultanı*
Gösterem zîrâ ki bilürem anı
- 1573 *Leşkerinden pâdişâha çün irem*
İriceğin size dahı gösterem

1574 *Yohsa siz varur-ısañuz yaluñuz*
Bensüz anda işüñüz olmaya uz

1575 *Zîra kim nâgâh göresiz bir begi*
Atlas içinde vü tâzî bindügi

1576 *Ol begi siz pâdişâhı sanasız*
Bir begüñ şâhlıgına inanasız

1577 *Zîra kim siz bilmediksiz sîretin*
Göricek hem bilmeyesiz sûretin

1578 *Ol benem kim kendüzini añlayan*
Kim nikâbından yüzini añlayan

1579 *Görmege dîdârını key uz gerek*
İlla hem dîdâra lâyıık göz gerek

Tilkinin hayvanlara ferman okuğudu hikâyede de tavşanlar tilkiyi kendilerine rehber olarak seçmekte ve tilki de görevini hakkı ile yerine getirmektedir:

2153 *Tagda tavşanlar kamu dirildiler*
Dükeli dilkü katına geldiler

2154 *Kim bu sultân itleri ança bizi*
Dutdılar kim kan-ıla toldı yazı

2155 *Gel bize sultândan algıl bir misâl*
Kim saça su yüzine âb-ı zülâl

4.3.2.50. Emanete Sahip Çıkmak

Emanete sahip çıkmak toplumsal dayanışma ve güvenin perçinleşmesini sağlar. Emanetlere riayet edilmeyen bir toplumda güvensizlik ve huzursuzluk baş gösterir.

Gülşehrî, toplumda ve bireyler arasında güvenin zedelenmemesi emenete riayet edilmesinin gerekliliğini dile getirir. Gülşehrî emaneti sadece sahibinin belli bir süreliğine geri almak üzere bıraktığı meta olarak değerlendirmemektedir. Sahibi belli olup iade edilmesi gereken her şeydir emanet. Bu sebeple Büşr yol arkadaşı Yemliha öldükten sonra eşyaları ve elbiseleri arasındaki bin altını onun geride kalan ailesine götürmektedir:

2899 *Rahtını dirşürdi tonları-y-ıla*

Kîsesinde gördi biñ altun bile

2900 *Kamusını tonına dürdi girü*

Eşeginüñ üstine urdı girü

2901 *Girdi yola nevhâ vü zârî kılı*

Kim diri yoldaş nite oldu ölü

2902 *Eydür imdi şehr içine gireyim*

Yemlihâ'nuñ evi kanda sorayım

2903 *Vireyim bu ton-ıla bu altunı*

Kavmına kim şâd ola anuñ canı

2906 *Vardı Hemyân şehrine yöni girü*

Hücreşine varmagından ilerü

2907 *Sordı Yemlihâ evin kim kandadur*

Kim anuñ birkaç silâhı bendedür

2908 *Eytdiler vardur anuñ bir 'avratı*

Key setîre 'avrat u çok ni 'meti

2909 *İşde şehriñ ol ucındadur evi*

Gösterenüñ Büşr oldu peyrevi

- 2910 *Gösterene gönderüp kıldı tapu*
Büşr geldi kapuya kakdı kapu
- 2911 *Çıkdı bir 'avrat yüzini büriyü*
Yirde atlas kunduzını süriyü
- 2912 *Açdı kapu Büşr aña virdi selâm*
Çün selâmın aldı ol 'avrat tamâm
- 2913 *Büşr yire bakup eydür ez-kader*
Yemlihâ'nuñ bende raht u bahtı var
- 2914 *Var-ısa destûr içerü gireyim*
Rahtını tapuñuza degüreyim
- 2931 *Hakk'a kodum anı nesi varı uş*
Algıl anuñ cânına harc eyle hoş

4.3.2.51. İşleri Ehline Vermek

İnsanların yetenekleri farklı farklıdır. Herkesin yapabileceği iş, üstlenebileceği sorumluluk birbirinden farklıdır. Hem bireysel hem de toplumsal anlamda işlerin yolunda gitmesi huzur ve mutluluğun sağlanabilmesi için herkese liyakat ve kabiliyet esasına göre görev dağılımı yapılmalıdır. Gülşehrî pek çok yerde bu hususu açıkça veya ima ile anlatmaktadır.

Hüdhüd dünyanın her tarafını dolaştığı, Hazreti Süleyman ile seferlere çıktığı, bilge ve cesur olduğu, Sîmurg'u daha önce gördüğü vb. sebepler ile kuşların rehberliğine seçilmektedir:

- 242 *Pes bilüñüz iy cihânuñ kuşları*
Kim girü ol şâh düzer bu işleri
- 243 *Kimsenüñ hiç ihtiyârı yok-durur*
Kim diye bu az u yâ ol çok-durur

- 244 *Hüdhüdi siz h̃ôr u kiçi görmeñüz*
Rehber oldugın bu yola yirmeñüz
- 245 *Kim bu yol yohsul-ıla bayuñ degül*
Cüz bu ehl-i fitnat u râyuñ degül
- 246 *Kim Süleymân 'a resül olan kiçi*
Başara kuşlar-ıçun her bir işi
- 247 *Her kimi kim kıldı sîmurg ihtiyâr*
Olmadı anuñ-ıla cüz baht yâr
- 248 *Benüm-ile ol yola varan kiçi*
Pâdişâhuñ yüzini gören kiçi
- 249 *Yüz tagı bir günde ol yolda geçe*
Yüz deñizi cür'a sanıban içe
- 250 *Ol kapuda kim nihân u âşikâr*
Nûr u zulmetden hezârân perde var
- 251 *Yaluñuz nite gire kimse yola*
Gelüñüz kim kamumuz gitlüm bile
- Tavşanlar avcıların ve köpeklerinin şerrinden kurtulmak amacıyla padişahın huzuruna çıkmak için iş bilen, tedbir ehli tilkiyi kendilerine rehber olarak seçmektedirler:
- 2159 *Sen bize rehber yitersin dünyada*
Kim bizi menzilümüze ilede
- 2160 *Gürz-ile kılıç gerek cevşenlere*
Pîşvâ dilkü yiter tavşanlara
- 2161 *Dilkü eydür re'yüñüz yavlak eyü*
Yok-durur bu danışıkda hîç kayu

2162 *İlla çok çobançılık var dünyada*
Kim bile kim degmesi bize n'ide

2163 *Giceye degin karâr eyleyelüm*
Gice bu sırrı şaha söyleyelüm

2164 *Her biri dilküyi yüz dürlü öge*
İtlere kakıyu sekbâna söge

2165 *Giceye degin karâr eylediler*
Bunça tedbîri bile söylediler

4.3.2.52. Herkes Tabiatına Uygun Olanı Bulur

Gülşehrî herkesin kendi tabiatına uygun kişilerle veya işlerle meşgul olduğunu, zıtlıkların bir arada barınmayacağını ifade eder:

225 *Mihr mihre ire kîn kîne gele*
Küfr küfre vara dîn dîne gele

226 *Hûr-ısañ hûr ola uçmakda işüñ*
Dîv-ıseñ dîv ola odda yoldaşuñ

227 *Ne pulı hergiz gümişe katarlar*
Ne gümişi pul diyüben satarlar

228 *Güneşüñ yüzi bulaşmaya ise*
Altun altuna karışa mis mise

239 *Degme ağız bilmeye sözüñ yatın*
Cevherîler bile gevher kıymatın

3467 *Ola deñizde delim hâşâk ü hâr*
Beñzemeye aña dürr-i şâhvâr

3468 *Mâr-ıla mâhî deñizde yüzeler*
İlla her biri bir işde gezeler

3469 *Niçeme kim olalar me'mûr-ı şâh*
Hîç cellâd ola mı destûr-ı şâh

3470 *Biñde biri olur-ısa h'şümüz*
Bizüm ol bir ile-durur işümüz

Zıtlıkların bir arada barınamayacağını izaha kavuşturmak için aynı kafeste yaşamaya mecbur bırakılan papağan ile karganın hikâyesi anlatılır. Papağan nazik ve kibar, karga kaba ve saygısız; papağan tatlı dilli, karga ağzı bozuk; papağan şeker yer, karga sergin yer:

1803 *Bir kişi dutar-ıdı sevdâ-y-ıla*
Bir kafasda tûtıyı karga-y-ıla

1804 *Biribiri hâletinden bî-haber*
Karga sergîn yir-idi tûtî şeker

1805 *Niçe kim tûtî şeker h'ônün açar*
Karga şekker üstine sergîn saçar

1806 *Her şeker kim tûtıya idrâr olur*
Dükeli sergîn ile murdâr olur

1807 *Niçe kim bu şekkerüñ tohmın eker*
Şekkerüñ ol üstine sergîn döker

1808 *Tûtî ister ol kafasda sâz-ıla*
Kim gazeller eyde h'ş âvâz-ıla

1814 *Karga üni tûtinüñ âvâzını*
Mahv ider-idi vü kamu sâzını

- 1815 *Tûti çün ol perdeden gider-idi*
Kargadan yavlak gile ider-idi
- 1825 *Mu 'cib ü bed-sîret ü hód-bîn-durur*
Anuñ-ıçun yidügi sergîn-durur
- 1826 *Bu kafas sinsa-y-ıdı uça-y-ıdum*
Sohbetinden karganuñ kaça-y-ıdum
- 1827 *Hayf ola benüm gibi dâna kişi*
Kem ola anuñ gibi nâdân işi
- 1832 *Perde bilmez anuñ âvâzı-durur*
Enkerü 'l-asvât anuñ sâzı-durur
- 1835 *Ben aña gel bunça lezzet sür direm*
'İşret eyle yimek içmek gör direm
- 1836 *Ol beni açlıklara da 'vet kılur*
Kendü gibi hór u bî- 'izzet kılur
- 1837 *Herze söylemekden usanmaz dahu*
Nesne bilmez benden öğrenmez dahu
- 1844 *Ne kadar kim tûti kargayı sıdı*
Karga tûtî hicvin artuk okıdı
- 1845 *Tûti kargaya 'adûdur dir-idi*
Karga tûtıya delüdüdür dir idi
- 1846 *Niçe kim ol bundan usanur-ıdı*
Bu yüz ança andan igrenür-idi

4.3.2.53. Hüsnüzan

Gülşehrî, başkaları için hüsnüzan beslemenin önemine değinir. Zira dış görünüş aldatıcı olabilir; bu sebeple insanlar için yaptıkları kötü gibi görünen eylemlerin ardında iyi veya haklı sebeplerin olabileceği düşünülerek meselenin aslı Allah'a havale edilmelidir:

904 *Her ne kim kendüye inanur-ıduk*

Ayruga dahı anı sanur-ıduk

2389 *Kendüzine zerreçe kadr urmaya*

Bir yavuz kişi cihânda görmeye

2390 *Kimi kim göre eyü kişi göre*

Kendüden ayruga yavlak kadr ura

4.3.2.54. Dış Görünüşe Aldanmamak

Gülşehrî, dış görünüşe aldanmamanın gerekliliği konusunda bülbülün güle olan aşkından söz etmektedir. Bülbül gülün dış görünüşünün güzelliğine âşık olduğunu şöyle ifade eder:

265 *Her güli kim kendüme yâr eylerem*

Her gice vasfını tekrâr eylerem

266 *Her seher kim gül çemende açıla*

Kamudan ilkin baña karşı gele

267 *Ben anuñ yüzine karşı söylerem*

Müşkilümi kamusın hall eylerem

268 *Her gün işümüz bizüm gulgul-durur*

Sevdüğümüz dünyada bir gül-durur

269 *Hâsa şimdi tâze Gülşehrî güli*

Kim getüre göze servi sünbüli

270 *Anı sevmeyen kişi nâkes-durur*
Serv anuñ katında hâr-u-hes-durur

271 *Yola varmaga ne bunça ivelüm*
Bize bir gül gösterüñ kim sevelüm

272 *Geldi gül vaktı girü kim bülbülüñ*
Bâg ola yiri vü bôstânlar gülüñ

273 *Nevbahâr oldı ki bülbül söyleye*
'İşkını ma 'şûkına şerh eyleye

274 *Kamu sözi külli terk eyleyelüm*
Bülbüle gül sözini söyleyelüm

275 *Sormaya sîmurg hergiz bülbüli*
Bülbüle ol yig ki seve bir güli

Hüdhüd gülün dış görünüşüne aldanıp âşık olan bülbülü kınamakta ve aslolanın dış görünüş değil iç güzellik olduğunu, dış görünüşteki güzelliğin geçici ve yanıltıcı olduğunu ifade etmektedir:

276 *Hüdhüd eydür sûrete kapılan er*
Ma 'naya kanda ire iy bî-basar

277 *Niçeme kim gül ola sâhib-cemâl*
Hüsnine bir haftada irer zevâl

278 *Ol cemâle kim zevâl irişe tîz*
'Âşika andan melâl irişe tîz

279 *Ögüdüm dut kimseneye buşmagıl*
Bir gül için biñ dikene düşmegil

280 *Bir bahârı tâze görmedi rezân*
Kim anı pejmürde kılmadı hazân

281 *Ne kışın u ne yazın görmek gerek*
Güllerüñ 'ömri azın sormak gerek

282 *Niçe sûret âhir iy sûret-perest*
Sûreti n'ider olan ma'nide mest

283 *Biz ki bülbül yüregini taglaruz*
Güllerüñ tîz öldüğine aglaruz

285 *Niçe kim gül vasfını söyleyesin*
Soldugından soñra terk eyleyesin

286 *Her seher kim niçe kim gül açıla*
Saña karşı gelmeye baña gele

287 *Sûreti eylemegil ma'niye büt*
Gül bugün togdı vü yarın öldi dut

Birinin Hüdhüd'e aşk ve maşuk hakkında soru sorduğu bölümde Hüdhüd dış görünüşe bağlanma hakkında şunları söyler:

1665 *Hüdhüd eydür niçe sûretler seni*
Aldaya vü bu küdüretler seni

1666 *Gökçegüñ niçeme kim rengîn ola*
Rengi gidiçek girü çirkîn ola

1667 *Çok sarây issi bir eve hışt olur*
Ol ne zîbâdur ki soñra zîşt olur

Dış görünüşü bırakıp manaya gönlünü veren Mecnun aşkından çöllere düştüğü Leyla'yı tanımaz bir hale gelir:

1711 *Bu tekellîf saña bir sevdâ-durur*
Beni sormakdan murâduñ ne-durur

- 1712 *Biliş-iseñ añlamazam ben seni*
Yâd-ısañ hâd neye sorarsın beni
- 1713 *Var işüñe vü ko beni vaktuma*
Tañrı 'ña bak gelme ayruk katuma
- 1714 *Yâd mısın biliş misin bilimezem*
Anuñ-ıçun hıdmetüñi kılmazam
- 1715 *Ben neyem kim kimsene beni sora*
Yâ bu hâletde gelüp beni göre
- 1716 *Git katumdan kim delü olmayasın*
Turma kim kaygu-y-ıla tolmayasın
- 1717 *Leyli çün gördi ki bilmedi anı*
Top köyindi göñli vü yandı canı
- 1718 *Eydür âhir Leyli odıdur tolu*
Yüregüñ içinde kim olduñ delü
- 1719 *Leyli mecnûn eyledi-y-ise seni*
Leyli benem nite bilmezsın beni
- 1720 *Ma 'nide çün beni kılursın taleb*
Sûretümi nite bilmezsın 'aceb
- 1748 *Göñli ilkin Leyla 'ya virmişvenin*
İlla soñra Mevla 'ya irmişvenin

4.3.2.55. Adalet

Gülşehrî, adaleti yeryüzünün imarının ve insanların mutluluğunun en temel şartı saymaktadır.

1336 *Ol zaman kim ol felek gerdân-ıdı*

'Adl-ıla âfâk âbâdân-ıdı

2106 *Birisi eydür 'adâletdür işüm*

Memleketde 'adl-ıla hōşdur başum

2127 *Zulm bunça milketi vîrân kıla*

Kim girü 'adl anı âbâdân kıla

Adaletin hakim olduğu bir devlet mamur olmakla kalmaz adeta toprağından bereket fişkirir.

2148 *Pâdişâha 'adl çün rehber ola*

Milketiniñ toprağı gevher ola

Her şart ve her durumda devletin adaleti ikame etmesi gerekir. Devletlerin bekası ve devlet yöneticilerinin öldükten sonra hayırla yâd edilmeleri adaleti tesis etmelerine bağlıdır.

1307 *Ayruguñ kaygusına şâd olmagıl*

Kul-ısañ sultân-ı bî-dâd olmagıl

1308 *Anda kim sîmurguñ işi dâd ola*

Kamu sultânlar gerek kim kul ola

2124 *Hüdhüd eydür 'adl ser-leşker-durur*

Dîne püşt ü devlete yâver-durur

2125 *'Adl-ıla mülke bekâ hâsıl ola*

Zulm-ıla mülke bekâ müşkil ola

2128 *'Adl-ıla dutdı Ferîdûn 'âlemi*

Zulm-ıla Dahhâk öldürdi Cem'i

2130 *'Adl-ıladur şer' bünyâdı kavî*

Adl-ıçun öger kişi Keyhusrev'i

Adaletin sağlandığı bir toplumda en ufak haksızlıklar bile olmaz. Gülşehrî bunu kurdun kuzu ile gezmesi hatta kurdun koyunlara çobanlık yapması olarak nitelendirmektedir:

2107 *Hükm-ile bir derde yüz dermân*

'Adl-ıla bir kurdı bir çoban kıla

3258 *Kim benüm emrüme çün irişeler*

Kurd-ıla koyun bile barışalar

Adaletli davranan kimseye bu dünyada verilebilecek bir karşılık yoktur.

3257 *Eydür ança 'adl-ıla dürişürem*

Halk-ıla insâf-ıla barışuram

3258 *Kim benüm emrüme çün irişeler*

Kurd-ıla koyun bile barışalar

3259 *Eydür anı dartası mîzân kanı*

Yâhûd ol ağırlaga batman kanı

3260 *Dartar-ısam ben anı iy nâm-ver*

Yir ü gögi batman eyleyem meger

3261 *Eydür iy şeyh ança zühdüm var benüm*

Kim olur kul gibi cânuma tenüm

Adil kimseye verilebilecek karşılık ancak cennet ve Allah'ın rızasıdır. Çünkü Allah'ın sıfatlarından biri de adil olmasıdır. Adaletli olan kimse Allah'ın bu sıfatına bürünmüş olacağından dolayı Allah'ın sevgili kullarından biri olarak cennete girmeye hak kazanacaktır.

953 *Tañrı 'âdildür sever 'âdilleri*

Hal kılur tevfiik-ıla müşkilleri

954 *Tañrı 'âdildür kılur 'adli tamâm*

Cenneti 'âdillere eyler makâm

2147 *Tañrı 'âdildür sever 'âdilleri*

Hal kılur tevfik-ıla müşkilleri

Adaletin icrasının en temel şartlarından birisi mahkemelerin varlığıdır. Bu sayede hakkı yenenlerin hakkı, zalimlerden alınarak zalimler gerekli cezaya çarptırılır.

985 *Hükm çün en-nefse bi'n-nefsi ola hâs(5/45)*

Kimi öldürdüm ki eylersin kısas

2177 *Tekye ol fermânlarına urdılar*

İlde dîvân-ı mezâlim kurdılar

2178 *Her kimüñ itden gilesi var gelüñ*

Dilkü fermân okıysardur bilüñ

4.3.2.56. İlim ve Âlimin Önemi

Gülşehrî, ilim konusuna büyük bir önem vermekte ve bu konu üzerinde detaylıca durmaktadır. Eserinde de on iki ilmi derc ettiğini dile getirerek ilim ehlini davet etmektedir:

2043 *Her kim ol on iki 'ilmi hal kıla*

Istîlâhumdan beni hód ol bile

3481 *Her makâlâtı beyân eylemege*

Degme bir sırrı 'ayân eylemege

3482 *Çün göresin şâhı peydâ vü nihân*

Olmaya Gülşehri'den yig tercümân

3483 *Ol kişi kim dürri 'ummândan bula*

On iki 'ilmi bu dîvândan bula

Gülşehrî, eserinde çoğu kez döneminin ilimlerinden bahsederek insanları dolaylı olarak bu ilimleri öğrenmeye teşvik etmiştir:

- 2006 *Birisi eydür ki 'ilmüm çok-durur*
Olmaya bir fen ki bende yok-durur
- 2007 *Dünya için 'ilm-ile tañlamışam*
Hadd ü resmin her sözüñ añlamışam
- 2009 *Kim kılur-ısa lugat ta 'rîfini*
Benden öğrenmek gerek tasrîfini
- 2010 *Nahv-ıla i 'râbı yavlak kıluram*
Ref' ü nasb u cerr ü cezmi bilürem
- 2011 *Hikmeti vü hey'eti vü mantıkı*
Añladum yavlak u bildüm tahkîkî
- 2012 *Ben Mecestî 'ilmini çün söylerem*
Hendese 'ilminde eşkâl eylerem
- 2016 *Gökleriñ pergâlını cedvel kılam*
Kim nücûmuñ müşkilini hal kılam
- 2017 *Ben ki İklîdis 'de yavlak mâhirem*
Kim tabî'yle o tıbda kâdirem
- 2019 *Mümkinât ahvâlini key tañlaram*
Mümteni'den vâcibi hûd añlaram
- 2021 *Medresede bunça tahsîl eyledüm*
'İllete yüz dürlü ta 'lîl eyledüm
- 2022 *Hem usûl-i dîn-ile ma 'mûr-ıdum*
Hem usûl-i fikh-ıla meşhûr-ıdum
- 2026 *Gökleri çün bahs idem ashâb-ıla*
Yüz rasad bağlayam usturlâb-ıla

2027 *Çün vücûduñ bilem istihsânını*
Her delîlüñ getürem bürhânını

2030 *Çün edebde hutbeler imlâ kılam*
İsm ü fi'l ü harf-ile inşâ kılam

2031 *Vezn-ile çün şî'ri taktî' eyleyem*
San'atın tecnîs ü tarsî' eyleyem

Öğrenilen bilgiler taklidî bilgiler olmayıp araştırma ve incelemeye dayanan, insanın kendisine mal ettiği, nasıl ve niçin olduğunun farkında olduğu türden olmalıdır. Aksi takdirde taklidî bilginin kıymeti olmaz.

2008 *Her fenüñ irişmişem tahkîkına*
Kim tasavvurdan gidem tasdikına

2011 *Hikmeti vü hey'eti vü mantıkı*
Añladum yavlak u bildüm tahkîkî

Gülşehrî ilmin ab-ı hayat ve dertlere derman olduğunu ifade eder, bu görüşünü eserin muhtelif yerlerinde dile getirir.

241 *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât*
Zulmet oldı cehl 'ilm âb-ı hayât

1430 *Fa'ilâtün fa'ilâtün fa'ilât*
Cehl zulmetdür 'ilim âb-ı hayât

2508 *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât*
Cehl zulmetdür 'ilim âb-ı hayât

3279 *Kâlibed iblîs ü cân âdem-durur*
Cehl zahm u 'ilm aña merhem-durur

Gülşehrî eserinde övgüde bulunduğu herkesin ilmî yönüne atıfta bulunur ve bundan dolayı övgüyü hak ettiklerini dile getirir.

Büşr'ün ahlak ve iffetinin yanı sıra ilmi de övgüye layıktır:

2732 *Var-ıdı Hemyân şarında bir ulu*

Adı Büşr ü içi 'ilm ile tolu

Yol soran şeyh, her sabah ve akşam yolu sormasıyla birlikte oldukça âlim bir zattır:

4082 *Var-ıdı şardan buçuk ferseng yol*

Bir köy ü bir şeyh anda 'ilmi bol

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî ilmi ile bütün âlemi aydınlatan büyük bir insandır:

4356 *Dav'i Mevlânâ Celâlüddîn kıla*

Kim anı dükelçügi 'âlim bile

4357 *'Âlemi 'ilmiyle pür nûr eyledi*

Hôn-ı 'ışkıyla cihânı toyladı

Şeyh Abdürrezzak da oldukça abit bir zat olmasının yanında âlimdir:

327 *Hem salât u savmı bî-had var-ıdı*

'İlmi çok u sâhib-i esrâr-ıdı

332 *Olmış-iken gönli 'ilm-ile tolu*

Bir gice düşünde görür ol ulu

Âlim en gafil olduğu uyku halinde bile yanlış ve hatalı bir işe bulaşmaz. Zira âlimin uykusu dahi ibadettir. Önemine binaen Gülşehrî bu konuyu iki defa tekrar etmektedir:

1111 *'Âlimüñ uyhusı bî- 'illet-durur*

2057 *'Âlimüñ uykusu bî- 'illet-durur*

Kendisine ilmin önemi ve âlimin yüceliği hakkında soru sorulduğu bölümde Hüdhüd âlimin yerinin ancak cennet olabileceğini belirtir:

2051 *'Âlimüñ cennât u hurremdür yiri*

Esas ilim Allah'ın kitabından yahut peygamberinin sünnetinden istihraç edilen ilimdir. İnsanların bunların haricinde uğraştıkları ilimler cehaletlerinin ürünleridir ve bu ilimlerin tadı tuzu yoktur:

2234 *Tañrı peygâmbere didügin öğrenüñ*

Müdde 'iler sözlerinden yigrenüñ

4118 *'Âlim olan Tañrı sözün söyleye*

Yâ nebî ahbârını şerh eyleye

4119 *Yâ binâyı sözde hikmetde koya*

Yâ meşâyıhdan işitdügin diye

4120 *Câhilüñ kim kendüzindendir sözi*

Kendü gibi ne dadı var ne duzı

4121 *Ne-durur câhil ki sözi ne ola*

Ne dadı vardur ki ne duzı ola

İlim beraberinde doğruluk ve iyi huyluluk gibi güzel ahlak unsurlarını da getirmelidir. İlmin gayesi Allah'a ulaşmak olmalıdır.

2099 *Nahv-ıla tenhâ bulunmaz bu 'ilel*

'İlm-ile yaluñuz olmaz bu 'amel

2100 *Nahvı deñizde elüñ kaçan duta*

Mahv olıçagın meger işüñ bite

2101 *'İlm oldur kim Hak'a rehber ola*

Cehl ola kim ilede ayruk yola

2102 *'İlm çün senden seni alımadı*

Mislerüñi kîmiyâ kılımadı

2988 *Kim ne 'ilmi kim dilersin cümle bil*

İlla togrılığı elden komagıl

3306 *Âdemînüñ yigregi 'ilm öğrenen*

'İlm öğrenen yegi hilm öğrenen

Gurur ve kibre sebebiyet verip diğer insanları küçük görme vesilesi edinilen ilim insanı insanlıktan çıkarır ve şeytandan beter bir hale sokar. Büşr ile Yemliha, Gemici ile Nahvî hikâyelerinde Yemliha ile nahiv hocası ilimlerin kibir ve gurur vesilesi edinip insanları hor hakir görürler. Neticede her ikisi de küçük gördükleri insanların gözleri önünde boğularak can verirler. İlimlerinin kendilerine hiçbir faydası dokunmaz. İnsanın ilmi ne kadar çok olursa olsun yine de eksik ve kusurludur, her âlimden daha âlimi vardır.

4426 *Añlamaya hikmetin degme hakîm*

Zira fevka külli zî- 'ilmin 'alîm(12/76)

İlim hususunda değinilen bir diğer önemli husus ilmi ile amel etmektir. Kendisi ile amel edilmeyen bir ilim sahibine yükündür. Böyle bir âlimin de yük taşıyan bir deveden farkı yoktur.

2058 *'Âlim ol yig kim girü 'âmil ola*

Dîn anuñ yigrek ki sâhib-dil ola

2059 *'İlm-ile çün olmaya bile 'amel*

Ol hamâla ta'nalar ura cemel

2060 *Bilüp işlemedüğüñ lâ-şey-durur*

Bildüğüñi işler-iseñ key-durur

Gülşehrî; insanların en yararlılarının âlimler olduğu gibi en zararlılarının da ilmini kötülük için kullanan âlimler olduğunu, şeytanın bile bu tür âlimlerin binde biri olamayacağını ifade eder. Bu yüzden de âlimin günahı bütün âlemi doldurur:

2061 *Hırsı yavlak 'ilm-ile kuvvet duta*

'Âlemi bir söz-ile 'âlim uta

2062 *Diler-ise hakkı bâtil eyleye*

İster-ise bâtili hak söyleye

- 2063 *Sadlayınça bunça 'ilmi iy 'azîz*
Bulsa yig bir 'ilm-ile birez temîz
- 2068 *Hırsa her kim 'ilm-ile meftûn ola*
Şem'-ile gice ogurlığa gele
- 2069 *Ogrı evde kethuda olsa n'ide*
Bir ilançuk ejdehâ olsa n'ide
- 2070 *'İlmi çün kim mekr-içün hâsıl kıla*
Hîle-y-ile hakları bâtil kıla
- 2071 *Kimse aña rişvet okın çün ata*
Elli biñ kez bir pula dînin sata
- 2072 *Anda kim her zahm yüz merhemçedür*
'Âlimüñ yazugı bir 'âlemçedür
- 4388 *'Âlim olunçak ki halk aña uyar*
Nesne cerr itmek tarîkın çün duyar
- 4389 *'İlm-ile bir hîlet ü telbîs ider*
Kim anuñ biñde birin iblîs ider
- 4390 *Hak ta 'âlâ dimedi dîve fuzûl*
Âdemiye dir zulûmiyla cühûl

4.3.2.57. Aşk ve Âşıklık

Şaire göre aşk, maşukun uğruna canından geçmeyi gerektirir. Canından geçemeyen kimse âşık olamaz:

- 1516 *Ol ne 'âşıkdur ki cândan kayıra*
Mâye vü sûd u ziyândan kayıra
- 1517 *'Âşık ol-durur ki yolda cân vire*
Kâfir ol dirler ise îmân vire

1681 *'Âşık olmayan kişinin cânı yok*

Küfri üküş illa hiç îmânı yok

Aşk ile şehvet birbirlerinden tamamen ayrı mefhumlardır. Bu ikisi bir arada barınmaz. Bu sebeple şehvet, heva ve hevesi aşk sanmamak gerekir:

1686 *'Işk odından her kim ol köyinmedi*

Şehvetiniñ şu'lesi söyünmedi

1687 *Şehvetüñi ko ki 'ıška ıresin*

Kendüzüñ terk it ki yâri göresin

1688 *'Işk-ıla şehvet kaçan barışısar*

Yâ su-y-ıla od nite karışısar

1689 *Ka'be içine gire mi hiç mest*

'Iška kaçan yâr ola şehvet-perest

1757 *Şehvetüñe sen lakab 'ışk urmagıl*

Sevdüğüñi ol göz-ile görmegil

Aşk; bütün mutlulukların anahtarı, endişe ve sıkıntılara karşı da seddir. Kaygılarından kurtulmak isteyen kişi aşka sarılmalıdır:

1690 *'Âşık ol kim gussadan şâd olasın*

Kamu kaygulardan âzâd olasın

Aşk, her insanın anlayıp tecrübe edemeyeceği kadar yüce ve müstesna bir duygudur.

317 *'Işk kimse eylemez-ise 'ayân*

Saña Gülşehrî kıla bir bir beyân

1692 *Kimse 'ıškuñ şerhini hód kılmaya*

Kıymetini degme kişi bilmeye

1693 *İlla biz bir şemmesin söyleyelüm*

‘Âşık u ma‘şûkı şerh eyleyelüm

İnsan âşık olduğu kimsede hiçbir kusur görmez, zira aşkın gözü kördür. Gülşehrî bu hakikati ifade edebilmek için *Adam ile Kadın* hikâyesini anlatmaktadır. Dicle'nin öbür kıyısında oturan bir kadına âşık olan adam her gün yüzme bilmediği halde Dicle'yi geçerek sevdiğinin yanına gelir. On sene sonra sevdiğinin gözünde bir ben fark eden adam sevdiği kadına gözünde bir ben çıkmış olduğunu söyler. Bunun üzerine kadın adama; bu benin hep kendisinde olduğunu, ancak bugüne kadar aşkından dolayı bu kusuru göremediğini, artık kusur görmeye başladığına göre aşkının bittiğini söyler:

296 *Bir gün ol ‘avrat katında oturur*

Nâgehân bakar yüzine vü görür

297 *Bir benek konak gözinde ‘avratuñ*

Er düşer ortasına yüz mihnetüñ

298 *‘Avrata eydür ‘acab gördüm bugün*

Bir konak gözüñde kim yog-ıdı dün

302 *‘Avrat eydür kim bu konak iy canum*

On yıl oldu kim gözümdedir benüm

303 *İlla çün ‘ıškuñ senüñ gâlib idi*

Beni görmege becid tâlib idi

304 *Hem geçer-ıdüñ Şat'ı durmaz-ıdüñ*

Hem gözümdeki akı görmez-ıdüñ

305 *Çün senüñ ‘ıškuñ irişdi âhire*

Lâcerem gözümdağı akı göre

311 *‘Işk evine ‘akl-ıla girmez kişi*

Sevdüginüñ ‘aybını görmez kişi

1758 *Ok gelür-ise yüziñ döndürmegil*

Yâriñ etegine toz kondurmagıl

Yine aynı hikâyede aşkın insana olağanüstü bir güç bahsedebildiği, insanın aşkın verdiği güç ile inanılmaz işler başarabileceği söz konusu edilmektedir:

292 *'Avratuñ 'ışkı eri almış-ıdı*

Gerçi Şat'dan bu yaña kalmış-ıdı

293 *Ol hevâya gönli çün uçar-ıdı*

Şatt'a düşüp ol yaña geçer-ıdı

294 *Yüzemez-iken suyu diler-ıdı*

Yâri ogrına dişin biler-ıdı

306 *'Işk çün gitdi Şat'a düşmek 'azîm*

Yüzemeyene hatardur iy hakîm

307 *'Işk-ıdı Şatt'a girüp kayırmayan*

Gözümüñ bakup konagın görmeyen

308 *'Işk çün gitdi Şat'a girür-iseñ*

Bogılasın bir kadem urur-ısañ

309 *Yüzebilmeyen kişi nite gire*

Şatt'a vü kendüziniñ boynın ura

310 *Ol ere çün olmadı bu sır 'ayân*

Şatt'a düşdi vü bogıldı bî-gümân

Aşkın insana verdiği olağanüstü gücün anlatıldığı bir diğer hikâye Sultan Mahmut ile Ayas'ın hikâyesidir. Sultan Mahmut hasta olduğu için yanına uğrayamayan dostu Ayas'a bir hizmetkârını gönderir. Durup dinlenmeden Ayas'ın evine varan hizmetkâr, padişahı Ayas ile oturup muhabbet ederken görüp padişahın kendisinden önce gelebilme imkânının olmadığını düşünerek bu duruma oldukça şaşırır. Sultan Mahmut ise durumu şu şekilde açıklar:

3539 *Pâdişâh eydür bizüm bir gizlü yol*
Aramuzda var degül kim izlü yol

3540 *Kim biz ol yoldan bile irişürüz*
Biribirümüz-ile görüşürüz

3541 *Ne baş ol yoldan sıgar u ne ayak*
Bize yakın ol yol u saña irak

3542 *Añlayup her bir yoluñ sagın solın*
İrişür Mahmûd Ayas'a ol yolın

3543 *Ol yakın yoldan irişdük bir yola*
'Âşık ol kim yöriyesin ol yola

3544 *'İşk yolu kamudan ayru-durur*
Görmege ma 'şûkı ol togru varur

3545 *İkimüz ol yoldan irişdük bile*
Bizden artuk ol tarîkı kim bile

3559 *Tîzirek benden eger irse-y-idüñ*
Sen ü yârum yüzini görse-y-idüñ

3560 *Pes baña ol 'ışk ola-y-ıdı harâm*
Kala-y-ıdum puhteler içinde hâm

Âşık ile maşuk iki farklı bedende olsalar da tek bir gönül ve tek bir ruhturlar:

3546 *İttihâda çün kim inana soran*
İkimüzi bir kişi sana gören

3547 *Ol kişi kim farkumuz kılımaya*
Beni andan bakıban bilimeye

- 3548 *Sanma kim benem anı göregelen*
Ol-durur girü beni soragelen
- 3549 *İkimüz eyle birüz kim iy 'azîz*
Anı gören benden eylemez temîz
- 3550 *'Âşık u ma'şûk u 'ışka bir diñüz*
Üç diyen kişilere kâfir diñüz
- 3551 *Sorma kim ol kanda vü biz kandavuz*
İki ten bir gönlegüñ içindevüz
- 3552 *Biribirümüzden eyle tolmuşuz*
Kim ikimüz dünyada bir olmuşuz
- 2553 *Cânumuz çün cânına hemrâh-ıdı*
Ol muhabbetden gönül âgâh-ıdı
- 3554 *Ten dahı cân-ıla irişdi bile*
Bir kazanda ikisi bişdi bile
- Aşk beraberinde pek çok mihnet, sıkıntı, zillet ve perişanlıklar getirir. Hakikî âşık bütün bu zorluklara göğüs gerip aşkının peşinde gidebilendir. Şeyh Abdurrezak hikâyesinde şeyhin çektiği çileler bu hususa örnek gösterilemektedir:
- 366 *Şeyh gönlin virür aña cân-ıla*
Satun alur küfrini imân-ıla
- 367 *Sabri yavlak az u 'ışkı çok olur*
Ne ki yâdında var-ısa yok olur
- 372 *Şeyh eyle vâlih ü hayrân olur*
Kim yolında zâr u sergerdân olur
- 379 *Şeyh çün kim 'âşık u rüsvâ olur*
Terk ider İslâm'ı vü Tersâ olur

383 *Şeyh kaldı ol kapuda hôr u zâr*
'Âşık u pîr ü garîb ü dil-figâr

442 *'Âşık u âşüfte vü hayrân-durur*
Bî-dil ü mecrûh sergerdân-durur

469 *Bir mahallede garîb ü dilfigâr*
Kalmışam hayrân u sergerdân u zâr

Şeyhe onca cefa çektiren Kayser'in kızı daha sonra şeyhin aşkına düşünce aynı şekilde perişan ve zelil olur:

694 *Sabri gitdi vü karârı kalmadı*
Hîç işinde ihtiyârı kalmadı

695 *Bî-dil ü âşüfte vü rüsvâ olur*
'Âşık-ı şûrîde vü şeydâ olur

696 *Ne cefâ kim şeyhe ol kıldı, girü*
Birisine biñ cezâ buldı girü

703 *Yolı bilmez vâlih ü hayrân gezer*
Tagda taşda zâr u sergerdân gezer

Aşk ile akıl bir arada durmaz. Bir yerde akıl var ise aşkın girmesi mümkün değildir. Aşk bir yere girdikten sonra da akli esareti altına alır:

315 *'Âşık ol-durur ki 'âlemden kese*
Göñlini vü yâri zülfinde asa

375 *Çok nasîhat virdiler kâr kılmadı*
Şeyhe vü ussı başına gelmedi

376 *'Âşık öğüt virmegi ne biliser*
'Âşıkta öğüt ne assı kılisar

- 391 *'Akl kanı kim ögümi dirşürem*
Nefs dîvin gönlüm içinden sürem
- 403 *Gitdi 'aklum gitdi sabrum gitdi yâr*
Kaldı 'ışk u kaldı neng ü kaldı 'âr
- 404 *'İşk yiñdi 'aklum-ıla cânımı*
Küfre degşürdi kamu îmânımı
- 441 *Gördiler kim söz eser kılmaz aña*
'Aklı kim gitdi girü gelmez aña
- 463 *'İşk geldi 'aklumu zôr eyledi*
Şîr-iken nâgâh bir mûr eyledi
- 534 *'İşk çün aslan gibi gurreş kıla*
Dilkü gibi heybetinden 'akl öle
- Gülşehrî aşk ve âşıktan bahsettiği her bölümde ya açıkça yahut imaen aşkın zahirî değil batinî, suretî değil aslî, maddî değil manevî, mecazî değil hakiki; kısacası beşerî değil ilahî olması ve diğer bütün aşkların ilahî aşka götüren yollar olması gerektiğini belirtir. Zira Allah'tan başka her şey fanidir ve yok olmaya mahkûmdur. Gönlünü Allah aşkı ile dolduran kimse ise ebediyen solmaz bir güzelliğe kendini kaptırmış olur ki insan olmanın tabiatında bu his vardır.
- 276 *Hüdhüd eydür sûrete kapılan er*
Ma'naya kanda ire iy bî-basar
- 277 *Niçeme kim gül ola sâhib-cemâl*
Hüsnine bir haftada irer zevâl
- 278 *Ol cemâle kim zevâl irişe tîz*
'Âşika andan melâl irişe tîz
- 282 *Niçe sûret âhir iy sûret-perest*
Sûreti n'ider olan ma'nide mest

285 *Niçe kim gül vasfını söyleyesin*
Soldugından soñra terk eylesin

287 *Sûreti eylemegil ma 'niye büt*
Gül bugün togdı vü yarın öldi dut

Mecnun aşkın ilahî olması gerektiği durumunu Leyla'ya şu sözlerle anlatmaktadır:

1738 *Senden ol gündün ki ben azmışvanın*
Hâturuma nakşuñi yazmışvanın

1739 *Kim eger ol sûretüñ bir gün yite*
Bu benim göñlümdeki baña yite

1740 *N'iderem ol Leyli 'yi kim öliser*
Baña bir Leylî gerek kim kalısar

1741 *Leyli Leylî diyü kamu dünyadan*
Kendüzümü kesdüm uş gör kim neden

1742 *Leyli 'den dahı kesicegin tamâm*
Mevla kala iy birâder ve 's-selâm

1743 *Niçe kim beñzedürem kalup taña*
Hîç bu göñlümdeki beñzemez saña

1744 *Ma 'ni şekli artuk eksük olmaya*
Sûret-ile kim görürsin kalmaya

1745 *Taşragı yârum vefâ kaçan kıla*
Yârum ol-durur ki içümde ola

1746 *Ben evümde bulıçak sûsenleri*
N'iderem yâbandağı gülşenleri

- 1747 *Saña 'âşık nefis için olmaduguz*
Anuñ-ıçun nakşuña kanmaduguz
- 1748 *Göñli ilkin Leyla'ya virmişvenin*
İlla soñra Mevla'ya irmişvenin
- 1749 *Tañrı birdür dôst birdür şöyle bil*
İki diyenler-durur hôr u hacîl
- 1950 *Sûrete kalan kişi 'âşık degül*
'Işk anuñ gibi ere lâyık degül
- 1951 *Togru 'âşık istemez hergiz visâl*
Mûnisi hicrân u yâridur hayâl
- 1752 *Leyli çün gördi ki Mecnûn bilmedi*
Anı vü hiç iltifâtın kılmadı
- 1755 *Leyli'nüñ etin kanun sevmez-idi*
Ol sebebden görmege ivmez-idi
- 1756 *Mecnun'ıñ istedügi Mevlî-y-idi*
Dek arada vâsıta Leylî-y-idi
- 1759 *Anı sevmegil ki soñra öliser*
Aña baglangıl ki bâkî kalısar
- 1760 *Âdemî 'ışkın bahâne kıl tene*
'Işk irürür âdemi yaradana
- 1761 *Kim ziyâde çünki sâbit durasın*
Hem bir ihlâsa anı irüresin

Eserin farklı yerlerinde kuşların Sîmurg'a olan aşkı anlatılır. Ancak bu aşk körü körüne bir aşk olmayıp marifete yani tanımaya dayalıdır. Kuşlar Sîmurg'un kuvvet, kudret, güzellik, saltanat, lütüf, merhamet gibi özelliklerini duyup öğrendik-

çe Sîmurg'a olan aşk ve iştiaqları artmakta, ona kavuşma uğrunda canlarından geçmektedirler.

254 *Hüdhüdün kuşlar sözün çok gördiler*

Cânlarınıñ külli terkin urdılar

255 *Pâdişâh var-ıduğın çün bildiler*

Kamusu hayrân u vâlih kaldılar

256 *'Âşık oldılar anuñ dergâhına*

Her kul istedi kim ire şâhına

257 *Nâle vü zârî vü şûra düşdiler*

Cümle hüdhüd yöresine üşdiler

259 *Cehd idelüm kim aña irişevüz*

Pâdişâhumuz-ıla görüşevüz

4.3.3. Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar

4.3.3.1. Cehalet

Gülşehrî cahili ve cehaleti her fırsatta kınayarak cehaletin izalesi için çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır. O, cehaleti koyu bir karanlığa benzetmektedir:

241 *Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilât*

Zulmet oldu cehl 'ilm âb-ı hayât

Bilenler ile bilmeyenler asla bir olmaz. Cahillerin her işi müşküldür, cahiller ile sohbet etmek insana sıkıntı ve bezginlik verir.

2049 *Hüdhüd eydür 'ilm eri sultân ola*

'Âlim ü câhil kaçan yeksân ola

2050 *'Âlim olmayan kişi câhil-durur*

Câhil-ile söylemek müşkil-durur

2056 *'Âmilerüñ sohbeti dilgîr ola*

Ehl-ile nâ-ehl kaçan bir ola

Gülşehrî, cehaleti salt bir bilgisizlik olarak değerlendirmez. Cehalet bilgisizlikten çok daha öte bir durumdur. Cehaleti daha çok bildiğinin farkında olmama, bildiğini faydalı işlerde kullanmama, bilgisini kötüye kullanma, bilgiyi kibir ve kendini beğenme vesilesi olarak kullanma ile basiretsizlik olarak değerlendirir.

2101 *'İlm oldur kim Hak'a rehber ola*

Cehl ola kim ilede ayruk yola

Büşr hikâyesinde Yemliha pek çok konuda bilgi sahibi bir kimse olmasına rağmen bilgisinin kıymetini bilmeyip, ilmini kibir vesilesi edindiği için cahil olarak nitelendirilmiştir. Böylesi bir cehalet insanı Allah'tan uzaklaştırır:

2896 *Eydür iy biñ yıldan ilerü bilen*

Soñra bir küp suyına düşüp ölen

2897 *Sen bu fende nite fikret kılmađuñ*

Bir küp içinde ölesüñ bilmediñ

2898 *Gör ki Tañrı hükmi çün kula gele*

Kul nite küp suyına düşe öle

Gemici ile nahvînin hikâyesinde de nahiv hocası sahip olduğu onca ilmin kıymetini bilmediği ve bu ilmin kendisine yararı dokunmamasından dolayı cahil olarak gösterilmiştir:

2089 *Kamu dürlü 'ilm ü hikmet bende var*

İlla bir yüzmek kim ol fen sende var

2090 *Gemiçi nahvıya eydür pes kamu*

'Ömrüñ oldı şimdi fânî iy 'amû

2091 *Yüziçi suda el ayak urısar*

Yüzmeyen 'ömri fenâya varısar

2092 *Gemiçiye sorma kim nahvı mısın*
Gemiye sor kim deñiz mahvı mısın

2093 *Mahv-ıla kurtıla deñizden kişi*
Yohsa nahv-ıla kaçan bite işi

2094 *Mahv işe gelür deñizde iy refik*
Nahv-ıla kesmege yaramaz tarîk

Gülşehrî böylesi cahiller arasında veli kılıklı ve keramet sahibi görünenlerin de bulunabileceğini, ancak böylelerine itibar etmemek gerektiğini dile getirir:

4133 *Ol ki şeytânî-durur halkı göre*
Yog-ısa dahı gün uzun lâf ura

4134 *Câhil oldur kim kerâmâtın sata*
‘Âlim ol kim sırrını penhân duta

4135 *N’ide ‘âlim ‘ilm okını atmadın*
‘İlmi yok n’itsün kerâmet satmadın

Marifetten uzak ve cehalet ile yapılan ibadet ve taatin bir kıymeti de olmaz. Çünkü ibadetlerde esas marifet, yani insanın hem kendisini hem de Allah’ı tanımasına yardımcı olmaktır.

1111 *‘Âlimüñ uyhusı bî-‘illet-durur*
Câhilüñ zühdi kamu zillet-durur

2057 *‘Âlimüñ uykusu bî-‘illet-durur*
Bilmeyenüñ tâ‘atı zillet-durur

Cehalet, insanı hayvandan ve hatta şeytandan dahi daha aşağı bir konuma düşürür. Zira hayvanda insandakine benzer bir öğrenme yeteneği olmadığı için hayvan mazur sayılır; ancak insanın bu yeteneğini kullanmamasını mazur gösterecek hiçbir gerekçe olmaz.

2052 *Âdemî hayvân olandan yig-durur*
Dîv olan nâdân olandan yig-durur

2832 *Dokkuzınçı künbed-i a'zam-durur*
Cehl zahm u 'ilm aña merhem-durur

Böylesi cahiller hiçbir sözden anlamadıkları ve ilmin kıymetini bilmedikleri gibi ilme ve ilim sahiplerine de düşmandırlar.

2044 *Kim hünermend-ise beni añlaya*
Yohsa câhiller bu sözi tañlaya

2829 *Câhilüñ sözi kişiyi tañlada*
Câhile kişi niçe söz añlada

1850 *Câhili 'âlim gözi yok kim göre*
'Âlimi câhil bulursa öldüre

2050 *'Âlim olmayan kişi câhil-durur*
Câhil-ile söylemek müşkil-durur

Gülşehrî, böyle bir cehaletin de ancak cehennemini hak edebileceğini belirtir:

2051 *'Âlimüñ cennât u hurremdür yiri*
Câhilüñ anda cehennemdür yiri

Gülşehrî cahillerin sözünü dinlemeyip onların lafına itibar etmemeyi salık vermektedir. Zira onların sözleri insana zarar verir, en güzel olan lafları bile tatsız ve tuzsuzdur.

2829 *Câhilüñ sözi kişiyi tañlada*
Câhile kişi niçe söz añlada

4136a *Câhilüñ sâzın görîçek tañlañuz*

4122 *Degme bir câhil sözün işitmegil*
Degme bir hód-rev peyinçe gitmegil

4120 *Câhilüñ kim kendüzindendür sözi*

Kendü gibi ne dadı var ne duzi

4121 *Ne-durur câhil ki sözi ne ola*

Ne dadı vardur ki ne duzi ola

Gülşehrî cehaleti şeytan kaynaklı bir haslet olarak tanıtmaktadır. Zira cehalet bütün kötülüklerin ana kaynağıdır. İblis Hazreti Âdem'e şöyle demektedir:

3343 *Kanda kim bir zerre cehlümden gele*

Elli 'âlim anda bir câhil ola

4.3.3.2. Zulüm

Gülşehrî'nin sakınılmasını istediği en önemli hususlardan biri zulümdür. Her şart ve durumda zulümden kaçınılması gerektiğini vurgular.

1011 *Zâlim olma degme bir sultân gibi*

'Âdil ol Dârâ vü Nûşirvân gibi

1296 *Hüdühüd eydür kendüzüñi görmegil*

Zulm-ıla mazlûm boynın urmagıl

1313 *Zulm yolından birez ayrılmaduñ*

Yüz kuş ölmeyinçe sen dirilmediñ

Zulüm dengeleri bozup düzeni alt üst ettiği için devleti ve ülkeyi harap eder, yaşanmaz bir hale getirir.

2127 *Zulm bunça milketi vîrân kıla*

Kim girü 'adl anı âbâdân kıla

2132 *Zulm-ıla milket kamu vîrân ola*

'Adl-ıla vîrânlar âbâdân ola

2125 *'Adl-ıla mülke bekâ hâsıl ola*

Zulm-ıla mülke bekâ müşkil ola

Gülşehrî'ye göre devletin temel vazifesi adaleti tesis edip zulmü önlemektir. Herkesin devlete bağlılığı adaletine olan inancından dolayıdır. Devlet, insanına zulmederse insanların sığınacağı bir merci kalmaz.

980 *'Adl sultân işidür kim işleye*

Ben garîbüñ cânını bağıslaya

981 *Çünkü benüm boynumu ol şâh ura*

Kim-durur kim beni andan kurtara

Devlet, insanına zulmedecek ise böyle bir devlet varlık sebebini yok saymış demektir. Böyle bir değil bin devlet yıkılsa evladır.

1003 *Ölse yigdür renc-ile yüz pâdişâh*

Öldürinçe bir za 'îfi bî-günâh

Zalim olan kişinin dinine itibar edilmez. Hangi din ve millete mensup olursa olsun bu mensubiyet zalimi aklamaz. Müslüman için de aynı durum geçerlidir. Hatta Gülşehrî adil ama kâfir birinin zalim bir müslümandan daha üstün olduğunu, halka zulüm ve eziyet eden bir kimsenin de zaten hakikî manada Müslüman olamayacağını vurgular.

2126 *Kâfir ü 'âdil delim yig ehl-i dâd*

Kim Müsülmân ola vü zâlim-nihâd

2144 *Küfr işi ayruk sen îmân sanmagıl*

Zâlimi hergiz Müsülmân sanmagıl

1310 *Kimse zulmuñdan senüñ îmin degül*

Halk azarlayan kişi mü 'min degül

İnsanlara zulm eden kimse en sonunda bu zulmünün acılığını tadacaktır, zulüm bir gün kendi sahibine dönüp onun canını yakacaktır. Gülşehrî insanlara eziyet etmek için bir kurt besleyen bir adamın hikâyesini anlatır. Kurt aç kaldığı gün kendi sahibini yer:

- 2137 *Biregü bir kurdı hōş besler-idi*
Kurd anuñ hükmin 'azîm esler-idi
- 2138 *Tok iken yimege kasd itmez-idi*
İssini vü diş-ile dutmaz-ıdı
- 2139 *Bu aña etleri yidürür-idi*
Kendünüñ şükriñi didürür-idi
- 2140 *Bir gün ayruktan gıdâ bulımadı*
Kurd aç, sabr itmege kalımadı
- 2141 *Kendüzini besleyeni hōş yidi*
Fâriğ oldı vü zihî toydum didi
- 2142 *Kurd, karnı toymağı cehdin kılur*
Yohsa yâdı ya bilişi ne bilür
- 2143 *Ayrugı yidürmag-ıçun zînhâr*
Kendüzüñe kurdı hiç eyleme yâr
- Özünü zulüm kaplamış birinden insaf ve adaletin asla beklenmeyeceğini, böyle bir bekleyişin boş bir iş olduğunu, bu tür durumlarda zulme maruz kalmamak için mümkün mertebe zalimden uzak durmak gerektiğini Gülşehrî, tilkinin ferman okuduğu hikâyede anlatmaktadır:
- 2199 *Düşmeninden sakınan gâfil degül*
Seyle karşı yöriyen 'âkıl degül
- 2200 *Kılıç altında ten ü cân ne olur*
İtler arasında fermân ne olur
- 2201 *Gel kaçalum kim bize yetmeyeler*
Tizirek kim irüben dutmayalar

2202 *Gözüñi aç kirpügüñi yummagıl*
Zâlim olan kişiden ‘adl ummagıl

Öldükten sonra zalimleri acı ve can yakıcı azap beklemektedir. Üstelik zalim bu azaba oldukça erken düçar olur ve bir an bile gecikmez.

2149 *Ermedin ‘âdil revânı berzaha*
Zâlimüñ cânı karışdı dúzaha

3277 *Zâlim anda zulmunuñ recin göre*

Ancak Gülşehrî, zalimler ile mücadele etmek gerektiğini de belirtir. Zalimlerin cezasının sadece öldükten sonraya mahsus olmaması gerektiği, bu dünyada da zalimlere mümkün olan en ağır cezaların uygulanmasının zorunluluğunu dile getirir:

2133 *Zâlimi boynundan ilkin asalar*
Andan ellerin dibinden keseler

2136 *Zâlimüñ bir gün ki cânın alalar*
Zulmına aña havâle kılalar

3131 *‘Adl-ıla her resm ü haddi bildürüñ*
Zâlimi bulur-ısañuz öldürüñ

4.3.3.3. Kendini Beğenmişlik

Gülşehrî, kendini beğenmişliğin çok kötü bir huy olduğunu belirterek bu huydan sakınılmasını istemektedir:

778 *Hüdhüd eydür garra olmagıl aña*
Kim Hümâ dirler bu dünyâda saña

1100 *Hüdhüd eydür zühd-ile ögünmegil*

3921 *Çün riyâdan kılduñ ihlâsı temîz*
Tâ‘atuña garra olma iy ‘azîz

3926 *Garrasın sen tâ'ata iy nâmdâr*

Bir Kerîm'üñ fazlına ûmîdvâr

3927 *Kibr ü 'ucbu terk idüp maksûda ir*

Bâyezîd'e Hak ta'âlâ gör ne dir

Kendini beğenmişlik herkese bir şekilde bulaşabilecek bir rahatsızlıktır. Bu hastalığa mübtela olmamak veya ondan kurtulmak için insan yarına bir güvencesinin bulunmadığını kendisine hatırlatmalıdır. Bugün beğenilecek bir mal, makam ve hatta ibadet var ise de bunların yarın olacağının bir garantisi yoktur. Şeyh Abdürrezzak hikâyesinde şeyh onca ilim, ibadet ve taatine rağmen bir Rum kızının aşkından dinini bırakmıştır. Şeyh kendisinin bu halinin herkese ibret olmasını, kimsenin kendisini beğenip ucb hastalığına düşmemesini ister:

584 *Kimse bize serzeniş eyler-ise*

Hakkumuzda pîş ü kem söyler-ise

585 *Eydüñüz bu yolda bunuñ gibi hâl*

Çok düşe sen sanma bu hâli muhâl

586 *'Ucb süknâsında sâkin olmagıl*

Beni gör sen dahi îmin olmagıl

Kendini beğenmişlik insanın yapmış olduğu bütün iyilik ve sevapları yok ederek insanın bütün çalışmalarını heba eder.

2923 *'Ucb tâ'atlar evin yavlak yıkar*

Kim kamu tâ'atları hiçe çıkar

Kendini beğenmek insanlar arasındaki iletişim ve bağı koparır. Aynı kafeste yaşayan papağan ile kargadan her biri kendini beğendiği için aralarında iletişim kopukluğu oluşmaktadır:

1847 *Ol buña bir hâr-u-hesdür dir-idi*

Bu aña bir hiç kesdür dir-idi

1848 *Ol buña hiç iltifât itmez-idi*

Bu anı bir tereye dutmaz-ıdı

1849 *Degmesi kendü yolında öginür*

Her birisi kendüzini begenür

Bir kimsenin kendisini beğenip kendisine aşırı derecede kadir kıymet vermesi, o kimseyi hakikî manada önemli bir şahıs yapmaz. Bilakis bu durum her zaman için insanların nefretini ve küçümsemesini beraberinde getirir. Hüdhüd Sîmurg'a gelmemek için kendisini kıymete bindiren kişiye şu şekilde cevap vermektedir:

1622 *Seni hód kimdür hisâba getüren*

Yâ saña hód dünyada bir kadr uran

1625 *Çün senüñ bir zerre kadrüñ yok-durur*

İşbu dirlik dahı saña çok-durur

1626 *Anuñ-ıçun sini da 'vet kılmazuz*

Kim ne kişisin seni hód bilmezüz

1627 *Gör kim ol şarda ki ol eyvân ola*

Niçe senüñ gibi sergerdân ola

1628 *Sen eger varmaz olur-ısañ aña*

Ol 'acab kim gelmedi diye baña

1629 *Dünyada yüz biñ senüñ gibi ola*

Bellüdür kim kaçı sağışa gele

4.3.3.4. Kibir

Kibir, daha çok kendini beğenmişliğin dışı vurumu şeklinde tezahür etmektedir. Yani bir insan kendisinde olan bir zenginlik, ilim, meziyet vb. sebebiyle kendisine kadir kıymet biçebilir; ancak bunu diğer insanları küçümseyip aşağılamak için bir vesile etmez. Kibir de ise insan kendisinde olan veya var olduğunu sandığı üstünlük sebebi ile diğer insanları küçümseyerek onlar üzerinde baskı oluşturma ve onurlarını

kırma gayreti içerisinde girer. Gülşehrî ucub da olduğu gibi kibir için de çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır:

2401 *Tañrı'nuñ halkına kibr eylemeye*

2406 *'Ahdî bekleye vü kavlin sımaya*

Nâzbâz u kibr-ile yörimeye

2862 *Büşr eydür kibr ile barışmagıl*

Tañrı'nuñ hükmi-y-ile urışmagıl

3300 *'Akl u 'ilm ü hilm-ile urışmagıl*

Kibr ü kîn ü hışm-ıla barışmagıl

Gülşehrî, kibrin insanın gözünü kör ettiğini ve akıl almaz hallere düşürdüğünü ifade etmek için hümanın Hüdühüd'ün huzuruna gelişini anlatır. Hüma kuşu kibirli, haddini aşar bir vaziyette ve mantık dışı bir taleple ortaya gelip Sîmurg'un dahi makamına talip olduğunu dile getirir:

923 *Kibr ile ara yire geldi hüma*

Kamu kuşlar pâdişahlığın uma

924 *Kim benüm sâyemde er sultân olur*

İrmeyen sâyeme sergerdân olur

925 *Anda kim her derde dermân ben kılâm*

Kamu sultânlara fermân ben kılâm

926 *Ol kişi kim ayrugı sultân kıla*

Hem deger aña ki sultânlık bula

927 *Pâdişahlarda nişânum göreler*

Sâyemi Selçukîler'den soralar

928 *Kayser ü fagfûr u Keykâvüs ü Cem*

Urmadılar dünyada bensüz kadem

929 *Ben virem sultânlığı Keyhusrev'e*
Benden ire padişâhlık Hüsrev'e

930 *Ben virem Efrîdin'e sultânlığı*
İrürem Kisrî'ye Nûşirvânlığı

931 *Ben var-iken kim ola ayruk kişi*
Kim başarmağa yaraya bu işi

932 *Bir gedâyı şeh kılam çün bakavam*
Bakmadugum pâdişâhı yıkavam

Gülşehrî makam ve mevkinin insanlar için bir üstünlük vesilesi olamayacağını belirtir:

1300 *Niçe câh-ı menzilet isteyesin*
Başuñı şeh çignine yastayasın

1301 *Yokaru aşaga oturdum dime*
Bize bir hörgüçi götürdüm dime

1302 *Çün yazarlar iy Muhammed ümmeti*
Kulhuvallah'dan yokaru Tebbet'i

1303 *Sen birez yokaru oturmağ-ıla*
Yâ bir ulu mansıba irmeg-ile

1304 *Kendüzüñ görme ki bu sırrı duyan*
Olmaz illâ mansıb u câhı koyan

Gülşehrî, kibrin şeytanın ve şeytanlıkların genel karakteristiği olduğunu, şeytanın kibirlenen ateşten vücuda geldiğini söylemektedir. Bu sebeple kibirlenen kişinin de şeytanlaşma durumunun olduğunu belirtmektedir. Bununla da yetinmeyerek kibrin Allah düşmanlığına kadar vardığını vurgulamaktadır:

3315 *Od ki baş çekdi vü kibr itdi 'azîm*

Oddan oldı lâcerem dîv-i racîm

3317 *Âdemî bî-mekr ü bî-telbîs ola*

Kibr ü hışm-ıla kişi İblîs ola

3354 *Ben ki boynuma urıcak kibr ü menî*

Oldum evvel Hak ta 'âlâ düşmeni

Şair kibrin de aynen kendini beğenmişlikte olduğu gibi bütün amellerin boşa gitmesine sebep olduğunu belirtir:

3922 *Kim tekebbür çün 'amel kasrın yıka*

Dükeli tâ 'atlaruñ hîçe çıka

İlimlerin kibir vesilesi edinenlere örnek olarak Yemliha ile Nahvî'yi örnek gösteren Gülşehrî, her iki kibirli şahsında hor hakir gördükleri insanlar karşısında düşar oldukları zilleti anlatmak sureti ile kibrin her iki dünyada da insanın başına rezillik ve hakirlikten başka bir şey getirmeyeceğini anlatmaktadır.

4.3.3.5. Mal Düşkünlüğü ve Cimrilik

Gülşehrî, mal düşkünlüğü ve cimriliği insanın ayağını bağlayan ve yüceliklere ulaşmasını engelleyen bir husus olarak değerlendirir. Eserde mal düşkünlüğü ve cimriliğe örnek olarak baykuş gösterilmektedir. Baykuşun dilinden mal düşkünlüğünün insandaki tezahürleri anlatılmaktadır. İnsan, mal toplamak uğruna her türlü sıkıntıya katlanır. Mal ve mülkünün varlığının bütün sıkıntı ve kederleri gidereceğini, dünyadaki her şeyin kapısını açabileceğini düşünür:

1467 *Genc 'ışkı beni komaz kim gidem*

Yohsa bir vîrânedede sor kim n'idem

1468 *Bir harâb içinde gördüm bunça renc*

Kim meger hâsıl kılam bir dürlü genc

1469 *Çün halâyıkdan götürdüm rencümi*

Hem ümîdüm var ki görem gencümi

- 1470 *İrmeye sîmurga baykuş renc-ile*
Baykuşa ol yig dürişe genc-ile
- 1471 *Yolda yüz biñ dürlü rence irişem*
Râhat ol-durur ki gence irişem
- 1472 *Genc-ile vîrâneyi terk itmeyem*
Genci koyup Kûh-ı Kaf'a gitmeyem
- 1473 *Ulu kiçi kim yola irişdiler*
Her biri bir genc-ile dürişdiler
- 1474 *Baykuşı çün key hakîr okıyalar*
Genci üstinde fakîr okıyalar
- 1475 *Niçeme kim geh güneş ü geh ayuz*
Ol Ganî katında bir yoksul bayuz
- 1476 *Genc-ile endîşe vü bî-genc gam*
Genc-ile yig gussa vü endîşe hem
- 1477 *Çünkü altunsuz kişi yüz gam bula*
Altun-ıla gam yir-ise yig ola

Bir lokma ekmek vermek cimriye can vermekten daha ağır gelir. Mal düşkünlüğü sebebi ile abit ve zahit de olsa cimri cennete giremez:

- 3034 *Fâsıkı çün bezli ilte cennete*
Buhl-ıla zâhid cehennemde yite
- 3035 *Bir kerîm ister-idüñ kim nân vire*
Kim bahîl anı görîçek cân vire

Mal düşkünlüğünden kurtulmak için malın fani olduğunu bu sebeple mala gönül bağlamamak gerektiği anlatılır:

1478 *Hüdhüd eydür gence sen aldanmagıl*

Genci saña bâki kala sanmagıl

1479 *Şol ki yüz biñ dürlü genci cem‘ ider*

Genci kor yirinde vü kendü gider

1481 *Terk it ol mâlı ki fânî olısar*

Bagla ol hâle ki bâkî kalısar

1482 *Mâlı çün harc itmeyesin hâl-ıla*

Saksılar yiksân ola ol mâl-ıla

Kefenin cebi yoktur. İnsanın öldüğü zaman biriktirip yığıdığı malı bu dünyadan götürme imkânı olmayacaktır. Bu yüzden de hayatının tüm hâsılatını bu dünyada bırakıp onlardan ayrılmak, insanın içinde derin hasret ve üzüntülere sebep olmaktadır. Bu hasret yılan ve akrep gibi kendisini sokar.

1483 *Her kim ol cem‘ eyledi bir ni‘meti*

Öliceğ göñlinde kala hasreti

1485 *Ol bahîlüñ kim ola mâlına zâr*

Kendüsi kejdüm ola vü mâlı mâr

İnsanın malına esir olmaması gerekir. Cimriler mallarının esirleri oldukları için hiçbir zaman rahat yüzü göremezler. Cimriliğin tedavisi malı kullanarak insanların hizmetine sunmaktır.

1486 *Mâlı yidürmek gerek kim hâl ola*

Yohsa yinmeyen saña ne mâl ola

1487 *Altunı cômard iledür ilerü*

İlla terk ider dükelini girü

1489 *Çün bahîl ol mâla yavlak aldanur*

Lâcerem ol mâl elinde eglenür

1490 *Çün işinde yok-durur hergiz salâh*
Lâcerem yi yir tolıcak müsterâh

1491 *Şâh-ı pâyirr sonra bî-bâr olıcak*
Müsterâhuñ gendi artar dolıcak

4.3.3.6. Dedikodu ve Kovuculuk

Dedikodu ve kovuculuk insanların onur ve haysiyetlerini zedeleyen en kötü hasletlerdendir. Bu iki haslet insanların itibarlarını zedelediği gibi karşılıklı güven, saygı ve sevginin yok olmasına ve toplumsal ilişkilerin zayıflamasına sebep olur. Dedikodu yapanlar, hazır bulunmadığı için kendisini savunmak konusunda bir ölüden farksız olan bir kimsenin şahsiyetine saldırdıkları için Kur'an-ı Kerim'de (49/12) "ölü kardeşinin etini yemek" ifadesinin muhatapları olmuşlardır. Gülşehrî de pek çok yerde dedikodu ile bu ifadeyi özdeşleşmiş bir şekilde kullanmaktadır:

1862 *Gaybet-ile ne etini yiyeyim*
Bilmedüğüm kişiye ne diyeyim

2205 *Birisi eydür ki gıybet söylemek*
Nite ola vü eri kadh eylemek

2206 *Niçe mü'mindür 'acab gıybet diyen*
Kardaşınıñ dirile etin yiyen

2207 *Kendü etmegin yiyüben kaynayan*
Gün uzun ayruklar etin çeyneyen

2214 *Eyle aldum gaybetüñ sözde yatın*
Kim diderem etmek üstinde etin

2215 *Gaybetüñ çün kazanında kaynaram*
Halkı bir lokma gibi hôt çeynerem

2216 *Çün erenler gaybetini avlaram*
Gündüzün 'avrat gibi kov kovlaram

2225 *Halk etin müdbir er ola kim yeye*

Gün uzun 'avrat gibi gaybet diye

Şahsiyetli ve temiz kalpli insanlara dedikodu yapmak yakışmaz. Dedikodu yapmak şahsiyetinde zayıflık bulunan kimselerin özelliğidir.

2222 *'Avrata hûmûşlığı bir feyz olur*

Er kişi gaybet diyicek hayz olur

2224 *'Avrata togru sözi devlet-durur*

Er ki yalan söyledi 'avrat-durur

Dedikoduyu dinlemek de dedikodu yapmakla aynı oranda kötü bir haslettir. Gülşehrî arifi överken onun özelliklerinden birinin de dilinin dedikodudan arınmış olduğu gibi kulağının da dedikoduya meyletmemesi olduğunu söyler:

2369 *Kimsenenüñ gaybetini itmeye*

Kimsenüñ hem gaybetin işitmeye

Gülşehrî, dedikodu yapan kimsenin en şiddetli biçimde cezalandırılması gerektiğini vurgular:

2226 *Bogazından müdde'ileri asuñ*

Gaybet iden kişinüñ dilin kesüñ

2228 *Gaybet idenüñ kulagını buruñ*

Dilini dedikodudan koruyan kimseler ancak cennete girmeye hak kazanırlar:

906 *Kimsenenüñ gaybetini dimedük*

Kardaşumuzuñ etini yimedük

4.3.3.7. Yalan ve İftira

Yalan ve iftira dilin en büyük afetleridir. Gülşehrî, yalanın azından da çoğundan da kaçınmak gerektiğini dile getirir:

2401 *Az üküş hergiz yalan söylemeye*

Tañrı'nuñ halkına kibr eylemeye

Biri Hüdühüd'ün huzuruna gelerek yalan ve iftiralarda bulunması ile ilgili olarak şunları söyler:

- 2208 *Kim yalan söyler-ise anuñ işi*
Nite ola anda iy ulu kişi
- 2209 *Togru sözüñ kıymatı nite-durur*
Egri işlerüñ bahâsı ne-durur
- 2210 *Ben yalan çok söylerem sözde azîm*
Her kem ü biş eydürem halka delim
- 2211 *Söze şöyle sokşururam yalanı*
Kim kişi girçekden añlamaz anı
- 2212 *Halka çün bir dürlü bühtân kıluram*
Yüz evi bir demde vîrân kıluram
- 2213 *Her ne kim söyler-istem yalan-durur*
Ne dir-istem gaybet ü bühtân-durur
- 2217 *Kanda bir togru söze meydân olur*
Ben gün aydın dir-istem yalan olur
- 2218 *Anda kim er togru sözi segridür*
Ben, benem dahı dir-istem egridür
- 2219 *Benüm işüm anda nite olısar*
Yâ cezâ anda baña ne olısar
- Hüdühüd yalan söylemek ve iftira atmak hakkında şunları söyler:
- 2220 *Hüdühüd eydür kim yalan söyler-ise*
Gaybeti kendüye iş eyler-ise

2221 *Âhiretde yüzi kara kopısar*

Agzınıñ dudagını od öpiser

2223 *Togru sözlü kişi anda merd ola*

Egri sözlü âdemî nâ-merd ola

2224 *‘Avrata togru sözi devlet-durur*

Er ki yalan söyledi ‘avrat-durur

Yalancılığı adet edinmiş olan kimsenin doğru sözüne de itibar edilmez:

2227 *Her kimüñ yalançılıg-ısa işi*

Girçekine dahı inanmaz kişi

Gülşehrî yalan söylemeyen kimseleri övmekte ve cenneti hak ettiklerini belirtmektedir:

905 *Kimsenüñ mâlına kasd eylemedük*

‘Ömrümüzde bir yalan söylemedük

1886 *Bid‘ata hîç iltifât eylemedüm*

Kasd-ıla hergiz yalan söylemedüm

2396 *Kizbe sözinde dilin bilemeye*

Nesne hergiz kimseden dilemeye

4.3.3.8. Öfke

Gülşehrî, öfkenin insanı kötü hallere düşürdüğünü ve pişmanlıktan başka bir şey getirmediğini ifade eder:

3288 *Biri eydür bende bir haşm u gazab*

Var-durur yavlak ‘azîm ü key ‘acab

3289 *Kim ilan gibi ininden çün çıkar*

Balta-y-ıla yapduğı burcı yıkar

- 3290 *Kakıyıcak bardahı küpe urur*
Söge oturdukça kükreyü durur
- 3291 *Kimse aña bir katı söz dimedin*
Komaya anuñ etini yimedın
- 3292 *Haşm-ıla çün kim kılıcını biler*
Teşne-y-ile kendüzin urmak diler
- 3293 *Bir ilan kim od urıcak yakmağa*
Kimse korkar sûretine bakmaga
- 3294 *Her savaş içinde ser-gavga-durur*
Ne yılan dersin kim ejderhâ-durur
- 3295 *Bu yılan komaz beni baş olmaga*
Âdemîler-ile yoldaş olmaga
- 3296 *Her kimüñ kim şeker agzına dıkar*
Karşusına sirke yüzinden akar
- 3297 *Kendüzi bir agu agacı-durur*
Yimişi bal-ısa kim acı-durur
- 3298 *Hışmı iblîs eyledi yüz âdemî*

Gülşehrî, öfkeyi zararlı bir yılanı benzetererek bu zararlı hayvanın şerrinden korunmanın gerekliliğini; öfkenin şeytanın tuzaklarından biri olduğunu, öfke ile mücadele etmek için ilim ve yumuşak huyluluğa sarılmak gerektiğini belirtir:

- 3299 *Hüdhüd eydür hışma zinhâr uymağıl*
Zahm ururlar-ısa dahı dınmağıl
- 3300 *‘Akl u ‘ilm ü hilm-ile urışmağıl*
Kibr ü kîn ü hışm-ıla barışmağıl

- 3301 *Âdemî dîvüñ sözin eslemeye*
Kendü koynında yılan bislemeye
- 3302 *Dünyâ ehli dînine düşmen-durur*
Terbiyet kılma ki ter-dâmen-durur
- 3303 *Küfr mîhın dîn başına dokıma*
Ejdehâları evüñe okıma
- 3304 *'Akl rahtın hışm odı köyindürür*
Hışm odın hilmüñ suyu söyindürür
- 3305 *Dilemez-iseñ ki dola ev düütün*
Oduñ üstine dahı urma odun
- 3306 *Âdemînüñ yigregi 'ilm öğrenen*
'İlm öğrenen yegi hilm öğrenen
- 3307 *Akça virmeyen kişiye zer virüñ*
Ayaguñuzı kesene ser virüñ
- 3308 *Hôşlıg-ıla aguyı kand eyleñüz*
Size uran-ıla peyvend eyleñüz
- 3309 *Bir göñül yıkmak kim ol çokdur bize*
Ka 'be'yi yıkmakdan artukdur bize
- 3310 *Hışm-ıla bir ayu gibi delüsin*
Ne ademsin kim bir itden alusın
- 3311 *Anda kim it göñlini bekler kişi*
Halk azarlamak-durur itler işi
- 3312 *Bir sözi yüz eyleyüp kılma 'itâb*
Yüz sözi bir hôş söz eyler bu kitâb

3313 *Toprag-ıla odı çün yaratdı Hak*
İkisini dünyâda durıtdı Hak

3317 *Âdemî bî-mekr ü bî-telbîs ola*
Kibr ü hışm-ıla kişi İblîs ola

Başkalarının öfkelerine muhatap olmak çok zor bir durumdur. Bu sebeple bu durumdan Allah'a sığınmak gerekir.

982 *Yüz göge dutdum ki haŝmuñdan benüm*
Kurtarıvire meger kim Hak cânum

4.3.3.9. Korku

Korku, insanın kendisini tehlikelere karşı koruması için gerekli olduğu kadar ilerlemesi ve başarılı olmasının önünde de bir engel durumundadır. Eserde korku ile ilgili olarak şu hususlar karşımıza çıkmaktadır:

İnsan şeref ve itibarının zedelenmesinden dolayı korkar:

608 *Ol deñizde yutdı şeyhi çün neheng*
Korkudan sizi kaçurdı nâm u neng

Her insanda can korkusu vardır. Bu sebeple herkes canını tehlikeye atacak eylemlerden kaçınır:

1058 *Ana çün korkar suya girmeklige*
Su içinde bir nefes durmaklıga

1061 *Anañuz deñizi ırakdan görür*
Korkusından ödi sıdmaga varur

2474 *Yâ ödüm sıda-y-ıdı ol korkuda*
Kim yılan karnuma girdi uykuda

3771 *Birisi eydür ölümde korkaram*
Kim cihânda çok ta'alluklu erem

3772 *Korkaram kim yolda ölem n'ideyin*

Döne yönüm girü nite gideyin

İnsan kendisinden güç, mal, makam ve mevki olarak üstün ve üstte olanlardan korkar:

1192 *Rüstem eydür hîç anı görmiş misin*

Tapusına Rüstem'ün irmiş misin

1193 *Kim sen andan bunça kılursın hazer*

Zahmı dokınmış-durur saña meger

1194 *Sınamaduk kişiden korkar mısın*

Yohsa sen andan key alu er misin

1198 *Sür yöriyelüm ki nâgâh irmeye*

Dest ü bâzûsın bize göstermeye

1199 *Bir tapança urur-ısa ol bize*

Boynumuzı süksünümüzden üze

1200 *Korkudan ol atları sürer-iken*

Ayağ altından yiri dürer-iken

1222 *Na'ra urayın ilerü geleyin*

Bir bu benden niçe korkar bileyin

1255 *Çün bunuñ adını işidür kaçar*

Korkısından karnı dahı kan geçer

1256 *Çün bunuñ korkusu öginde biter*

Atları yirinde kor yirler yiter

3731 *Tavşan aslandan girü kalur-ıdı*

Arkun arkun korkudan gelür-ıdı

3732 *Aslan eydür yöriseñne ilerü*
Gerçek-iseñ neye kalursın girü

3733 *Tavşan eydür korkaram varmaklığa*
Kuyu içinde anı görmeklige

Başarıya giden yoldaki zorluklar insanı korkutur:

1553 *Kim bu yol heybetlü görünür bize*
Korkusu kuvvetlü görünür bize

İnsanlarda nizam, kanun, devlet korkusu vardır. Sorumluluk bilinci olmayan insanlarda devlet korkusunun olması gerekir. Bu korku olmasa toplumda huzur ve sükûnet olmaz:

2108 *Zulm-ıla ‘âdilligum çün ayrışa*
Kurd-ıla mülkümde koyun barışa

2109 *Ben siyâset diler-isem sürmege*
Korka togan keklige zahm urmaga

2492 *Şâhdan korkar kişi ev basmaga*
Yohsa her gün ister âdem asmaga

Bir işe girişen insan başarıya ulaşmak için hiçbir şeyden korkmamalıdır:

1518 *Er-iseñ meydâna gir merdâne var*
‘Avrat-isañ çıkma evden zînhâr

1519 *Sen ki korkarsın ki evden çıkasın*
Hasm evin gürz-ile nite yıkasın

4.3.3.10. Hırsızlık ve Dolandırıcılık

Gülşehrî, hırsızlık ve dolandırıcılığın ne kadar kötü bir şey olduğunu Hüdhüd’ün huzuruna gelerek kendisinin bu işlerdeki maharetini anlatıp bu işlerden pişmanlığını dile getiren kimsenin diliyle ifade etmektedir:

- 3570 *Birisi eydür ki 'ayyâram 'azîm*
Câzulıg-ıla vü tarrâram 'azîm
- 3571 *Kim karañu dünde çün destân idem*
Hâlini zengi yüzinden iledem
- 3572 *Kişiye çün kim bu fende gürleyem*
Gözlerinden sürmesin ogurlayam
- 3573 *Yöresinde yatur-iken ben yene*
Sürme uram kekligiñ gözlerine
- 3574 *İledem destân u mekr ü sihr-ile*
Bir yalınçak tenden on gönlek bile
- 3575 *Kişinüñ çün kim ogurlıga varam*
İç donın dahı başından çıkaram
- 3576 *Kîse-bürligiyle kallâşam 'azîm*
Hem kefen soymakda nebbâşam 'azîm
- 3577 *Ol eve kim benüm endişem ola*
Bacadan inmek benüm pîšem ola
- 3578 *İster-isem kim kişiye kasd idem*
Börki altından başını iledem
- 3579 *Başuma kutsuzluk od saçmış-durur*
'Ömrüm ogurlıg-ıla geçmiş-durur
- 3580 *Gök dapa bulut gibi çün gürleyem*
Şeb-külâhın 'İsi'nüñ ogurlayam
- 3581 *Ança kal'a üstine çıkmışvanın*
Ança burcu mekr-ile yıkmışvanın

- 3582 *Ança evlere ki ben nakb urmuşam*
Ança gencüñ kim içine girmişem
- 3583 *Ança sultânlar tapusını kodum*
Ança zindânlar kapusını sıdum
- 3584 *Bunça kuyudan ki daşra kaçmışam*
Bunça dükkânlar ki şarda açmışam
- 3585 *Ben gice çün degme bir dama çıkam*
Çok evi kim issi başına yıkam
- 3586 *Câzılık tahtına çün kim agaram*
Ayı gökden indürüben sagaram
- 3587 *Rûm ilinde sihr odına çün girem*
Küpe binüben Horasan'a varam
- 3588 *Kimse kılmadugını isbât-ıla*
Ben kılam yüz sihr ü nârincât-ıla
- 3589 *Ne ilikdürdüm-ise saña didüm*
Kamusın fisk u fücûr-ıla yidüm
- Hüdhüd, dolandırıcıların insanların saflık ve bönüklerinden yararlanarak bunca işi yaptıklarını, dolandırıcıların adi ve aşağılık kimseler olduğunu dile getirir:
- 3592 *Hüdhüd eydür niçeme 'ayyâr-ısañ*
Câzılıkda dahı key tarrâr-ısañ
- 3593 *Cânuñı çün ilte gevdeñden ecel*
Sıgmaya ol ortada mekr ü hiyel
- 3594 *Görür-ise hîle vü destânuñı*
Sen ton iltürsin ol ilte cânuñı

- 3595 *Er gerek kim topradı altun ide*
Er midür ol kim eri magbûn ide
- 3596 *Anda kim her bir işi kılmak gerek*
Ogrıya boynından asılmak gerek
- 3597 *Şer‘ içinde gösterür seniñ yoluñ*
Degme bir on akçaya bir kez aluñ
- 3598 *Dîn yolında çün terâzû asalar*
Bir eli on akça-y-ıçun keseler
- 3599 *Zihi müdbir âdemî vü nâbekâr*
Kim ogurlıktan getüre iftihâr
- 3600 *Bön kişi zeyreklere çok aldana*
Zeyrek ol aldamağı key iş sana
- 3601 *Zeyreküñ biñde birisi sag ola*
Bön kişilerüñ yiri uçmag ola

4.3.3.11. Sihir

Gülşehrî, sihrin kötülüklerine temas eder. Ancak sihir ile mucize ve kerametın ayırt edilmesi, mucize ve kerametın sihir olarak değerlendirilmemesi, sihrin inkâr edilmesi, diğeri ikisine iman edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

- 162 *Her fenüñ okı benüm kîşüm-durur*
Sihr ü nârıncât hód işüm-durur
- 163 *Câzular görmişvenin ben dünyede*
Kim tağı taguñ katına ilede
- 164 *İlla bu ol Tañrı‘dan söyler kim ol*
Gösterür peygâmbesine togru yol

- 165 *Câzu yüzi böyle nûrlu olmaya*
Câzular bu bildüğünü bilmeye
- 166 *Ben henüz anı irakdan görürem*
Nisbetin bunça gönülden ururam
- 167 *Yakınına varur-ısam hód benim*
'İşk odında yana gevdemde canum
- 168 *Büt nedür kim kimse Tañrı 'yı koya*
Vara bir cânsuz büte niçe uya
- 169 *Bu ki bizden kamu oynı utısar*

4.3.3.12. Hırs ve Heva

Gülşehrî; insanın hırsının sınırsız olduğunu, bu yüzden hırs peşinden gitmek gerektiğini ifade eder. Hevasının ve hırsının peşinden giden kimsenin Allah'ın emir ve hükmünden gafil olduğunu belirtmektedir:

- 1100 *Hüdhüd eydür zühd-ile ögünmegil*
Hırs atına bunça üküş binmegil
- 1109 *Ez-kader vardur tenüñde hód temiz*
İlla hırsuñ bî-nihâyet iy 'azîz
- 2905 *Tañrı hükminden meger gâfil olam*
Kim hevâ vü hırs u hıkd-ıla dolam
- 3163 *Bir nefes nefsüme ârâm irmedi*
Hırsum âgâzına encâm irmedi
- 2061 *Hırsı yavlak 'ilm-ile kuvvet duta*
'Âlemi bir söz-ile 'âlim uta

Âlimlerin hırsa kapılmaları diğer insanların durumuna göre çok daha kötüdür. İlim sahipleri var olan bilgileri ile hırslarına uyarlırsa çok daha kötü işler yaparlar:

2068 *Hırsa her kim 'ilm-ile meftûn ola*

Şem '-ile gice ogurlığa gele

Hırs insanın gözünü kör eder, nice tehlikelere düşürür; ancak hiçbir maksada da erdirtmez.

1104 *Hırsuñ ardañça yüzersin sen suda*

Kim nehengi seni bilmeyüp yuda

1115 *Sen bu kamu hırs-ıla irmeyesin*

Menzile vü bu yola girmeyesin

1116 *Diler-iseñ kim bu yola gidesin*

Şehvet ü hırsı meger terk idesin

3770 *Hırsa çün aslan gibi inanasın*

İşveler tavşanına aldanasın

Hırs ile baş edebilmek için ilim ve hikmete sarılmak gerekir:

2719 *Hikmet-ile hırs boynını doki*

4.3.3.13. Boş İşlerle Uğraşmak

Boş işlerle uğraşmak insanın ömrünün semeresiz bir şekilde son bulmasına sebep olur. Bu dünyada bir hayır görmeyeceği gib insan için öbür dünyada da vebal olacaktır. Boş işlerle uğraşmayı Gülşehrî su üzerine yazı yazmaya benzetmektedir:

1103 *Su yüzine yazar-ısañ yüz hisâb*

Bir sa 'atda kamusı ola harâb

1108 *Yazmaya su üstine nakşı kişi*

Suya tekye uranuñ yildür iş

4.3.3.14. Boş Konuşmak

Gülşehrî boş konuşan kişileri papağanın şahsında temsil ettirir ve bu kişiler hakkında şunları söyler:

780 *Zehr ie er kim Şeker sözler diye*
Tıfl ola kim dem-be-dem Şekker yiye

781 *Ttinn hd dsitnı çok-durur*
İlla hiç lafzında ma'nı yok-durur

782 *Herze sözler-ile dilini biler*
demileri gün uzun ypiler

783 *n sözün b-tu'm reng  b-durur*
Ne Şeker kim yir-isen agu-durur

GlŐehr'ye göre kötü konuşmak gibi boş konuşmak da insanların derilerini parçalamak kadar zararlı bir ameldir:

1798 *demiler derisin yırtar diŐn*
Herze söylemek-durur her gün iŐn

İnsana yakışan boş konuşmalardan vazgeçip az ve öz konuşmaktır.

2371 *n zarret anı muztar eyleye*
Günde ya biş sz ya on sz söyleye

4.3.3.15. İçki İçmek

GlŐehr, genel olarak gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda zararlı olan ve dinen haram sayılan hiçbir davranış ve eylemin yapılmaması; hatta bu eylemlere tevessül dahi edilmemesini gtlemektedir. Ancak bu amellerin bazısından özellikle bahsederek kötülüklerine deėinmiŐ ve bu suretle insanların bunlardan kaçınmalarını hedeflemiŐtir. İçki içmek bu duruma verilebilecek en iyi örnektir. GlŐehr; Şeyh Abdurrezzak hikyesinde, ilim, amel ve züht konusunda oldukça makbul bir durumda olan ve keramet sahibi bir Şeyhin içki içtikten sonra Kuran-ı Kerim mushafını dahi yakacak kadar alalabileceğini anlatmaktadır:

486 *Pes kız eydür oldun-ısa merdikr*
Drd işi kılmak gereksin ihtiyr

- 487 *Secde kıl bütlere vü Kur'ân'ı yak*
Hamr iç îmânuñı gözden bırak
- 488 *Şeyh eydür hamrı kıldum ihtiyâr*
İlla üçi baña degül sâzkâr
- 489 *Yüzüñe karşı içem hamrı latîf*
İlla ol üçiyile olmayam harîf
- 490 *Ol kız eydür gerçek içgil câmuñı*
Kâfir ol dur oda yak İslâm' uñı
- 491 *'İşk-ıla kâfir yola yigrek gele*
Ol Müsülmân'dan kim ol bî-'işk ola
- 492 *Şeyh eydür emrüñe fermân kılâm*
Cânumı dahı saña kurbân kılâm
- 493 *Ol kız eydür bir kıl evvel hamrı nûş*
Eyle kim cânuñ kıla yüz biñ hurûş
- 494 *Andan ol iksini dahı girü*
Getüresin hamrı içecek berü
- 498 *Eyle aldı yâr elinden sâgarı*
İçdi kim yir-idi şehd ü şekkeri
- 499 *Kurup yüz tasnîf ü dînde yazdıdı*
Şeyh Kur'ân'da key üstâd-ıdı
- 500 *Çünkü hamr içer dükeli mahv olur*
Küllî yadından gider câhil kalur
- 501 *Çün mey-ile yâr şeyhi toyladı*
'İşknuñ ol mey birin biñ eyledi

502 *Şeyh elinden komadı câmu girü*

Zîra puhte yise yig hâmu girü

503 *Çün şarâb-ı erguvânı içdi şeyh*

Esriyüben dükêlinden geçdi şeyh

513 *Şeyh mest ü yâr hâzır elde câm*

Puhte sabr eylemeye illâ ki hâm

514 *Şeyh eydür iy nigâr-ı seng-dil*

Şâd ol imdi ayruk olma teng-dil

515 *Ayığ-iken büt-perest olmaz-ıdum*

Bâde içüp ben ki mest olmaz-ıdum

516 *Esriyüp dîn şem'ini söyündürem*

Mushaf'ı dahı oda köyündürem

İçki için, insanın her türlü kötülük ve pislikleri işleyecek bir duruma getirdiği için kötülüklerin ve pisliklerin anası anlamında ümmü'l-habayis ifadesi kullanılmaktadır:

526 *Ne bile kim yazla şarda kışladı*

Dükêlin ümmü'l-habâyis işledi

527 *Bunça yıldan soñra bir fâzıl imâm*

Büt-perest oldı zihî bigâne dâm

528 *Şeyh eydür ol kıza kim iy nigâr*

Ne ki didüñ işledüm dahı ne var

529 *Hamrı içdüm büt-perest oldı adum*

Bagladum zünnâr u mest oldı adum

4.4. Mantıku't-Tayr'ın Dil Özellikleri

4.4.1. Gülşehrî'nin Dile ve Türkçeye Bakışı

İnsanlar arasındaki iletişimin en temel dayanağı dildir. İletişimin doğru ve faydalı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi de ancak dilin doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bu hakikatin farkında olan Gülşehrî eserin pek çok yerinde bu hususu dile getirmiş ve dilin doğru kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Dilin güzel kullanılması ile ilgili olarak Gülşehrî en çok “şeker, datlı, şirin, gevher, dür, murassa’, ter ve rengin” mazmun ve benzetmelerini kullanmaktadır:

2151 *Şekkeri güllere katup yiyelüm*

Bu meselde bir hikâyet diyelüm

2729 *Eyle ter söyleyelüm bu sünbüli*

Kim okıyan kişinüñ bitsün dili

2730 *Bu meselde bir hikâyet bulmuşuz*

Dürr-ile nazmın murassa kılmışuz

2920 *Andan açar agzını şekker gibi*

Saçar agzından sözi gevher gibi

3613 *Mantıku't-tayr'ı dahı hall eylegil*

Sözünü şîrîn ü rengîn söylegil

4073 *Anuñ esrârı şekerden datlurak*

Söyledi Gülşehri hem kuvvatlurak

4415 *Şehd ü şeker h'önünü key dökmüşüz*

Dürr ü gevher tohmını çok ekmişüz

4416 *Çün murassa' söylene te'lifümüz*

Kimseden utanmaya tasnifümüz

4423 *Hak bilür çün bu güli kim eyledük*

Nâdire şîrîn ü key ter söyledük

4422 *Ter söz oldurur ki reng-âmîz ola*

Lezzeti şîrîn ü şûr-engîz ola

Kullandığı mazmunlardan da anlaşılacağı üzere Gülşehrî, dilin tatlı ve cazip bir şekilde kullanılarak insanların gönüllerinin hoş tutulmasının gerekliliğini, bu sayede verilmek istenen mesajın muhataplarca daha kolay bir şekilde anlaşılacağı gerçeğini ifade etmektedir. İnsanlar üzerinde etkili olmanın yolu güzel ve tatlı konuşmaktır. Dili tatlı olan bir kişi ancak gönülleri kendisine bağlayabilir:

1680 *Datlu sözler gönli 'ışka bagladur*

İşidenlerüñ gözini agladur

Dil eğer gerektiği şekilde kullanılırsa hem söyleyen hem de dinleyen için cennetin kapılarını açar. Dilin tesiri en şiddetli yaralara en güçlü merhemlerden daha fazla olabilir:

3869 *Cân ola kim katına bir dem iren*

Eyle diñlene kim uçmaga giren

3870 *Cân ola kim sohbetinden âdemî*

Elli biñ zahma saya bir merhemi

Dilin güzel bir şekilde kullanılması da tek başına yeterli değildir. Zira söylenenlerin akıl, mantık, ilim ve hikmet çerçevesinde olması gerekir:

2725 *'İlm-ile her bir sözi söyleyelüm*

'Akl-ıla her 'ilmi şerh eyleyelüm

Gülşehrî; bu sebeple kendi eserlerinde akıl, ilim ve hikmete büyük önem verdiğini, eserlerini cazip ve etkili kılanın da eserlerinde var olan ilim ve hikmetler olduğunu dile getirmektedir:

4417 *Degme 'ilme 'akl yitüren bizüz*

Kim Kudûrî nazma getüren bizüz

- 4418 *Degme 'ilmüñ sırrını çün söyledük*
Degmesinden bir risâle eyledük
- 4419 *Çün Süleymân hüdhüde kıldı 'itâb*
Kim kıla tasnîf bundan yig kitâb
- 4420 *Yañıla kuşlar dilin yüz nâz-ıla*
Bundan örgene vü yüz biñ sâz-ıla
- 4421 *Beni ko kim kuş dilini söyleyem*
Kim Süleymân 'a yüz er ad eyleyem
- 4432 *Biz bu Gülşen-nâme 'de kim eyledük*
Dükeli 'ilm ıstulâhun söyledük
- 4433 *Eylemeye kimse bir fenden beyân*
Kim bu Gülşen 'den bulmaya 'ayân
- 4434 *Dökdi Gülşehrî girü dürr ü güher*
Mantıku 't-tayr 'ı tamâm oldı meger
- 4435 *Hikmet-ile söyle sözi iy hakîm*
İstakım hâzâ sıratum müstakîm(3/51)
- 4436 *Mustafâ 'nuñ himmetinde bu kitâb*
Açdı her ma 'nî yüzinden yüz hicâb
- 4437 *Derdümüz dermâna irdi 'âkıbet*
Nâmeler 'unvâna irdi 'âkıbet

Akıl ve ilimden yoksun bir konuşmayı Gülşehrî herze söylemek olarak nitelendirir. Ona göre dil ne kadar güzel ve etkili kullanılırsa kullansın eğer söylenenlerde bir anlam, derinlik ve hikmet yok ise dil tek başına hiçbir işe yaramayacaktır. Gülşehrî bu duruma papağanı örnek gösterir. Papağan oldukça tatlı dilli ve söylediği sözlerin güzelliği inci ve mücevher kıymetindedir:

- 756 *Geldi tûtî ortaya şekker saça*
Sözlerinden dürler ü gevher saça
- 757 *Agzı tolu şekker ü tonı yeşil*
Saru ayagı vü minkârı kızıl
- 758 *Dir benem kim söylerem şekker gibi*
Sebz-pûşam Hızr peygamber gibi

Ancak bu kadar tatlı dilli olan papağanın söyledikleri safсата ve boş sözler olmaktan öteye geçmez. Bu da papağana bir değer katmadığı onu alçaltır. Bu sebeple Hüdhüd papağanı kınayarak tatlı sözlerinin saçma olduğunu, bunun bir ululuk değil küçüklük sebebi olduğunu hatırlatır.

- 779 *Hüdhüd eydür garrasın kendüzüñe*
Anuñ-ıçun sevinürsin sözüñe
- 781 *Tütünüñ hód dâsitâni çok-durur*
İlla hiç lafzında ma'nî yok-durur
- 782 *Herze sözler-ile dilini biler*
Âdemîleri gün uzun yüpiler
- 783 *Çün sözüñ bî-tu'm reng ü bû-durur*
Ne şeker kim yir-iseñ agu-durur

Gülşehrî, eserin farklı yerlerinde cahilleri dilleri sebebi ile kınamaktadır. Çünkü cahil kimselerin söyleyecek bir sözleri yoktur. Bir şey söyledikleri zaman da bu sözlerinde herhangi bir tatlılık ve çekicilik bulunmamaktadır:

- 4120 *Câhilüñ kim kendüzindendür sözi*
Kendü gibi ne dadı var ne duzı
- 4121 *Ne-durur câhil ki sözi ne ola*
Ne dadı vardur ki ne duzı ola

İnsan, dilinin altında gizlidir. Zira duygularının, düşüncelerinin, tecrübelerinin, birikimlerinin ve hepsinden önemlisi kişilik ve karakterinin anlaşılmasında insanın ifade ettikleri ile bunları ifade ediş şekli çok önemlidir. “Dervişin fikri ne ise zikri de odur.” atasözündeki bu hakikati Gülşehrî insanın bütün kişiliğinin onun dilinde olduğu şeklinde ifade eder. Dil kişinin iç dünyasını aydınlatan bir kandil gibidir. Bu sebeple onun düşünmesini sağlayıp bu düşündüklerini aynı zamanda dışarıya aksettirir. Yani dilin, insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmekten öte insanın iç dünyasını ve düşüncelerini oluşturmak gibi temel bir vazifesi vardır. Dil düşüncenin evidir sözü tam da bu hakikati ifade etmektedir.

1034 *Söz-durur cânuñ çiragin ışıdan*

Sözden artuk ne kalısar kişiden

4424 *Kimsene durmaz cihânda pâyidâr*

Sözden artuk nesne kalmaz yâdigâr

Dilin işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için sadece bilinmesi yetmemektedir. Zira herkesin anlayabileceği yalnızca kendi seviyesi kadarıdır. Söylenilen bir sözü herkes kendi anlayış kuvvetince anladığı için herkesin aynı sözden anladığı, farklı seviyelerde olacaktır. Bu sebeple insandaki bilgi ve hikmet arttıkça dili kullanması ve dilden istifade etmesi de artacaktır.

4425 *Sözi kaçan degme nâdân añlaya*

Mantıku't-tayr'ı Süleymân añlaya

4426 *Añlamaya hikmetin degme hakîm*

Zîra fevka külli zî- 'ilmin 'alîm(12/76)

4427 *Degme 'âm adlu bulımadı halâs*

'Âlemi Gülşehri adı dutdı hâs

4428 *İy Süleymân şol kopuzuñ kılını*

Bur kim ögrenlüm bu kuşlar dilini

4430 *Söz diler-iseñ kim eş ola saña*

On iki 'ilmi hev'ic eyle aña

Gülşehrî dilin, düzgün ve kurallarına uygun bir şekilde kullanılmasının gerekliliğinin üzerinde durur. Bu hususa dikkat etmeyenleri ise şiddetle eleştirir. Şeyh Abdürrezzak hikâyesini anlattıktan başka birisinin de bu hikâyeyi anlattığını ancak ifadelerinin bozuk olduğunu ve hikâyedeki anlamı, düzgün olmayan lafızlara feda ettiğini dile getirir. Ona göre anlatılmak istenen konu hurî gibi güzel bir kız, ifade ile lafızlar ise bu güzel kıza giydirilmiş, bir keçeden yapılmış, eski, yırtık ve doğal olarak pis kokan bir elbise gibidir. Anlatılacak olan konunun güzelliği mesajı aktarmaya yetmez. İfadelerin de doğruluğu gerekir. Anlam hiçbir zaman lafızların ve vezinlerin uygunluğu altında kaybolmamalıdır. Önemli olan anlam ve ifade arasındaki dengeyi sağlayabilmektir. Bunların her birisi de bir ötekine feda edilemeyecek kadar önemlidir.

748 *Bir kişi bu dâsitâni eylemiş*

İlla lafzın key çöpürdek söylemiş

749 *Eski bizden hûriye ton eylemiş*

Bir keçeden aya pîlven eylemiş

750 *Vezn-içün lafzuñ gidermiş harfini*

Artuk eksük söylemiş söz sarfını

751 *Şimdi Gülşehrî geyürdi bu aya*

Lefgerî tonlar ki benzetdi baya

752 *'Anber-ile saçın ördi sünbülüñ*

Gönlegin atlasdan eyledi gülüñ

753 *Söz hurûfin artuk eksük kılmadı*

'Âlim añladı vü câhil bilmedi

754 *Tañrı 'nuñ kudretlerin yâd eyledi*

Mustafâ'nuñ cânını şâd eyledi

755 *Böyle rengin böyle datlu böyle ter*

Husrev ü Şîrîn sözi oldı meger

Merhan (2012:125) Gülşehrî'nin bahsetmiş olduğu bu eser ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Dizelerden de anlaşılacağı gibi Gülşehrî, kendisinden önce yapılan çeviriyi görmüş, fakat beğenmemiştir. Söz konusu edilen çeviri şu an elimizde bulunan metin olabilir. İkinci bir Şeyh San'an destanı olan bu metin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümünde 4311 demirbaş numaralı bir mecmuada bulunmaktadır. Yazılış ve istinsah tarihi ile müstensihi belli olmayan mecmua 309 yaprak olup 13 risaleden oluşmaktadır.

Dāsītān-i eş-şeyh 'Abdirrezāk rahmetullāh 'aleyhi başlıklı hikâye, mecmuanın 254b-261a yaprakları arasındadır. Her sayfadaki satır sayısı başlıklarla birlikte 17 çift sütundan oluşmakta ve dizeler kırmızı mürekkepli ters virgüllerle birbirlerinden ayrılmaktadır. 254 beyitten meydana gelen metin, aruzun remel (fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilun) kalıbıyla yazılmıştır. Aruz ölçüsünde yer yer aksaklıklar görülür. Bu da Gülşehrî'nin eleştirisinde haklılık payı olduğunu göstermektedir. Kimi sözcüklerin yazımı hatalıdır.

Eserde temel dil becerileriyle ilgili pek çok beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin 878'i konuşma, 38'i yazma, 76'sı dinleme ve 79'unun da okuma becerisi ile ilgili olduğu, toplamda 1070 beyitin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre en çok işlenen dil becerisi konuşma iken en az üzerinde durulan dil becerisi yazmadır. Yine Türkçe dersi (6,7,8.Sınıflar) Öğretim programındaki kazanımlarla ilgili olarak 12'si dinleme, 21'i konuşma, 7'si okuma ve 9'u yazma olmak üzere toplamda 49 beyit tespit edilmiştir (Çiftçi, Alevli, 2013:539-540).

Dilin öneminin farkında olan Gülşehrî dil hakkındaki görüş ve düşüncelerini Türkçe yazdığı bu eserine aksettirmeye çalışmıştır. Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde resmi dil ile edebiyat dilinin Farsça, bilim ve yazışma dilinin Arapça olması sebebiyle Türkçenin geri plana itildiği bir dönemde o Türkçeye sahip çıkma gayretini göstermiştir. Bu dönem Hoca Mesut, Sinan Paşa, Sarıca Kemal gibi şair ve yazarların eserlerinde yer yer Türkçenin yetersizliğinden yakındıkları; hatta Hurşîd-name gibi 8.000 beyitlik başarılı manzum bir eser ortaya koyan Mustafa Şeyhoğlu'nun bile bu eserinde Türkçeyi kötü, fena ve yavan bir dil olarak nitelendirip,

*Göbüt dildir bu dili irdedüm çok,
Sovukdur tadı yokdur tuzu yokdur.*

Yavndur lezzeti vü özi yokdur.

Belürmez aslı faslı yöni yösi,

Bilinmez kankıdur na-hôşı hôşı beyitlerini yazdığı bir dönemdir (Korkmaz, 2002:7) Türkçenin böylesine güçsüz ve sahipsiz kaldığı bir dönemde Gülşehrî eserinde Türkçeye sahip çıkmış, Türkçenin gücünü ve zenginliğini göstermeye gayret etmiş ve bunu büyük ölçüde başarmıştır. Öyle ki Anadolu’da Türkçecilik cereyanını başlatan ve Türkçeye, hiç bırakmamak kaydıyla, sahip çıkan ilk şair de Gülşehrî olmuştur (Yavuz, 1983:9-57). Bu durumu kendisi de gururla ifade etmektedir:

4409 *Anı Türkî sûretinde biz daki*

Söyledük bülbül gibi Tañrı hakı

4410 *Çün Felek-nâme düzetdük şâhvâr*

Pârisîçe taht u tâc u zernigâr

4411 *Türk dilinçe dahı Tâzîden latîf*

Mantıku’-t-tayr’i eyledük aña harîf

4412 *Ben bu Türkî defterin çün dürmeyem*

Pârisîçesi-y-ile degşürmeyem

4413 *Kimse böyle tatlu söz söylemedi*

Kimse bundan yig kitâb eylemedi

Gülşehrî Türkçe olarak yazdığı bu eserin bir benzerini hatta Feridüddin Attar’ın dahi yazamayacağını; çünkü eserde var olan ilimleri Attar’ın bilemeyeceğini söyler:

2046 *Böyle şerh ü bast kılmak her feni*

Mantıku’-t-tayr’ında ‘Attâr’uñ kanı

2047 *Böyle kılmak degme bir 'ilmi temîz*

Görmeye düşinde 'Attâr iy 'azîz

4414 *Bunça bâb eylemişem bunda ki hîç*

Kılmadı 'Attâr ol fende basîc

Gülşehrî, eserinde pek çok bilim dalından ve bilimsel meselelerden bahsetmiştir. Döneminin bilim dilinin Arapça olmasına rağmen o bilimsel meseleleri bu eserde Türkçe izah etmek suretiyle Türkçenin edebî bir dil olmasının yanında bilim dili olduğunu da göstermiştir. Yağmur, gök gürlemesi ve Ay tutulması ile ilgili bilimsel açıklamalar şu şekildedir:

2798 *Bu buhâr u toz u dütü'n kim agar*

Yokaru yagmur olur yire yagar

2799 *Bu bulutlar kim behem peyvestedür*

Her birisi bir buhâra bestedür

2804 *Çün bulutlar birbirine sürtişür*

Ra'd olur sen bu sebakları bişür

2845 *Kendüzinden çün degüldür ay nuri*

Aydıñı kamu güneşdendür varı

2846 *Çün güneşden nûr alur ay iy hakîm*

Güneş ayuñ nûrın eyler müstakîm

2847 *İkisi arasına yir kölgesi*

Düşicek iy bilmeyenler bilgesi

2848 *Ay dutulur nûrını virmez olur*

Zîra ol dem güneşi görmez olur

Gülşehrî eserinin bütün bu özelliklerinden dolayı çok üstün ve değerli olduğunu dolayısıyla Türkçenin böyle edebî ve bilimsel bir dil olduğunu göstermeye ça-

lıymıştır. Hatta o kendisini ve eserini Attar'ın Anadolu'daki tek rakibi olarak görmekte ve bunu açıkça ifade etmektedir:

775 *Degme kez 'Attâr kim Rûm'a gele*

Şekkeri benüm dükânımdan ala

776 *Degme dürr-içün güherden eyleyem*

Mantıku't-tayr'ı şekerden eyleyem

2003 *Çok kişi üzdi kopuzınıñ kılın*

Söylemedi kimse Gülşehrî dilin

2004 *Eyle datlu dökdi azgından sözi*

Kim dilini yiyüyazdı kendüzi

Ayrıca Gülşehrî bu beyitlerle Türkçe ile yazılacak eserlerin, Farsça yazılmış olan şaheserlerle yarışabileceğini de ifade etmiş olmaktadır. “Gülşehrî devri için Türkçenin büyük bir şairidir. Her şeyden önce onda hasbî bir Türkçe sevgisinin olduğu görülür” (Yavuz, 1983:9-55).

“Türkçesi bir başlangıç çağında bulunmasına rağmen temiz ve itinalıdır. Nazım tekniğine mümkün olduğu kadar rağbet ettiği ve mısralarına güzel bir ses vermeğe çalıştığı görülür. Türkçe sevgisinin hiçbir şairle kıyaslanmayacak derece fazla oluşu ve dil sevgisi ile kendinden sonra gelecek şairlere öncü olacaktır (Ateşli, 2010:13)”.

4.4.2. Söz Varlığı

Bir dildeki temel, yan, mecaz, terim, çok anlamlılık gibi farklı anlam özelliklerine ve ilişkilerine sahip kelimeler ile atasözü, deyim ikileme gibi kalıplaşmış söz grupları o dilin söz varlığını oluşturmaktadır. “Söz varlığı kavramlar dünyası, toplum kültürü, dünyayı algılama şekli ve yaşayışıdır” (Turhan, 2010:33).

“Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar - ya da dil bilimdeki terimiyle *göstergeler* - olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünölmelidir” (Aksan, 2004:7).

Söz varlığı, bir yandan dilin beslendiği kültürel yapıyı ve tarihi dokuyu ortaya koyarken öte yandan dili konuşan insanların kavram dünyalarını ve dünya algılarını oluşturmaktadır. “Bir milletin kavramlar dünyası onun dünyaya bakış açısının da bir ölçütüdür. Söz varlığının millette oluşturduğu mevcudiyet, binlerce yıllık kültür birikimini de peşinde getirir. Millete mensup her fert bu birikimle yoğrulur ve bununla yetinmez. Birikime birikim katar, varlığını zaman zaman bu değerler yönünde farklılaştırır” (Baş, 2006:104).

Burada söz varlığı ile kelime hazinesi tamlamalarının karşıladıkları kavramlar ile ilgili bir hatırlatma yapmakta yarar görmekteyiz. Her iki kavramı da karşılamak amacıyla sözcük dağarcığı, söz dağarcığı, kelime serveti, kelime dağarcığı, sözcük varlığı, sözcük serveti, kelime kadrosu vb. isimler kullanılmaktadır (Özbay ve Melanhoğlu, 2008:33; Baş, 2006:103). Çeşitli çalışmalarda bu iki tamlama birbirinin yerine kullanılabilir. Korkmaz (1992:100) söz varlığı ile kelime hazinesini “Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.” şeklinde tek bir tanımda birleştirerek her iki kavramı iç içe kabul etmektedir.

Aksan (1990) ise söz varlığını, kelime hazinesinden ayrı tutarak şu şekilde tanımlamaktadır:

Söz varlığı temel veya çekirdek kelimeler yanında; yabancı kökenli kelimelerden, deyimlerden, atasözleri, bilim, sanat ve teknik alanlara ait kavramlardan oluşan terimler ile kalıp sözlerden meydana gelmektedir. Temel sözcükler de denilen temel söz varlığı, bir ulusa atalarından kalmış olan en eski metinlerde görülen ve insan için birinci derecede önemli sayılan öğelerdir. Bunlar, organ adları, yiyecek-içecekler, tarım araçlarıyla, insanlarla yakın ilişkisi bulunan hayvanlarla ilgili adlar, akrabalık adları ve sayı gösteren sözcüklerdir.

Bu çalışmada söz varlığı ile bireyin dağarcığında bulunan kelimeler toplamı değil, dilin kendisinin sahip olduğu kelimeler ve kalıplaşmış ifadeler kast edilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde eserdeki söz varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için eserdeki aynı alana giren varlık ve kavram isimleri belli ortak başlıklar altında gruplandırılmış; deyimler, kalıplaşmış ifadeler, ikilemeler, atasözleri ve özlü

sözler ile eserin bütününde önemli bir yekûn tutan Arapça ifadeler, ayetler ve hadisler tasnif edilmiştir.

4.4.2.1. İsimler

Eserde geçen isimler çıkarılmış, konu bütünlükleri içinde tasnif edilmeye çalışılarak kökenleri ile birlikte alfabetik olarak listelenmiştir. Eserde yer alan özel isimlerin haricinde toplamda 1610 isim bu tasnife tabi tutulmuştur. Bu kelimelerin 748 tanesi (%46.46) Arapça, 440 tanesi (%27.33) Farsça, 359 tanesi (%22.30) Türkçe, 7 tanesi (%0.43) Yunanca kökenlidir. Eserde bu kelimelerin dışında sayıları az da olsa, iki ve üç dilin kelime ve eklerinin kullanılması ile oluşmuş isimler de bulunmaktadır. (F,T) şeklinde gösterilen Farsça ve Türkçe unsurların birleşmesi ile oluşan isim sayısı 12 (%0.75), (A,T) şeklinde gösterilen Arapça ve Türkçe unsurların birleşmesi ile oluşan isim sayısı 20 (%1.24), (F,A) şeklinde Farsça ve Arapça unsurların birleşmesi ile oluşan isimlerin sayısı 12 (%0.75), (A,F) şeklinde gösterilen Arapça ve Farsça unsurların birleşmesi ile oluşan isim sayısı 10 (%0.62) olarak tespit edilmiştir. (A,F,T) şeklinde gösterilen sırasıyla Arapça, Farsça ve Türkçe unsurlar ile (F,A,T) şeklinde gösterilen Farsça, Arapça ve Türkçe unsurlardan oluşan 1'er kelime bulunmaktadır ki bunların oranı (0.06) olup oldukça düşüktür.

Edebi şahsiyetinden önce dinî ve tasavvufî bir kişiliğe sahip olan Gülşehrî'nin eserde dinî ve tasavvufî kelimeleri sıkça kullandığı görülmektedir. Allah'ın isim ve sıfatlarına sıkça yer veren Gülşehrî kutsal kitaplardan Kur'ân ve Kur'ân ile ilgili terimlerin yanında Avesta'yı da zikretmiştir. Peygamberlikle ilgili terimlerin az da olsa yer aldığı eserde 6 peygamberden ve dinî ve tasavvufî şahsiyet olarak 10 örnek kişiden söz edilmektedir. Eserde ibadet ve itikat ile ilgili olarak kullanılan isimlerin büyük çoğunluğunun İslamî dünya görüşünü yansıttasının yanı sıra yer yer Hristiyanlık ve putperestlik ile ilgili isimlerin de kullanıldığı görülmektedir. Diğer dinlerle ilgili olan bu isimler eserde yer alan hikâyelerdeki dekoratif unsurlar veya bu inançları eleştirme şeklinde kullanılmıştır.

Tarihî ve efsanevî şahsiyetlerin tespit edildiği bölümdeki kişilerin büyük bir çoğunluğu İran efsanelerinde yer alan kahramanlar olduğu, bunun yanında Arap, Türk ve Yunan tarihî ve efsanevî şahsiyetlerinin de bulunduğu görülmektedir. Bunla-

rın haricinde eserde özel isim olarak 4 millet, 19 ülke ve şehir ile 2 nehir adı yer almaktadır.

Sosyal hayatla alakalı birçok unsura yer veren eserde; savaş, devlet yönetimi, giyecekler, yiyecek - içecekler, çeşitli araç gereçler, tıbbî terimler, musiki terimleri, iktisadî hususlarla ilgili isimler vb. farklı alanlarda pek çok isim kullanılmıştır. İçki ile ilgili tespit ettiğimiz 23 ismin - ümmü'l-habayis hariç - tamamının mecazî bir surette ilahî aşkı anlatmak için kullanıldığını, yalnızca Şeyh San'an hikâyesinde geçen içki ile ilgili terimlerin hakikî anlamda kullanıldığı dikkat çeken bir husustur.

Meslek isimleri açısından zengin sayılabilecek eserde insanî unsurların da büyük bir yer tuttuğu söylenebilir. Amacı insan eğitmek olan şairin, insanın fizikî ve ruhî yapısını detaylı bir şekilde ele alıp işlediği ortaya çıkmaktadır.

Çeşitli ilmî meseleleri açıklamak ve örnek göstermek için kullanılan kelimeler şairin iyi bir eğitim aldığı ve birçok ilim dalında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Tabiat, gökyüzü, zaman ve mekânla ilgili isimlerin önemli bir yer tuttuğu eserde yön isimlerinin tamamının Türkçe olması dikkat çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bitkiler ve bitkilerle ilgili isimler açısından zengin olmayan eserde hayvanlar ve özede kuşlarla alakalı daha zengin bir söz varlığının bulunduğu görülmektedir. Günlük hayatta karşılaşılabilecek 17 kuş ile Hümâ, Kaknüs ve Sîmurg isimli efsanevî kuşlar eserin omurgasını oluşturmaktadır.

Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe eş anlamlı birçok ismin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca şair kullandığı kelimeleri “çarşenbe-çarşenbih, duz-tuz, don-ton” örneklerinde olduğu gibi farklı söyleyiş özelliklerine göre de kullanmıştır.

4.4.2.1.1. Din ve Tasavvuf

1. Allah'ın isimleri

'Ganî(2674a/A)	Hazret(571b/A)	Perverdigâr(2674a/F)
Girdigâr(467b/F)	Îlâh(3935a/A)	Rab (388a/A)

Habîr (3939b/A)	Kadîm(1323b/A)	Rahîm(1323a/A)
Hak (78a/A)	Kadîm (2a/A)	Rahmân(3889a/A)
Hakîm(2b/A)	Kayyûm(2b/A)	Sâni‘(1898a/A)
Hâlık(1916b/A)	Kerîm(2a/A)	Semî‘(3939a/A)
Halîm(3158a/A)	Kuddûs(2a/A)	Sübhân(2359b/A)
Hayy (2b/A)	Mevla(1742b/A)	Şekûr(3158b/A)
	Müste‘ân(3961b/A)	Taîrî(16b/T)

2. Allah’ın sıfatları

Afv (3943a/A)	Kibriyâ (4294a/A)	Nûr (3b/A)
Bahşâyış (3943b/F)	Kudret (3a/A)	Rahmet (3943b/A)
Cemâl (68a/A)	Lutf (3944a/A)	
Fazl (3944b/A)	Magfiret (3947b/A)	

3. Melekler

Cân alıcı(864a/F,T)	Münkir(869b/A)	Rıdvân(845a/A)
Cebre’îl(3659a/A)	Nekîr(869a/A)	Rûhu’l-Kudûs(3984b/A)

4. Kitaplar ve Kur’an ile ilgili hususlar

âyet(1428b/A)	Kur’ân(814a/A)	tefsîr(1558b/A)
Fâtihâ(2081b/A)	Mushaf(516b/A)	Zendûsta(124a/F)

5. Peygamberlik

enbiyâ(80a/A)	peygamber(80b/F)	ehâdis(2034a/A)
mu‘cizât(169b/A)	resûl(65a/A)	hâdis(2035a/A)
nebi(2552b/A)	ulü’l-‘azm(3906a/A)	

6. Peygamberler

‘Îsâ(4285b)	Emîn (3118b)	Mustafâ(3614b)
Âdem(3322a)	İlyâs(2467a)	Resûlallah (211b)
Ahmed(815a)	Musâ(4283a)	Rûhullah(359b)
Bûlkâsım(814a)	Mûsî(3602b)	Süleymân(4419a)

7. Diğer Dinî ve Tasavvufî Şahsiyetler

‘Attâr(764a)	Lokmân(838b)	Nizâmî(2579b)
Beyazıd-ı Bistamî(3928b)	Mevlânâ Celâlüddîn(2534a)	Sa‘dî(2587a)
Hızır (758b)	Meryem (545b)	Senâ’î(2532a)
		Veled(2580a)

8. İbadetler

du‘â(3878a/A)	kullık(110b/T)	savm(327a/A)
emr-i ma‘rûf (1875a/A)	mihrâb(419a/A)	secde(3333b/A)
farz(326b/A)	mu’tekif(449b/A)	sünnet(326b/A)
fisk(3369a/A)	mubâh(2036a/A)	tâ‘at(3090a/A)
fücûr(3589b/A)	münâcât(4284a/A)	tesbîh(409a/A)
gusl(1105a/A)	müstehab (2036a/A)	tevbe(653b/A)
güneh(233a/F)	namâz(222a/F)	tevekkül(3661a/A)
hac(3011a/A)	nehy-i münker(1875a/A)	vâcib(919b/A)
harâm(2384a/A)	niyaz(418b/A)	yazuk (3088a/T)
istigfâr (3318b/A)	oruc(224a/F)	yazuklu(3089b/T)
Ka’be (89b/A)	Sabr(367a/A)	zekât(223b/A)
kible(1732b/A)	salât(327a/A)	zikr(1099a/A)

9. Ahiret

‘illiyî(3184a/A)	Firdevs(229a/A)	Selsebîl(850b/A)
âhiret(237b/A)	gılmân(852a/A)	sırât(872a/A)
behişt(411b/F)	Haşr günü(803b/A,T)	siccîn(3184b/A)
bekâ(787b/A)	hisâb(878a/A)	sûr üni(870b/A,T)
bâkılık(2654a/A,T)	huld(836a/A)	tamu(872b/T)
berzah(2149a/A)	hûr(3626b/A)	terâzû(874b/F)
cahîm(664b/A)	kevser(848a/A)	tesnîm havzı(848b/A)
câvidân(3338b/F)	maşer günü(870a/A,T)	Tûba agacı (854b/A,T)
cennet(3328b/A)	nâme(879b/F)	uçmak (548b/T)
dârü’s-selâm(878b/A)	rûz-ı kıyâmet(387b/F,A)	vildan(852b/A)
dûzah(3328b/F)		
Firdevs uçmagı(818b/A,T)		

10. İtikat

‘arş(846a/A)	İfrît(3278b/A)	ni‘met(1483a/A)
bâtıl(3396b/A)	îmân(89a/A)	nifâk(3501a/A)
büt(195b/F)	İslâm(2233b/A)	put(96a/A)
büthâne(86b/F)	kafirlik(1733b/A,T)	recâ(3950a/A)
büt-perest(87a/F)	kafir(215b/A)	ruhbân(457a/A)
çelîpâ(661a/F)	kazâ(427a/A)	sühr (162b/A)
dalâlet(3396a/A)	keşîş(1777b/A)	şefâ‘at(3124b/A)
dehrî(1916a/A)	kismet(1463a/A)	şehâdet(3236b/A)
deyr(437a/A)	küfr(225b/A)	şerr(681b/A)
dîn(82a/A)	la‘net(3336a/A)	şer‘(1876a/A)
dîv(226b/F)	Lât(122b/A)	şerî‘at(3993a/A)

efsûn(459b/F)	ma'bud(1513a/A)	şeytân(1089b/A)
Ehremen(3998b/F)	mantıkî(1897b/A)	tersâ (519b/F)
ferişte(2261b/F)	melek(4391b/A)	tılısm(663b/A)
gavur(1995b/F)	Menât(122a/A)	Uzzâ(122b/A)
gümrâhlık(3419a/F,T)	mezheb(687a/A)	vaftûz(520a/Y)
haç(24b/F)	mug(495b/F)	vesvese(407b/A)
hakikat(3236a/A)	mukallid(1896b/A)	yakîn(4171a/A)
Hak-perest(680b/A,F)	mü'min(215b/A)	
halâl(3652a/A)	mübtedî(2348b/A)	
harâm(3652b/A)	mülhid(2197b/A)	
hayr (681b/A)	münâfik(114a/A)	
hidâyet(76a/A)	Müselman(26a/F)	
Hübel(122a/A)	nâkûs(660b/A)	
İblîs(1088b)	nefs(2487a/A)	

11. Tasavvuf

Âb-1 hayât (759b/F,A)	kerâmât(328a/A)	sır(3227b/A)
Âb-1 hayvân(760a/F,A)	kerâmet(1919a/A)	sôfi(2490b/A)
Âhîlik(2717b/A,T)	keşf(328a/A)	şeyh(318b/A)
âyin(675b/F)	meşâyih(4119b/A)	şeyhlik(2571b/A,T)
çille(639a/F)	muhıbb(324a/A)	tarikât(3234b/A)
dergâh(4292b/F)	mürîd(324a/A)	velî(794b/A)
eren(3563a/T)	pîr(380b/F)	zâviye(2559b/A)
evliyâ(3897b/A)	riyâzet(324b/A)	zühd(328b/A)
himmet(649a/A)	semâ'(2511b/A)	

4.4.2.1.2. Sosyal Hayat

1. Efsanevi ve Tarihî Şahıslar

Afrâsiyâb(1238a)	Sâm(1216b)	Sührâb(1240b)
Aristo(1426a)	Siyavuş(1237a)	Şîrîn(4281b)
Âsaf(1397b)	Sultan Mahmut(3509a)	Şîrîn(755b)
Ayas(3511a)	Surhâb(1240a)	Tûs(1134b)
Âzer(1480b)	Eflâtûn(577b)	Vâmık(1321b)
Azrâ(1321b)	Efrîdin(930a)	Yezdecerd(1233b)
Behmen(1243b)	Ferâmîhr(1245a)	Zâl(1253b)
Behrâm(1243b)	Ferhâd(1245a)	Keykâvüs(928a)
Berzîn(1237b)	Ferîdûn(1242a)	Keykubâd(1248b)
Bîjen(1237b)	Gîv(1244b)	Keyûmers(1248b)
Bû Ali Sînâ(2420b)	Gûderz(1244b)	Kisrî(930b)
Bu'l-hakem(187a)	gûl(4078a/F)	Kiyû(1134b)
Bûcehl(184a)	Gurgîn(1134b)	Leyli(1678b)
Bûleheb(132b)	Güstâşb(1242b)	Mecnûn(1678b)
Cem(928a)	Güstem(1243a)	Nerimân(1216a)
Cemşîd(1241b)	Hâtem-i Tâyyî(3017b)	Nûşîrvân(930b)
Dahhâk(1241b)	Hâtîm(2121b)	Perî(2979b/F)
Dârâ(1011b)	Hıdîv(1520b)	Rüstem(1141b)
Kârûn(4283a)	Hüsrev(929b)	Safvan(184a)
Keyhusrev(929a)	İskender(1133b)	

2. Milletler ve Kavimler

Hindû(364b)	Yunan(1426b)	Rûmî(2851b)
Türk(4411a)		

3. Ülkeler ve şehirler

Bağdâd(1635a)	Hindûsitân(711b)	San'an(321a)
Beytü'l-makdis(2762a)	Horasan(3587b)	Şehr-i Kayser (350a)
Çin(18a)	Kuds(2363a)	Şîrâz(4407b)
Gülşarı(4407b)	Mekke(98a)	Türkistân(364b)
Halîl(2764a)	Mısır(772a)	Yunan ili(1426b)
Harem(323a)	Minâ(1883b)	
Hemyân(2732a)	Rûm(333a)	

4. Nehirler

Dicle(300b)	Şat(290a)
-------------	-----------

5. Savaş

akın(86a/T)	kın(1461a/T)	ser-leşker(2124a/F)
ceng(2679b/F)	leşker(1573a/F)	silâh(2907b/A)
cevşen(2160a/A)	neberd(1240a/F)	şapla(1166b/T)
gavgâ(3319a/F)	nişân(640b/F)	şûr(1243a/F)
gazâ(217a/A)	ok(2880a/T)	tapança(1199a/T)
gürz(2160a/F)	savaş(3294a/T)	teber(3647b/F)
hançer(3647b/A)	sefer(2881a/A)	tîg(3647b/F)
kalkan(1242b/T)	ser-gavgâ(3294a/F)	yay(2976b/T)
kılıç(1461a/T)	sipâhî(1521b/F)	zafer(3403a/A)

6. Devlet

‘adâlet(2106a/A)	hakan(947a/T)	siyâset(2109a/A)
‘adil(953a/A)	hudâvend(983b/F)	sultân(43b/A)

‘adl(2107b/A)	iklîm(1271b/Y)	sultanlık(926b/A,T)
‘âdıllık(2108a/A,T)	il(47b/T)	şâh(47b/F)
beg(105b/T)	Kayser(927a/A)	şâhinşeh(2302b/F)
beglik(3138a/T)	meliklik(3712a/A,T)	şehriyar(46b/F)
buyruk(3286b/T)	memleket(49b/A)	tâc(55b/F)
cihân-gîr(2553b/F)	milket(2127a/A)	taht(108b/F)
dîvân-ı mezâlim(2177b/F,A)	mîrgânlık(1443a/F,T)	vezîr(1317a/A)
emirgân(1432a)	mülk(1542b/A)	vilâyet(1263a/A)
emîrû’l- mü’minîn(2293a/A)	Pâdişâh(1523a/F)	zulm(2018/A)
Fagfûr(927a/F)	Padişâhlık(929b/F,T)	
fermân(567a/F)	Selçukîler(927b/T)	

7. Topluluk İsimleri

ashab(708b/A)	cemâ’at(844a/A)	kavm(119a/A)
bölük(1363b/T)	cümle(320b/A)	millet(115b/A)
cem’(1774a/A)	halk(41b/A)	nâs(922a/A)

8. Kılavuz

imâm(449b/A)	rehber(51b/F)	server(51a/F)
pîşvâ(50b/F)	reh-nümûn(235a/F)	muktedâ(329a/A)

9. Kumaşlar ve giyecekler

‘abâ(134b/A)	göñlek(752b/T)	lipâçe (363a/F)
atlas(118b/A)	hırka(456b/A)	nikâb(1578b/A)
börk(2578b/T)	hulle(55b/A)	pîlûn(659b/Y)
bürgü(658a/T)	ilersük(2966a/T)	pîrâye(33b/F)

bürka'(365a/A)	keçe(749b/T)	raht(682b/F)
çâr(2979b/F)	kefen(478b/A)	sebz-pûş(758b/F)
dîbâ(2265b/F)	kemhâ(447a/F)	şa'r(382a/A)
dîbâce(774a/F)	kumaş(1608a/A)	şeb-külâh(3580b/F)
don(363a/T)	kunduz(2911b/A)	ton(99a/T)
etek(230b/T)	kuşak(2894b/T)	zünnâr(456b/A)

10. Kokular

'anber(752a/A)	müşk(2434b/A)	müşkîn(1646b/A,F)
'anberîn(702b/A,F)		

11. Yiyecek ve içecekler

âb(3490a/F)	hâm(502b/F)	semm(4154b/A)
agu(4290b/T)	hıyâr(3639b/F)	sirke(4223a/T)
ak üzüm(3637b/T)	hurma(3638a/F)	sokum(135b/T)
alma(2442b/T)	hwôn(1309a/F)	süd(849b/T)
armud(4234b/T)	incîr(3638b/F)	şehd(4334b/A)
aş (1459a/T)	kara üzüm(3637a/T)	şeker(4073a/A)
ayva(3632a/T)	kavun(3639b/T)	şerbet(3490a/A)
azuk(541a/T)	kebâb(1238b/A)	şîrîn(2381a/F)
bal(849b/T)	lezzet(3166b/A)	şûr(2381a/F)
cülâb(1339a/F)	lokmâ(838b/A)	tatluluk(2651a/T)
çerb(1653b/F)	mersûm(4034a/A)	telh(2381a/F)
çörek(3655b/T)	nân(3012b/F)	turş(2381a/F)

duz(4120b/T)	nâr(3632b/F)	tuz(842b/T)
et(2139b/T)	nârinc(3632b/A)	un(3978b/T)
etmek(3488a/T)	öyün(99b/T)	yag(1161b/T)
gîdâ(2381b/A)	puhte(502b/F)	yimiş(2442a/T)
güllâb(3887b)	rûz(1019a/F)	zâd(1019a/A)
halvâ(2351a/A)	sebze(2872b/F)	zehr(780a/F)

12. Yazı

berât(742b/A)	kitâb(2558a/A)	rukûm(2025a/A)
defter(2025a/A)	nâme(2171a/F)	suhf(2582b/A)

13. Araç gereçler

‘asâ(3989a/A)	döşek(885a/T)	odun(3275b/T)
âyinâ(3097a/F)	gemi(1025b/T)	perde(1353b/F)
bâdbân(2076b/F)	halı(2918a/T)	pergâl(2016a/F)
balta(3289b/T)	kandil(2958b/A)	pergâr(3980b/F)
bardah(3290a/T)	kapu(1652b/T)	reml(2018a/A)
bend(3171a/F)	kazan(2215a/T)	saksı(1482b/T)
bıçak(2473a/T)	keser(3980b/T)	seccâde(1027/A)
çanak(1912a/T)	keştî(2428a/F)	şem’(197a/A)
cedvel(2016a/A)	kîse(2899b/A)	tahta(2018a/F)
çekiç(172a/F)	küp(2872b/F)	terâzû(3188b/F)
çerâğ(198a)	mih(1144a/F)	terkü(1144b/T)
çırağ(156a/F)	miftâh(1a/A)	top(1172a/T)
çîrâ(3030a/F)	minber(1560a/A)	usturlâb(2026b/Y)
çomak(2592a/T)	mîzân(3195b/A)	zenbil(1454b/A)

darak(2510b/T)	mum(1952b/F)	zincîr(3777b/F)
deşni(2469b/T)	mühür(240a/F)	

14. Tıp

aksak(3558a/T)	kûr(1503a/F)	sayru(956a/T)
‘ilâc(957b/A)	mecrûh(442b/A)	sayruluk(999a/T)
‘illet(807b/A)	meczûb(4048a/A)	sıhhat(962a/A)
çâre(126b/F)	merhem(693b/A)	şası(2361b/T)
dâg(1985a/F)	perhîz(2525a/F)	şifâ(993a/A)
dârû(1009a/F)	râhat(956b/A)	ten-dürüst(1785a/F)
dermân(996a/F)	renc(956b/F)	tîmâr(1953a/F)
dert(957a/F)	sag(4b/T)	uslu(132b/T)
divâne(1466a/F)	saglık(2753b/T)	uyuz(3011b/T)
gözsüz(1920a/T)	sahîh(1767b/A)	zahm(693b/F)
kör(152a/F)	sakîm(434b/A)	

15. Kıymetli taşlar ve madenler

altun(193a/T)	hazâyin(747a/A)	ma’den(1280a/A)
altunluk(3451a/T)	hazîne(1435a/A)	mis(228b/F)
demür(765b/T)	inçü(190a/T)	sîm(4197a/F)
Dürr-i şahvar(44b/F)	kân(1120b/F)	ya’kût(3636a/A)
Genc(1a/F)	katran(3872a/A)	zer(1480a/F)
gevher(239b/F)	la’l(3636a/A)	zümürüd(3639b/A)
güher(776a/F)	lü’lü’(364a/A)	
gümiş(227a/T)	ma’âdin(2704a/A)	

16. İçki

‘ayş(1354a/A)	harâbâtî(1684a/A)	nûş(493a/F)rindî(4284b/F)
ayık(515a/T)	humâr(3639a/A)	sâgâr(496b/F)
bâde(515b/F)	‘işret(3372a/A)	sâki(2653a/A)
câm(490a/F)	kadeh(2656b/A)	sergerdân(263b/F)
dürd(3863b/F)	meclis(497a/A)	şarâb(503a/A)
esrük(525a/T)	mest(263a/F)	ümmü’l-habâyis(526b/A)
hamr(487b/F)	mey(501a/F)	
harâbât(4284b/A)	meyhâne(1682a/F)	

17. Ölçüler

Batman(1180a/T)	mihek(4124a/A)	mi’yâr(3475b/A)
Ferseng(1691b/F)	endâze(497b/F)	

18. Musiki

‘irak(763a/A)	hisâr(3824b/A)	nevrûz(1563a/F)
âheng(1343a/F)	hüseynî(3823b/A)	perde(761b/F)
âvâz(761b/F)	kavvâl(284a/A)	râst(1809b/F)
berbât(2284a/F)	kerrenây(1244a/F)	rehâvî(763a/F)
bûselik(1809b/A,T)	kopuz(2003a/T)	savt(1809b/A)
çârkârh(3823a/F)	kûs(1244a/F)	sâz(3816a/F)
çeng(763b/F)	mukrı(1561b/A)	sipâhân(762a/F)
deff(2284b/A)	mutrib(4203b/A)	şeştâ(2284b/F)
dügâh(3823a/F)	nagme(1811a/A)	zîrefgend(1563a/F)
gazel(1808b/A)	nâkara(2284a/A)	zîrefgende(3824a/F)
girîv(1244a/F)	nây(2284b/F)	
hicâz(762a/A)	nây-ı nefir(922a/F)	

19. İktisat

akça(3307a/T)	gabn(3052b/A)	pul(3061a/F)
as(2953b/T)	kalıñ(394b/T)	râyegân(3074b/F)
bahâ(3045b/F)	kârvân(772a/F)	satu(3071a/T)
bay(3805b/T)	kıymat(239b/A)	semen(3264a/A)
bâzâr(2260a/F)	mâl(905a/A)	sermâye(3043b/F)
beleş(3072a/A)	mâye(1516b/F)	sûd(3056b/F)
bey'(3207b/A)	meta'(3054a/A)	şîrâ(3207b/A)
dükân(3221a/A)	miskîn(1177a/A)	ücret(3135b/A)
dükkân(3206a/A)	meskenet(2772a/A)	viresiye(3046a/T)
fakîr(538b/A)	müşterî(3041a/A)	yohsul(540a/T)
fakr(540b/A)	nakd(3195a/A)	ziyan(3056b/F)

20. Dil ve Edebiyat

cezm(2010b/A)	kavl(5b/A)	nazm(840b/A)
destân(77b/F)	laf(1119a/F)	nevha(3831b/A)
dilek(1121b/T)	lafz(750a/A)	peyâm(3492b/F)
dîvân(2597a/F)	lehçe(1817b/A)	ref'(2010b/A)
efsâne(1464b)	lugat(2009a/A)	söz(23a/T)
harf(750a/A)	ma'nî(282b/A)	su'âl(440a/A)
herze(1812b/F)	ma'ânî(916b/A)	şî'r(2031a/A)
hicv(1844b/A)	mahlas(914b/A)	ta'bîr(344b/A)
hikâyet(319b/A)	makâlât(3481a/A)	ta'rîf(151b/A)
hurûf(753a/A)	mecâz(688a/A)	vezn(750a/A)
i'râb(2010a/A)	mesel(2145b/A)	
ibârât(2420a/A)	nasb(2010b/A)	

4.4.2.1.3. İnsan ile İlgili Hususlar

1. İnsan

‘avrat(288b/A)	er(11a/T)	merdüm(789a/F)
Âdem oğlanları(3347b/A,T)	herîf(1168b/A)	şahs(150b/A)
âdem(4382b/A)	Karı(1781b/T)	zen(1608a/F)
Âdemî(4377a/A)	kişi(4431a/T)	
Âdemî-zâd(43778b/A,F)	merd(2223a/F)	

2. Tipler ve kişilikler

‘âlim(753b/A)	ebleh(4123b/A)	koca(479a/T)
‘âkil(532b/A)	fâris(481a/A)	kul(208b/T)
‘âmî(1780a/A)	fâsık(1779b/A)	nâbekâr(474a/A)
arısuz(3096b/T)	fâzıl(527a/A)	nâdân(1306b/F)
‘ârif(1780b/A)	gaddâr(743b/A)	üstâd(499b/F)
‘âsî(553b/A)	mekkâr(743a/A)	perhiz-kâr(455a/F)
bahil(223a/A)	gâfil(1306b/A)	pîr(525b/F)
bednâm(609a/F)	garîb(987b/A)	rind(1682a/F)
bî-basar(276b/F,A)	gedâ(204b/F)	seng-dil(514a/F)
bîdâr(335a/F)	halâyık(1469a/A)	sûret-perest(282a/A,F)
bön(3600a/T)	hâdi‘ (2403b/A)	teng-dil(514b/F)
cadû(125a/F)	müflis(3081a/A)	vefâ-dâr(3504a/A,F)
cahil(753b/A)	nemmâm(2403b/A)	yigit(479a/T)
cazu(126a/A)	gaddâr(2403b/A)	zâhid(455a/A)
comard(1487a/F)	hvâce(1332b/F)	zebûn(459a/F)
dânâ(418a/F)	iki yüzlü(1773a/T)	zeyrek(3600b/F)

3. Meslekler ve meslek erbapları

‘ases-başı(3000b/A,T)	hâdim(3513b/A)	nakkâş(2287b/A)
‘ayyâr(3570a/A)	hâfiz(2286a/A)	nebbâş(3576b/A)
bâgbân(1763a/F)	hâkim(1930b/A)	ogrı(3596b/T)
bakkâl(3197b/A)	hallâc(4285a/A)	pâsbân(3409b/F)
bâzîrgân(1345a/F)	hamâl(2059b/A)	pehlevân(1522a/F)
bezzâz(2949b/A)	hammâl(4285b/A)	perde-dâr(129b/F)
cellâd(972a/A)	hünermend(2044a/F)	pîşe (3577b/F)
cevherî(239b/A)	hûkbânlık(550b/F,T)	sâhir (3604b/A)
cevher-şînâs(1433b/A,F)	ırgat(3146a/Y)	sâkılık(2654b/A,T)
çâker(847b/F)	kâdı(968a/A)	sarraı(1293a/A)
çavuş(2286b/T)	kâdılık(4383a/A,T)	sekbân(2164b/F)
câzılık(3586a/F,T)	kapuçı(819a/T)	sâyil(3016b/A)
çoban(2107b/F)	kallâş(3576a/A)	şahna(2288a/A)
çobançılık(2162a/F,T)	karavaş(1346b/T)	tâcırılık(1598b/A,T)
dellâl(3037b/A)	kehhâl(1937a/A)	tapuçı(819b/T)
demürçi(85b/T)	kethuda(2069a/F)	tapuçılık(2791b/T)
dihkân(2217a/F)	kîse-bürlik(3576a/A,F,T)	tarrâr(3570b/A)
eskiçi(961b/T)	me‘mûr(1315a/A)	tercümân(3482b/A)
gavvâs(1052b/A)	mîzbân(497b/F)	vâ‘iz(1926a/A)
gemiçi(2076a/T)	muhtesib(2290a/A)	yüzici(4018a/T)
göz açıcı(1948a/T)	nahvî(2075a/A)	

4. Beden ve organlar

‘akl(1685b/A)	el(1390b/T)	pây(3222b/F)
‘arak(670b/A)	endâm(701b/F)	pehlû(3809b/F)
‘ârız(357b/A)	et(906b/T)	püşt(4043b/F)

agız(90b/T)	gevde(3028aT)	revân(3017b/F)
aviç(125b/T)	göküs(1653b/T)	rûh(3917a/A)
aya(1162a/T)	gön(1870b/T)	ruhsâr(1581/F)
ayak(2097a/T)	göñül(1311a/T)	saç(583b/T)
a'za(3432a/A)	göz(510a/T)	sadr(554a/A)
bagır(1447b/T)	göz yaşı(1927a/T)	sakal(2891b/T)
bagursak(3216a/T)	güç(713a/T)	savt(762b/A)
barmak(3990a/T)	hat(1646b/A)	sîne(1051b/F)
baş(48a/T)	hâtur(57b/A)	sulb(1980b/A)
bâzû(1198b/F)	hayâl(2053a/A)	süksün(1199b/T)
benek(297a/T)	idrâr(1806a/A)	süñük(933b/T)
bil(361b/T)	ilik(1658b/T)	tal'at(2740a/A)
bilek(1121a/T) ,	kadd(1646a/A)	ten(342b/F)
bogaz(2226a/T)	kalb(4124b/A)	us(93a/T)
boyın(87b/T)	kan(797b/T)	ün(1343b/T)
burun(3815a/T)	karın(3211b/T)	vücûd(537b/A)
cân(358b/F)	kaş(353b/T)	yürek(2966b/T)
ciger(1129a/F)	kirpük(1561b/T)	yüz(1353b/T)
çehre(797b/F)	koltuk(2296b/T)	zehre(959b/F)
çigin(1300b/T)	konak(298b/T)	zülfi(315b/F)
deri(1798a/T)	meni(42a/A)	
dest(1198b/F)	muşt(1216b/F)	
dîdâr(1581b/F)	nefes(3566b/A)	
dil(319a/T)	öz(3516b/T)	
diz(737b/T)	öd(972b/T)	

5. Süs

sürme(3572b/T) yüzük(1450b/T) nakş(21a/A)

6. Duygular

‘âr(417a/A) hevâ(3627a/A) şâdi(1297a/F)
 bîm(3411b/F) heves(1355b/A) şefkat(2391b/A)
 endîşe(1476a/F) hevl(262b/A) şek(76b/A)
 gam(1297a/A) hışm(141a/F) şehvet(1757a/A)
 garaz(1795a/A) hiddet(769a/A) şevk(2764a/A)
 gazab(3288b/A) hurrem(143b/F) tarab(4399b/A)
 gurûr(3397b/A) ‘izz(662b/A) tefâhür(2666a/A)
 gussa(450a/A) kaygu(3630b/T) toklık(2135a/T)
 gümân(64b/F) kîn(225a/F) ümîd(3749b/F)
 haclet(664a/A) korku(1553b/T) vecd(2424a/A)
 hasret(664b/A) melâl(278b/A)
 haşm(3288a/F) nâmûs(417a/A)
 havf(262a/A) nâz(462a/F)
 hayf(1378b/A) safâ(1768b/A)

7. Ahlakî öğeler

bezl(3034a/A) hûdbînlik(1608b/F,T) sehâvet(3009a/A)
 bî-vefâlık(1773b/F,A,T) insâf(2119a/A) sıdk(1778a/A)
 buhl(3009b/A) kerem(3010a/A) tekebbür(3922a/A)
 dagal (2701b/F) kizb(2396a/A) terbiye (2694a/A)
 dürüst(549a/F) kîl u kâl(3109a/A) togrulık(3442a/T)
 edeb(2700a/A) mürüvvet(2992a/A) ucb(2923a/A)

fitne(3325a/A)	nifâk(3501/A)	vefâ(1745a/A)
gyybet(2206a/A)	reşk(1676a/F)	yalan(2754b/T)
hırs(1100b/A)	riyâ(1990a/A)	zerk(2991b/A)
hilm(3284a/A)	sehâ(3020a/A)	

8. Akrabalık

âhî(1997a/A)	beççe(575b/F)	mahdum(833a/A)
‘amû(2090b/A)	birâder(1298a/F)	mahrem(73b/A)
ana(962a/T)	eb(2042a/A)	oglan(959b/T)
analık(1076b/T)	hısım(1386b/A)	ogul(2955a/T)
anne(1039b/T)	ibn(2041b/A)	uht(2041b/A)
baba(3774a/F)	kardaş(2206b/T)	ümm(2042a/A)
ata(92b/T)	kız(351b/T)	yavrı(1037a/T)

9. Arkadaşlık

demsâz(1392b/F)	hem-nişîn(4060a/F)	refik(2094a/A)
dost(1703a/F)	hem-râz(1816b/F)	safâlık(3494a/A,T)
gam-hwâr(1073b/A,F)	hemrâh(2553a/F)	ülfet(825a/A)
hem-cins(1816b/A,F)	hem-sâz(1340b/F)	yâr(1126a/F)
hem-dem(611a/F)	hem-sohbat(565a/F,A)	yoldaş(226b/T)
hem-dil(1839b/F)	mûnis(1365b/A)	yoldaşlık(2787a/T)

10. Aşk

‘âşık(2734b/A)	habîb(380a/A)	sanem(537a/A)
‘ışk(2745a/A)	harîf(450b/A)	ser-gerdân(442b/F)
âşüfte(442a/F)	hayrân(442a/A)	sevdâ(1711a/A)
bî-dil(442b/F)	hicrân(1951b/A)	seyrân(832a/A)

cemâl(534b/A)	hüsn(354a/A)	sîmîn-ten(4197a/F)
dîdar(368a/F)	‘işve (2754b/A)	şâhid(1644a/A)
dil-dâr(312b/F)	mâh-rû(4264a/F)	şeydâ(695b/F)
dilfigâr(469a/F)	ma’şûk(273b/A)	vâlih(263b/A)
dil-rübâ(312b/F)	mihr(2939b/F)	medhûş(263b/A)
dilsitân(711a/F)	muhabbet(2553b/A)	vasl(536b/A)
firâk(484b/A)	nigâr(2947a/F)	visâl(733a/A)
hicr(537b/A)	sevdügi(311b/T)	

11. İlim

‘ilm-i ma‘ânî(2040b/A)	kîmiyâ(2039b/A)	sarf(2782b/A)
‘ulûm(2781b/A)	mantık(2011a/A)	sebâk(2804b/A)
beyân(2040b/A)	Mecestî(2012b/Y)	sîmiyâ(2039b/A)
bilge(2847b/T)	medrese(20121a/A)	şâkird(3397a/F)
biş(2142b/T)	mu’id(2023a/A)	tahsîl(2021a/A)
fen(2006b/A)	müderriş(2023a/A)	tafsîl(2800a/A)
ferâyiz(2041a/A)	mürâyâ(2013a/A)	tıb(2780b/A)
fikh(2022b/A)	nahv(2782a/A)	üstâd(2921b/F)
hendese(2012b/A)	nârcat(2039a/A)	danışman(1777b/T)
hey’et(2011a/A)	nücûm(2017b/A)	
hikmet(2780b/A)	rasad(2026b/A)	
hoca(4088b/F)	risâle(2024b/A)	
İklidîs(2017a/Y)	riyâzî(2780a/A)	

4.4.2.1.4. Tabiat

1. Gökyüzü ve felek

‘akreb(2838b/A)	çarh(742b/F)	hûd(2837b/A)
‘âlem(2270a/A)	delv(2838a/A)	hûşe(1840b/F)
âfâk(1336b/A)	dünyâ(2350a/A)	kavs(2837b/A)
âsumân(2111b/F)	esed(1840a/A)	künbed-i a‘zam(2832a/F,A)
burc(1016b/A)	felek(922a/A)	mîzân(1839a/A)
cedy(2838a/A)	gök(2016a/T)	serv(1839a/F)
cevzâ(1839b/A)	hamel(2838b/A)	ufuk(2833a/A)
cihân(2300a/F)	harçeng(1840b7F)	

2. Yıldızlar ve gezegenler

âfitâb(652a/F)	ılduz(2853b/F)	seyyâre(2830b/A)
ay(1840b/T)	mâh(3537b/F)	utârid(2025b/A)
bedr(727b/A)	merrih(2819a/A)	zemîn(2111b/F)
güneş(1840a/T)	müşterî(2054a/A)	zuhâl(2821a/A)
hilâl(727b/A)	nücûm(2016b/A)	zühre(1564b/A)
hurşîd(1646b/F)	sâbitât(2831a/A)	

3. Isı ve ışık

‘aks(3740a/A)	nûr(2794a/A)	serd(477b/F)
aydın(1956a/T)	pertev(35a/F)	sovuk(1934b/T)
is(228a/T)	revnak(815a/F)	târîk(3873b/F)
jeng(3097a/F)	rûşen(340b/F)	tîre(3855a/F)
karañu(185a/T)	sâye(34a/F)	zulmet(241b/F)
kölge(1703b/T)	saykal(3097b/A)	

4. Renkler

‘ûdı(1964b/A)	erguvân(503a/F)	kızıl(757b/T)
ak(1935a/T)	gök(1934b/T)	la’l(364a/A)
azrak(1964a/A)	gökçek(1666a/T)	saru(757b/T)
boz(2297a/T)	kara(1935a/T)	ser-sebz(4398b/F)
ergavân(2152a/F)	kıpkızıl(4211b/T)	yeşil(757a/T)

5. Dört Unsur

‘ummân(3483a/A)	dütün(2798a/T)	sabâ(1145a/A)
âb(3490a/F)	gil(1852b/F)	seyl(3525b/A)
âzer(2175a/F)	girdâb(2086a/F)	su(294a/T)
bahr(58b/A)	göl(946a/T)	şu’le(1686b/A)
ber(58b/A)	gubâr(1735a/A)	taş(125b/T)
buz(1621a/T)	ırmah(4181b/T)	toprak(3314a/T)
cemâd(3919a/A)	kül(3837a/T)	toz(105b/T)
cür’a(249b/A)	mevc(1051a/A)	yalıñ(4181a/T)
çeşme(2563a/F)	nâr(123b/A)	zerre(524b/A)
deñiz(249b/T)	od(1938b/T)	zülâl(3622a/A)
dere(3648b/F)	rîg(3867b/F)	
deryâ(321b/F)	rimâd(3867b/A)	

6. Hava olayları

bâd(3635a/F)	ebr(3635b/F)	yagmur(2794b/T)
buhâr(2798a/A)	kavs-i kuzah(2806a/A)	yel(3525a/T)
bulut(3580a/T)	ra’d(2804b/A)	

7. Zaman

âdîne(2818b/F)	gice(18a/T)	peşenbe(2818a/F)
âhir zamân(1060a/A)	gün(249a/T)	peşenbih(2853a/F)
ahir(282a/A)	gündüz(184b/T)	rûz(508b/F)
añsuzın(697a/T)	güz(357a/T)	rûzigâr(412b/F)
çârşenbih(2821a/F)	hafta(277b/F)	sâ'at(653b/A)
dehr(2467a/A)	hazân(280b/F)	sâl(70b/F)
dem(369b/F)	hemîşe(4008a/F)	seher(3647a/A)
derhâl(4177b/F,A)	henûz(1793a/F)	seşenbih(2820b/F)
devrân(3781b/A)	hicret(4403b/A)	subh-dem(3379b/A,F)
dün(298b/T)	imdi(514b/T)	şenbe(2819a/F)
düşenbe(2820a/F)	kış(281a/T)	şimdi(269a/T)
düşenbih(2858a/F)	kuşluk(3694a/T)	tañ(3698a/T)
evvel(977a/A)	lahza(2919b/A)	vakt(1713a/A)
ezel(3853a/A)	müddet(2975b/A)	yarın(287b/T)
fasl(3620a/A)	mühlet(2256a/A)	yaz(281a/T)
fî'l-hâl(3930a/A)	nâgeh(146a/F)	yekşenbe(2857b/F)
gâh(1788a/F)	nâgehân(18b/F)	yıl(4403a/T)
geç(3523b/T)	nev-bahâr(4395/F)	zamân(4395a/A)
geh(1810b/F)	nevrûz(3620a/F)	

8. Mekânla ilgili hususlar

anbâr(2117b/F)	kusûr(4319b/A)	peygûl(1249a/F)
âsiyâb(3399b/F)	kuru(1031a/T)	sahrâ(1079a/A)
âstâne(2700b/F)	kuyu(3719b/T)	sahât(290b/A)
bacâ(2198b/F)	külhan(1085b/F)	sahn(291b/A)

berye(252b/A)	künc(3269a/F)	sakf(291b/A)
beyâbân(252b/F)	küngüre(1169b/F)	saray(830b/F)
bî-mekân(4322a/F,A)	lâ-mekân(4137a/A)	saydgâh(3641a/A,F)
bucak(185a/T)	mağâra(638b/A)	sinler(145b/T)
burc(1153b/A)	mahalle(385b/A)	sofa(2916b/A)
câh-ı menzilet(1300a/F,A)	mahfil(45a/A)	süknâ(586a/A)
civar(834a/A)	mahzen(1600a/A)	şar(1362b/F)
depe(3837b/F)	makam(454b/A)	şehir(1380b/F)
deşt(3334/F)	mansıb(1303b/A)	tâbe-hâne(2916b/F)
dip(854b/T)	manzar(349b/A)	tag(3641b/T)
ev(185a/T)	mecma'(1776a/A)	tarla(2117b/T)
eyvân(837a/A)	mekân(4137b/A)	vâdî(1544a/A)
gûr(741b/F)	mekânsuz(4325a/A,T)	vîrâne(1464a/F)
hânekâh(1683b/F)	menzil(61a/A)	yaban(1431a/F)
hargeh(3415a/F)	mescid(1794b/A)	yakın(144a/T)
hücre(2906b/A)	mesned(139b/A)	yazu(44a/T)
irak(11b/T)	murgzâr(2176b/F)	yir(4370a/T)
işik(4295b/T)	kilîsâ(1794b/Y)	yirsüz(4326a/T)
in(3289a/T)	köpri(2483a/T)	yol(1460a/T)
kâh(897b/F)	köşe(591b/F)	yükseklik(1155b/T)
kal'a(1143b/A)	köy(1046a/F)	zindan(467a/F)
kat(34b/T)	kûh(3334b/F)	
kırañ(1049a/T)	Kûh-ı Kâf(15b/F,A)	

9. Yön

alt(2200a/T)	içre(1725b/T)	taşra(1412b/T)
ard(709a/T)	ilerü(1420a/T)	üst(1363a/T)

ast(1431b/T)	ileyi(333b/T)	yañ(10b/T)
arkara(1201b/T)	orta(297b/T)	yokaru(1301a/T)
aşağa(1301a/T)	ög(711a/T)	yöre(709b/T)
Berü(10a/T)	sag(645b/T)	
girü(10b/T)	sol(645b/T)	

4.4.2.1.5. Bitki ve Hayvanlar

1. Ağaçlar

budak(4239a/T)	yimiş(4240a/T)	dal(4234b/T)
serv(4396b/A)	bâr(3888b/F)	

2. Çiçekler

benefşe(2114b/F)	lâle(2440b/F)	sûsen(3628a/F)
gül(2198a/F)	nergis(4401a/F)	sünbül(2435a/A)
gülnâr(3636a/F)	nesrîn(3629b/F)	yâsemem(3629b/F)
hatmı(3629a/A)	nesterem(3629a/F)	

3. Diğer bitkiler

arpa(2018b/T)	hâr(270b/F)	ot(909b/T)
berg(2704b/F)	hâşâk(1106b/F)	reyâhîn(4396b/A)
bugday(3978b/T)	hes(270b/F)	reyhan(918b/A)
çörçöp(1107b/F)	kök(909b/T)	tere(1523a/F)
dahl(2118b/A)	külef(1802a/F)	tohum(2118b/F)
diken(4202a/T)	nebât(2704a/A)	za‘ferân(2152b/A)

4. Yeşillikler

bag(1337a/F)	çemen(1359b/F)	lâlezâr(4398a/F)
bîşe(2442a/F)	gülistan(1141a/F)	sebzegâh(2872a/F)
bostan(1032a/F)	gülşen(1085a/F)	
bûsitân(3405b/F)	gülzâr(911a/F)	

5. Hayvanlar

‘ankebut(129b/A)	gelle(3345b/F)	murg(12a/F)
aslan(1869a/T)	gûsâl(25a/F)	neheng(1104b/F)
at(1153b/T)	hayvân(2052a/A)	pençe(3710a/F)
ayu(3310a/T)	hörgüç(1301b/T)	pîl(711b/F)
buzagu(2345b/T)	hûk(557b/F)	semender(1067b/F)
cânavar(3641b/F)	ilan(3293a/T)	sevsumar(129a/F)
cemel(2059b/A)	it(3310a/T)	sığır(3215a/T)
davar(4271b/T)	kejdüm(1458b/F)	su‘bân(3858/A)
deve(555a/T)	kelebek(4169b/T)	şîr(463b/F)
dilkü(534b/T)	koyun(2108b/T)	tavşan(3616b/T)
ejdehâ(1618a/F)	kurd(2107b/T)	tazi(118b/F)
ejderhâ(3294b/F)	kuş(12a/T)	toñuz(555b/T)
enkerü’l-asvât(1832b/A)	mâhi(1674a/F)	yılan(2444b/T)
esb(1246b/F)	mâr(1249b/F)	
eşek(2001b/T)	mûr(1249b/F)	

6. Kuşlarla ilgili hususlar

dâm(445b/F)	kanat(21a/T)	pervâz(3792b/F)
dâne(445b/F)	kaynak(1041b/T)	yumurda(1036b/T)

eyegü(3376b/T)	kursak(580b/T)	yuva(2167b/T)
kafas(765b/A)	minkâr(757b/A)	

7. Kuşlar

baykuş(1464a/T)	karga(1129b/T)	tavuk(1031a/T)
bülbül(263a/F)	kaz(1017a/T)	tâvus(817a/A)
çetük(3799b/F)	keklik(1128b/T)	tîhû(2120b/F)
gurâb(2167a/A)	kumrı(1561a/A)	togan(1312b/T)
huffâş(1588b/A)	kuzgun(4377a/T)	tûtî(756a/F)
hüdhüd(14a/A)	serçe(2865a/T)	yarasa(4178a/T)
hümâ(778b/F)	sîmurg(15a/F)	zâg(1670a/F)
kaknüs(3812b/F)	şâhbâz(1120a/F)	

4.4.2.1.6. Diğer İsimler

‘adû(1845a/A)	harâmî(1309b/A)	nükte(2431a/A)
‘ahd(549b/A)	hâs(518b/A)	oyın(1247b/T)
‘akbe(339b/A)	hatar(306b/A)	öğüçi(2922b/T)
‘am(518b/A)	hayât(735a/A)	ögüt(279a/T)
‘âşıklık(1994a/A,T)	haz(2876b/A)	ölüm(474b/T)
‘ayb(311b/A)	hâzır(59a/A)	öyke(2198b/T)
‘azm(1148b/A)	heybet(4051a/A)	pâyân(1559b/F)
‘ömür(281b/A)	hîle(639b/F)	pend(1926a/F)
‘ukûbet(341b/A)	hîlet(1221a/A)	peydâ(797b/F)
ad(319a/T)	hiyel(2995a/A)	peyrev(3904b/F)
âferîde(2413b/F)	hôşlık(3308a/F,T)	pîrâmen(3505b/F)
âferîniş(2373b/F)	hubs(3858a/A)	rây(245b/A)
âfet(599a/A)	hüner(1066a/F)	râz(1055b/F)

âgâz(1559b/F)	istifâ(3324a/A)	rehzen(1117b/F)
agırlık(3259b/T)	ictibâ(3324b/A)	reng(783a/F)
ahbâr(1428b/A)	ihdâd(648a/A)	resm(675b/A)
ahvâl(148b/A) al(820b/T)	ihdâs(3341a/A)	rumûz(1410b/A)
arı(3096b/T)	ikbâl(3876b/A)	rüsvâ(379a/F)
armagan(1346a/T)	intizâr(471a/A)	sa'y(683a/A)
artuk(1122b/T)	is(831b/T)	sâhib(59b/A)
arûsî(676b/A)	istilâh(1426a/A)	salâh(1490a/A)
âsâr(1211b/A) asl(11a/A)	iş(242b/T)	san'at(2031b/A)
âşûb(3842b/F)	işârât(2420b/A)	savâb(652b/A)
av(1123a/T)	işkence(1552a/F)	sâzkâr(488b/F)
bâb(419b/A)	iz(591a/T)	sebeb(882b/A)
baht(1270b/F)	kâfile(1635a/A)	sedd(401b/A)
basacak(1181b/T)	kâlib(81b/A)	selbet(1272b/A)
basîç(3245b/F)	kâsıd(1513b/A)	serdîh(4270b/F)
başlık(2787b/T)	kâyır(478b/)	sergîn(1804b/F)
bedbaht(3433a/F)	kayu(3951b/T)	sîret(1577a/A)
belâ(1507b/A)	kelâm(840b/A)	sirişt(3906b/F)
bî-hünerlik(3223b/F,T) birlik(29a/T)	kelebeklik(4212b/T)	suç(649b/T)
boya(1447a/T)	kemâl(690a/A)	suhf(2582b/A)
bû(783a/F)	kemlik(1219a/F,T)	sun'(1916a/A)
bünyâd(290b/A)	kenâr(685b/F)	sûret(276a/A)
bürhân(2027b/A)	kırgıl(2766a/A)	süst(549b/F)
cefâ(696a/A)	kıssa(3803b/A)	sütûn(3287a/A)
cehd(3002b/A)	kir(2883b/T)	süvârî(2429a/A)
cerr(2010b/A)	konşı(899b/T)	şakâyık(3510b/A)
	konşuluk(1840b/T)	şart(2678a/A)

cevâb(440b/A)	kudûret(647b/A)	şekil(154a/A)
cevr(483b/A)	kur'a(1539a/A)	şemme(1693a/A)
cezâ(696b/A)	kutsuzluk(3579a/T)	şikâr(1148b/F)
çav(1123b/T)	künyet(1267b/A)	şöhret(2606b/A)
çöplik(3798a/F,T)	lefgerî(751b/F)	şûriş(665b/F)
delîl(1407b/A)	lücce(3108b/A)	ta'na(2059b/A)
delük(3815a/T)	makamât(328b/A)	ta'ziyye(1387b/A)
dirlik(474b/T)	maksûd(1513b/A)	ta'alluk(3786a/A)
dîvâr(833b/F)	mekr(2995a/A)	tâlib(303b/A)
dügün(2973b/T)	mevt(742a/A)	tamulık(1993a/T)
dünyelik(2733b/A,T)	meyl(917a/A)	tanuk(2316a/T)
düş(332b/T)	mihnet(297b/A)	tekellüf(1711a/A)
emr(643a/A)	mînâ(2175b/A)	tekne(2196/T)
enbûh(2260b/F)	miskînlik(1607a/A,T)	telbîs(423b/A)
ergilik(3611a/T)	muhannes(1765a/A)	tıfl(780b/A)
erlik(2750a/T)	muhkem(549b/A)	tok(2138a/T)
esbâb(237b/A)	murâd(1711b/A)	tu'm(783a/A)
esrâr(327b/A)	muvâfiklık(613a/A,T)	tufeyl(830b/A)
evran(1231b/F)	mürekkeb(1793b/A)	uc(639b/A)
eylük(725b/T)	müsâfir(3019a/A)	ululuk(2522b/T)
eyülik(3225a/T)	müşkil(267b/A)	uyku(2474b/T)
fahr(79a/A)	müzd(1026b/F)	ük(3185b/T)
fâni(787b/A)	müzebzeb(1793a/A)	varlık(2614a/T)
fitnat(245b/A) fi'l(5a/A)	mâkes(270a/F)	vasf(265b/A)
figân(637b/F)	nakl(1910a/A)	yalıñ(2887b/T)
fodül(1834b/A)	nâm(1691a/F)	yas(3153b/T)
gâlib(303a/A)	nâ-mahrem(800a/F,A)	yavuzluk(1763b/T)

gavr(3236a/A)	nazar(2173a/A)	yoklık(1606a/T)
geñ(1413b/T)	necis(1819b/A)	zahmet(1457b/A)
gerçek(234a/T)	nehy(643a/A)	zât(34a/A)
giriş(1947b/F)	neng(403b/F)	zengi(2851a/F)
gulgula(2317/A)	nesne(1901a/T)	zevâl(277b/A)
güzîn(1127a/F)	niçelik(3332a/T)	zevk(1039a/A)
hadd(799b/A) hâl(59a/A)	nisbet(825b/A)	
halâllık(2983b/A,T)	niyyet(3005a/A)	
hâlet(739b/A)	nizâm(840b/A)	
halîfalık(3322b/A,T)		

4.4.2.2. Fiiller

Eserde geçen fiiller tespit edilerek yapılarına göre basit - türemiş, yardımcı eylem kurulan ve kurallı birleşik fiiller olarak gruplandırılmıştır.

4.4.2.2.1. Basit ve Türemiş Fiiller

Eserde tespit edilen basit ve türemiş fiillerin sayısı 353 olarak tespit edilmiştir. Türemiş fiillerden 1'inin kökü Arapça, 4'ünün kökü Farsça olarak tespit edilmiştir. bunların dışındaki 349 fiilin kök ve gövde itibarıyla Türkçe olduğu görülmüştür.

‘ayıbla-(191b)	düş-(19a)	sagal-(1637a)
aç-(153a)	düşür-(190a)	sakın-(1044a)
açıl-(266a)	düz-(1852a)	sal-(86a)
adla-(2417b)	düzet-(2076a)	salda-(2417a)
ag-(3586a)	düzil-(3912a)	oñar-(3924b)
agla-(589b)	düzül-(3790a)	otla-(1819b)
akıt-(660a)	eglen-(1489b)	otur-(1301a)
aktarıl-(1209b)	ek-(2435a)	oyna-(601b)

al-(207b)	ekil-(3808a)	ög-(2164a)
aldan-(31a)	eksil-(1635b)	ögret-(1074a)
añ-(1033a)	eri-(2618b)	ögün-(1100a)
añla-(62a)	eski-(895b)	öl-(970b)
añlan-(1499b)	esle-(2134b)	öldür-(963b)
añlat-(2678b)	esri-(503b)	öp-(96b)
añra-(3693a)	eyle-(175a)	san-(21b)
ar-(50a)	eymen-(1168a)	sat-(2071b)
arıt-(89b)	eyt-(149a)	sataş-(3920b)
artur-(2252a)	geç-(18b)	savıl-(1173a)
as-(87b)	geçür-(1367b)	savur-(1510b9)
asıl-(3596b)	gel-(54a)	say-(205b)
aşla-(4236a)	gerek-(1943b)	seç-(1901b)
aşlan-(4241a)	getür-(2280b)	segrit-(2218a)
at-(1172b)	gey-(99a)	sev-(193b)
atlan-(1197a)	geyür-(751a)	sevin-(218a)
avla-(1124b)	gez-(57a)	sıg-(3156b)
ayır-(1030b)	gezdür-(3461b)	sın-(1826a)
ayrıl-(64a)	giçlen-(3522a)	sına-(1194a)
ayrış-(2108a)	gider-(207a)	sır-(1775a)
azarla-(1310b)	gir-(183b)	sokşur-(2211a)
azdur-(3461a)	git-(1295b)	sol-(313a)
azıt-(3801b)	givir-(1952a)	sor-(26a)
bağışla-(200b)	gizle-(2258a)	sög-(2164b)
bagla-(361b)	gizlen-(4178a)	sök-(3376b)
baglan-(1759b)	göçür-(1153b)	söyin-(3516a)
bak-(36a)	gönder-(2414b)	söylen-(1698b)

bakış-(3957a)	göndür-(587b)	söylet-(126a)
banıl-(363b)	gör-(15b)	söyündür-(3930b)
barış-(2108b)	görin-(100a)	sun-(2656b)
bas-(338a)	göster-(47a)	sür-(391b)
başar-(394a)	götür-(2261b)	süri-(2911b)
başla-(90a)	gözle-(369a)	sürtiş-(2804a)
bat-(1161b)	gül-(91b)	sürük-(3388b)
begen-(181b)	güldür-(2745b)	sürükdür-(3359a)
bekle-(1875b)	gürle-(1145b)	süzil-(3912b)
belür-(1214b)	güt-(555b)	şeş-(1156a)
belürt-(2539b)	güy-(1228a)	tagıl-(2262a)
beñze-(1440b)	mñran-(1833a)	tal-(1083a)
benzet-(751b)	ır-(1030a)	taldur-(4064a)
besle-(1784a)	ırla-(1046b)	tañla-(180b)
bırak-(2269a)	ısmarla-(1388b)	tap-(23a)
bil-(43b)	ışı-(1888b)	tartıl-(874a)
bildür-(963a)	ışıla-(1859b)	taşla-(2755a)
bilişdür-(322b)	ışıt-(1034a)	tîmarla-(1388a)
bin-(1100b)	iç-(249b)	tog-(187a)
bindür-(1157b)	igren-(1846b)	toku-(170b)
birik-(3156a)	ilet-(495b)	tol-(3743b)
biş-(3554b)	ilikdür-(3589a)	toldur-(2450b)
bit-(264a)	ilin-(2397a)	toñ-(1621a)
bitür-(1274a)	ilt-(4068a)	toy-(2141b)
bogıl-(3742a)	in-(9a)	toyla-(261a)
böl-(972b)	inan-(1902b)	tur-(204a)
bul-(39b)	inandur-(3437b)	tuy-(2267b)

bulaş-(2953a)	indür-(1157a)	tükür-(4239b)
bulın-(972b)	iñle-(2722a)	uç-(293a)
bur-(2204a)	ir-(9b)	um-(923b)
burtar-(171b)	irgür-(3820b)	unit-(7b)
buş-(279a)	iriş-(13b)	urın-(2257b)
buyur-(552b)	irişdür-(2726a)	urın-(2257b)
büri-(2911a)	irür-(1169b)	usan-(1837a)
çağır-(1054b)	iste-(38b)	uşat-(85a)
çak-(3938b)	işit-(103b)	ut-(169a)
çakış-(3957b)	işle-(314b)	utan-(4416b)
çat-(1184b)	iv-(289b)	utandır-(2315b)
çek-(1067a)	izle-(369b)	uy-(100b)
çekil-(3808b)	kaç-(565a)	uyan-(654a) ,
çevrin-(2374a)	kak-(2910b)	uyar-(2445a)
çeyne-(2207b)	kakı-(2164b)	uza-(1497b)
çık-(97b)	kal-(506b)	uzat-(973b)
çıkar-(447a)	kaldur-(1218a)	üleş-(2953b)
çiyne-(1391b)	kan-(2656a)	ürküt-(1232b)
dak-(3941b)	kap-(3719b)	üş-(203b)
daniş-(1555a)	kapıl-(276a)	üzül-(3790b)
dañla-(1290a)	kar-(638a)	var-(10b)
dara-(2510b)	karış-(3448b)	vir-(207b)
dart-(2449a)	karışdur-(773a)	yak-(97a)
dartıl-(3980a)	kaşı-(4050a)	yalvar-(193b)
deg-(895b)	kat-(1730a)	yandır-(3251a)
degşür-(4412b)	katlan-(1197b)	yañıl-(194b)
degür-(1350b)	kavuş-(11a)	yapış-(2928b)

der-(1270b)	kayır-(1516a)	yar-(125a)
devrin-(2374b)	kayna-(2207a)	yaraş-(720a)
dın-(1763a)	kazan-(1126b)	yarat-(1902b)
di-(24a)	kertil-(3980b)	yasta-(48a)
didür-(4386b)	kes-(338b)	yat-(1697a)
dile-(537a)	kesil-(313b)	yaz-(499a)
diñle-(2722b)	kıgırt-(53b)	yaz-(57b)
dir-(445b)	kışla-(526a)	yığ-(1440b)
diril-(3840a)	kişkür-(2180b)	yık-86b)
dirşür-(3826a)	ko-(40a)	yıkıl-(1097a)
dit-(2214b)	kocal-(473b)	yi-(41b)
ditre-(202a)	kon-(1133a)	yidil-(1942b)
dizil-(2377a)	kork-(1058a)	yidür-(1486a)
dokı-(174a)	kov-(4280b)	yigren-(222a)
dokın-(1173b)	köyündür-(3930a)	yin-(1486b)
dola-(3054a)	kur-(2177b)	yir-(244b)
dök-(2435b)	kurtar-(170a)	yit-(103a)
dön-(1044b)	kurtıl-(1409b)	yonıl-(1947b)
dönder-(2414a)	kuşat-(2186a)	yorı-(14b)
döndür-(156b)	kutlula-(2317b)	yoy-(3371a)
döndür-(587a)	kuzla-(3729a)	yöri-(93b)
dörit-(1905a)	kükre-(3738a)	yun-(1101b)
dur-(969b)	muştıla-(3746b)	yut-(3671a)
durıt-(3313b)	ogurla-(2368a)	yügür-(2183a)
dut-(169b)	ör-(1454b)	yüpile-(782b)
duy-(1095b)	örgen-(1842b)	yüz-(850a)
düken-(3825b)	örtün-(2166a)	

düket-(2005b)	öt-(3817a)
dür-(125b)	saç-(1339b)
düriş-(13a)	sag-(3586b)

4.4.2.2.2. Birleşik Fiiller

Bir isim ile bir yardımcı fiilin yahut iki ayrı fiil şeklinin ya da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilden meydana gelen ve bir tek kavramı karşılayan fiil türleri birleşik fiil olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2003:791). Eserde çok sayıda birleşik fiil bulunmaktadır. Bu birleşik fiilleri şöylece gruplandırabiliriz:

4.4.2.2.2.1. Yardımcı Eylemle Kurulan Birleşik Fiiller

İsim soylu kelimeler ile kullanılarak ismin anlamıyla yüklü fiiller oluşturan yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerdir. Eserde kıl- yardımcı eylemiyle kurulan 160, eyle- yardımcı eylemiyle kurulan 98, it- (et-) yardımcı eylemiyle kurulan 65 ve ol- yardımcı eylemiyle kurulan 68 birleşik fiil tespit edilmiştir.

Kıl-

âbâdân kıl-(3428b)	imlâ kıl-(2030a)
‘adâvet kıl-(1858a)	imtihân kıl-(2254a)
‘adem kıl-(1532b)	inşâ kıl-(2030b)
‘arza kıl-(106b)	iş kıl-(3402b)
‘isyân kıl-(555b)	‘itâb kıl-(3312a)
‘işret kıl-(1150b)	kabûl kıl-(284a)
âferîn kıl-(3766a)	kahr kıl-(2467b)
âh kıl-(679b)	kâr kıl-(275a)
âheng kıl-(1810a)	karâr kıl-(417b)
‘amel kıl-(900a)	kasd kıl-(199b)
âsân kıl-(2360b)	kem kıl-(1202b)
assı kıl-(376b)	kemzenlik kıl-(1838a)

‘âşıklık kıl-(1994a)	kurbân kıl-(465b)
âvara kıl-(4198a)	lutf kıl-(200b)
‘ayân kıl-(3944a)	meded kıl-(2557a)
âzâde kıl-(1004b)	melâmet kıl-(3114b)
‘azm kıl-(4085a)	menzil kıl-(3908b)
bahâne kıl-(1760a)	mesel kıl-(16b)
bast kıl-(2046a)	mest kıl-(1701a)
bâtıl kıl-(101b)	murassa kıl-(2730b)
beyân kıl-(317b)	muttali‘ kıl- (3113b)
bî-ma‘nî kıl-(3365b)	mübeddel kıl-(2413a)
birlik kıl-(4222a)	müfevviz kıl-(3008a)
bühtân kıl-(2212a)	mülevves kıl-(2884b)
câzûlık kıl-(3603a)	nâliş kıl-(3773a)
cedvel kıl-(2016a)	namâz kıl-(740a)
cefâ kıl-(2752a)	nazar kıl-(1592a)
cehd kıl-(2142a)	nefrîn kıl-(1830b)
cevlân kıl-(2360a)	nisâr kıl-(3013a)
cilve kıl-(2693a)	nişân kıl-(1381a)
çâre kıl-(3934a)	nûş kıl-(493a)
da‘vâ kıl-(2416b)	pâk kıl-(3902b)
da‘vet kıl-(1110a)	pejmurde kıl-(280b)
da‘vî kıl-(2783b)	penâh kıl-(3440b)
delü kıl-(1706a)	penhân kıl-(1284a)
derc kıl-(2025b)	peşîmân kıl-(1385b)
dermân kıl-(925a)	peydâ kıl-(362a)
dermânlık kıl-(2718b)	rahm kıl-(460b)
du‘â kıl-(731a)	rahmet kıl-(747b)

dürüst kıl-(1530b)	rehber kıl-(51b)
düşmanlık kıl-(2376a)	rüsvâ kıl-(712b)
eksüklik kıl-(3458a)	sayru kıl-(884b)
eser kıl-(441a)	secde kıl- (3330b)
fermân kıl-(492a)	sefer kıl-(1361b)
figân kıl-(2977b)	sengsâr kıl-(3929b)
fikir kıl-(179b)	server kıl-(51a)
fikret kıl-(1867a)	seyr kıl-(346a)
gavgâ kıl-(3712b)	şefâ‘at kıl- (3112b)
girde kıl-(2074b)	sohbet kıl-(799a)
gurruş kıl-(534a)	şükr kıl-(2385b)
gusl kıl-(681a)	ta‘arrüf kıl-(2363b)
gümrah kıl-(1086a)	ta‘assub kıl-(117a)
günâh kıl- (3135a)	tâ‘at kıl- (3141b)
haber kıl-(3721a)	ta‘ayyün kıl-(3281a)
hacil kıl-(578b)	tahammül kıl-(3125b)
hakanlık kıl-(947a)	takâzâ kıl-(3712a)
hall kıl-(577b)	taleb kıl-(3092b)
hâkim kıl-(4011a)	tamâm kıl-(3401b)
hamle kıl-(1065b)	tapu kıl-(919b)
hâsekî kıl-(1005a)	tasarruf kıl-(2363a)
hâsıl kıl-(236a)	tasnîf kıl-(4419b)
hasta kıl-(2185a)	teberrâ kıl- (3124b)
hatâ kıl-(211b)	tedbîr kıl-(69a)
havâle kıl-(2136b)	teferrüc kıl-(160b)
hazer kıl-(1193a)	tehî kıl-(3708b)
hidmet kıl-(612b)	temâşâ kıl-(350a)

hîlet kıl-(1221a)	temîz kıl-(2047a)
hisâb kıl-(2041a)	terbiyet kıl- (3302b)
hizmet kıl-(2307a)	tersi kıl-(512b)
hor kıl-(1836b)	tevbe kıl-(415b)
hukbânlık kıl-(550b)	tevekkül kıl-(3661a)
hurûş kıl-(493b)	vefâ kıl-(1745a)
hürmet kıl-(95a)	vîrân kıl-(2127a)
‘ibâdet kıl-(1766b)	yagma kıl-(4406b)
ihsân kıl-(465a)	yarî kıl-(120a)
ihtirâm kıl-(798a)	yavu kıl-(2663b)
ihtiyâr kıl-(486b)	yavuzluk kıl-(1801a)
iktidâ kıl-(823b)	yazuk kıl-(3127a)
iltifât kıl-(1285a)	zârî kıl-(120b)
îmân kıl-(3456b)	ziyân kıl-(3055b)

eyle-

‘adl eyle-(952b)	mihnet eyle- (3367a)
‘amel eyle-(2248b)	misâl eyle-(2439b)
‘ayân eyle-(317a)	muztar eyle-(2371a)
‘İşret eyle-(3841b)	münâcât eyle- (3110a)
‘özl eyle-(1496b)	müstakîm eyle- (2846b)
âbâd eyle-(1319b)	niyâz eyle-(420b)
âgâh eyle-(3459b)	pâre pâre eyle-(659b)
âgâz eyle-(17b)	pervâz eyle-(146b)
ârzû eyle-(3166b)	peydâ eyle-(458a)
âzâd eyle-(1007a)	rahmet eyle-(746b)
âzürde eyle-(2113b)	sabr eyle-(513b)

bast eyle-(1511b)	sahîh eyle-(994a)
berk eyle- (3022b)	sâz eyle-(17a)
beyân eyle-(4164b)	secde eyle-(421b)
bilîş eyle (2822a)	sefer eyle-(58a)
cefâ eyle(719a)-,	serzeniş eyle-(584a)
celî eyle-(2513b)	süst eyle-(1530a)
cem' eyle-(237b)	şâd eyle(1007b)-,
cûş eyle-(1223b)	şefâ'at eyle-(678a)
dâd eyle-(524a)	şerh eyle-(273b)
delü eyle-(532b)	ta'lîl eyle-(2021b)
du'â eyle-(735a)	ta'rîf eyle-(2024a)
dürüst eyle-(1881a)	ta'rîf eyle-(2603a)
edâ eyle- (3242a)	tahsîl eyle-(2021a)
eser eyle-(1342b)	tahsîn eyle-(2287b)
garra eyle-(134a)	taktî' eyle-(2031a)
gusl eyle-(407b)	taleb eyle-(697b)
gûş eyle-(714a)	târ-mâr eyle-(3369ab)
hac eyle- (3244a)	tarsî' eyle-(2031b)
hall eyle-(267b)	tasnîf eyle-(2024b)
hâs eyle- (3153a)	tavâf eyle-(348b)
helâl eyle-(724a)	tekebbür eyle-(462a)
hisâb eyle-(2018b)	temâşâ eyle-(1362a)
hûb eyle- (3005a)	temîz eyle-(35b)
hurûc eyle-(1885a)	terâzû eyle-(3285b)
hurûş eyle-(1223a)	terk eyle-(195b)
ihtirâm eyle-(1822a)	tevekkül eyle-(78a)
ikrâr eyle-(456a)	vefâ eyle-(1772a)

isbât eyle-(1569a)	verziş eyle-(2509b)
ittifâk eyle-(958a)	yâd eyle-(524b)
kadh eyle-(2205b)	yagma eyle-(583a)
karâr eyle-(2163a)	yalan eyle-(2309b)
kısas eyle-(985b)	yâr eyle-(2143b)
kibr eyle-(2401b)	yas eyle-(3153b)
kul eyle- (3263b)	zahmet eyle-(3087b)
kûr eyle-(3427b)	zıkr eyle-(1703a)
meclis eyle-(2029a)	ziyân eyle-(3284b)
medh eyle-(941b)	zûr eyle- (3427a)
melâmet eyle-(992b)	
meyl eyle-(1364a)	

Ol-

‘âk ol-(1786a)	lâyık ol-(847b)
‘âşık ol-(256a)	ma‘lûm ol-(1140b)
‘ayân ol-(310a)	mahrem ol-(1641b)
âdem ol-(3164b)	mahv ol-(500a)
âgâh ol-(1b)	mahsûs ol-(3426b)
ayru ol-(4a)	mât ol-(3817a)
âzâd ol-(1690b)	melûl ol-(1813a)
bâki ol-(2653b)	melûl ol-(482b)
berhurdâr ol-(2677b)	mest ol-(515b)
bir ol-(525b)	meşgûl ol-(2301b)
bîzâr ol-(3122a)	muhâl ol-(2053b)
delü ol-(1716a)	muhtâc ol-(475a)
dil-pezîr ol-(2321b)	mukîm ol-(3411a)

fânî ol-(1481a)	münkir ol-(3124a)
fârig ol-(2141b)	müstecâb ol-(641b)
fâsid ol- (3660a)	müsûlmân ol-(3162b)
fâş ol-(2365a)	perîşân ol-(92a)
fedâ ol-(342b)	râzı ol-(1000b)
fehm ol-(1932b)	rûsvâ ol-(379a)
ġâfil ol-(1699b)	sâkin ol-(438a)
ġarra ol-(778a)	sâkin ol-(586a)
giriftâr ol-(400b)	sayd ol-(157b)
gümrâh ol-(645a)	sayru ol-(4b)
hâcet ol-(823a)	sehl ol-(65b)
harâm ol-(1418b)	şâd ol-(1307a)
hayf ol-(765b)	şermsâr ol-(664a)
hayz ol-(2222b)	tamâm ol-(1736b)
hâzır ol-(66b)	tebâh ol- (3438a)
îmin ol-(586b)	vîrân ol-(2132a)
kâfir ol- (3162b)	yalan ol-(2338a)
kara ol-(2843b)	yâr ol-(385b)
kem ol-(3164a)	yiksân ol-(1482b)
kul ol-(109a)	zâr ol-(400a)
kül ol-(3837a)	zişt ol-(1667b)

it-

‘arz it-(1082b)	isti‘mâl it-(2020a)
‘ayş it-, (295a)	istidlâl it-(2020b)
‘azm it-(202b)	istihrâc it-(2035b)
âh it-(3052a)	kabz it-(731b)

bahs it-(2026a)	kadh it-(2386b)
cehd it-(259a)	kasd it- (3367b)
def' it-(997b)	kayd it(98a)-,
dere it-(2598b)	kullık it-(110b)
dür-feşânlık it-(2728a)	medh it-(2386a)
eylük it-(1801a)	men' it-(2327a)
fark it-(1584b)	muhtâc it-(3657b)
feryâd ir-(142a)	münkâd it-(2517b)
figân it-(1812a)	nâz it-(1498b)
gaybet it-(2369a)	nisbet it-(115b)
gile it-(1815b)	oyñ it-(1207a)
giley it-(206b)	perhîz it-(2382b)
hacc it-(1883a)	rahm it-(460b)
hall it-(343b)	sabr it-(395a)
harc it-(1482a)	sayd it-(98b)
hatm it-(23b)	sâz it(1498a)-,
hayr it- (3011b)	seyr it-(1142a)
hışm it-(588a)	sihr it-(158a)
ihrâc it-(2035a)	su'âl it-(440a)
ihtisâr it-(2038a)	târâc it-(1541b)
ihtiyâr it-(809b)	teferrüc it-(346b)
ikrâm it-(2303a)	terk it-(71a)
ikrâr it-(2341a)	tertîb it-(741a)
iltifât it-(1662a)	tîz it-(2382a)
in'âm it-(2303b)	va'ızlık it-(1925b)
inkâr it-(2341b)	vaffîz it-(520a)
irşâd it-(2517a)	vasf it-(1397a)
îsâr it-(1533b)	yâr it-(89a)

4.4.2.2.2. Kurallı Birleşik Fiiller

Tasviri fiil olarak da adlandırılan ve zarf fiil eki almış bir fiilin başka bir fiile birleşmesinden meydana gelen bu birleşik fiillerden 48 tane tespit edilmiştir.

alıma-(1250b)	gelime-(1250a)	kurtarıvir-(982b)
anladıvir-(3864a)	gidebil-(4165b)	olıbil-(2648b)
ayrılıma-(1356a)	girüdur-(2444a)	olıma- (810b)
bağlayubil-(410b)	gömeko-(2895b)	öğrenügit-(2871b)
bildürivir-(3973a)	gömeko-(3382a)	soravar-(3515b)
bulıma(2623a)	göreme-(2620)	söylenüdur-(2231a)
dartabil(3243)	göreme-(3466a)	süredur(1225b)
dartıvir-(3226b)	görevar-(3514a)	şesebil-(3778a)
diyüdur-(3720b)	idegör-(792a)	urıma-(4360a)
dönderime-(2410a)	iledübil-(3330a)	yazama-(2540b)
dözebile-(1029a)	ireme-(2620b)	yitürime-(3264a)
durugel-(1565a)	kaçagör-(3505a)	yyüdur-(3720a)
eriyügör-(464b)	katlanıma-(3513a)	yyüyaz-(2004b)
eşebil-(3778b)	kavışgör-(788b)	yügürigir-(3533a)
eylenüdur-(2231b)	kesedur-(661b)	yügürügel(3531a)
geçegör-(3505b)	komayugör-(2929a)	yüzebil-(1029b)

4.4.2.3. Deyimler

Bir dilin en önemli söz varlığı unsurlarından olan deyim Türkçe Sözlük'te (2005:517) “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmıştır. Aksan (2002:95) ise deyimini “genellikle bir durumu karşılayan olayların özelliklerini, insanın karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini betimlemek üzere oluşturulmuş, kendi anlamları dışında kullanılan söz ögeleridir” şeklinde tanımlamaktadır.

Gülşehrî eserinde Türkçenin anlatım gücünü gösteren ve anlam zenginliği oluşturan deyimlerden çokça yararlanmışır.

‘âciz kal-(2325b)	kadr ur-(1622b)
‘akla togru gel-(1900b)	kan agla-(1235b)
‘aklı git-(403a)	kanlu yaş saç-(565b)
‘avrat al- (2956b)	kanına gir-(1383b)
‘izzet bul-(2679b)	kara kop-(2221a)
‘ömr sür-(726b)	karârı kalma-(694a)
ad ur-(223a)	karşu gel-(286b)
agıza düş-(90b)	kefen soy- (3576b)
agızdan eyü söz çık-(1823b)	kemâl bul-(768b)
agzını aç-(2920a)	kemâle ir-(769b)
agzuna taş dik-(2273b)	kendüzin bul- (885b)
akın sal-(86a)	kıymet bil-(1604b)
alu gör-(75b)	kıymet bul-(1609b)
and iç (3013b)	kıymet ur-(2361a)
ârâyiş bul-(2119a)	kız al-(394b)
âsâyiş bul-(2119b)	kiçi gör-(244a)
âvâzı çık-(108a)	kopuzdan kılı üzil- (3192a)
ay dutıl- (2842a)	kov kovla-(2216b)
ayağına düş-(717b) ,	koynına gir-(505a)
bagrın yak-(3830b)	koynında yılan bisle-3301b)
bahse gir-(2238a)	kur‘a ur-(1538a)
bâkî kal-(760b)	kurbân kıl- (3014b)
başı taşdan taşa ur-(219b)	lâf ur-(3890b)
başuña yıkıl-(2593b)	lakab ur-(1757a)

beşâret vir-(655a)	lâyık gör-(53a)
boynın ur-(1296b)	lezzet sür-(1835a)
cân ısmarla-(1388b)	lezzet vire(1210b)
cân ilet-(337a)	lutf işle (3084a)
cân vir-(738b)	matem tut-(671b)
cânı köyinmek(464a)	mihmân kıl (3014a)
canı kurbân kıl- (492b)	muhâla ur-(150b)
cânın al-(2136a)	na'ra ur-(665a)
cânını bağışlaya-(980b)	namâza dur-(418b)
cânını şâd eyle-(754b)	nasîhat vir-(375a)
cânuña kasd eyle-(104b)	oruç dut-(3937a)
cevâb işit-(440b)	ödi sıld-(1061b)
çile çıkar-(638b)	ögüde gir-(1924b)
çöpe say-(2189a)	ögüt dut-(279a)
dadını vir-(140b)	ögüt vir-(376a)
dâg ur-(2485)	özür dile-(421b)
derdine devâ ir-(650a)	pâyâna ir-(397a)
derisin yüz-(1236b)	perdesin yırt-(2680a)
dermân bul-(1009b)	rengüñ sol-(1911a)
devâ vir-(2494b)	revnaka gel-(815a)
dil bile-(572a)	rişvet vir-(194b)
dilüñi dut-(103a)	saçı sakalını yol-(1390a)
diş bile-(1357a)	sagışa gel-(1629b)
dürûd eyle-(1922a)	satun al-(764b)
el öp-(2574b)	saykal bul-(2696b)
el sun-(2383b)	sebâta iriş (2704b)
el vir-(2946b)	sehâvet it- (3015a)

eline geç-(2120a)	selâm vir-(798a)
elüne gir-(1797a)	selâmatlığa ir-(651b)
Emrini dut-(2134b)	semâ‘ ur-(2511b)
eser kıl-(441a)	sevâb işle- (3086a)
eylük işle-(725b)	sıhhat bul-(2382b)
fakîr okı-(1474b)	sözüm dut-(111a)
fermân vir-(2157a)	su üstine nakış yaz-(1108a)
fetvi vir-(959a)	suçını bağışla-(649b)
fidî cân kıl-(1385a)	şehâdet getir-(737a) ,
gam yir-(898a)	şifâ bul-(993a)
gerdege gir(2974a)	ta‘ziyye dut-(1387b)
gevededen canı git-(114b)	tafaddul işle (3076b)
göñli hoş ol-(2366a)	tahiyyât irür-(1922b)
göñline düş- (2806b)	ta'na ur-(2687b)
göñlüne düş-(390a)	tanuklık vir-(2340b)
göñül bağla-(466b)	tazarru‘ kıl-(635a)
göñül vir-(377a)	Tekye ur-(2177a)
göñül yık- (3309a)	tenge gel-(1833b)
göñülden sök-(1542a)	tereye dut-(1848b)
gözden bırak-(487b)	terkin ur-(2939b)
gözin yum-(885a)	tevbeye gel-(1088a)
gözine giriş-(431a)	toprağı başa saç-(393a)
gözleri kan tol-(131b)	toz kondurma-(1758b)
gözleri kanın dol-(3723b)	uçına ir-(728b) ,
gözünü dik-(1122a)	ussı başa dirşür-(94a)
gün dog-(113a)	ussı başdan ilet- (3123a)
haber vir-(3610a)	ussı başına gel-(375b)

haddan geç-(3644a)	ümîdin kes-(967a)
haddini bildür-(3131a)	vefâ bul-(986a)
hakîr okı-(1474a)	yabana at-(3977b)
hakuñdan çık-(729a)	yalan söyle-(905b)
halâl eylen- (2940a)	yalan söz kuzla-(3729a)
hâsıla gel- (2716b)	yaluñuz ko-(569a)
hâtırı kal-(2366b)	yay yas-(1791a)
hâtırı kal-(2366b)	yili es-(3722a)
hâtırından git-(667b)	yirine getür-(1882a)
hayfa geç-(671b)	yol bul-(2423b)
hayrân kal-(38a)	yol vir-(857b)
herze söyle-(1798b)	yolından kal-(1531b)
hisâba getür-(1622a)	yolını dut-(4117a)
hôş dut-(2303b)	yüregi kan tol-(1238b)
hoş gel-(893b)	yüregin tagla-(123a)
hükümü revân ol-(3331a)	yüreği yan-(464a)
irak düş-(1973b)	yürek yak-(3765a)
ihsân işle- (3099a)	yüz burtar-(3762a)
ilerü getür-(3992a)	yüz dut-(3759a)
îmân getür-(214b)	yüzünden sirke ak- (3296b)
îmândan çık-(1311a)	yüzine bak-(2146a)
iş düş-(343a)	yüzine urıl-(1998b)
işüne gel-(1734b)	yüzü olma-(3058b)
işüne git-(395b)	yüzüne güldür-(3761a)
kadem ur-(619a)	

4.4.2.4. İkilemeler

Genel olarak var olan bir durum, duygu yahut olayı pekiştirmek için kullanılan ikilemeler Türkçe Sözlük'te (TDK, 2005:948) "anlamı pekiştirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması" şeklinde tanımlanır.

"Türkçenin her döneminde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı, gerek söz dizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli özelliklerinden birini oluşturan özellik ikilemelerin sık kullanılmasıdır.(...) Bu özellik, Türkçenin kendine özgü, değişik anlatım olanaklarının varlığını ortaya koymaktadır; aynı zamanda anlam bilimi ve söz diziminin ikilemeler yoluyla kazandığı işlevselliği de göstermektedir" (Aksan,1996:60).

Eserdeki ikilemeler; kelimenin tekrarı, kelimenin zıt ve yakın anlamlısı ile yakın anlamlı kelimelerden oluşmuştur.

- 10 **Bir bir** ol yirden ki geldiler berü
Ol yaña varmak gerek **bir bir** girü
- 623 **Dün ü gün** yalvarmak aña kim hakîm
Hazretinde sagala-y-ıdı sakîm
- 659 Oda yakmış kâfir olmak tonını
Pâre pâre eylemiş pîlûnını
- 703 Yolu bilmez **vâlih ü hayrân** gezer
Tagda taşda zâr u sergerdân gezer
- 1301 **Yokaru aşaga** oturdum dime
Bize bir hörgüçi götürdüm dime
- 1473 **Ulu kiçi** kim yola irişdiler
Her biri bir genc-ile dürişdiler

- 2018 *Tahta remliyle cihâni bî-hicâb*
Arpa arpa eyledüm yüz kez hisâb
- 2111 *Îl içinde eyledür hükmüm revân*
Kim kıla emrüm zemîni âsumân
- 3679 *Aslan eydür bir av işüm bitürür*
Eksügümi geregümi yitürür
- 3682 *Getürevüz hakkını yohsa girü*
*Ala bizden hakkını **uru uru***
- 3731 *Tavşan aslandan girü kalur-ıdı*
Arkun arkun korkudan gelür-ıdı
- 3744 *Hurrem ü handân u hôt girür yola*
*Murgzâr içinde **oynayu güle***
- 3827 *Odunu dirşürüben **düni günü***
Bir depe gibi yıgar ol odunu
- 4255 ***Uça uça** vâlih ü zâr oldılar*
Güçleri gitdi vü hayrân kaldılar

4.4.2.5. Atasözleri

Atasözü Türkçe Sözlük'te "Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz" olarak tanımlanmıştır. Eserde sayıları çok fazla olmasa da atasözlerine rastlanmaktadır.

- 1108 *Yazmaya su üstüne nakşu kişi*
Suya tekye uranuñ yildür işi
Su üstüne yazı yazılmaz.

3452 *Mekri bir gün şahsuñ üstine üşer*
Ayruga kuyu kazan kendü düşer

3453 *Her kim ol kuyu kaza bir kardaşa*
'Akıbet ol kuyuya kendü düşe

3454 *Sorma kim kuyu kazan kendü ola*
Girü hem bir kuyu içinde öle

El için kuyu kazan evvela kendi düşer.

3846 *Konşılar diini gözüñe gün gelür*
Ayruguñ yası saña düğün gelür

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

El elin eşeğini türkü çağırarak arar.

3451 *Altun altunlıkda magbûn ola mı*
Kaynamag-ıla mis altun ola mı

Altın yere düşmekle pul olmaz.

3305 *Dilemez-iseñ ki dola ev düütün*
Oduñ üstine dahı urma odun

3669 *Su yolını açmayınca akmaya*
Tañrı âhir bacadan bırakmaya

Su akar yatağını bulur.

3671 *Ayruk agzıyla agu yutmak gerek*
Ayruk eliyle ilan dutmak gerek

Maşa varken elini ateşe sokma.

4.4.2.6. Kalıp İfadeler

Kalıp ifadeler aynı dili konuşan insanların, belli durumlarda söylemiş oldukları ve genelleşmiş ve gelenekselleşmiş özel bir anlam ifade eden söz olarak tanımla-

nabilir. Aksan'a (2004:190) göre kalıp ifadeler de tıpkı atasözü ve deyimler gibi toplumun kültürüne ışık tutmakta ve toplumda var olan inançları, insanî ilişkilerdeki ayrıntıları, sosyal alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri yansıtır. Gülşehrî eserinde kullandığı kalıp ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

1253 *Rüstem-idüğüm aña çün bildürem*

Vallah atam Zâl-ısa kim öldürem

1271 *Ol güciyle 'âlemi uta-y-ıdı*

Yidi iklîmi kamu duta-y-ıdı

1291 **Billah** ol giden cihandan er midi

Kim ben anı bilmedüm kim var mıdı

2335 *Yohsa ayruk kimse nesne dimedi*

Şehdi koyup **zehr-i kâtil** yimedi

2377 **Yitmiş iki millet**-ile dizile

Kamu dürlü kavm yolını bile

2861 *Hadd u resmin bilmedüñ her bir sözüñ*

Tañrı emrinden gidermedüñ gözüñ

2862 *Büşr eydür kibr ile barışmagıl*

Tañrı'nuñ hükmi-y-ile urışmagıl

2913 *Büşr yire bakup eydür ez-kader*

Yemlihâ'nuñ bende raht u bahtı var

2914 **Var-ısa destûr** içerü gireyim

Rahtını tapuñuza degüreyim

2915 *'Avrat eydür ev sizüñdür* girüñüz

Siz dahi rahtı bize degürüñüz

2930 *Ben irak gitmiş oluram ol kalur*
Size çok yaş virsün ol küpde ölüür

2935 *Çün kavuşdı âhiret bostânına*
Tañrı rahmet kulsun anuñ cânına

3009 *Biri eydür kim sehâvet bende çok*
Daru isterler-ise bir buhl yok

3017 *Ben ki bir ihsân u hayr u dâd idem*
Hâtem-i Tâyyî revânın şâd idem

3042 *Geldi bir sergeşte vü şûrîde-dil*
Yalın ayak baş açuk bergeşte-dil

3180 *Taş ola kim gevhere kasd eyleye*
Süst er ola kim ere kasd eyleye

4.4.2.7. Ayetler

Amacı insanlara Allah’a kavuşma yolunu göstermek olan Gülşehrî bu amacına uygun olarak eserde pek çok ayet kullanmıştır. Şair kendisinin işinin ancak ayetlerle olduğunu, söyleyeceklerinin ayetlerle örtüştüğünü ve bir nevi onların izahı şeklinde olduğunu eserin çeşitli yerlerinde dile getirmiştir.

1428 *Çün Muhammed milletidür kîşümüz*
Âyet ü ahbâr-ıladur işümüz

2029 *Niçe kim mescidde meclis eylerem*
Tañrı vü peygâamberinden söylerem

2035 *Çünkü âyetden hadîs ihrâc idem*
Fıkh ilmin anda istihrâc idem

2722 *Niçe def ü nây-ıla inleyelüm*
Âyet ü ahbâr ünin diñleyelüm

Aşağıda eserde geçen ayetler ve bu ayetlerin anlamları verilmiştir. Bazı durumlarda ayetlerden alıntılanan ibarelerin anlamlarının daha iyi anlaşılabilmesi için bağlama uygun olarak ibarenin öncesinin ve/veya sonranın da anlamı verilmiştir. Ancak eserde geçen ibarenin anlamı koyu yazılmıştır. Ayrıca gerekli yerlerde açıklayıcı bilgiler de verilmiştir.

1 *Gencine mißtâh çü **Bismillâh** ola*

Genci açan âdemî âgâh ola

Anlamı: Rahman ve Rahim olan **Allah'ın adıyla**. Besmele olarak bilinen bu ayet Tevbe sûresi Kur'ân'daki bütün sûrelerin başında bulunmaktadır. Sûre başlarındaki besmelelerin ayet olup olmadıkları İslam âlimleri arasında tartışmalı bir konu olsa da Neml sûresinin 30. ayetinde geçen besmele ibaresi ayettir (Karaman, 2007:58).

3995 *Dükeli dînlere bî-şek şâh ola*

*Dîn kim **inne'd-dîne 'indallah** ola(3/19)*

Anlamı: **Şüphesi Allah katında din** İslâm'dır.

233 *Yüz günehten tevbe kıldı bir hakîm*

*Siz **yusirrûne 'ale'l-ğnsî'l-'aẓîm**(56/46)*

Anlamı: **Büyük günahlarında ısrar ediyolar**

229 *Hōş-durur cennât-ı Firdevs-i berîn*

*İlla **fhâ ni'me ecrü'l-'âmilîn**(3/136, 29/58)*

Anlamı: (...) cennetlerdir ki ebedi kalacaklardır **orada. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir.**

235 *Bu esâsı eylediler reh-nümûn*

***Sâyigüne'r-râki'üne's-sâcidûn**(9/112)*

Anlamı: ... **oruç tutanlar, rükû ve secde edenler** ...

236 *Hem bu yola kıldılar hâsıl necât*

***Kânitâtün tâ'ibâtin 'âbidât**(66/5)*

Anlamı: ... **sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden** ...

793 *Anuñ-ıla bâki olğıl iy delü*

Külli şey'in hâlik illâ vechehu(28/88)

Anlamı: ... **onun zatından başka her şey yok olacaktır** ...

913 *Çün aña irdük ne cennet ne sırât*

Deve kaçan geçe fi-semmi'l-hiyât(7/40)

Anlamı: ...onlar deve **iğne deliğinden** geçinceye kadar cennete de giremezler...

985 *Hükm çün en-nefse bi'n-nefsi ola hâs(5/45)*

Kimi öldürdüm ki eylersin kısas

Anlamı: Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: **Cana can**, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir....

1013 *Rızkuñ ol vire ki Kur'ân'da yakîn*

Didi kim vallâhu hayru'r-râzıkîn(62/11)

Anlamı: ... **Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.**

1302 *Çün yazarlar iy Muhammed ümmeti*

Kulhuvallah'dan yokaru Tebbet'i

Anlamı: **De ki: "O Allah** tektir.

Anlamı: Ebû Leheb'in **elleri kurusun**. Zaten kurudu

1327 *Çün senüñ-ile kıyâmetde 'itâb*

Eyleye men-'indehu 'ilmü'l-kitâb(13/43)

Anlamı: De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve **bir de yanında kitap (Kur'an) bilgisi bulunanlar** yeter."

1328 *Güni gele kim cezâ'ül- muhsinîn(5/85,39/34)*

Od bırağa fi-kulûbi'l-mücrimîn(15/12)

Anlamı: Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükafat olarak verdi. İşte bu, **iyilik yapanların mükafatıdır.**

Anlamı: Aynı şekilde (onların tutumlarına uygun olarak) biz onu **suçluların kalbine** sokarız.

1456 *'Âlemi başdan başa kamu dutup*

Rabbi heblî mülken okını atup(38/35)

Anlamı: Süleyman, "**Ey Rabbim!** Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak **bir mülk (hükümranlılık) bahşet!** Şüphesiz sen çok bahşedicisin!" dedi.

2380 *Ne kim ilerü gelür-ise yiye*

Yiyiçek elhamdulillâhi diye (1/2)

Anlamı: **Hamd Allah'a mahsustur...**

3104 *Hîç dest-âvîzümüz halvetine*

Yok be-cüz lâ-taknetû mi'r-rahmete(39/53)

Anlamı: ...Allah'ın **rahmetinden ümidinizi kesmeyin...**

3361 *Ben hitâb-ı üscüdû yı bilmedüm(2/34,7/11,18/61)*

Secde seniñ ileyüñde kılmadum

Anlamı: Hani meleklerle, "Adem için **saygı ile eğilin**" demiştik...

3362 *Sen dahı lâ-takrebâ yı dutmaduñ(2/35)*

Tañrı 'nuñ emrine i 'zâz itmedüñ

Anlamı: Dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca **yaklaşmayın**, yoksa zalimlerden olursunuz.

3665 *Her ki bildi kısmetinüñ gâyetin*

Okıdı nahnü kasemnâ âyetin(43/32)

Anlamı: ...Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında **biz paylaştırdık...**

3668 *Vellezîne câhedû finâ didi(29/69)*

Ne kazandıysa kişi anı yidi

Anlamı: **Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya...**

4068 *İlte bir bir halkı bî-seyr ü sükân*

Dünyadan innâ ileyhi râci'ûn(2/156)

Anlamı: ...Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve **şüphesiz O'na döneceğiz...**

4069 *Olur-ısañ kim vehüm yestebşirûn(9/124)*

Bilesin eflem tekûnû ta'kilûn(36/62)

Anlamı: ...İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır.

Onlar bunu birbirlerine müjdelerler.

Anlamı: ...Hiç düşünmüyor muydunuz?

4315 *Gönlüñ içinde ko gitsün fâsidât*

Kim kala el-bâkıyâtu's-sâlihât(19/76)

Anlamı: **Kalıcı salih ameller** Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de.

4340 *Cân gidâsın hergiz ol er yimeye*

Kim kulillah sümme zerhüm dimeye(6/91)

Anlamı: ...(Ey Muhammed!) "**Allah**" (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar.

4426 *Añlamaya hikmetin degme hakîm*

Zîra fevka külli zî-'ilmin 'alîm(12/76)

Anlamı: ...**Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.**

4435 *Hikmet-ile söyle sözi iy hakîm*

İstakım hâzâ sıratum müstakîm(3/51)

Anlamı: ...Öyleyse emrolunduğun gibi **dosdoğru ol.**

Anlamı: ...**bu doğru yoldur.**

4.4.2.8. Hadisler

Yeni, orijinal, söz, haber gibi anlamlara gelen hadis, İslamî istilahta Hazreti Muhammed'in söz, fiil ve onaylarından ibaret olan sünnetinin sözle ifade edilmiş olan şeklidir (Bağcı, 2009:16-17). Gülşehrî'nin eserde ayetler kadar olmasa da hadislere de yer verdiği görülmektedir. Gülşehrî ayetler gibi hadislerin de kendisinin eserinin temel kaynağı olduğunu ve söylediklerinin tamamının bu minval üzere olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda Gülşehrî şöyle demektedir:

2034 *Çün ehâdisiñ beyânın kıluram*

Ol ki Rabbânî-durur hem bilürem

Hadislerin yazılışında da ayetlerin ki ile aynı yöntem uygulanmıştır. Eserde geçen hadisler şunlardır:

526 *Ne bile kim yazla şarda kışladı*

Dükelin ümmü'l-habâyis işledi

Anlamı: İçki **kötülüklerin anasıdır** (Neseî, Eşribe, 44).

3675 *Kim Resûl eydür tevekkül kıl dahı*

Deve dizin bağlamagı bil dahı

Önce deveni bağla sonra tevekkül et (Tirmizi, Kıyamet, 60).

4.4.2.9. Arapça İbareler

Dinî ve tasavvufî bir öğütleri içermesi dolayısıyla eserde İslamî ilimlerin dili olan Arapça'dan ayet ve hadis haricinde de pek çok ibare bulunmaktadır.

3002 *Hem gerek tevfiğ min-rabbi'l-'ibâd*

Yaluñuz cehd ile olmaz bu cihâd

Anlamı: kulların rabbinden

2249 *Degme sözde bahs çün oldı tamâm*

Lâ nüsellim gitdi vü geldi selâm

Anlamı: Selam vermeyiz.

3896 *Dahı andan aşagarakdur rüisül*

Cânları vü hâkezâ isma‘ ve kul

Anlamı: Böyle işit ve böyle söyle.

3916 *Kime hür eyler refik u kim perî*

Nahnu min-huldin ve min nârin berî

Anlamı: Biz ebedilikten (cennetten) de ateşten de uzak ve beriyiz.

3964 *Ola Gülşehrî vü her ehl-i derûn*

Hazretüñde fi-salâtin dâyimûn

Anlamı: Namazda devamlı olanlar

4070 *Ölümüñden soñra kıl hâsıl hayât*

Ol ölenden olma kim men-mâte fât

Anlamı: Ölen yitti, kaybetti.

4157 *Kime kimi sorduk aña didiler*

Yol min-allâhi ila’llâh didiler

Anlamı: Allah’tan yine Allah’a

4158 *Biz yola bî-şübhet ü şeyn irmişüz*

Kim mine’l-’ilmi ile’l-’ayn irmişüz

Anlamı: Bilgiden bizzat görmeye, müşahede etmeye

4244 *Hüdhüd anda her birisine cevâb*

Virdi hôş vallahu a’lem bi’s-savâb

Anlamı: Doğrusunu ancak Allah bilir.

177 *Hâşa li’llâh kim dahı Safvân büte*

Dapa yâ büt hükmini hergiz duta

Anlamı: Allah için haşa

- 3287 *Kim durıdan âsümânı bî-sütûn*
Pâk ola 'ammâ yekûlu'z-zâlimûn
Anlamı: Zalimlerin söylediklerinden
- 3662 *Çün tevekkeltü 'ale'l-Allâh diyessin*
İşlemedin kendü rızkuñ yiyessin
Anlamı: Allah'a tevekkül ettim.
- 4327 *Nisbetüñ yok mâsivallâha senüñ*
Nisbetüñ çok vardur Allâh'a senüñ
Anlamı: Allah'tan başkası

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

14. yüzyıl Türk Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Gülşehrî, Feridü'd-dîn Attar'dan telifî bir surette tercüme ettiği Mantıku't-tayr isimli eseri ile imtihan edilmek üzere bu dünyaya gönderilmiş olan insanın aslına kavuşup Allah'a ulaşma yolundaki mücadelesini vahdet-i vücud anlayışı ekseninde alegorik bir tarzda işlemiştir. Şair; insanın çıkmış olduğu, Allah'a giden bu yolda bilmesi ve dikkat etmesi gerekenler ile yapması ve yapmaması zorunlu olan hususları akıcı ve anlaşılır bir dilde izah etmiştir.

Kemal Yavuz'un "Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme)" (Yavuz, Kemal (2007), *Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) [Metin ve Aktarma]*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara) adlı çalışmasının esas alındığı tezimizde konuya örnek verilen beyitler çalışmadaki beyit numaraları ile gösterilmiştir. Kendisinden önceki çalışmalardan farklı olarak tezimizde Mantıku't-tayr eğitim değerleri açısından bir bütün olarak ele alınmış ve başka herhangi bir eserle karşılaştırma yoluna gidilmemiştir. Ayrıca söz varlığı ortaya konmak suretiyle eser, Türkçe açısından değerlendirilmiştir.

Gülşehrî'nin eserde işlediği değerlerin başında dinî ve tasavvufî değerler gelmektedir. Gülşehrî'ye göre iyi bir insan ve iyi bir Müslüman olmak için taşınması gereken değerlerin başında tevhit inancına dayalı sağlam bir iman ve itikat sahibi olmak gelmektedir. Kişi, bu doğru ve sağlam itikada taklidî ve bağınaz bir surette değil tahkikî yani araştırma, akıl ve mantık süzgecinden geçirip hakikate erme şeklinde sahip olmalıdır. Böyle bir itikada sahip olan insanın yapması gereken de büyük bir aşkla, kendisini yaratana yönelmesi ve ona kavuşup varlığını onun varlığında eritip yok etmek suretiyle onda vücut bulmasıdır. Ancak insan, yapısı gereği pek çok zaafa ve eksikliğe sahip olduğu için bu işi başarması pek kolay değildir. İnsanı bu maksattan alıkoymaya çalışan şeytan ve nefsin tuzakları da göz önünde tutulursa, Allah'a kavuşma mücadelesinin ne kadar zorlaşacağı daha iyi anlaşılacaktır. İnsanın bunca sıkıntı ve güçsüzlük içinde Allah'a kavuşması için uyulması gereken kılavuzlara ihtiyacı vardır. Allah insanlara yol göstermeleri için peygamberleri göndermiştir. Peygamberlerden sonra veliler, arifler ve şeyhler peygamberlerin bu yol göstericilik görevini üstlenmişlerdir. Allah'a ulaşmak isteyenler peygamberlere ve peygamberlerin varisleri olan gerçek âlim, evliya ve şeyhlere uymalıdır.

Her fırsatta ibadet ve kulluk bilincinin aktarılmaya çalışıldığı eserde ibadetlerin hayatın bir parçası haline gelmesi, zorunluluktan öte, bir ihtiyacın karşılanması şeklinde yerine getirilmesi tavsiye edilmektedir. Hikâyelerindeki karakterlerin ibadet etme yönlerini ön plana çıkararak Gülşehrî bu konuda somut örnekler vermiştir. Her zaman Allah'ı anmak suretiyle gönül sarayını mamur kılmamanın gerekliliğine temas eden Gülşehrî, Allah'ın insanlar üzerindeki nimetlerini hatırlatıp daima ona şükretmeyi ve istekleri ona “dua” kanalıyla arz edip aradaki bağı güçlendirmeyi salık vermektedir.

Allah'a giden yolda insanın günah işleyerek zamana zaman tökezleyebileceğini belirten şair, bu durumda “tevbe”ye sarılmanın önemine değinir. Nefsin ve şeytanın hiçbir zaman boş durmadığını, nefse ve şeytana uyanların Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerinin gerektiğini ve Allah'ın rahmetinin bütün günahlardan daha büyük ve çok olduğunu hatırlatır. Şair, vefasız olan bu dünyaya gönül vermenin insanı yaratılış gayesi olan Allah'a kulluk etmek alıkoyacağını, öldükten sonraki hayatta kazananlardan olabilmek için ölümü devamlı hatırd tutmayı ve buna uygun bir hayat sürmeyi; yani “ölmeden önce ölmeyi” tavsiye etmektedir. Şair dünya gibi ahireti yani cenneti de gönülden çıkarmayı, gönlü yalnızca Allah'a vermeyi tavsiye etmektedir. Cennet Allah'a giden yolda bir menzildir, insan olan evi değil ev sahibini istemelidir. İnsanın aslı nur âleminden, yani Allah'tandır. Bu sebeple insanın içinde daima bu asla kavuşma özlemi bulunmaktadır. Bu dünyada gurbette olan insan aslını unutursa kaybolup yiter.

Dünyada var olan her şeyin belli bir plan ve program dahilinde yürüdüğünü belirten Gülşehrî kaza ve kadere iman gerekliliğini vurgular. Ancak bunu yaparken insanın iradesini yok saymadığı gibi onun iradesini Allah'ın iradesinin önünde veya üstünde tutmaz. İnsanın, eylemlerinde herhangi bir zorlamaya maruz kalmadığını ve bu konuda özgür olduğunu belirtir. Bu arada tevekkül anlayışına da değinen Gülşehrî bütün tedbirler alınıp elden gelen her şey yapıldıktan sonra neticeyi Allah'tan dilemek gerektiği şeklinde doğru bir tevekkül anlayışı ortaya koyar.

Eserde yer alan bilinmesi tavsiye edilen değerler ile sakınılması tavsiye edilen hususlar İslamî dünya görüşüne dayanan ve ortak aklın kabul edebileceği evrensel değerlerdir. Eserde, ele alınan değerler iç içe işlenmiştir. Eserde adalet - zulüm, ilim -

cehalet, kibir - tevazu vb. birbiriyle zıt hususlar beraber değerlendirilmek suretiyle değer aktarımının daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Eserde aktarılmak istenen olumlu değer olarak dinî – tasavvufî 32, benimsemesi istenen 57; toplamda 89 husus tespit edilmiştir. Sakınılması tavsiye edilen husus ise sadece 15 tane tespit edilebilmiştir ki bunlar cehalet, zulüm ve kendini beğenmişlik gibi fert ve cemiyet hayatı için en zararlı olanlardır. Bu da Gülşehrî'nin, iyi ve güzel olanı örnek göstererek bunlara olan rağbeti arttırmaya; kötü ve çirkin olanın bahsinden dahi mümkün olduğunca uzak durarak bunlardan kaçındırmaya çalıştığı izlenimini vermektedir.

Eserin dili, eserin pek çok yerinde bugün bile rahatlıkla anlaşılacak bir sadeliktedir ve kelimelerin birçoğu bugün anlaşılabilir. Eserde tespit edilen isimlerin köken itibariyle %46'sı Arapça, %27'si Farsça %22'si Türkçe %5'i de bu üç dilin terkibi şeklinde veya Yunanca'dır. İlk bakışta köken itibariyle Türkçe olan kelimelerin sayısı az gibi görünmektedir. Ancak eserde kullanılmış olan Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu Türkçeye yerleşmiş olan ve bugün bile dilimizde sıkça kullanılan kelimelerdir. Eserin dinî ve tasavvufî bir içeriğinin olduğu göz önüne alınacak olursa kullanılmış olan kavramların Kur'ân'ın ve İslamî ilimlerin dili olan Arapça olması da tabiidir. İsimler üzerinde yaptığımız tasnifte Arapça kelimelerin en sık ve yoğun olarak kullanıldığı bölümün dinî ve tasavvufî isimler olması da bu görüşümüzü desteklemektedir.

Eserin kullanılan fiiller açısından zengin olduğu görülmektedir. 1'i Arapçadan 4'ü Farsçadan Türkçe eklerle türemiş olan ve geri kalanının tamamının Türkçe olan toplam 353 Türkçe basit ve türemiş fiil ile toplamda 48 adet tespit ettiğimiz tezlilik, süreklilik ve yeterlilik birleşik fiilin bulunması Türkçenin ifade gücünü göstermesi açısından önemlidir. En fazla kullanılan yardımcı eylemin kıl- en az kullanılan ise it-(et-) olması eserin yazıldığı dönem ile günümüz Türkçesi açısından önemli bir fark teşkil etmektedir. Deyimler açısından da zengin sayılabilecek eserde ikilemeler ve atasözleri fazla bir yer tutmamaktadır. Kalıplaşmış ifadelerin ikileme ve atasözlerine oranla daha fazla yer tuttuğu görülmektedir.

Eserde yer alan ayetler, hadisler ve Arapça ifadeler eserin dinî ve tasavvufî yönünü açıkça desteklemektedirler. Konu ile ilgili ayet, hadis ve Arapça ifadeler beyitlerin içine anlamı destekler mahiyette ustalıkla yerleştirilmiştir.

Eserde, temel dil becerileriyle ilgili 878'i konuşma, 38'i yazma, 76'sı dinleme ve 79'u okuma olmak üzere toplamda 1070 beyit bulunmaktadır. Bu becerilerden Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'ndaki kazanımlarla örtüşen 49 beyit tespit edilmiştir. Bu beceriler eserde doğrudan verilmeyip örtük bir şekilde ele alınmıştır. Bu da istenen becerilerin örtük öğrenme şeklinde gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır (Çiftçi, Alevli, 2013: 539).

Eser, dil ve vezin açısından belli kusurları olsa da kendi döneminde Türkçeye önem verip onun edebiyat sahasında var olduğunu göstermesi açısından değerlidir. Ayrıca Gülşehrî eserin çeşitli yerlerinde yapmış olduğu bilimsel açıklamalarla Türkçenin edebiyat dili olmasının yanında bilim dili olduğunu da göstermeye gayret etmiş ve Türkçe ile bilim yapılmasına teşvik etmiştir.

Türkçenin çocuklara öğretilmesi sürecinde aynı zamanda kültür ve değer aktarımının da gerçekleştiği hakikati her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple ders kitapları için metinler seçilirken Türk Edebiyatının güzel eserlerinden biri olan Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ında bulunan hikâyeler kullanılabilir.

Eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerden oluşan hikâye kitapları hazırlanarak öğrencilere okutulması tavsiye edilen kitaplar listesine alınmalıdır.

Gerek ders içi gerekse ders dışı değerler eğitimine yönelik etkinliklerde, eserde yer alan metinler ve eserin kurgusu kullanılmalıdır.

Gülşehrî, eserleri ve özellikle de Mantıku't-tayr üzerine farklı alanlarda daha detaylı incelemeler yapılarak edebiyatımızın nispeten saklı kalmış bu hazinesi daha iyi tanıtılmalıdır. Eserden yola çıkarak iyi bir insan ve vatandaş olma ile ilgili değerler özellikle çocuklara aşılmalı, dil ve tarih sevgisi ile millî şuur kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abacı Yılmaz, F. (2010). *Kuran Kıssalarının Ahlakî Boyutu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, K. (2009). *Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Aksan, D. (1990). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TTK Yayınları.
- Aksan, D. (2002). *Ana Dilimizin Söz Denzinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Akseki, A. H. (TY). *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı*. (Sad. Ali Arslan Aydın) Ankara: Nur Yayınları
- Akyalçın N. (2002). *Anadolu Efsanelerinin Dil Özellikleri ve Eğitim İşlevleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Alagöz, F. C. (2012) *Cahit Uçuk'un Masal Kitaplarında Temel Değerlerin Türkçe Eğitimine Katkısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Armutlu, S. (2009). Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervane Mesnevileri. Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 39, s.877-907.
- Atalay, B. (2011). *Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders Kitaplarındaki Halk Edebiyatı Metinlerinde Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, S. (2000). "İhlas", TDVİA, C. 21, İstanbul.

- Ateşli N. (2010). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı ile Ali Şir Nevayi'nin Lisanü't-Tayr'ının Şekil ve Muhteva Özellikleri Açısından Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bağcı, M. (2009), *Hadis Tarihi H. İlk Üç Asır*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Banarlı, N.S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul: MEB Basımevi.
- Baş, B. (2006). *1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Batur Z., Yücel Z. (2012). Ahmet Efe'nin Çocuk Hikâyelerinde Değer Eğitimi ve Hikâyelerin Türkçe Eğitime Katkısı. Ankara: *Turkish Studies*, 7(4), s.1031-1049.
- Bayram, Ö. (2012). *Türkiye Selçukluları Zamanında Danişmend İli'nde Ahiliğin Teşkilatlanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Biçer, S. (2013) *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Bilici, M. A. (2006). *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'de Nübüvvet*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilmen, Ö.N. (1967). *Dînî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*. İstanbul: Bilmen Yayınları.
- Büyüköztürk Ş., vd. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2003). *Kuş Cenneti Şiirimiz -Klâsik Türk Şiirinde Kuşlar-*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağrı, M. (2000). "İffet". TDVİA, C. 21, İstanbul.

- Çakan, E. (2008). *Ahmet Mithat Efendi'nin Hikâyelerinde Eğitim Değerleri ve Türkçe*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çakır, A. (2010). *Ebu'l-Muîn En-Neseî' de Peygamberlik ve Mucize*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çeker, S. (2008). *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi 15. Yüzyıla Kadar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çiftçi, S., Alevli, O. (2013). Mantıku't-tayr'da Temel Dil Becerilerinin Kullanımı. Ankara: *Turkish Studies* C.8, S.4, s.525-542.
- Demircioğlu, İ.H., Tokdemir, M.A.(2008). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *DED*, C.6, S.15, s.69-88.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dikmen, M. (1988). İnsanca Yaşamın Yolu İslam Ahlâkı. (2. Baskı.) İstanbul: Cihan Yayınları.
- Dilmaç, B. (2002). İnsanca Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğan, M. (2002). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları.
- Durmuş, G. (2011). *Mevlânâ'da Eğitici Değerler ve Dil*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *DED* C.1, S.1, s.79-96.
- Elbir, B., Bağcı, C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies* C.8, S.1, s.1321-1333.

- Emek, M. (2010). *Yenileşme Dönemi Türk Hikâyeciliğinde Öğretmen Konulu Hikâyelerde Değer Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Emiroğlu, S. (2010). *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erdem, A.R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *DED*, C.1, S.4, s.55-72.
- Ergin, M. (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gazali M. (1977). *İhya'u Ulumi'd-Din*. (Çev. Ahmed Serdaroğlu) İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazzali, M. (TY). *Siracü't-Tâlibîn (Hak Yolcusunun Rehberi)*. Çev. Ömer Dönmez, İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Genç, İ. (2005). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Gökçe B. (2008). *Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Öykülerinde Değer Eğitimi ve Öykülerin Türkçeye Katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gölcük, Ş. (1988). *Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Gül, R. (2013). *Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Güneş, F. (2009). Türkçe Öğretiminde Günümüz Gelişmeleri ve Yapılandırıcı Yaklaşım. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.11, s.1-21.
- Güngör E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları. No:8.
- Güngör E. (1996). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Gürkan, S. L. (2007). “Ölüm”. TDVİA, C. 34, İstanbul.
- Güzel, A. (2001). Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevhit. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, s.193-209.
- Güzel, A. (TY). *Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1994). *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaplan, M. (1992). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaman, F. vd. (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman H., Çağrıcı M., Dönmez İ.K., Gümüş S. (2007). *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, C. 1- 4.
- Karapanlı, G. (2009). *Risaletü'n-Nushiye, Mantıku'-Tayr ve Garib-name Mesnevilerinin Tasavvuf Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kaşani, A. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*. (Çev. Dr. Ekrem Demirli) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. (Genişletilmiş 3.Basım) Ankara: Engin Yayıncılık.
- Keskin, Y. Z. (1997). *Nebevî Hoşgörü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocatürk, S. (1982). *Gülsehrî ve Felek-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2002). Türk Diline Gönül Verenler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C. 4, S. 1, s.1-11.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülü, F. (1986). *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*. Ankara: TTK Basımevi.
- Köprülü, F. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları.

- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kur'ân-ı Kerim, <http://kuran.diyanet.gov.tr/meal.html>
- Kutup S. (2007). *İslam'da Sosyal Adalet*. (Çev. Harun Ünal). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Mengi, M. (2000). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Merhan, A. (2007). *Gülşehrî'nin Mantıkü't-tayr (Kuş Dili) Mesnevisinde Mevlânâ Etkisi*. Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu 14–16 Aralık 2006, Konya, http://www.academia.edu/5267663/GULSEHRININ_MANTIKUT-TAYR_KUS_DILI_MESNEVISINDE_MEVLÂNÂ_ETKISI adresinden [20.01.2014](http://www.academia.edu/5267663/GULSEHRININ_MANTIKUT-TAYR_KUS_DILI_MESNEVISINDE_MEVLÂNÂ_ETKISI) tarihinde alınmıştır.
- Merhan, A. (2012). Şeyh Abdurrezzak (Şeyh San'an) Destanının Eski Anadolu Türkçesindeki İlk Çevirisi (mi). *Türkiyat Mecmuası*, C.22.
- Müslim, Taharet; http://www.namazsamani.net/turkce/hadis_7.htm adresinden [25.02.2014](http://www.namazsamani.net/turkce/hadis_7.htm) tarihinde alınmıştır.
- Neseî, Eşribe; <http://derindusun.com/tr/atasozu-ya-da-ozdeyis-sanilan-10-hadis-i-serif.html> adresinden [01.04.2014](http://derindusun.com/tr/atasozu-ya-da-ozdeyis-sanilan-10-hadis-i-serif.html) tarihinde alınmıştır.
- Ökçesiz, M. (2007). *Kader Dua İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özbay M., Melanlıoğlu D. (2008). Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, s.30-45.
- Özbay, M. ve Esra, K.T. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, C.1, S. 1, s.21-31.

- Özden M. (2009). *Türkçe Kaynak Metinlerin Türkçe Öğretiminde Kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özek, A. (1979). *Hadislerle Ahlâkî Davranışlar*. İstanbul:Hisar Yayınevi.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *DED*, C.1, S.3, s.217-239.
- Özkan, M. (2001). *Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri*. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iutded/article/viewFile/1023018335/1023017561> adresinden 18.01.2014 tarihinde alınmıştır.
- Özkan, M. (1996). “*Gülşehrî*”. TDVİA, C.14, İstanbul.
- Özköse K. (2006). İbnü'l-Vakt ya da Ebû'l-Vakt Olabilmek. *Somuncu Baba Dergisi*, S. 64, s.22-25.
- Öztürk, H. (2013). *İlköğretim 100 Temel Eserdeki Manzum Metinlerde Değerler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, Z. (2005). On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde İşlenen Değerler. *DED*, C.3, S.10 s. 41-72.
- Öztürk, Y. N. (1990). *Din ve Fitrat*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (3. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Peker H. (2010). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Sadr, M. (2005). *Ehl-i Beyt Ahlakı*. (Çev. Vahdettin İnce), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2010). “*Şirk*”, TDVİA, C. 39, İstanbul.
- Sönmez H. (2011) *Reşat Ekrem Koçu'nun Çocuklar İçin Yazdığı Eserlerde Değer Eğitimi ve Türkçe*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

- Sucu, A. Ö.(TY). Kültür Aktarımında Edebiyat Eğitiminin Önemi.
<http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/yayinlar/ahmetozhansucu@hititedutr290820136P3A5K6M.pdf> adresinden 25.01.2014 tarihinde alınmıştır.
- Şahin E. (2008). *Kuş Dili, Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler*. (Edt. Gürsoy Naskali E., Şahin E.), İstanbul: Picus Yayınları.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şentürk, A. A. (2002). *XVI Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*. İstanbul: Kitabevi.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şimşek, S. (2013). *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Şükûn, Ziya. (1996). *Farsça - Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tan, F.K. (2008). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Tiyatro Eserlerinin Eğitim Değerleri Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekşan K. (2012). Türkçe Dersi Değerler Eğitiminde Kutadgu Bilig'in Kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 3, s.1-17.
- Temel, A. (2010). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr Tercümesinde Kelime Grupları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Tirmizi. Zühd. <http://hadistweet.blogspot.com.tr/2011/11/olmeden-once-olmek.html> adresinden 20.02.2014 tarihinde alınmıştır.

- Tirmizi. Kıyamet. <http://www.islamalimi.com/sozluk/486-slam-dininde-tevekkul.html> adresinden 30.03.2014 tarihinde alınmıştır.
- Turhan, H. (2010). *8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uludağ, S. (1996). “*Fütüvvet*”. TDVİA, C. 13, İstanbul.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Yavuz K. (1983). XIII-XVI. Asır Anadolu Sahasında Türkçe Eserlerin Yazılış Sebepi ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri. *Türk Dün-yası Araştırmaları*, S. 27.
- Yavuz K. (2004). Çeşitli Yönleri ile Mantıku't-tayr ve Garib-name Mesnevileri. *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 31.
- Yavuz, K. (2007). *Gülsehri'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) [Metin ve Aktarma]*. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yavuz, K. vd. (TY). *Dini Terimler Sözlüğü*. C. 1,2, Türkiye Gazetesi.
- Yavuz, Y.Ş. (2001). “*Kader*”. TDVİA, C. 24, İstanbul.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitime Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* S. 19 s. 499-522.